

Devrimci Marksizm

...proletarya devrimleri, örneğin on dokuzuncu yüzyıldaki proletarya devrimleri, sürekli olarak kendilerini eleştirir; sürekli olarak kendi akışlarını kesintiye uğratırlar; onu yeniden başlatmak üzere, görünürde tamamlanmış olana geri dönerler; ilk girişimlerinin her türden eksiklikleriyle, zayıflıklarıyla ve zavallılıklarıyla acımasız bir titizlikle alay ederler; düşmanlarını, yalnızca, topraktan yeni güçler kazanabilmesi ve kendi karşılıklarına çok daha devleşmiş biçimde dikilebilmesi için yere sermiş görünürler; sürekli olarak, kendi öz amaçlarının belirsiz devasılığı karşısında yeniden korkuya kapılarak geri çekilirler; her türden geri dönüşü olanaksız kılacak durumun yaratılmasına ve koşulların kendilerinin şu şekilde bağırmasına kadar: *Hic Rhodus, hic salta!*

Karl Marx, *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*

Fiyatı: 60 TL (KDV dahil)

Devrimci Marksizm

Devrimci Marksizm

TEORİK - POLİTİK DERGİ

53-54 İlkbahar-Yaz 2023

53-54
İlkbahar-Yaz
2023

Levent Dölek
Sungur Savran
Sungur Savran
Levent Dölek
Sungur Savran
E. Ahmet Tonak
Hasan Refik
Alp Yücel Kaya
Töre Sivrioğlu-
Rahimullah Farzam

Seçimlerin sınıfsal analizi
Solun seçim hezimetini
Gezi'nin ihtişamı ve sefaleti
İhanete uğrayan isyan!
Nail Satlıgan'ın soldaki yeri
Nail Satlıgan ve *Kapital*
Fransa'da kent yoksullarının isyanı
Köy Enstitüleri
Gilan Sovyeti

Devrimci teori olmaksızın devrimci bir hareket olamaz.

V. İ. Lenin, *Ne Yapmalı?*

Devrimci Marksizm

Sayı: 53-54

İlkbahar-Yaz 2023

Üç aylık Teorik / Politik dergi
(Yerel, süreli yayım)

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Şiar Rişvanoğlu

Yönetim Yeri: Adliye Arkası 3. Sokak Tüzün İşhanı No: 22/2 ADANA

Baskı: Alesta Ajans Basım Medya ve Bilgi Tek. San. Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Caddesi Güven Sanayi Sitesi B Blok No. 83 D. 349
Topkapı Zeytinburnu / İSTANBUL
Tel: 0 212 501 21 204

ISSN: 2687-4199

Yurtdışı Fiyatı: 15 Avro Kıbrıs Fiyatı: 100 TL

Fiyatı: 60 TL (KDV Dâhil)

Kapak görseli

10 yıl önce, 2013 yılının Mayıs ayı sonunda patlak veren Gezi Halk İsyanı sırasında İstanbul Taksim Meydanı'ndan çekilmiş bir fotoğraf. Sonradan yıkılarak yeniden inşa edilen Atatürk Kültür Merkezi'nin meydana bakan cephesine isyan sırasında çeşitli siyasî örgütlerin hazırladıkları pankartlar asılmıştı. Bu pankartların biri, Devrimci İşçi Partisi tarafından asılan pankarttı ve Halk İsyanı'nı zafere ulaştırabilecek olan sloganı içeriyordu: "Sendikalar göreve, genel greve!"

Devrimci Marksizm

Teorik / Politik Dergi

Sayı: 53-54

İlkbahar-Yaz 2023

İÇİNDEKİLER

	Bu sayı	5
<u>Seçim dosyası</u>		
Levent Dölek	2023 seçiminin sınıfsal analizi	11
Sungur Savran	İspanya'daki şato çöktü!	63
<u>10. yıl dönümünde Gezi dosyası</u>		
Sungur Savran	Gezi'nin ihtişamı ve sefaleti	79
Levent Dölek	İhanete uğrayan isyan!	113
<u>Nail Satlıgan dosyası</u>		
Sungur Savran	Nail Satlıgan'ın Türkiye solu içindeki yeri	119
E. Ahmet Tonak	Nail'in <i>Kapital</i> üzerine son değerlendirmeleri	139
<u>Dosya dışı</u>		
Hasan Refik	Fransa'da kent yoksullarının isyanı	147
Alp Yücel Kaya	1940'larda Fontamara: "Ne Yapmalı?"	165
Töre Sivrioğlu- Rahimullah Farzam	İran tarihinde tartışmalı bir sayfa: İran Komünist Partisi (Bolşevik) ve Gilan Sovyeti	179

Bu sayı

Devrimci Marksizm'in 53-54. çift sayısı 2023'ün ilk yarısına damga vuran iki büyük toplumsal olayın, Şubat depremleri ile Mayıs seçimlerinin ardından okuyucuyla buluşuyor. 51-52. çift sayımızda çeşitli boyutlarını bir dosya ile ele almış olduğumuz 6 ve 20 Şubat 2023 depremleri sonucunda, gerçeğin ancak bir kısmını gösteren resmî verilere göre dahi 50 bin civarında insanımız öldü, yüz binlercesi yaralandı. Fakat sadece binalar çökmedi. Aynı zamanda, tepeden tırnağa dek yozlaşmış, çürümüş bir sistem de yerle bir oldu. Her ne kadar sermaye sınıfının temsilcileri sorumluluğu birbirlerinin üzerine yıkmaya veya "asrın felaketi" gibi söylemlerle zaten bu ölçekte bir depreme karşı hiçbir şey yapılamayacağını öne sürmeye çalışsalar da, merkezî iktidarıyla, belediyesiyle, rüşvetçi bürokratlarıyla, hırsız müteahhitleriyle bir bütün olarak Türkiye kapitalizminin yarattığı ve tamamen sorumlusu olduğu bir yıkım gerçekleşti.

Bir yanda ölüm var, bu gayet açık. Peki diğer yanda? Anımsanacağı üzere, Mart ayı başında Altılı Masa bünyesinde yaşanan siyasî depremde Meral Akşener, Kemal Kılıçdaroğlu'nun cumhurbaşkanı adaylığına "ölümle sıtma arasında bir tercihe zorlandık" sözleriyle itiraz etmişti. Oysa kendisi arada kalmış değildi, açıkça "sıtma" seçeneğinin bir parçasıydı. Üstelik, deyimden aslının da "ölümü gösterip sıtmaya razı etmek" biçiminde olduğunu unutmamalıyım. Bu anlamda, Türkiye burjuvazisinin geleneksel hâkim kanadının kitlelere ölümü gösterip, sıtmaya razı etmeyi umduğu, ama başaramadığı söylenebilir.

Mayıs ayında yapılan seçimlerin öncesinde, Yeniden Refah Partisi ve Hüda Par gibi insanın kanını donduran ölçüdeki gericiliklerini gizlemeye bile çalışmayan yapıların katılımıyla güçlenmeye çalışan AKP-MHP ittifakı, artık açıkça faşist veya tekdüze niteliğe bürünmeye aday bir siyasî rejim inşa etme tehdidini ortaya koymuş oluyordu. Örneğin, deprem dolayısıyla iktidarın uygulamalarına muhalefet edeni "not aldığı"nı, seçimden sonra da herkese "hak ettiği şekilde" davranacağını ilan

etmişti.

Karşısındaki başlıca rakip olan Millet İttifakı ise her alanda sermayeye dost, işçilere düşman “ortodoks” politikaları uygulayacakları bir restorasyon hükümeti kuracağını ortaya koydu. Sıtmanın nasıl bir seçenek oluşturduğunu iyi görmek gerekir. Solda birçokları, savunulan bu alternatifi, sosyalist hareketin en azından yarım yüzyıldır artık sıradanlaşmış seçim politikası olan CHP’ye destek politikasıyla özdeşleştirdi. Oysa o politika zaten yeterince kötü iken, günümüzde “sıtma” seçeneği çok daha büyük bir bataklığa işaret ediyordu. Bunun için Kılıçdaroğlu’nun kamuoyuna tanıttığı yedi kişilik cumhurbaşkanı yardımcısı listesindeki isimlerin tarihine bakmak yeter: Bunların üçü köktendinci Millî Görüş-AKP geleneğinden, ikisi düpedüz faşist gelenekten geliyor, biri Adnan Menderes varisi. İmamoğlu ise Akşener’in kıskançça sahip çıkabildiği bir siyasi şahsiyet. Bunların geçmişte yaptıkları, gelecekte yapacaklarının teminatıydı kuşkusuz. Dahası, bu kadro, 2010’lu yıllardaki stratejik çizgisiyle Kılıçdaroğlu da dahil olmak üzere Tayyip Erdoğan’ın iktidarına son vermek yerine onunla anlaşmaya son derece yatkındı. Nitekim, Millet İttifakı seçimlerden önce, istibdad rejiminin gayrimeşru ve yasalara aykırı dayatmalarıyla bir sopalı seçim yapıyor olmasını pek sorun etmemiş durumdaydı. Erdoğan’ın adaylığının Anayasa’ya aykırılığı ve istibdadın hazırladığı yeni seçim kanununun yine Anayasa’ya aykırı biçimde dayatılması karşısında CHP merkezli burjuva muhalefeti kulağının üzerine yattı.

Ama belki bundan da önemlisi, Cumhuriyet İttifakı’nın karşısına dikilen muhalefet cephesi, burjuva niteliğinden dolayı, memleketi kasıp kavuran iktisadî meseleleri odağına almamaya yemin etmişti. Böylelikle memleket nüfusunun ezici çoğunluğunu oluşturan emekçi halk ile bir avuç sömürücü arasında giderek derinleşen sınıfsal çatışmayı daha da ısıtmamayı amaçlamaktaydı. Açıktır ki, Millet İttifakı için işçi sınıfının bir hamle yaparak ayağa kalkmasındansa, Erdoğan liderliğinde yeni bir dönem ehvendi. İşin daha da kötüsü, Türkiye sosyalist hareketinin, bir iki istisna dışında burjuva muhalefetinin bu çizgisine hapsolması oldu.

Bu sayımız, Levent Dölek’in seçimin sınıfsal analizini yapan yazısıyla açılıyor. Yazı seçim sonuçlarının bir değerlendirmesinden öteye geçiyor ve seçimlerden hareket ederek Türkiye’deki siyasî saflaşmanın sınıfsal temellerini ortaya koyuyor, bunu yaparken az önce ifade ettiğimiz büyük çelişkiye işaret ediyor: “Emekçi halk için esas yakıcı ve belirleyici mesele olan ekonomi, seçim döneminin tabir uygun düşerse en az reytingli konusu olmuştur”. Bu durumun açıklaması, burjuvazinin birbiriyle çatışan kamplarının işçi sınıfına karşı uzlaşmasında hatta birleşmesinde yatıyor. Yazıda işçi sınıfının temsilcisi olması gereken sosyalistlerin de bu kervana katılması ve sınıfsal gündemlerden en az burjuva partileri kadar uzak durması da sosyalist hareketin büyük kısmını kapsayan küçük burjuva sınıf karakteriyle açıklanıyor. Levent Dölek’in sınıfsal analizi Kılıçdaroğlu’na destek vermenin Erdoğan’a yarayacağına dair yaygın efsaneyi yıkıyor ve aslında tam tersine Kılıçdaroğlu’na yani burjuvazinin TÜSİAD kanadına destek vermenin Erdoğan’ın seçimi kazanmasına yaradığını (sopalı seçimlerin sineye çekilmesi dahil) kanıtlarıyla ortaya koyuyor.

Seçim dosyasının ikinci yazısında Sungur Savran hem Kılıçdaroğlu ve CHP’nin bu seçimlerdeki stratejisini hem de cumhurbaşkanı seçiminde Kılıçdaroğlu’nu des-

tekleyen sosyalistlerin yönelişini ağır şekilde eleştiriyor. Kılıçdaroğlu'nun AKP ve MHP artıklarıyla kurduğu ilişkinin toptan ters teptiğini, bu yüzden Türkiye'nin daha da gericileştiğini, ayrıca Erdoğan'ın oldubittilerini kabul ederek istibdada direnilemeyeceğini vurguluyor. Savran Millet İttifakı'nı "Bataklıkta inşa edilmiş bir muhalefet ittifakı" başlığıyla yerli yerine oturtuyor. Sosyalistlere gelince CHP destekçiliğinin bu seçime özgü olmadığını hatırlatarak Türkiye solunun 1971 devrimci atılımından sonra bir kez daha Menşevikleştiğinin altını çiziyor. Yazar özel olarak bu seçimi kendi parti çıkarları açısından tam bir sıçrama tahtası yapmaya yönelik Türkiye İşçi Partisi'ne, Birinci ve İkinci TİP deneyimlerine sahip çıkması ışığında Behice Boran'ın 1977 seçimlerindeki tutumu ile şimdiki partinin 2023 seçimlerindeki politikası arasındaki karşıtlığı hatırlatıyor. Savran, şimdi seçim politikaları iflas edince Devrimci İşçi Partisi'nin seçim politikasını sanki sadece "Kılıçdaroğlu'na oy yok" üzerine kurulmuş gibi püskürtmeye çalışanlara da DİP'in seçimden neredeyse bir yıl önce sosyalistlerin ortak bir cumhurbaşkanı adayıyla sosyalizmi halkın karşısında yeni bir seçenek olarak sunmasını önermiş olduğunu hatırlatıyor.

Seçimler öncesinde burjuva muhalefetinin halkı ölümle sıtma arasında tercihe zorladığını söyledik. Peki, bu ikisi dışında bir seçenek yok mu? Bunun yanıtını da depremde gördük. Türkiye işçi sınıfı, istisnasız her kesimiyle, Türk-Kürt, Sünni-Alevi, kadın-erkek, genç-yaşlı demeden, örnek bir dayanışma ve insanlık sergiledi. Başka bir dünyayı kuracak güce ve kapasiteye sahip olduğunu bir kez daha kanıtladı. AFAD günlerce ortada görünmezken enkaz altındaki insanları kurtaran ve depremedelerin hayatını bir nebze olsun iyileştirecek faaliyetleri yapan madencilerdi, itfaiyecilerdi, inşaat işçileriydi, belediye çalışanlarıydı, bir büyük sınıfın, işçi sınıfının mensuplarıydı. İşçi sınıfı, deprem bölgesinde, kapitalist piyasa sistemini büyük bir doğallıkla ve hiçbir tereddüt yaşamadan ilga etti. Bir önceki (51-52.) sayımızda Levent Dölek'in yazısına koyduğu başlıkla, bir "deprem komünizmi" oluşturdu: herkesin gücü ve yeteneği ölçüsünde verdiği, herkesin ihtiyacına göre aldığı, tek kuruş paraya gerek duyulmayan bir yeni düzen. Ne kadar yetersiz ve birçok bakımdan nüve halinde olsa da, geleceğin tohumları burada yatıyor. Deprem anında satış yapıp makbuz kesen Kızılay gibi kurumlarda değil. Bu büyük felakette bir kez daha ortaya çıkan dayanışma ruhu, birçok insana on yıl önce bu topraklarda yaşanan muhteşem isyanı, Gezi'yi hatırlattı. O zaman da normalde birbirine karşıt kabul edilen "kimlikler"e sahip insanlar omuz omuza mücadele vermiş, fırsat bulduklarında da piyasa denilen ucube sistemi askıya almışlardı.

Bu büyük halk isyanını onuncu yıl dönümünde iki yazıyla ele alıyoruz. Biri o dönemde, olayların sıcağı içinde yapılmış bir tahlil, diğeri ise bugün, aradan on yıl geçtikten sonra Gezi'yi her yönüyle, tüm artı ve eksileriyle, "ihtişamı ve sefaleti" içinde değerlendiren bir yazı.

Sungur Savran, "Gezi halk isyanı" olarak adlandırdığı ve bu toprakların 20. yüzyıl başından itibaren yaşadığı çeşitli toplumsal başkaldırı ve devrimler arasında kitlesellik ve coğrafi yaygınlık bakımından özel bir yer tutan, yaklaşık üç ay sürdüğünü belirttiği halk hareketi ile Gezi Parkı'nda yaşanan 15 günlük çadır kent deneyiminin birçok bakımdan farklı özellikler taşıdığını iddia ediyor. Savran Gezi halk isyanının ve onu izleyen diğer isyanlar dalgasının Türkiye emekçi ve ezilenleri için büyük fırsatlar yarattığını ama Kürt hareketi de dâhil solun bu fırsatları değer-

lendiremediğini ileri sürüyor. Gezi'nin sınıf karakteri konusunda da ayrıntılı bir tartışmaya giriyor. Yazarın esas amacı, sosyalistlerin Gezi isyanından geleceğin isyan ve devrimlerinde başarılı olmak için çıkarması gereken dersler üzerinde durmak.

Levent Dölek'in, daha önce 19. sayımızda (Sonbahar-Kış 2013-2014) yayınladığımız "İhanete Uğrayan İsyân" başlıklı yazısı, Gezi Parkı'nın boşaltıldığı 15 Haziran tarihine kadar sendika ve sol partilerin politikasını irdeliyor. Olayların sıcaklığı içinde yazılmış bu yazının doğruluğu sonradan açıkça ortaya çıkmıştır. Kitle hareketinde en ufak bir gerilemenin görülmediği bir aşamada, daha önce ileri sürülmüş taleplerin bir tekinin bile henüz kabul edilmediği bir aşamada Gezi'nin boşaltılması kararını verenler, tarih önünde bu davranışlarını zor açıklayacaklardır. Dölek, bu ihaneti adım adım izliyor, bütün somut ayrıntılarıyla ortaya koyuyor.

Bizim için Gezi, aynı zamanda, Gezi'den çok kısa süre önce kaybettiğimiz, bu büyük isyanı göremeden aramızdan ayrılan yoldaşımız Nail Satlığan'ı anma ve silesidir. Ölümünün 10. yılında Nail Satlığan'ı iki yazıyla anıyoruz. Dosyanın ilk yazısında Sungur Savran daha önce çoğu bu dergide olmak üzere yazmış olduğu yazılardan farklı olarak bu kez Nail Satlığan'ın teorik ve politik alanlardaki katkılarını, çalışmalarını, başarılarını değil, onun Türkiye solu içindeki yerini konu ediniyor. Savran'a göre Satlığan'ın mirası bazı yönlerden çekiştiriliyor, kısmen tahrifata uğruyor. Yazar esas olarak, ölümünden sonra tersi söylene de Satlığan'ın solun politik yelpazesinde devrimci Marksist alanda konumlandığını ortaya koymaya yöneliyor. Ayrıca Nail Satlığan'ın Marx'ın kapitalizm teorisi konusundaki kavrayışı üzerinde de duruyor.

E. Ahmet Tonak'ın çabaları sonucunda ortaya çıkan ikinci yazı ise Nail Satlığan'ın *Kapital* çevirisi ve ilişkili konular hakkında katıldığı bir atölye çalışmasının video kaydından yapılan alıntılardan oluşuyor. Nail Satlığan burada, Türkiye'de ve dünyada başta *Kapital* olmak üzere Marksist klasiklerin çevirilerinde karşılaşılan çeşitli sorunlardan bahsediyor. Bununla birlikte, dar anlamda çeviri ve terminoloji sorunları gibi görünen meselelerin aslında bilimsel ve politik bir önem taşıdığını da gösteriyor. Nail Satlığan yoldaşımızın her zamanki bilgeliği ile bezenmiş bu seçme parçaların okurlarımız tarafından ilgiyle karşılanacağı kanaatindeyiz.

Dosya dışı yazılarımızın ilki Hasan Refik'e ait ve kent yoksullarının geçtiğimiz Haziran ayının sonlarında Fransa'yı sarsan isyanını konu alıyor. Yazı önce isyanın bağlamına odaklanıyor ve Fransa'da bir yandan faşizmin bir yandan işçi sınıfının atılımlarıyla geçen son yılları analiz ediyor. Yazarın bu durumdan çıkardığı sonuç, Fransa'nın belki de bütün Avrupa'nın siyasi çehresini değiştirebilecek ama hangi tarafın galebe çalacağını kestirmenin çok güç olduğu bir kırılma noktasına ulaştığı. Bu genel bağlamdan sonra yazı barikatın karşı tarafını tartışarak işe başlıyor. Fransız devleti içindeki çatlakların bu isyan ile daha da belirginleştiğine işaret eden Refik, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un özellikle polis aygıtının kontrolünü kaybetmemek için bir hegemonya mücadelesi içinde olduğunu gösteriyor. Düşmanın analizi, devlet içindeki çelişkilerden sonra Fransız faşizminin gelişimine dair bir tartışma ile devam ediyor. Fransa'da yaşananları başta İtalya olmak üzere diğer örneklerle birlikte ele alan yazar, son isyanda Fransız "baltacılarının" ortaya çıkması üzerinde duruyor. Ön-faşist partilerle el ele büyüyen faşist örgütlerin gelişimini ele alan Hasan Refik, bu iki kuvvet arasındaki sıkıntılı ittifakın önümüzdeki dönem

faşizmin gelişimini belirleyebilecek unsurlardan biri olduğu sonucuna varıyor. Yazının son kısmı ise Fransız solunun isyan sırasındaki performansının bilançosuna ayrılmış. Jean-Luc Mélenchon'un istisnai rolüne dikkat çeken yazar, özellikle devrimci Marksist gelenekten gelen Fransız örgütlerinin 2005 isyanından bu yana geçen 18 yılı zıyan ettiğine dikkat çekiyor.

İkinci dosya dışı yazımızda Alp Yücel Kaya "1940'larda Fontamara: 'Ne Yapmalı?'" başlıklı yazısında cumhuriyet tarihinin tartışmalı bir konusunu, Köy Enstitüleri'ni ele alıyor. Bunu yaparken zengin Köy Enstitüleri literatüründen farklı bir okuma öneriyor, bunun için de Enstitüler ve İsmail Hakkı Tonguç'a yönelik solculuk/komünizm suçlama ve soruşturmalarının temel kaynağı olan Ignazio Silone'nin *Fontamara* romanından yola çıkıyor. İlk önce iki Dünya Savaşı arası dönemde İtalya ve Türkiye'deki kırsal hayattaki üretim ilişkilerini, yaşanan yoksulluk ve sefaleti tartışıyor, sonra Türkiye'deki siyasette hâkim olma mücadelesi veren iki akımın (aydınlanmacı-demokrat ve tutucu-milliyetçi akımlar) yarattığı atmosferi değerlendiriyor. Bu çerçevede Köy Enstitüleri'nin kuruluşunun toplumsal temeldeki çatışma ve sarsıntıları yansıtan, çoğu kez literatürde ifade edildiği gibi yukarıdan aşağıya değil aşağıdan gelerek yukarıyı zorlayan bir süreç olarak kavranması gerektiğini vurguluyor.

Dergimizin bu sayısında Töre Sivrioğlu ve Rahimullah Farzam'ın, Birinci Dünya Savaşı ertesinde yaşanan Gilan Sovyeti deneyimi ve bunun İran Komünist Partisi ile olan ilişkisi üzerine, daha önce *İran Araştırmaları Dergisi*'nde yayınlanmış olan önemli bir yazısına yer veriyoruz. Yazarlar, İran solunda da önemli bir tartışma konusu olan ve dönemin Macaristan ve Almanya Devrimleri kadar önemli olduğu dahi ileri sürülen Gilan Sovyeti deneyiminin Sovyetler tarafından terk edildiği için yenildiği iddiasını ele aldıkları çalışmalarında önce 20. yüzyıl başları İran'ının iktisadî ve siyasî durumunu ele alıyor, ardından Bolşeviklerle Gilan Sovyeti kadroları ve İran Komünist Partisi arasındaki münasebetlere odaklanıyor, İran'ın o dönem Sovyetler'in "devrim ihracında" bulunduğu Türkistan ve Başkurdistan'dan çok daha farklı bir konumda olduğunu belirterek, İran gibi büyük bir ülkede Gilan gibi küçük bir bölgeye dayanılarak ya da salt Sovyet desteği ile devrim yapılamayacağı sonucuna ulaşıyorlar. Dahası, yazarlara göre Sovyet'in önderi Küçük Han'ın kendisinin de Tahran'a yürümek ve İran genelinde bir devrime önderlik etmek gibi bir amacının olup olmadığı da tartışmalı bir konu olarak değerlendiriliyor ve yazarlarca toprak sahibi sınıfların tedirginliği ve etnik ayrımlardan doğan karşılıklı güvensizlikler, Gilan Sovyeti'nin yenilgisinin temel iki nedeni olarak gösteriliyor.

Geçerken, *Devrimci Marksizm* Yayın Kurulu olarak, Sivrioğlu ve Farzam'ın bu makalesinde Lenin'in Doğu toplumlarına dair stratejisini aktardıkları pasajlardaki bilgilerin, Lenin'in Ekim devriminden çıkardığı dersler ışığında yoksul ülkelerde demokratik devrimlerin sosyalist devrimlere dönüşmesinin bütünüyle olanaklı, hatta gerekli olduğuna dair görüşlerinin ışığında incelenmesi ve tartışılması gerektiği kanısındayız. Ancak bundan daha önemli bir husus, elbette, metnin devrimci Marksist militanlar açısından bugünkü anlamıdır. Çalışmanın, tüm devrimci Marksist militanlar için, geçtiğimiz aylarda kalp atışlarını ve sloganlarını tekrar duyduğumuz İran halkının geçmişteki başkaldırıları ile ilgili önemli bilgiler içerdiğini vurgulamak istiyoruz. Okurlarımıza, Gilan Sovyeti sorununun bu ayrıntıda olmasa bile

Devrimci Marksizm 53-54

Devrimci Marksizm sayfalarında daha önce de Burak Gürel (sayı 3) ve Burak Sayım (sayı 45-46) tarafından ele alınmış olduğunu da hatırlatmak isteriz. Komünist hareketin tarihyazımının tartışmalı yanları daima dikkatle incelenmelidir. Bir sonraki sayımızda buluşmak ümidiyle...

2023 seçiminin sınıfsal analizi

Levent Dölek

2023 seçimleriyle ilgili değerlendirilecek pek çok yön, çıkartılacak pek çok ders var. Ama her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki istibdad rejiminin gayri meşru ve illegal dayatmalarıyla gerçekleşen bir sopalı seçimle karşı karşıyayız. Bu gerçeklik ortaya konmadan yapılacak her türlü tartışma tamamen yanıltıcı olacaktır. Bu seçimler Erdoğan'ın Anayasa'ya aykırı adaylığından ve AKP-MHP tarafından dizayn edilmiş seçim kanununun yine Anayasa'ya aykırı şekilde dayatılmasından başlayarak, öncesinde, sırasında ve sonrasında sonuca kesin olarak tesir edecek müdahalelerle manipüle edilmiştir. Bunun çok açık kanıtları vardır. Tüm bunları konuşmadan seçim sonuçlarına dair yapılacak hiçbir yorum ciddiye alınamaz. Öte yandan biz bunu bu aşamada belirtmekle yetinip sopalı seçim olgusunun değerlendirmesini yazının ileriki bir kısmına bırakıyoruz. Bu konuya yazının başında girmeyeceğiz. Önceliği seçimin genel sınıfsal analizine vereceğiz. Zira bizim değerlendirmemize göre istibdadın sopalı seçimi de bu sopalı seçimin düzen muhalefeti tarafından sineye çekilmesi de sınıfsal çıkarların bir sonucudur. Dolayısıyla öncelikle temeldeki bu sınıfsal çıkarları kavramalıyız. Yoksa elimizde sadece seçimlere hile karıştıran bir iktidar cephesi ve karşısında basiretsizlik göstermiş bir muhalefet kalır. Meselenin seçim/sandık güvenliği olduğunu zannederiz. Muhalefetin binlerce sandıkta müşahit bulundurmamasının teknik bir eksiklik olduğunu düşünürüz. Haliyle çözümü de daha etkin bir “sivil toplum” organizasyonunda arama hatasına düşebiliriz. Oysa “seçim güvenliği” dâhil olmak üzere hiçbir ihtilafın mevcut toplumsal düzeni ve sermayenin sınıf tahakkümü aygıtı olarak devlet mekanizmasını tehlikeye düşürecek kadar ileri götürülmeyişi elbette ki sermaye sınıfının çıkarlarının bir yansıması ve sonucudur.

Seçimlere hâkim olan siyasal kamplaşmanın sınıfsal analizi partilerin benimse-

dikleri siyasal programın ve politik eylemlerinin hangi sınıfsal çıkarları temsil ettiği üzerine yoğunlaşmalıdır. Partilerin seçmen kitlelerinin sınıfsal analizi bu anlamda belirleyici değildir. Bunun sebebi açıktır. Hiçbir burjuva partisi burjuvalardan oy alarak bırakın seçim kazanmayı yüzde 1'i dahi geçemez. Seçimler burjuvazinin proletarya başta olmak üzere halk yığını içerisindeki sınıf ve katmanlar üzerindeki ideolojik hegemonyasının tezahür ettiği bir alandır. Burjuvazi kendi çıkarlarını farklı ideolojik kılıflar içinde toplumun (halkın, milletin vb.) genelinin çıkarı imiş gibi göstererek hegemonya kurmaktadır. Din, ırkçılık, milliyetçilik, militarizm kadar laiklik, çağdaş medeniyetçilik, Batıcılık, Atatürkçülük vb. de hatta yeri geldiğinde sınıfsal içeriğinden arındırılmış kimlikçi bir solculuk da burjuva hegemonyasının unsurları olarak karşımıza çıkabilir. Farklı burjuva partileri siyasal meşreplerine göre bu unsurlardan bazılarını ağırlıklı olarak kullanırlar.

Burjuvazinin genel çıkarlarının müdafaası ile birlikte temsil ettikleri burjuva sınıf fraksiyonlarının daha fazla işine gelen unsurları öne çıkarırlar. Örneğin ABD'de uluslararası rekabetin baskısı altındaki sermaye kesimlerinin Trump'ın korumacı politikalarını ve Çin'e karşı ticaret savaşını milliyetçi MAGA (*Make America Great Again*) ideolojisiyle desteklemesi, dünya pazarının bölünmesinden zarar görece sermaye fraksiyonlarının ise özgürlükçü gibi görünen, kimliklerin gökkuşağını önemseyen, küreselci, kozmopolit ideolojileri öne çıkarması gibi. Ancak sonuçta bu ideolojiler burjuvazinin farklı fraksiyonlarına mensup kişi ya da grupların dünya görüşünü yansıtmaktan çok emekçi kitleleri burjuvazinin hegemonyası altına alma işlevi görür. Özel hayatında pek hoşgörülü gözükken bir patronun sertlik yanlısı politikaları desteklemesi hatta bu patronun bizzat kendisi azınlık mezhebine ya da etnik grubuna mensup dahi olsa ırkçı, faşist, dinci vb. partilerden yana tutum alması artık haber değeri dahi olmayacak kadar yaygın bir durumdur. Bunlarla birlikte burjuva fraksiyonlarının halk içinde daha kolay hitap edebildikleri bir hinterlandları da vardır. Bu anlamda Türkiye'de Batıcı-laik burjuvazi eğitilmiş modern küçük burjuvaziye çok daha rahat ve doğrudan seslenebilmektedir. İslamcı sermaye ise geleneksel küçük burjuvazi ve köylülük üzerinde belirgin bir hegemonik etkiye sahiptir.

14-28 Mayıs 2023 seçimlerine 36 siyasal parti ve 5 ittifak katıldı. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise 4 aday vardı. Gerçekte ise halkın karşısında sayıların ortaya koyduğu kadar fazla seçenek yoktu. Meclis seçimleri açısından Cumhuriyet ve Millet İttifaklarının yanında yüzde 7 barajını aşacağı tahmin edilen HDP'nin başını çektiği Emek ve Özgürlük İttifakı üç ana odak olarak yarıştı. Mevcut rejim güçlü Cumhurbaşkanı ve zincirli meclis yapısı üzerinden şekillenmiş olduğu için seçimin esas konusu Cumhurbaşkanlığı seçimiydi. Nitekim Cumhurbaşkanlığı'nda Emek ve Özgürlük İttifakı doğrudan Millet İttifakı'na angaje oldu ve fiilen Erdoğan ve Kılıçdaroğlu iki aday olarak öne çıktı. Seçimin iki turlu olması da bu iki kutuplu siyasal tabloyu perçinledi. Muharrem İnce ve Sinan Oğan ise ne fiilen ne de programlarıyla bir iktidar alternatifi değildi. Pazarlık için oradaydılar ve amaçları seçimi ikinci tura bırakmak ve düzen siyasetinin merkezine yönelik pazarlık güçlerini arttırmaktı. Bu ikili yapının bir siyasal kutuplaşma atmosferi yaratması elbette ki kaçınılmazdı. Bu sadece bir fiili durum değildi, esas olarak tüm seçim sürecine burjuvazinin iki karşıt kampı olan Batıcı-laik burjuvazi ile İslamcı burjuvazinin çıkarlarının damgasını vurmasının sonucuydu. Bu çıkarlar tabii ki doğrudan değil ideolojik bir kılıf içinde

ve çoğu kez demagojik söylemlerin arkasına saklanmış biçimde tezahür etti.

Deprem ve seçimler

6 Şubat'ta gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli depremler 15 milyon nüfusun yaşadığı 10 ili doğrudan etkiledi. 50 binden fazla insanın ölümüne yol açan depremde yüzbinlerce bina ya yıkıldı ya da ağır hasar aldı. Depremin ardından günlerce devletin ortada olmayışı ilk etapta halkta büyük bir tepki yarattı. Devletin insanları enkazların başında yalnız bırakması, en hızlı şekilde kurtarma ve yardım organizasyonuna gitmek yerine isyan kontrolüne öncelik veren yaklaşımı istibdad rejiminin adeta bir özeti idi. Depremler hem iktidarı ciddi şekilde zora sokmuş hem de zaten kötü durumda olan ekonomiye yeni bir yük bindirmişti. Bunların elbette ki yaklaşan seçimler için de son derece önemli etkileri olacaktı. Ama her şeyden önce deprem bölgesinde özellikle de yıkımın en yoğun yaşandığı yerlerde seçimin fiilen nasıl yapılacağı belli değildi. Seçimlerin tarihi henüz belli olmamıştı ve normal zamanı olan 23 Haziran'da gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği dahi şüpheliydi. Seçimlerin ertelenmesi de tartışıldı ve Bülent Arınç'ın bu doğrultudaki açıklamaları bir süre kamuoyunu ciddi şekilde meşgul etti.

Ancak deprem üzerinden sadece bir ay geçtikten sonra Erdoğan seçimlerin 14 Mayıs'ta yapılmasına ilişkin kararını açıkladı. Yüksek Seçim Kurulu da seçim tarihini resmileştirdi. Depremin üzerinden zaman geçtikçe ve seçimlere doğru yaklaşıldıkça deprem hem ülkenin hem de seçimin gündeminden adım adım uzaklaştı. Erdoğan'ın ilk dönemdeki "müziksiz kampanya" vurgusu da unutuldu. Tüm partiler için seçim kampanyaları normal zamanlardan farksız seyretti. Erdoğan depremin ardından yaptığı ilk açıklamada "yeniden inşa" vurgusu yapmıştı Cumhur İttifakı da kampanyasında bu vurguyu merkezine aldı. Kılıçdaroğlu ise seçimler yaklaşırken depremedeler için yapılacak iktidarın deprem konutlarını krediyle borçlandırarak satma planını eleştirerek ücretsiz konut dağıtma vaadinde bulundu.

Seçimler sonuçlandığında her iki turu da Cumhur İttifakı ve Erdoğan önde kapatınca deprem bölgesindeki insanların oy tercihleri epeyce tartışıldı. Aslında deprem bölgesinin tamamında AKP oy kaybetmişti. Kahramanmaraş'ta bu oy kaybı 10 puanı geçti. Ancak deprem Erdoğan'a da Cumhur İttifakı'na da seçimi kaybettirmemişti. Bu sonuç için deprem bölgesinin halkını suçlamak ahlaki açıdan kabul edilemez bir tutumdur. Depremin siyasi etkileri de ancak sınıfsal olarak kavranabilir. İktidar depremin büyüklüğünü "asrın felaketi" söylemiyle bir özürleyici unsur olarak kullanmış daha sonra deprem bölgesinin halkıyla kurulan ilişkilerde iktidar gücünün tüm avantajlarını devreye sokmuştur. Muhalefetin ve kitle örgütlerinin yardım faaliyetleri önemli ölçüde takdir toplamışsa da nihayetinde devlet organizasyonu ile yapılan faaliyetler hem ölçek hem de süreklilik açısından doğal olarak daha etkin olmuştur.

Deprem bağlamında Kılıçdaroğlu'nun ücretsiz konut söyleminin belirleyici bir sonuç vermemesine de şaşmamak gerekir. Zira ne deprem konusu ne de deprem bölgesi muhalefet için öncelikli şekilde ele alındı. Muhalefet ücretsiz konut vaadiyle kendini ayırtırmak istese de sonuçta bu vaat konut sahiplerini muhatap

alıyordu ve geleceğe yönelikti. Türkiye insanı tutulmayan vaatlere alışıktır. Geleceğe dair vaatlerin inandırıcılığı bugün ortaya konan pratikte aranmalıdır. Buraya baktığımızda da Erdoğan'ın depreme yönelik "inşaatçı" bakışı ile Kılıçdaroğlu'nun depremle ilgili müteahhit İmamoğlu'nu memur etmesi ayrışmamış ayrılaşmıştır. İmamoğlu'nun Belediye Başkanlığı yaptığı İstanbul'un depreme hazırlıksızlığı ve bu konuda 5 yıl boyunca ciddi hiçbir ilerleme olmayışı ortadadır. Ancak hepsinden çok daha önemlisi Hatay'ın CHP'li Büyükşehir Belediye Başkanı (eski AKP'li) Lütfü Savaş'ın tutum, hal ve tavırlarıdır. Yıkılan ve yüzlerce insana mezar olan Rönesans Rezidans'ın müteahhidi Mehmet Yaşar Coşkun yurtdışına kaçarken yakalanmıştır. Tüm Türkiye'nin tepkisini çeken bu müteahhide "idealist bir insan" diyerek sahip çıkan bir Lütfü Savaş, o Lütfü Savaş'a sonuna kadar sahip çıkan bir CHP söz konusudur.

Deprem doğaldı ama sonuçları hiç şüphesiz ki sınıfsaldı. Ancak düzen siyasetinin burjuva karakteri bu sınıfsallığın siyasete damga vurmasını engelledi. Deprem sarstı ama yıkan kaptialist sistemdi. Ancak tüm partileriyle bu sisteme sınıfsal olarak bağlı olan düzen siyaseti elbette ki bu sistemi tehlikeye düşürecek bir propagandaya girişmeyecekti. Böylece deprem gündemi siyasi kutuplaşmanın bir unsuru olmadı. Muhalefet pasif biçimde felaketin iktidarı yıpratmasını bekledi. İktidar cephesi ise devlet olanaklarını kullanarak bu yıpranmayı asgaride tutmaya yöneldi.

Siyasi kutuplaşmanın tezahürleri

Erdoğan kendini milli bekanın savunucusu ve istikrarın temsilcisi olarak ilan etti. Seçimi milli olanla gayri milli olan arasında bir seçim olarak sundu. Kılıçdaroğlu ise "tek adam rejimi"ne son verme ve ekonomiyi düzeltme vaadi ile ortaya çıktı. O da ilk etapta seçimi demokrasi ile diktatörlük arasında bir seçim olarak sundu. Demokrasi ekonominin toparlanacağı güven ortamını yaratmanın da anahtarıydı. İkinci turda ise Kılıçdaroğlu'nun tutumu değişecek, Sinan Oğan'ın göçmen karşıtlığı temelinde yürüttüğü propaganda ile aldığı oylar seçimi ikinci tura bırakınca, demokrasi, özgürlükler, baharlar söyleminin yerini göçmen karşıtlığı ekseninde "vatanını seven sandığa gelsin" söylemi alacaktı. Kılıçdaroğlu'na göre ikinci tur Suriyelilere kucak açanlarla "Suriyeliler gi-de-cek" diyenler arasında olacaktı. Erdoğan ise ilk turu önde bitirdiği için ikinci turdaki propagandasını aynı doğrultuda sürdürdü. Cumhuriyet'in meclis çoğunluğunu kazanmasıyla birlikte halkın önüne istikrar ve kaos ikiliği koyma avantajına da kavuşmuştu, bu avantajı da sonuna kadar kullandı.

Diğer öne çıkan siyasi tartışma başlıkları içinde dış politika ve Kürt sorununun öne çıktığını gördük. Millet İttifakı NATO ve Batı emperyalizmine yönelik açık bir destek, hatta biat tutumu ortaya koydu. Cumhuriyet ise söyleminde Batı karşıtı bir retorik benimsedi. Erdoğan yer yer açıkça Putin'in ve Körfez ülkelerinin desteğini zikretmekten çekinmedi. Cumhuriyet aynı zamanda karşı tarafı Batı'nın maşası olmakla suçladı. Millet İttifakı ise buna Rusya'nın Erdoğan'a desteğini gündeme getirerek karşılık verdi. Muharrem İnce'nin adaylıktan çekilmesinde etkili olan cinsel içerikli montaj ürünü görüntüleriyle ilgili Kılıçdaroğlu, doğrudan

Rusya'yı suçlayacak kadar ileri gitti. Emek ve Özgürlük İttifakı dış politikada orta yolcu bir görüntünün altında demokrasi ve özgürlükler için Batı'ya hayırhah bakan, eleştirilerinin sivri ucunu Rusya'ya yönelten bir tutum aldı.

Kürt sorununda ise hem Cumhuriyet hem de Millet İttifakı aynı anda hem Kürtlerin oyuna talip olmanın hem de karşı tarafı terörizmle ilişkilendirerek milliyetçi hegemonya altındaki seçmeni konsolide etmeye çalışmanın çelişmesini yaşadı. Erdoğan-Bahçeli ekseninin ağır şovenist söylem ve pratiği Millet İttifakı'nın HDP için her halükârda bir ehvenişer olarak görülmesini sağladı. Millet İttifakı HDP'den bu doğrultuda kayıtsız ve koşulsuz bir destek tutumunun geleceğini gördükten sonra milliyetçilik ve şovenizm dozunu giderek arttırdı. Cumhuriyet ittifakı da HDP karşıtlığı temelinde Huda-Par'ı ittifaka katıp, milletvekili kontenjanı, Hizbullah liderlerinin salıverilmesi gibi rüşvetler karşılığında bu yapıyı iyice kendine bağladı. Eş zamanlı olarak ağır bir şovenist kampanya sürdürmeye devam etti. Bir aşamada her iki ittifakın da birbirlerini terörizme destek vermekle suçladığı bir atışma hali başladı. Bir süre sonra Kürt sorununa dair bu iki kampın ağzından sadece bu türden suçlamalar çıkarıldı. Kürt sorununu esas siyasete taşınması beklenen Emek ve Özgürlük İttifakı da bu konuda sessiz kaldı ve düşük bir profil izledi. Seçimin ana konusu olan Cumhurbaşkanlığı'nda Millet İttifakı'nı (Kılıçdaroğlu) zora sokmama kaygısının ağır bastığı görüldü. İttifak bileşenlerinden Türkiye İşçi Partisi ise siyasal pozisyonunu CHP'nin soluna yakınlaştırdığı için aynı tutumu sadece CHP'yi değil kendini de zora sokmamak için benimsedi.

Seçimin büyük çelişkisi

Özetle seçimlerde belirleyici olan alanları siyasi kutupların saflaşma düzeylerine bağlı olarak rejim sorunu, Kürt sorunu, göçmen sorunu ve ekonomi olarak dört başlıkta sıralayabiliriz. Bu seçim sürecinin siyasal anlamını doğru şekilde kavrayabilmek için bu sıralamadaki büyük çelişkiyi ortaya koymamız gerekir. Bu çelişki şudur. Emekçi halk için (seçmen kitlesinin büyük çoğunluğu da diyebiliriz) esas yakıcı ve belirleyici mesele olan ekonomi, seçim döneminin tabir uygun düşerse en az reytingli konusu olmuştur. Seçim sürecinde ekonomiyi programının ve propagandasının ana eksenine haline getiren tek bir odak dahi olmaması ilginçtir. Yapılan anketler seçime doğru gidilen süreçte halkın en önemli sorun olarak açık arayla ekonomiyi gördüğünü gösteriyordu.¹ Hayat pahalılığı, konut ve barınma sorunu, işsizlik gibi sorunların ne kadar yakıcı olduğunu görmek için herhangi bir ankete de gerek yoktu. Peki siyasi aktörleri bu alandan uzak tutan ne oldu? Bu konuları temel alan, geniş emekçi ve yoksul kitlelerin çıkarlarına dayanan politikalar üretenlerin bu sebeple oy kaybedeceğinden bahsedemeyeceğimize göre sebep neydi?

Cevap sınıfsaldır. Ekonomi, çıkarları itibarıyla proletarya ile burjuvazinin sınıfsal çatıştığı alandır. Oysa başta ne dedik? Seçim sürecine bu çelişki değil burjuvazinin

¹ Örneğin Metropoll'ün Nisan ayında yaptığı anketinde katılımcıların yüzde 56,1'i ekonomi (işsizlik diyen 2,9'u da katarsanız yaklaşık yüzde 60!) derken, terörü (yüzde 2,2), göçmen ve sığınmacıları en büyük sorun olarak görenler (yüzde 2,2) yüzde 5'e bile ulaşmıyordu. Başka pek çok anket ve araştırma da uzun süredir benzer sonuçlar vermektedir. <https://twitter.com/ozersencar1/status/1650850268261543939?s=20>.

kendi iç çelişkileri damga vurmuştur. Proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişki nesnel olarak uzlaşmazdır. Siyasette proletarya kitleler halinde burjuvazinin partilerinin arkasına dizilmiş durumdaysa da bu nesnel gerçeklik değişmez. Diğer taraftan burjuvazinin kendi iç çelişkileri ise ne kadar sert (hatta kanlı!) biçimde tezahür ederse etsin uzlaşmaz değildir. Seçimler bağlamında bu uzlaşmanın en açık ifadesi ekonominin siyasetinin merkezine taşınmamasında görülmektedir. Zira ekonomiyi saflaşmanın merkezine almak proletaryayı siyaset sahnesine davet etmek anlamına gelir. Burjuvazinin siyasi kampları bundan bilinçli olarak kaçınmışlardır. Bu konuda bir uzlaşma hatta neredeyse bir koordinasyon halinde hareket etmişlerdir.

Peki tarihsel ve ideolojik olarak proletaryanın ve yoksul halk katmanlarının çıkarlarını temsil etmesi gereken sola, sosyalistlere ne oluyor? Sosyalistler böyle bir durumda nasıl olur da proletaryayı siyaset sahnesinin başaktörü hale getirmenin en etkili yolu olacak seçenekten yüz çevirmişlerdir? Cevap yine sınıfsaldır. Türkiye sosyalist hareketi ana gövdesi ile proletaryaya değil modern küçük burjuvaziye dayanmaktadır. Bu katmanların siyasi pozisyon almasına damga vuran kaypaklık sosyalist hareketin orta yolcu yönelişi ile çakışmıştır. Emek ve Özgürlük İttifakı demokrasi istemiştir; Sosyalist Güç Birliği ise laiklik! Sol (Sol kavramına CHP'yi katmıyoruz) ana gövdesiyle burjuvazinin kendi arasındaki uzlaşmaya Millet İttifakı'nın arkasına geçerek dâhil olmuştur. Burada sol ekonomiyeye *yeterince* önem vermemiştir demiyoruz. Bu belki bir hata ya da eksiklik olurdu. Durum daha vahimdir. Sol, siyasi kamplar içinde ekonomiyi siyaset dışına atmakta belki de en fazla ileri gidendir. Cumhuriyet ve Millet İttifakları bir şekilde ekonomiyeye girmek zorunda kalmıştır. Ekonomi önemli değil dememiştir, diyememiştir. Sınıfsal saflaşmayı tetiklemekten kaçınan demagogik söylemlerle, buna çok uygun olan sosyal politika vaatleriyle konuya girmiştir. Zaten böyle bir ülkede bu hayat pahalılığı ortamında ekonomiden bahsetmeyi deyim yerindeyse döverler. Ama sol, “mesele tek adam rejimidir, hele bir nefes alalım ekonomiyeye sonra bakarız” demiştir. Gündelik siyasi pratikte Kılıçdaroğlu'na desteklerini bu argümanla gerekçelendirmişlerdir. HDP'den TKP'ye kadar Kılıçdaroğlu'na oy çağırısı yapan tüm sol için bu argüman ortaktır: “Önce Erdoğan gitsin!” Mesele burada kalmamış solun içinde sınıfsal argümanlarla Kılıçdaroğlu'na destek vermeyenleri, verilmesini eleştirenleri “Erdoğan'ı destekliyorsunuz” diye deyim yerindeyse dövmeye kalkışanlar da çok olmuştur. Elbette mecazi anlamda.

Biz siyasette sınıfsal çıkarların doğrudan yansıma alanı bulduğu ekonomiyi merkeze almayı savunduğumuz gibi bu yazıda da pergelin ucunu buraya koyacağız. Daha sonra pergeli yavaş yavaş açarak, dış politikada, göçmen politikasında, Kürt sorununda ve rejim meselesinde (başkanlık rejimi parlamenter rejim tartışması) karşıt pozisyonların hangi sınıfsal çıkarlarla örtüştüğünü ortaya koymaya çalışacağız. Elbette ki bu pozisyonlara karşıt olarak proletaryanın sınıfsal çıkarlarına denk düşen ve emekçi halkı proletaryanın hegemonyasında birleştirebilecek politik ve programatik yönelişin nasıl olması gerektiğini tartışacağız.

Ekonomide burjuvazinin iç savaşı

Ekonomiyi kendine has bir bilimsel alan olarak sunmak burjuvazinin katıksız

bir ideolojik çarpıtmasıdır. Ekonomi alanı boylu boyunca bir sınıf mücadelesi alanıdır. Ekonomiden bahsettiğimizde ne bir doğa olayından ne de evrensel geçerliliği olan fizik kanunlarından bahsediyoruz. Ekonominin konusu insanlar arasındaki toplumsal ilişkilerdir, toplum çelişen ve karşıt çıkarılara sahip sınıflara bölünmüştür. Ekonomi sınıf mücadelesidir. En başta proletarya ve burjuvazi arasındaki mücadeledir. Ancak çok sayıdaki sermayenin kendi içindeki rekabet ve çelişkiler de son derece önemlidir. Aynı şekilde emekçi ve ezilen sınıf ve katmanların kendi içindeki rekabet olgusu ve çelişkiler de dikkate alınmalıdır.

Seçimlerdeki saflaşmada ülkenin siyasal hayatının neredeyse son 30 yılına damga vuran TÜSİAD'da sembolize olan Batıcı-laik sermaye ile İslamcı sermaye arasındaki çelişki belirleyici olmuştur. Cumhuriyet İttifakı Anadolu'nun KOBİ'lerine dayanan, zaman içinde kendi içinden tekeli finans-kapital grupları çıkaran İslamcı sermayeye dayanmaktadır. Millet İttifakı ise halen Türkiye'deki sermaye sınıfının başat gücü konumundaki Batıcı-laik sermayenin çıkarlarının doğrudan temsilcisi olarak öne çıkmaktadır.² Burjuvazinin bağrındaki bu sınıfsal saflaşma son seçimlerde Cumhuriyet İttifakı ve Millet İttifakı tarafından en genel anlamda temsil edilmektedir. Ancak iki taraf arasında geçişkenlik vardır. Sadece partilerden müteşekkil ittifaklarda değil devletin içindeki güç odakları içinde de burjuvazinin iç çelişkilerinin tezahürleri pek çok biçimde kendini gösterebilmektedir. Bu anlamda Cumhuriyet İttifakı'nın seçim başarısı beraberinde kaba bir şekilde MÜSİAD sermayesinin TÜSİAD sermayesi üzerinde kesin zaferini getirmemiştir. Bilakis seçim sonrasındaki ilk gelişmelere bakılırsa TÜSİAD sermayesinin ekonomi yönetimindeki ağırlığının görece olarak ve MÜSİAD aleyhine arttığı aşikardır. Bu durum Millet İttifakı saflarında Mehmet Şimşek ismi etrafında Erdoğan'a açılan krediden de açıkça görülmektedir. Erdoğan'a "Mehmet Şimşek'in işine karışma!" çağrısı yapmak muhalefetin ortak politikası haline gelmiştir. O halde burjuvazinin iç savaşında çatışma, rekabet ve uzlaşma alanlarını tanımlamak durumundayız. Bu hem bugünkü durumu anlamak hem de gelişmeleri öngörmek açısından elzemdir.

Erdoğan'ın izlediği ekonomi politikası büyük oranda İslamcı sermayenin çıkarlarıyla örtüşmektedir. Erdoğan'ın faizin İslami olarak yasak/haram olduğuna dair "nas var" söylemi işin ideolojik boyutudur. Erdoğan'ın faiz politikası İslami nistan ziyade İslamcı sermayenin dünyevi çıkarlarını yansıtmaktadır. Zira İslami sermaye ağırlıklı olarak öz kaynak yetersizliği yaşayan, kredi ile ayakta kalabilen, iç pazara üretim yapanları krediyle desteklenen iç talep artışından, dışarıya ihracat yapanları ise düşük faiz yüksek kurla işçi maliyetlerini düşürdüğü için kısa vadeli rekabet avantajı sağlayan KOBİ'lerden oluşmaktadır. Bu gruplar ayrıca merkezi iktidar, yerel yönetimler ve diğer kamu kuruluşlarının açtığı ihalelerden, iri ufaklı çok sayıda mal ve hizmet alımlarından kazanç sağlamaktadır. Bu sermaye fraksiyonu MÜSİAD ya da ASKON gibi örgütlerde sembolik ifadesini bulur. Ayrıca sermayenin bir tür çatı örgütü olan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) de sermayesi az olsa da sayısı çok olan bu grubun her daim ciddi etkisi altındadır. Nitekim TOBB

² Bu saflaşmanın tarihsel ve güncel boyutlarını içeren ayrıntılı tahlili için bkz. Sungur Savran, "İslamcılık, AKP, Burjuvazinin İç Savaşı", *Neo-Liberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP* içinde, Neşecan Balkan, Erol Balkan, Ahmet Öncü (Haz.), İstanbul: Yordam Kitap, 2014, 2. basım.

Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu ile Erdoğan iktidarı arasında son derece sıcak bir etkileşim söz konusudur.

Batıcı-laik sermayenin kalbinde ise TÜSİAD'da sembolleşen tekeller yer alır. Pek çoğu yabancı ortaklı olan bu sermaye gruplarının Koç (Yapı Kredi), Sabancı (Akbank) gibi en büyükleri banka ve sanayi sermayesinin kaynaşması anlamında finans-kapital olarak örgütlenmiştir. CHP, Türkiye'nin en eski finans-kapital birimi olan İş Bankası'nın (Şişecam başta olmak üzere bünyesinde 23 ayrı şirket bulundurmaktadır), Atatürk'ün miras bıraktığı hisselerle ortağı konumundadır. Bu finans-kapital grupları üretimde yer almakla birlikte sadece finansman ihtiyacı olmayıp, aynı anlamda finansman sağlayan, yani faizle kazanç sağlayan konumdadır. Bu sermaye grupları ölçekleri büyüdükçe, finansman ihtiyaçlarını ciddi miktarlarda yurt dışından sendikasyon kredileri ile sağlamaktadırlar. Bu açıdan bakınca Erdoğan'ın düşük faiz, yüksek kur politikası ve buna bağlı olarak ülke risk priminin artması Batıcı-laik sermaye için finansman maliyetlerinin devasa boyutlarda yükselmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla TÜSİAD faiz artırımını istiyor.³ Bunun anlamının ekonomide ciddi bir yavaşlama olacağı açık. Bundan Batıcı-laik tekeller de zarar görecek. Ama bu yola gidilirse İslami sermayenin KOBİ'leri batma ya da konkordato ilan etme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Aynı anda ekonomik daralma ve iflaslar büyük sermayenin küçükleri yutması ve daha da tekelleşmesi demektir. Bir taraf için ölüm kalım meselesi olan diğeri için fırsattır.

“Beşli çete” ya da istibdadın oligarkları

İktidarla yakın ilişki içinde olan ve aldıkları kamu ihaleleri ile adı beşli çeteye çıkan Cengiz, Limak, Kolin, Kalyon ve Makyol gibi holdingleri MÜSİAD'ın temsil ettiği İslamcı sermaye fraksiyonundan ayrı ve özel olarak değerlendirmek gerekir. Aslında bunların sayıları beşten fazladır. En çok kamu ihalesi alan şirketler içinde en üst sıralarda olan İbrahim Çeçen'in IC Holding'i, Mehmet Nazif Günal'ın MNG Holding'i gibi grupların yanı sıra Doğan Medya grubunu satın alarak iktidarın gayri resmi yayın organı haline getiren Demirören ve yayın organları ile istibdad rejimine hizmet eden ve bu sayede ciddi ihaleler alan Doğuş (Ferit Şahenk) gibi grupları da ekleyerek, siyasi iktidarla ilişkileri üzerinden güç elde etmiş oligarşik bir sermaye yapısından bahsedebiliriz. Adı üstünde bu oligarklar MÜSAİD'in KOBİ'leri gibi küçük ve orta ölçekli değildir. Bununla birlikte MÜSİAD'ın toplumsal bir karşı-

³ TÜSİAD faiz politikasının değiştirilmesini isterken ihracatta rekabet avantajını kaybetmemek için faiz artırımını politikasının Merkez Bankası rezervlerini doldurmak üzere değerlendirilmesi ve dolar kurunun baskılanmamasını da özel olarak vurgulamakta. Bu yöneliş en açık ve doğrudan ifadesini TÜSİAD Yüksek İstişare Kurulu'nda konuşan Tuncay Özilhan'ın sözlerinde ifadesini buldu: “Enflasyonla mücadelede ve TL'ye güveni yeniden sağlamak önceliğimiz. Ancak enflasyonla mücadelenin yolu TL'ye değer kazandırmaktan geçmiyor. Çünkü TL değer kazanınca, bu durum ister istemez ithalatı ucuzlatıyor, ihracatı pahalandırıyor ve dış açık yükseliyor. 2001 krizi sonrasında yaşadığımız süreç bize bu dersi iyi öğretti. Bu nedenle yurtdışından para girişi yaşanması halinde TL'de ortaya çıkması muhtemel değerlenmenin önünü almak ve döviz akışını piyasada bırakmak yerine zaten zayıflamış olan Merkez Bankası rezervlerini tahkim etmek gerekiyor.” <https://www.dha.com.tr/ekonomi/2023-yilinin-ilk-tusiad-yuksek-istisare-konseyi-toplantisi-gerceklesti-2267794>.

lığı varken bu şirketlerin karşılığı esasen toplumda değil devlettedir. Bu şirketler devlet ihalelerini AKP iktidarından çok önce daha ANAP'lı yıllardan beri almakta olan şirketlerdir. Nihat Özdemir, Yıldırım Demirören gibi isimler hem TÜSİAD üyesidir⁴ hem de yaşam tarzı itibarıyla da MÜSİAD'ın temsil ettiği dairede pek de sayılamayacak tiplerdir.

Bu gruplar Türkiye'nin en büyük altyapı ihalelerini almış, dünya çapında en fazla kamu ihalesi alan şirketler sıralamasında ilk 10 sıranın yarısını kaplar hale gelmiştir. Yalnız bu ihaleler aracılığı ile ellerinde topladıkları büyük servetle bırakın özerk bir siyasi güç odağı olmayı bu servet üzerinde kullanım hakkına bile tam sahip değil gibidirler. Bunun en çarpıcı örneğini ATV-Sabah grubunun Çalık Holding'e satılması sürecinde gördük. Erdoğan'ın talimatıyla bu şirketlerin 100'er milyon doları ortak bir havuza topladıkları, Gülen cemaatinin sızdırdığı ses kayıtlarıyla ortaya çıkmıştı. Bu sızıntı olmadan evvel bu satışın Halkbank ve Vakıfbank'tan verilen yüklü miktarda kredi ve Katarlı bir şirketin ortaklığı ile gerçekleştiği söyleniyordu. Gülen cemaati bu dönemde doğrudan cemaatin yönettiği *Zaman* gazetesi ve Samanyolu TV ve Koza-İpek grubunun Kanaltürk ve Bugün TV gibi kanallarıyla iktidarın dayandığı en önemli medya gücünü oluşturuyordu. Son olarak Erdoğan'ın MİT Başkanı olarak atadığı ve kendisine en yakın isimlerden olan İbrahim Kalın dâhil pek çok AKP'li bu organlarda görev aldı. Sabah grubunun Çalık'a geçmesi, medya grubunun yönetiminde de Erdoğan'ın damadı Berat Albayrak'ın ailesinin yer alması iktidarın medya alanında Gülen'in mecralarına alternatif olacak bir dayanak bulmasını sağladı. Gülen cemaatinin bu oligarşik yapıya karşı konumlanışı bize önemli bir ipucu veriyor. Zira Gülen cemaatine bağlı şirketlerin çatı örgütü olan TUSKON Erdoğan'ın iktidara yükselişi sürecinde belirleyici rol oynamış bir oligarşik sermaye grubu olarak beşli çetenin muadili olarak görülebilir. Beşli çetenin adeta bir roket gibi yükselişe geçtiği yılların bu anlamda Erdoğan ve Gülen'in arasının açılmaya başladığı 2010'lu yıllar olması anlamlıdır.⁵

15 Temmuz'da Gülen cemaati bir dizi alanda tasfiyeye uğrarken kapatılan TUSKON'dan iktidara yakın çevrelere önemli ölçüde sermaye transferi de gerçekleşti. 15 Temmuz'dan sonra iktidarın yarı-askeri bir rejim karakteri kazanmasının

4 Hem MÜSİAD hem de TUSİAD üyesi olan sermaye grupları içinde Murat Ülker'in Yıldız Holding'ini ayırmak gerekir. Yıldız Holding adı geçen şirketlerden farklı olarak ana faaliyet olarak imalat sanayii odaklıdır. Türkiye'nin en büyük sermaye gruplarından biri haline gelmiş, bir aşamada Türkiye Finans katılım bankasına ortak olarak finans-kapital seviyesine ulaşmış, ünlü İngiliz gıda şirketi United Biscuits'i de satın alarak Batı kapitalizmi ile entegre olmuş bir sermaye grubudur. Bu holdingin yönetimi, devlet ihaleleri ile var olan oligarklardan farklı olarak, yaşam tarzı açısından MÜSİAD'a, sınıfsal konumlanışı ve fraksiyonel çıkarları itibarıyla TUSİAD'a yakındır. Son dönemde Batıcı-laik sermayenin sembol isimleri Cem Boyner ve Ertuğrul Özkök gibi isimlerle yakınlığı İslamcı basının hedefi olmuştur. Erdoğan ve AKP iktidarıyla olan ilişkileri bakımından da bilhassa Erdoğan'ın enflasyonun sorumluluğunu zincir marketlere yüklemesine karşı muhalif çıkışlarıyla gündeme gelmiştir.

5 Kamuoyunda genel kabul gören bilginin aksine Erdoğan ve Gülen arasındaki çatışma 2013 yılındaki 17-25 Aralık yolsuzluk soruşturmalarından önce başlamıştır. Bu çatışmanın görünür şekilde uç verdiği en önemli olay 31 Mayıs 2010'da yaşanan Mavi Marmara katliamı ile ilgili olarak Gülen'in İsrail'i savunan bir pozisyon olarak iktidarı eleştirmesi olmuştur. 2013 yılında dershanelerin kapatılması ile ayyuka çıkan bu çatışmayı erken bir aşamada tespit edip burjuvazinin iç savaşının genel bağlamı içinde değerlendirdiğimiz yazı için bkz. Levent Dölek, "Burjuvazinin İç Savaşı Üzerine", *Devrimci Marksizm*, sayı 11, Kış 2011, s. 41-61.

medyadaki yansıması ise Doğan grubunun Demirören Holding'e satılması süreci oldu. Demirören daha önce de ifade ettiğimiz gibi TUSİAD üyesiydi. Onu yeni dönemde yükselten ise ordu içindeki referansları olmuş olmalı. Zira Koç Holding'in himayesindeki Doğan Medya, Demirören Medya'ya dönüşürken TSK'nın sermaye örgütü olan OYAK (Ordu Yardımlaşma Kurumu) Holding Demirören'e ait TotalEnergies akaryakıt satış şirketini satın alarak yarı-askeri rejimin merkez medyasına 450 milyon dolarlık bir kaynak aktarımı sağlıyordu.⁶ Demirören daha sonra devletten Milli Piyango'yu da satın aldı.

İstibdadın oligarklarını doğrudan siyasal iktidara iştirilmiş biçimde varlığını sürdüren, rejimin gayri resmi finansmanında rol oynayan ve mali gücü ne kadar büyük olursa olsun siyasi iktidarın desteği olmaksızın bağımsız bir güç odağı oluşturamayan sermaye grupları olarak tanımlayabiliyoruz. Örneğin bir dönem için oligarklar arasında sayabileceğimiz Ethem Sancak grubu iktidarın himayesinde BMC'yi alarak zırhlı araç üretimine başlamış, Altay tankı ihalesini Koç'un Otokar şirketinden almış, Tank Palet fabrikasını TSK'dan 25 yıllığına kiralamıştı. Ethem Sancak'ın bu ihaleleri Erdoğan'ın talimatıyla aldığını Türk Savunma Sanayii zirvesinde yaptığı bir konuşmada "Liderimiz bana dedi ki; 'Sen o otomotiv şirketinin altından kalkabilir misin? 'Valla ne emrederseniz onu yaparım'." sözleriyle itiraf etmişti. Sancak daha sonra BMC'yi ve Tank Palet fabrikasını Topyalı Holding'e muhtemelen yine aynı liderin talimatıyla satmak zorunda kaldı. Daha sonra yine bir panelde AKP'nin Amerika'nın desteğiyle kurulduğunu söylediği için parti disiplin kuruluna gönderildi ve atılmadan önce istifa etmek zorunda kaldı. Bu gelişme Ethem Sancak'ın yakın olduğu ve daha sonra fiilen de katılacağı Vatan Partisi'nin de iktidar saflarından uzaklaştırılacağına bir ön habercisi oldu.

Ethem Sancak'ın akıbeti diğer oligarklar için de bir uyarıdır. Nitekim Erdoğan, "her devrin adamı" olarak görülen ve sadakati iktidar gücüne ve paraya bağlı olan bu topluluk içinde sadakat düzeyi ve ideolojik angajmanı çok daha kuvvetli bir çekirdek oluşturma eğilimi göstermektedir. Bu noktada Topyalı Holding ve Fuat Topyalı'yı özel olarak zikretmek gerekir. Topyalı hem diğer oligarklar içinde en hızlı yükselenlerden biri olarak öne çıkmakta, ama en önemlisi Türkiye Varlık Fonu yönetiminde özel sektörü temsilen bulunarak son derece ayrıcalıklı olan bir konum elde etmektedir. Bu konum halen ekonominin stratejik zirvelerini elinde tutan TUSİAD sermayesine karşı MÜSİAD'ın devletin ekonomide kalan son kalelerini tutarak mukabele etmesini sembolize etmektedir. Öte yandan Topyalı'nın bilhassa son yıllarda oligarklar içinden sıyrılmaya başlaması ile seçim sürecinde Cengizlerin Limakların, Kılıçdaroğlu ve Akşener nezdinde olası bir iktidar değişikliğinde "her devrin adamı" olmayı sürdürebilmek için kulis faaliyeti içinde olması birlikte değerlendirilmelidir. Kılıçdaroğlu "Önce benimle konuşmak istediler, anlaşmak istediler, kapıyı yüzlerine kapattım." diyerek olumsuz bir tavır takınsa da sonuçta bu iddiaları fiilen doğrulamıştır.

İstibdadın oligarklarına devlet bütçesinden sermaye aktarımını sağlayan Hazine

⁶ Bu satışın OYAK üyesi askerlerde yarattığı tepkiyi ele alan ve OYAK'ın iktidarla şirket alımları üzerinden kurduğu mali ilişkiyi eleştiren Ayna Haber sitesinde yayınlanan yazı için bkz. Abdullah Köktürk, "OYAK'ta isyan sürüyor", <https://aynahaber.org/yazarlar/dr-abdullah-kokturk/lame-duck/321/>.

garantili Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) projeleri siyasetin popüler başlıkları arasında yer alıyor. Bir aşamada CHP'nin ekonomi kurmaylarından Selin Sayek Böke bu projeleri gündeme getirerek Türkiye'nin bütün kaynaklarını rantla yemiş beş şirketi suçlamış ve projelerin kamulaştırılmasından bahsetmişti. Bu kamulaştırma söylemi bir anda sol bir hava esmesine neden olmuşsa da bu söylemle CHP burjuvazinin sınıfsal çıkarlarına genel olarak karşı çıkmadan dar bir grup olarak oligarkları hedef almaktaydı. Bu projeleri üstlenen firmalara verilen devlet garantisinin maliyeti 45 milyar dolara kadar çıkmışken, CHP'nin bu projeleri merkeze alarak yürüttüğü propaganda “kaynak nerden bulunacak” sorusuna kestirme bir cevap verme olanağı da yaratıyordu. Ne var ki bu bile CHP'ye fazla geldi. TÜSİAD Başkanı Kaslowski'nin “hukuksal güvence ve mülkiyet hakkı” vurgusu ile tartışmaya dâhil olması CHP'yi hizaya çekti. TÜSİAD sınıfsal çıkarları gereği kamulaştırma kelimesinin ulu orta kullanılmaya başlanmasından ciddi şekilde rahatsız olmuştu. KÖİ'lerle mevcut rejimin finanse edildiğini, bu projelerden aslan payını rakip sermaye fraksiyonunun aldığı bilmiyor ya da görmüyor değillerdi ama bu projelerden nemalananlar arasında kendi üyeleri de vardı. Ayrıca TÜSİAD sermayesi için bu projelerin doğrudan devlet bütçesinden karşılanmıyor olması da önemlidir. TÜSİAD bunu bir sınıfsal kazanım olarak görmüştür. Dolayısıyla Kılıçdaroğlu meseleyi her gündeme getirdiğinde hukuksal çerçeve vurgusu yapmayı ihmal etmemiştir. Kamulaştırmayı mahkemelere havale etmenin fiili anlamı ipe un sermektir elbette.

İstibdadın oligarkları ile MÜSİAD'ın KOBİ'leri arasında devlet garantili projeler açısından da bir açı farkı olduğunu tespit etmek faydalı olacaktır. TÜSİAD'ın sessiz desteğine karşıt olarak MÜSİAD bu projeleri açıktan ve güçlü biçimde desteklemektedir. Ancak bu projelerin getirisinden yeterince pay almadığını düşünmektedir. Oligarkların pastasından pay almak üzere MÜSİAD'ın savunduğu yöntem, finansmanın geçiş ve kullanım garantileri yerine bir İslami finans enstrümanı olan Kira Sertifikaları (Sukuk) yoluyla tabana yayılarak gerçekleştirilmesidir. Böylece sadece bir avuç oligark değil küçük ve orta ölçekli MÜSİAD sermayesinin binlerce üyesi de bu projelerden nemalanabilecektir.⁷

Türkiye modeli tartışması: İleriye doğru kaçış

Erdoğan'ın ekonomi politikasının nereden gelip nereye gittiğini hatırlamak ve analiz etmek gerekiyor. Statik bir bakış açısı bizi Erdoğan'ın politikalarına etki eden sınıf çıkarlarını görmeme ve ekonomiyi belirli saplantılarla yönettiğine dair ana akım anlatıya inanma hatasına düşürebilir. 2021 yılının ikinci yarısından başlayarak izlemeye başladığı önce “Çin modeli” olarak tartıştırılan ardından “Ekonomide Türkiye modeli” adıyla resmi bir söylem haline getirilen politikalara ayrı bir parantez açmak gerekiyor. Erdoğan'ın “faiz sebep enflasyon sonuç” teorisi ve Berat Albayrak'ın bu doğrultuda uyguladığı politika 2018 ile 2020 arasında Merkez

7 MÜSİAD 2022 Ekonomik Raporu, “Küresel Ekonomiyi Yeniden Düşünmek”, haz. İ. Güran Yumuşak, Mehmet Saraç vd., <https://www.musiad.org.tr/uploads/press-381/ku%CC%88resel-ekonomiyi-yeniden-du%CC%88s%CC%A7u%CC%88nmek-2022-tu%CC%88rkiye-ekonomi-raporu.pdf>

Bankası rezervlerinin erimesiyle iflas etmişti. Çünkü düşük ya da negatif reel faiz ile döviz kurunu kontrol altına almak için ekonominin cari fazla vermesi gerekliydi. Ancak bu sağlanamadı. Dolayısıyla daha sonra muhalefetin “128 milyar dolar nerede?” kampanyasının konusu olan Merkez Bankası brüt rezervlerinin kullanılması ile kur kontrol edildi. Rezervler 2020 yılının Eylül ayında tamamen suyunu çekince Berat Albayrak da görevden affını istedi. “Ortodoks” politikalarla uyumlu yani Merkez Bankası’nın faiz oranını para piyasasındaki arz ve talebe bağlı olarak, fiyat istikrarını koruma önceliği ile belirlediği yaklaşımı uygulayan Lütfi Elvan geldi. Merkez Bankası’nın başına da aynı çizgide bulunan Naci Ağbal getirildi. Ancak bu değişiklik öncesinde pandemi başlamıştı. Pandemi sürecinin ilk dönemi büyük belirsizlikler içinde geçtikten sonra krizi fırsata çevirme düşüncesi ağırlık kazanmaya başladı. Özellikle Çin’in “sıfır vaka” politikası neticesinde tedarik zincirlerinin kopması Türkiye’nin başta Avrupa’ya yakınlık olmak üzere lojistik konumunu kullanarak küresel tedarik zincirlerinde stratejik bir yer kapma fırsatı olarak değerlendirildi.

Fırsat tespiti hem TÜSİAD hem de MÜSİAD için ortaktı. Bu fırsatın değerlendirilmesinde sermayenin rekabet avantajı elde etmesinin en önemli unsurlarından biri hiç kuşkusuz ki emeğin baskılanması olacaktır. İşten çıkarmanın yasaklanması adı altında ücretsiz izin dayatmasının getirilmesi, işsizlik sigortası fonunun yağmalanması ve pandemiye fırsat bilerek esnek çalışma biçimlerinin dayatılması, grevlerin ve işçi eylemlerinin yasaklanması ve bastırılması iktidarın temel politikası oldu. Tüm bunlara ek olarak pandemi süreci boyunca işçi sınıfı “evde kal” kampanyasından muaf tutularak taburlar halinde ölümle burun buruna çalışmaya gönderildi. Her iki sermaye fraksiyonu bu konuda da tam bir anlaşma içindeydi. 15 Temmuz sonrasında olduğu gibi Erdoğan’ın pandemi vesilesiyle uygulamaya soktuğu fiili OHAL de yine sermayenin önünü açmıştı.

TÜSİAD pandemi ile birlikte oluşan fırsatı AB ile Gümrük Birliği’nin modernizasyonu temelinde değerlendirmek istiyor ve bu sürecin AB ile tam entegrasyon hedefiyle ilerletilmesini savunuyordu.⁸ MÜSİAD da paralel biçimde Avrupa’nın Türkiye’yi bir üretim ve tedarik üssü olarak değerlendirebileceğini görüyor ama aynı zamanda kendi sermaye fraksiyonunun görece rekabet avantajı olduğunu düşündüğü İslam ülkelerinin bulunduğu alternatif bir coğrafyayı “gönül ve yakın coğrafyamıza yönelmeliyiz” diyerek işaret ediyordu. MÜSİAD sermayesinin bu konudaki tavrının çok daha aceleci ve agresif bir ton taşıdığını söyleyebiliriz. Zira MÜSİAD sermayesi SSCB dağılırken “Türki cumhuriyetlere girme imkanını kaçırdık, yakın zamanda Katar ambargosunun yarattığı fırsatları değerlendiremedik, bu fırsatı kaçırmamalıyız” havasındaydı.⁹ Ancak Lütfi Elvan-Naci Ağbal ikilisi, Berat

8 TÜSİAD Başkanı Simone Kaslowski, 7 Mayıs 2020’de BloombergHT’de yaptığı değerlendirmede şöyle diyordu: “Geçen hafta iş dünyası Avrupa Komisyonu’na toparlanmaya yönelik bir plan verdi ve bu planda Gümrük Birliği’nin modernizasyonunun stratejik olduğunu, Avrupa’nın tedarik zincirine güven sağlayacak adım olacağını söylediler. AB ile ortak bir hikâye yaratmak, yolumuzu daha da derinleştirip farklı sektörlere ve sahalara girmemiz benim inandığım bir çıkış yoludur.” <https://www.bloomberght.com/tusiad-baskani-kaslowski-korona-krizinden-etkilenmeyen-neredeyse-hicbir-sektor-yok-2254876>.

9 MÜSİAD Global Üst Kurulu, COVID-19 Sonrası Döneme Global Bakış Tespit ve Öneriler Raporu, Mayıs 2020, s.11. <https://www.musiad.org.tr/uploads/yayinlar/arastirma-raporlari/pdf/global>

Albayrak döneminde izlenen politikanın üstüne pandeminin de gelmesiyle, ekonominin risk primini düşürmeye odaklanıyordu. Para politikasını da bu doğrultuda yönetiyordu. TÜSİAD'ın desteğini almıştı. Lütfi Elvan, Adalet Bakanı Abdulhamit Gül ile birlikte TÜSİAD'la sermaye için öngörülebilirlik talebinin gereği olan yargı reform paketi hazırlıklarına başlamıştı. MÜSİAD sermayesi ise fırsatları değerlendirmek için risk almak istiyordu. Bu gerilim giderek arttı, 18 Mart 2021'de Naci Ağbal'ın TCMB'nin politika faizini 200 baz puan arttırmasıyla ipler koptu. MÜSİAD endişelerini bildiren bir açıklama yaptı. *Yeni Şafak* gazetesi "Bu operasyonu kim adına çektiniz" manşetiyle Naci Ağbal'ı hedef gösteren bir manşetle çıktı. Erdoğan ertesi gün Naci Ağbal'ı görevden aldı. Yerine Şahap Kavcıoğlu geldi. Kendisi aynı zamanda bir *Yeni Şafak* yazarıydı.

Erdoğan bu değişiklikle para politikasını MÜSİAD sermayesi adına doğrudan eline alıyordu. Artık sıkı para politikası dönemi bitmişti. Bu politikayı desteklemek için yaz aylarında elde edilecek döviz gelirleri hayati önemdeydi. İktidar Covid-19 vaka sayılarını gizleyerek, insanların hayatlarıyla kumar oynayan bir açılma kararı aldı. Turizm sezonunun bitmesinin ardından yeni bir yol ayrımına gidildi. Turizm gelirleri yaraya yeterince merhem olmamıştı. Frene mi basılacaktı yoksa gaza mı? MÜSİAD risk alalım diyordu. Lütfi Elvan 2 Aralık'ta görevden alındı. Nurettin Nebati'nin Hazine ve Maliye Bakanlığı'na getirilmesiyle ekonominin zirvesindeki iki başlılık sona erdi. Erdoğan Nebati-Kavcıoğlu ikilisi ile gaza bastı ve ileriye doğru kaçıışı başlattı. Erdoğan'ın bu kritik anda verdiği kararda 2023 seçimlerinin yaklaşması da belirleyici bir rol oynadı. Seçimlere doğru ekonomiyi soğutmak, daralmaya ve işsizliğe neden olacak, bu da büyük bir siyasi risk oluşturacaktı.

"Türkiye modeli" ciddi bir döviz krizi ve hiperenflasyon riskini almak demektir. Ne Erdoğan, ne Nebati, ne sarayın ekonomi danışmanları bu politikanın risklerinden habersiz değildi. Bu riski almayı bilerek seçtiler. Yüksek büyüme oranı ve istihdam seçim ekonomisinin mutlak gereği idi, şans yanlarında olursa, "rekabetçi kur" adı altında uygulanan düşük değerli Türk Lirası istenen ihracat artışını getirir, bu ihracat artışı başta AB olmak üzere ihracat yaptığımız pazarların ekonomik büyümesi ile desteklenir, turizmde rekor kırılır, bu süreçte de cari açığın en önemli unsuru olan enerji fiyatlarında ciddi bir artış olmazsa bir taşla iki kuş vurulabilir, enflasyon ve döviz aynı anda kontrol altında tutulabilirdi. Bu bir kumardı, bu kumarı oynadılar. Bu kumarı oynarken kendi paralarını değil milletin birikimlerini masaya sürdüler. Attıkları zar tabii ki düşüş gelmedi. Kötü senaryo için Merkez Bankası brüt rezervleri kullanılacaktı. Rezervler çok hızlı şekilde eriyince Kur Korumalı Mevduatla yükü TL'ye çevirip hazineye yüklediler. Enflasyon çığından çıktı. Milletin birikimi bitince onurunu satılığa çıkardılar. 15 Temmuz'un finansörleri ile barışıldı. Cemal Kaşıkçı cinayeti davası kapatılıp bu gazeteciyi Suudi Arabistan konsolosluğunda doğrayıp asit kuyusuna atan canilere altın tepsi içinde teslim edildi. Ve Erdoğan'ın deyimiyle Körfez'in Türkiye'ye depo ettiği dövizlerle ekonomiyi ödemeler krizine sokmadan 14 Mayıs seçimine kadar yüzdürdüler. Ama deniz de bitti. Deniz bitince İslami kurallara dayanan "nas" yerine "uluslararası itibara sahip finans yönetimi" söylemi geldi. Hikâyenin sonunda Urfalı Nebati gitti. İngiliz Mehmet geldi.

“Boş tencere” tartışması ve seçim ekonomisi

Süleyman Demirel’in “boş tencerenin yıkamayacağı iktidar yoktur” sözü seçim sürecinde çok popüler oldu. Muhalefetin Erdoğan’ın gideceğine dair umudunu yansıtan bir göndermeydi bu. Ne var ki Millet İttifakı Erdoğan’ın gidişi için boş tencereye bel bağlarken Erdoğan çoktan tencereyi geçici de olsa kaynatmanın yolunu aramaya koyulmuştu. “Türkiye modeli”, içinde büyük oranda bir seçim ekonomisinin unsurlarını barındırıyordu. Seçim ekonomisi hanehalkı tüketimini desteklemeye, konkordato ve iflas eşiğindeki şirketleri yüzdürmeye, işsizlikte olası bir artışa mâni olmaya, mümkünse istihdamı arttırmaya odaklanıyordu. Bu politika 4,4 milyon haneye ulaştırılan 152 milyar TL’lik bir sosyal yardım bütçesiyle de desteklenmekteydi.¹⁰ EYT yasasının çıkması ve sene başında yapılan asgari ücret artışının etkisiyle 2023 yılının ilk çeyreğinde uzun bir dönem sonra ilk defa gayri safi yurt içi hasıladan emeğin aldığı pay az da olsa artmış gözüktü.¹¹ Enflasyonun halkta yaratacağı tepki bu politikanın katlanılması gereken siyasi maliyeti idi. Ancak enflasyonla birlikte artan hayat pahalılığının yoksullaştırıcı etkisi ücret zamlarıyla ve krediler yoluyla para yanılması yaratarak, yoksullaşmayı zamana yayarak hafifletilebilirdi. Özetle seçim ekonomisiyle, tencerenin içindeki yemek ve yemeğin içindeki et azalsa da tencerenin kaynamaya devam etmesi sağlanmalıydı.

2022 yılı başından itibaren aldığımızda ağırlığı ihtiyaç kredisi şeklinde olmak üzere tüketici kredisi kullanılan kişi sayısı 4,5 milyondan 7 milyona, tüketici kredisi miktarı da 120 milyar TL’den 320 milyar TL’ye çıktı. 2022 yılının ilk iki çeyreğinde sırasıyla yüzde 7,6 ve yüzde 7,5’luk büyüme oranlarına ulaşılrken, büyümede GSYH bileşenleri içinde yüzde 20,2 ve yüzde 22,4 ile en çok büyüyen hanehalkı tüketimi oldu. Enflasyon da aynı hızla artınca bir miktar frene basıldı ancak tüketim harcamaları canlılığını sürdürdü. Kur korumalı mevduat ve Merkez Bankası’nın döviz rezervlerini satmasıyla kurun baskılanması sonrasında ise ithal mal tüketiminde bir patlama yaşandı. İzlenen genişlemeci para politikası, düşük faiz ve bol kredi ile zordaki şirketlerin günü kurtarmasını sağlamakta başarılı oldu. 2018 yılının sonunda Merkez Bankası’nın politika faizini yüzde 24’e çıkartmasıyla nasıl bir konkordato dalgası yaşandığını hatırlamak gerekir. Genelde pek bağlantısı kurulmuyor ama Erdoğan bunun bedelini 2019 Mart seçimlerinde İstanbul ve Ankara başta olmak üzere Büyükşehirleri Millet İttifakı’na kaptırarak ödemişti.

Emek gücü piyasasında ise 2022 başında 30 milyon olan istihdam 16 ayda 1,6

10 T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2022 Yılı Faaliyet Raporu, https://www.aile.gov.tr/media/129482/ashb_2022-idare-faaliyet-raporu.pdf.

11 GSYH bileşenlerinden işgücü ödemelerinin gayri safi katma değer içindeki payı 2023 yılı ilk çeyreğinde yüzde 38 oldu. Bu oran bir önceki yılın aynı çeyreğinde yüzde 31,1’di. İş gücü ödemeleri her yılın ilk çeyreğinde asgari ücret zammı vesilesiyle oran olarak artar ve yıl sonuna kadar takip eden çeyreklerde tedrici olarak düşmektedir. Dolayısıyla karşılaştırma bir önceki yılın aynı çeyreği ile yapılmalıdır. Örneğin 2021 ilk çeyreğinde iş gücü ödemelerinin payı yüzde 35 iken 2022 yılının ilk çeyreğinde yüzde 31,1 olmuştur. 2022 yılının son çeyreğinde ise işgücü ödemelerinin payı yüzde 25,2’ye kadar düşmüş gözükmektedir. 2022 yılının son çeyreği ile 2023 yılının ilk çeyreği arasındaki 13 puanlık farkın nedeninin asgari ücret zammının yanı sıra EYT yasası ile emekli olan işçilere ödenen kıdem tazminatları olduğu rahatlıkla söylenebilir. TÜİK, Dönemsel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, I. Çeyrek: Ocak-Mart, 2023 (<https://tinyurl.com/ye24k5aw>).

milyon arttı, istihdam oranı yüzde 46,6'dan yüzde 48,4'e çıktı, işsizlik oranı ise 11,3'ten yüzde 10,2'ye geriledi. Aynı dönemde atıl işgücü oranı, yani geniş tanımlı işsizlik ise yüzde 22,7'den yüzde 23,8'e çıktı. Bu artışın kaynağı zamana bağlı eksik istihdamla işsizlerin bütünleşik oranının yüzde 15,6'dan yüzde 17,1'e çıkmasıdır.¹² Bu bize istihdamdaki artışın güvenceli ve sürekli işlerle sağlanmadığını, esnek ve güvencesiz çalışmanın yaygınlaştığını göstermektedir. Zamana bağlı eksik istihdamın artışı insanların çalışıyor olsa dahi geçinemediklerini, ek iş aradıklarını anlatır. Bu insanları resmi işsiz oranına eklediğimizde geniş tanımlı işsizlikte bir azalışın değil artışın olduğu söylenmelidir. Ancak burada da para yanılması gibi maliyeti zamana yayan, insanları bütünü işsiz bırakmak yerine düşük ücretli, esnek ve geçici de olsa istihdamda tutmanın yoluna gidildiği görülmektedir.

Seçimler yaklaştıkça “Türkiye modeli”nin stratejik yönleri yerini adım adım bütünü bir seçim ekonomisine bıraktı. Seçim ekonomisi, zaten “Türkiye modeli”ne karşı olan TÜSİAD kanadının açık tepkisini çekti, “ekonomi biliminin gerçeklerinden kopan ekonomi yönetimi” eleştirisi Millet İttifakı'nın (ne yazık olsun geniş bir kesiminin de) ana söylemi haline geldi. Bir aşamada tüketimi önceleyen kredi politikası yan etki olarak KOBİ'leri ticari kredilere ulaşamaz hale getirince MÜSİAD dahi isyan bayrağını çeker gibi oldu.¹³ Ancak sonuçta Erdoğan iktidarının devamını kendi sınıf fraksiyonunun çıkarları açısından ehven gören MÜSİAD, seçim ekonomisinin maliyetine katlanma konusunda çok daha uysal bir tutum alacaktı.

Seçim ekonomisi büyük oranda emekçi kitlelerin algısını yönlendirmeye, daha doğru bir ifadeyle çarpıtmaya yönelikti. Üstelik kitleleri kandırmak üzere devreye sokulan bu son derece pahalı yöntemin faturası da yine artan hayat pahalılığı ile taksit taksit işçi ve emekçi kesimlere ödetildi. Bir taşla iki kuş! Ancak esas taksitler ödenmedi. Çünkü bu seçim politikası krizi ötelirken devasa bir borç batağı yarattı. Merkez Bankası rezervleri swap hariç 60 milyar dolar eksiye düştü, dış borç stoku 450 milyar dolara ulaştı. Cari fazla hedefiyle çıkılan yolda cari açık rekor kırarak 55 milyar dolara çıktı. Tüm bunlar ülkenin risk priminin 400'lerin üstüne kalıcı biçimde çıkmasına ve döviz borçlanmasının yüzde 10'lara ulaşan tefeci faiziyle yapılmasına neden oldu. Bu politikanın bir diğer sonucu da 2023 sonunda en az 660 milyar TL olarak planlanan ve muhtemelen daha da fazla gerçekleşecek olan bütçe açığı olacak.¹⁴

Sonuçta seçim ekonomisi dar anlamda bakıldığında Erdoğan'ın en temel amaçlarına hizmet etmiş oldu. Ancak genel olarak bakıldığında Merkez Bankası ve Hazine'nin adeta parti kasası haline getirilmiş olmasına, tüm kamu kaynaklarının seçim için seferber edilmesine rağmen Erdoğan sanal bile olsa bir refah ortamı ya-

12 TÜİK tanımı ile zamana bağlı eksik istihdam referans haftasında istihdamda olan, esas işinde ve diğer işinde/işlerinde fiili olarak 40 saatten daha az süre çalışmış olup, daha fazla süre çalışmak istediğini belirten ve mümkün olduğu takdirde daha fazla çalışmaya başlayabilecek olan kişilerdir.

13 Kasım ayında Expo2022 açılışında MÜSİAD kredi maliyetlerinin yüksek, vadelerin kısa ve erişimin zor olmasından şikayet edince Nureddin Nebati muhataplarını şu sözlerle teskin etmeye çalıştı: “Bunlar gelip geçici şeyler. Yeni bir model, yeni bir iş anlayışı ve selektif kredi politikamız önümüzdeki süreci çok daha kolay bir şekilde geçireceğimiz yol haritasını ortaya koyuyor. Talep ve beklentileriniz haklı.” Bu sözlerin tercümesi seçime kadar dışinizi sıkın şeklinde de yapılabilir.

14 2023 Yılı Mayıs Ayı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri, <https://www.sbb.gov.tr/merkezi-yonetim-butcesi-aylik-gerceklesmeleri/>.

ratamamış, bir ekonomik başarı tablosu çizememiştir. Tam tersine ekonominin feci bir halde olduğu düşüncesi genel kabul görmüştür. Cumhuriyet İttifakı seçmeni de ekonomi iyi dememiştir. İktidar da aynı şekilde kendi seçmenini “soğan ekmek yeriz ama yine de Erdoğan’dan vazgeçemeyiz” tavrına ikna etmeye çalışmıştır. Karşı tarafın çelişki ve zayıflıklarına oynamış, kendi tabanının “düzeltirse yine Erdoğan düzeltir” diye düşünmesini istemiştir. Ayrıca ekonomik sıkıntıları değilse de bunların hissedilme şiddetini hafifletmeye odaklı seçim ekonomisi, kitlelerin dikkatini başka siyasi alanlara çekebilmeyi nispeten mümkün kılmış, bu da Cumhuriyet İttifakı’nın dinsel, mezhepsel, militarist ve milliyetçi demagojiye dayanan propagandasının etkisini arttırmıştır.

Bu etkiyi arttıran önemli bir faktörün, hatta esas belirleyici olanın Millet İttifakı’nın ekonomi politikaları olduğunu da görmek gerekir. Zira Millet İttifakı’nın ekonomi programı baştan sona TÜSİAD’ın damgasını taşımıştır. Örneğin CHP’nin “vizyon toplantısı” adı altında ortaya koyduğu perspektif, Jeremy Rifkin, Daron Acemoğlu, Selin Sayek Böke, Hacer Foggo gibi isimlerle sermayeye ve emperyalist finans merkezlerine güven vermeye odaklı bir vitrin oluşturma çabasını yansıtmaktaydı. Halk kitleleri bu vitrine baktığında kendisine tamamen yabancı bir yapı görüyordu. Hacer Foggo, Avrupa Birlikçi sosyal politika jargonuyla yoksulluk politikalarından bahsederken yoksulların Foggo’nun süslü cümlelerine hâlihazırda AKP’nin kendisine sağladığı sosyal yardımlardan daha fazla güveneceği düşünülmezdi. Ya da Daron Acemoğlu’nun “toplam faktör verimliliği” üzerine yaptığı video konferansın işçi sınıfı üzerinde zerre kadar ikna edici bir yönü olamazdı. Bir işçinin Daron Acemoğlu’nun yaklaşımının TÜSİAD’ın 2010 yılında yayınladığı raporunda emek verimliliğini koruyacak düzeyde işçi çıkartmamaktan şikayet etmesinden farksız olduğunu anlaması için konuşmasını dinlemesine de anlamasına da gerek yoktu. Yine bir işçinin, Jeremy Rifkin’in yeşil ekonomi ve yeni sanayi devrimi hakkında paralandığı edebiyatın işçi düşmanı bir emperyalist projenin paketlenip sunulması olduğunu anlaması için İngilizce bilmesine de konuşmasının tercümesini okumasına da gerek yoktu. CHP, burjuvalığın altını kalın harflerle çizmekten, sermayeye ve emperyalizme güven aşılarken halk nezdinde kendilerine yönelik varolan güvensizliği pekiştirmekten başka bir şey yapmıyordu.

Daha sonra CHP’nin vizyonu Babacan’ın Deva Partisi’nin işçi düşmanı ve liberal ekonomi programıyla bütünleşerek Millet İttifakı’nın resmi ve ortak mutabakatı haline gelecekti. Millet İttifakı ortak mutabakatı adı altında bir siyasi programdan ziyade TÜSİAD raporunu andıran bir metin çıkarttı. Bu mutabakatta işçi sınıfının ve emekçi halkın sendikal haklara yönelik, sermayenin ve servetin vergilendirilmesi gibi sermaye ile karşıtlık içeren taleplerine yer verilmediği gibi, kıdem tazminatının kaldırılmasını içeren bir esnek çalışma dayatması, mali kuralla devlet bütçesinin sermayenin ve emperyalizmin çıkarlarına zincirlenmesi gibi sermayenin işçi düşmanı programının en radikal unsurları savunuluyordu.¹⁵ Sağduyu sahibi herhangi bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı bu manzaraya bakıp Millet İttifakı’nın sermaye-

¹⁵ Millet İttifakı’nın mutabakat metninin eleştirisi için bkz. *Gerçek Gazetesi*, “Millet İttifakı Ehvenişer Bile Olmadığını Gösterdi”, <https://gercekgazetesi1.net/politika/millet-ittifaki-ehveni-ser-bile-olmadigini-gosterdi>.

yenin sadık hizmetkârı olduğu ve izleyeceği politikaların emekçi halkı bugünkü durumdan daha iyi hale getirmeyeceği sonucunu çıkarırdı. Öyle de oldu.

“Boş tencere” AKP’ye yüzde 8 oy ve mecliste de 33 sandalye kaybettirdi. Cumhurbaşkanlığı seçiminde Erdoğan ilk defa ikinci tura kaldı. Erdoğan iktidarı kaybetmenin eşiğine kadar geldi. Seçim sürecindeki manipülasyonlar olmasa kuvvetle muhtemel düşecekti de... Sadece bunlar da değil, seçim sonuçları ve AKP’nin sandıktaki gerilemesi Erdoğan’ın seçim sonrasında oluşturduğu yeni hükümet yapısında da manevra alanını daraltan bir etki doğurdu. Özetle boş tencere siyasi işlevini görmüştür, ancak düzen muhalefeti tencereyi dolduracak bir programla iktidarın karşısına çıkmadığı için, temsil ettiği büyük burjuva kampının sınıfsal çıkarları buna engel olduğu için siyasi gündemin başka alanlara kaymasında, ve böylece yeniden iktidara tutunmasında Erdoğan’a ve istibdad cephesine yardımcı olmuştur.

“Türkiye modeli”nin istibdadın içinde yarattığı siyasi çatlak

Ekonomi alanındaki tartışmalarda Erdoğan’ın “nas” söyleminin taşıdığı anlamı iyi anlamak gerekiyor. Bu anlamda belirleyici olanın Erdoğan’ın dinsel ve ideolojik olarak faiz karşıtı olması değil kendisinin siyasi ikbali ve dayandığı sınıf fraksiyonlarının dünyevi çıkarları olduğunu ortaya koymuş bulunuyoruz. Zaten Erdoğan bu konuda hep pragmatik olmuştur. Bu yüzden de aslında hep faiz meselesine dini yorumları karıştırmamaya özen göstermiştir. Ancak gelinen son aşamada özel bir yan vardır. Erdoğan yeni girilen yoldan pragmatik gerekçelerle geri dönmeyeceğini anlatma gereği duymuştur. Halkın dini duygularını suistimal ederek siyasi bir getiri elde etmesi bu işin tabir uygun düşerse bonusudur. Ama esas olarak Erdoğan ekonomi bürokrasisine ve sermaye çevrelerine mesaj vermiştir. Daha önce defalarca politika değiştirmiş olabilir ama bu sefer geri dönüş olmayacaktır. “Nas” diyerek “dinî yasak” kozunu oynamasının anlamı budur. Bu politikanın sürdürülmesi için ekonomi üzerinde siyasi iktidar gücünün kullanılması gerekeceği açıktır. Dolayısıyla devlete mesaj vermek de önemlidir. Erdoğan ve AKP’nin 20 yıllık iktidarının en azından 15 yılında devletin üretimdeki varlığı adeta sıfırlanmış, piyasanın ekonomideki hâkimiyeti perçinlenmiştir. Erdoğan’ın Kemal Derviş’ten devralıp Babacan’larla besleyip büyüttüğü bu yapı şimdi kendisine karşı dönmüş bir Frankenştayn gibi görünmektedir. Bu durumla baş edebilmek için siyasi iktidarda tam bir konsolidasyonu sağlamak zorundadır. Nitekim bu süreçte sadece ekonomi yönetiminde değil genel olarak hükümet yapısında da bir yeniden yapılanma olmuştur. Açalım.

MÜSİAD’ın “Türkiye modeli” yönelişini TÜSİAD aleyhine büyüme ve stratejik kazanımlar elde etmek için desteklediğini söyledik. Buna benzer bir tutum siyasal alanda da yaşanmıştır. Girilen yolun TÜSİAD’ın ve Batı emperyalizminin istibdad rejiminin içindeki dayanak noktalarını (Abdullah Gül’lerin Bülent Arınç’ların Erdoğan’la birlikte büyük ağırlık taşıdığı eski AKP’nin kalıntıları ve yarı-askeri rejimde hâlihazırda ağırlığı olup bu kanatla yakın bir çizgiye sahip Hulusi Akar-Hakan Fidan-İbrahim Kalın vb.) zorlayacağı açıktır. Dolayısıyla Devlet Bahçeli ve Süleyman Soylu kanadı içeriden, Doğu Perinçek çevresi dışarıdan bu sürece tam destek vermiş, yarı-askeri istibdad rejimindeki ağırlıklarını arttırmak için bu süreci değerlendirmek üzere harekete geçmişlerdir. Devlet Bahçeli ve Süleyman Soylu,

Lütfi Elvan'la birlikte TÜSİAD'a gidip orada yargı reformu tartışması yapan Adalet Bakanı Abdulhamit Gül'e neredeyse bodoslama saldırıya geçmiştir. Kısa süre içinde Gül'ün görevden alınması bu süreçte olmuştur. Bu durum iktidar cephesinde hiç kuşkusuz ciddi bir gerilim kaynağı olmuştur. Ama Erdoğan'ın bu yöneline açığtan bir muhalefet yükselmemiştir. İki ay sonra Bahçeli-Soylu hattına beklenmeyen bir yerden karşı saldırı gelmiş bir dönem istibdadın sadık bir elemanı olan Sedat Peker'in ifşaat kampanyası başlamıştır.

Bahçeli ve Soylu siyasi gelenek olarak TÜSİAD sermayesi ile de Batı emperyalizmi ile de karşıtlık içinde olmamıştır. Tam tersi söz konusudur. Ancak 15 Temmuz sürecinde yaşanan siyasi kırılmalar durumu değiştirmiştir. 15 Temmuz'dan hemen önce hem AKP hem de MHP'de iki önemli kırılma yaşanmıştır. AKP'de Başbakan Ahmet Davutoğlu kendisini destekleyen grubu ile birlikte Süleyman Soylu ve Binali Yıldırım ekibi/koalisyonu tarafından tasfiye edilmiş, MHP'de ise Devlet Bahçeli, karşısında Meral Akşener, Sinan Oğan, Ümit Özdağ, Koray Aydın gibi isimlerden oluşan muhalefetin partiyi ele geçirmesini ancak yargı marifetiyle engelleyebilmiştir. Bu iki olaydan kısa süre sonra 15 Temmuz darbe girişimi yaşanmıştır. Halen açıklığa kavuşmamış bu darbe girişimi için kesin olarak söyleyebileceklerimiz, darbe girişiminin Amerikancı ve NATO'cu karakterde olduğu ve bu darbe süreci içinde birden fazla cuntanın var olduğudur.¹⁶ Cuntalar savaşı içerisinde Bahçeli-Soylu-Ağar gibi eskiden NATO'cu kontrgerilla ile içli dışlı olan unsurlar bu emperyalist taşeronu kontrgerilla yapılanmasının cemaatçi fraksiyonu karşısında ölümcül bir dışlanma yaşamışlardır. Bunların anti-emperyalizmle uzaktan yakından ilgileri olmamıştır, halen de yoktur. Ama 15 Temmuz sonrasında sık sık Amerikan ve NATO karşıtı söylemlerle öne çıkmışlardır. Bunun sebebi 15 Temmuz'un öncesi, sırası ve sonrasındaki özgün saflaşmadaki konumlarıdır. Bu özgün konum onları kanlı bıçaklı oldukları Doğu Perinçek'le, zaman zaman hayatları boyu karşısında mücadele ettikleri Rusya ve Çin'le pragmatik bir temelde paralel düşürmüştür. Bu özgünlük tüm hayatlarını TÜSİAD sermayesinin hizmetinde geçiren Bahçeli'yi ve Soylu'yu İslamcı sermaye ile de kader birliği yapmaya yöneltmiştir. Yeni ekonomi modeli ile birlikte iktidar içindeki yerlerini konsolide etmeye yönelmelerinin arkasında büyük ölçüde bu dinamik vardır.

Rejim sorunu ve sınıf çıkarları

İlk bakışta ekonomi ile hiçbir alakası olmadığı düşünülen siyasi saflaşma, çekişme ve köşe kapmacaların aslında ekonomi alanından ve sınıfsal çıkarlardan doğrudan etkilendiğini görmek gerekir. Dolayısıyla tüm bu süreç boyunca ve nihayet seçimlere giderken genel siyasal saflaşmaların rejim sorunu etrafında şekillenmesi, ekonomik arka planı ve sınıfsal çıkar çatışmalarını unutturmamalıdır. Bu bakış açısıyla burjuva siyasetindeki rejim tartışmasına baktığımızda şunları görüyoruz:

¹⁶ Bu konudaki değerlendirmelerimiz için *Gerçek Gazetesi*'nin Haziran 2017 tarihli 93. sayısında yer alan "Tartışılmayan İhtimal: Kontrollü Darbe Yok, Birden Fazla Cunta Var!" yazısına bakılabilir. Yazıya elektronik ortamda ulaşmak için: <https://gercekgazetesi1.net/gundemdekiler/tartisilmayan-ihhtimal-kontrollu-darbe-yok-birden-fazla-cunta-var>.

Erdoğan'ın karşısında, merkez sağ, merkez sol, siyasal İslam ve faşizm gibi birbirinden farklı geleneklerden gelen altı burjuva partisi Millet İttifakı'nda bir araya gelirken ortak paydalarının “güçlendirilmiş parlamenter sisteme geçiş” olduğunu ilan ettiler. Hiçbir zaman güçlendirilmiş parlamenter sistemin ne menem bir şey olacağına dair derli toplu bir çerçeve sunmamış olan altılı masanın elinde sadece CHP ve İyi Parti kurmayları tarafından hazırlanmış bir ilkeler manzumesi bulunuyordu. Bu ilkeler manzumesine yakından bakıldığında “güçlendirilmiş” kavramının esas manasının yönetimde istikrarın sağlanması olduğu görülüyordu. Yönetimde istikrar, hükümet krizlerinin engellenmesi, koalisyonların yarattığı istikrarsızlıklara son verilmesi gibi gerekçelerle savunuluyordu. Bunlar Erdoğan'ın ve istibdad cephesinin başkanlık rejimini savunurken kullandığı argümanlarla aynıydı.

Bu aynılık da tabii ki yine her iki kampın sınıfsal karakterinden kaynaklanıyor. Burjuvazinin tüm kampları için yönetimde istikrar esastır. Zira bir kez hükümet kurulduktan sonra sermaye çevrelerinin Cumhurbaşkanına, bakanlara, bürokratlara ulaşma şansı her zaman vardır. Kulis yaparlar, lobicilik yaparlar, rüşvet verirler, bir şekilde mevcut iktidarları çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışırlar. Burjuvazi açısından siyasi istikrarsızlık iktidarın emekçi halktan gelecek olan basınca karşı zayıf düşmesi anlamına geldiği için istenmez. Örneğin iktidardaki parti, Batıcı-laik dünya görüşüne sahip bir burjuva için çok ters dahi olsa, sınıfsal çıkarları gereği mevcut iktidarın kıdem tazminatını kaldırmasını ya da emeklilik yaşını yükseltmesini isteyecek ve bunu yaparken emekçi halktan yükselecek tepkilere göğüs germesini bekleyecektir. Koalisyon hükümetleri bu tip durumlarda çokça kendi içinde kriz yaşayıp dağılabilmekte, genellikle koalisyonların küçük ortakları uygulanan politikanın siyasi bedelini büyük ortakla birlikte paylaşmak istememektedir. Yakın tarihteki örnekler açısından Tansu Çiller'in 1994'teki 5 Nisan kararları olarak bilinen kemer sıkma programının DYP-SHP koalisyonunu dağıtması, 2001 krizinde iktidarda olan DSP-ANAP-MHP koalisyonunun süreci yönetmekte zorlanması, sürecin ordunun da müdahil olduğu bir şekilde Kemal Derviş'in bir teknokrat olarak göreve getirilmesiyle yürütülmesi burjuvazinin ortak hafızasında yer etmiş olaylardır.

Millet İttifakı'nın parlamenter rejim savunusu Erdoğan'ın başkan olduğu rejimin istibdad karakterine karşı hürriyet istemesinden değil bu rejimin düzen ve istikrar sağlayamamasından ileri gelmektedir. Dolayısıyla sınıfsal bir bakış açısı ile Millet İttifakı'nın “parlamenter rejim” savunusunun ciddiye alınabilir bir demokratik öz taşımadığı rahatlıkla görülebilirdi. Kaldı ki böyle bir sınıfsal analiz yapılmaya dahi Millet İttifakı'nın parlamenter sisteme geçiş için gerçekçi bir yol haritası önermediği apaçık bir gerçektir. Bir rejim değişikliği mecliste Anayasa değişikliği yoluyla olabilirdi. Bunun için de en az 360 milletvekili gerekiyordu. Hiçbir anda Millet İttifakı'nın ana gündemi mecliste bu sayıya ulaşmak olmadı. Mecliste 360'a ulaşmak dışında alternatif bir yol da tabii ki önerilemezdi. Zira tek alternatif istibdadın koyduğu kuralları veri kabul etmeyen ve emekçi halkın fiili mücadelesi ve seferberliği üzerine yükselecek bir Kurucu Meclis olabilirdi. Millî mücadeleyi yöneten Büyük Millet Meclisi bir kurucu meclisti. Ancak o meclisin kurucu karakterini gündeme getirmek sermayenin kurulu “düzenini” tehlikeye düşüreceği için zinhar konuşulamazdı bile. Öyle olunca da parlamenter rejim vaadi bir niyet be-

yanından öte anlam taşımadı. Bu vaadin gerçeğe dönüşmesinin tek yolu AKP ve Erdoğan ile anlaşmak olacaktı.

Nitekim Erdoğan seçim kararı aldıktan sonra Kılıçdaroğlu ortak aday ilan edilirken yayınlanan 12 maddelik deklarasyonda daha önce esas ortak payda olduğu söylenen parlamenter sisteme geçiş bütünü geçiştirilmişti. Dahası Cumhurbaşkanlığı adayının partisinden istifa etmeyeceği de kayda geçiriliyor ve Millet İttifakı “partisiz Cumhurbaşkanı” fikrinden de vazgeçiyordu. Biçimsel ve yüzeysel olarak bakıldığında burada devasa bir tutarsızlık vardır. Ancak meseleye sınıfsal perspektiften baktığınızda ortada bir tutarsızlık değil Batıcı-laik burjuvazinin sınıfsal çıkar ve öncelikleriyle tutarlı bir sonuç görülmektedir. Dolayısıyla burjuva basınında en muhalif olanlarda bile bu tutarsızlığın tartışma konusu olmaması anlaşılabilir bir durumdur. Öte yandan sosyalistlerin bu tutarsızlık karşısında başlarını başka tarafa çevirerek, olan biteni görmezden gelmeleri izaha muhtaçtır. Bunun izahını yazının son bölümünde yine sınıfsal bir analiz temelinde yapacağız.

Dış politika ve burjuvazinin sınıfsal çıkarları

Dış politikada da burjuvazinin kendi içinde bir çatallaşma görüyoruz. Batıcı-laik sermaye adı üstünde Batı emperyalizmi ile Türkiye kapitalizminin stratejik entegrasyonundan yanadır. Bu yönelişin sembolü Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne aday üyeliğidir. İslamcı sermaye ise genel olarak korumacı politikalara ihtiyaç duymaktadır. Gümrük Birliği TUSİAD sermayesi için kârlıdır ama KOBİ’leri rekabetin dışlileri arasında ezer. Daha önce de söylediğimiz gibi Batıcı-laik sermaye zaten doğrudan yabancı sermaye ile ortaklıklar kurmuştur. İslamcı sermaye ise istediğinden, öylesini daha onurlu bulduğundan değil yabancı sermaye için cazip fırsatlar sunmadığı için “yerli ve milli” kalmıştır. Basitçe bir dışı kapalılık değildir bu. İslamcı sermaye yurtdışına sadece mal değil sermaye ihracı da (büyük oranda müteahhit sermayesi olarak) yapıyor. Ancak İslamcı sermayenin dünya pazarıyla entegrasyonunda ortağı yabancı sermaye olmaktan çok devlettir. Tabii ki AKP’nin başında olduğu devlet! Bir başka açıdan Batıcı-laik sermayenin de ufkunun sadece AB, ABD ve İngiltere ile sınırlı olmadığı açıktır. Koç’un Arçelik’i Güney Afrika’da yatırım yapmaktadır. Otokar Birleşik Arap Emirlikleri’nin en önemli silah tedarikçilerinden biridir. Ortadoğu pazarlarına bir düzeyde erişim sağlıyorsa biraz Rabiacılık¹⁷ pekâlâ Batıcı-laik sermaye için de kârlıdır. Ancak mesele Rabiacı dış politikanın İslamcı sermaye için yarattığı fırsatların çok daha büyük olmasıdır. Topyalı Holding’in Cezayir’deki demir-çelik yatırımları ya da Katar’la kurulan özel ilişkinin sonucunda oluşan silah pazarından önce Ethem Sancak’ın şimdi de yine Topyalı’nın almakta olduğu pay Batıcı-laik sermaye için son derece kısıtlayıcıdır. Kılıçdaroğlu SADAT örgütüne sadece şeriatçı olduğu için mi karşı çıkıyor? Yoksa Batıcı-laik sermayenin tekinsiz bulunduğu için girmeye cesaret edemediği Afrika pazarlarını İslamcı silah sanayii ve müteahhit sermayesine açması mıdır mesele? Bu sorular ciddiye alınarak tartışıl-

¹⁷ AKP’nin siyasi karakterini incelerken Rabiacılık kavramını kullanan Sungur Savran’ın ilgili makalesi için bkz. Sungur Savran, “Faşizm mi Rabiizm mi?”, *Devrimci Marksizm*, sayı 27, Yaz 2016. s. 19-69.

mayı hak ediyor. Bu aşamada sadece şunu söyleyelim, Kılıçdaroğlu ve Millet İttifakı için Siyasal İslamcılığın, kategorik bir sorun olmadığını, ittifaka dâhil edilen Gelecek'ten, Saadet'ten, Deva'dan biliyoruz. Demek ki bu meselenin de altında sınıfsal bir çıkar çatışması vardır.

Batıcı-laik burjuvazinin Erdoğan'ın Rusya ve Çin'le izlediği pragmatik dış politikaya da temelden bir itirazı yoktur. Rusya ile ilişkilerde Tuncay Özilhan'ın Anadolu Grubu'nun ne kadar önemli bir yer tuttuğu ortada. TÜSİAD kendini Çin'in "Kuşak-Yol Girişimi"nin paydaşlarından biri olarak lanse etmektedir ve bu projenin Türkiye'deki resmi muhatabıdır. Dolayısıyla Rusya ve Çin'le bu ticari fırsatları güvence altına alan bir miktar denge politikası Batıcı-laik sermaye için de istenen bir şeydir. Gelgelelim iş S-400 krizine vardığında, bu krizin sonucu olarak F-35 projesinin iptal edilmesiyle bu uçakların 188 parçasını Türkiye'de üreten şirketler milyarlarca dolarlık bir pazar kaybına uğramıştır. Bu sınıfsal çelişkinin yansımaları Kılıçdaroğlu ve Millet İttifakı'nın S-400'lere yönelik açık ve sert muhalefesinde görmek mümkündür. Yani TÜSİAD sermayesi AB ve Batı emperyalizmi ile entegrasyonu stratejik bir yöneliş olarak benimserken Türkiye sermayesinin başat gücü olarak dünya konjonktürünün getirdiği fırsatlardan da öncelikli olarak yararlanmak istemektedir. Rusya'da yatırımları olan çok sayıda TÜSİAD üyesi var. Bunlar içinde Ukrayna savaşının ardından başlayan yaptırımları Rusya'dan çıkmak isteyen Batılı firmaların yatırımlarını satın almak üzere bir fırsat olarak değerlendiren şirketlerin arasında Özyeğin'ler (FİBA), Tara'lar (Enka), Özilhan'lar (Anadolu Grubu), Zorlu'lar (Vestel) gibi önde gelen TÜSİAD üyeleri bulunuyor. Koç Holding de Arçelik, Beko ve Whirlpool markaları ile Rusya pazarında yeni yatırımlar yapmakta.

Yine bir başka örnek verelim. Son dönemde Türkiye'nin Azerbaycan'la kurduğu özel ilişki ve Orta Asya Türkî cumhuriyetlere yönelik izlenen aktif politika Turan ülküsüyle değil burjuvazinin topyekûn enerji iştahıyla desteklenmektedir. Ancak hiç şüphesiz ki Batıcı-laik burjuvazi bu doğrultudaki politikaların NATO ve AB ile ilişkileri zorlamayacak şekilde sürdürülmesinden yanadır. Örneğin Karabağ savaşında Ermeni diasporasının etkisiyle Avrupa ve ABD'de bir tepki ortaya çıksa da Türkiye'nin ve İsrail'in el ele eğitim donattığı Sovyet altyapısını silip NATO standartlarında formatladığı Azerbaycan ordusunun Kafkaslardaki başarısı Batıcı-laik burjuvazinin dış politika öncelikleriyle uyumludur. Öte yandan Azerbaycan'ın petrokimya devi SOCAR'ın Erdoğan'ın aracılığıyla Türkiye'de Koç Holding'in rafineri alanındaki tekeline son vermesi de bir çelişki kaynağıdır. Yine Türkmen gazının Azerbaycan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya aktarılması projesi 1990'lı yıllarda Koç Holding'in kızıl elması olmuştur. Hâlâ da öyledir. Şimdi bu konuda Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan arasında yeni adımlar atılırken bu adımların İran nezdinde yaratacağı gerilimi de TÜSİAD'ın MÜSİAD kadar önemsemeyeceği hatta bu projeye öteden beri karşı çıkan Rusya ve İran'la kontrollü bir gerilimin Türkiye'yi Batı'ya ve bilhassa AB'ye yaklaştırmamasından memnuniyet duyacağı da hesaba katılmalıdır.

Özetle burjuvazinin bir bütün olarak çıkarı yayılcı dış siyasete yatkındır. "Yurtta sulh cihanda sulh" dönemi çoktan geride kalmıştır diyebiliriz. Ancak yayılcı siyaset kimin himayesinde, kimlerle karşı karşıya gelinerek yürütülecek ve bu siyasetin getirilerinden aslan payını kim alacaktır? Bu ciddi bir kavga

konusudur. Aynı zamanda da bu durum Türkiye'deki siyasete dış güçlerin sürekli müdahil olmasına alan açmaktadır. Batı emperyalizminin bu konuda güvenilir partneri Batıcı-laik burjuvazidir. Ve her ne olursa olsun NATO üyesi olan ve NATO sisteminin organik parçası olan Türk Silahlı Kuvvetleri'dir. İslamcı sermaye bu gerçekliği aşacak stratejik düzeyde alternatif bir dış politika çizgisi ortaya koyabilmiş değildir. Buna en çok yaklaştığı dönem Müslüman Kardeşler'in Mısır başta olmak üzere Arap devrimini çalmaya yeltendiği dönemdir. Aslında bu yönelişin de Batı'da İngiliz emperyalizmi gibi etkili bir güçten himaye gördüğü söylenebilir. Ancak yine de Türkiye'nin bu süreçte ABD ve İsrail'le taktik düzeyde de olsa çelişkiler yaşadığı açıktır. Müslüman Kardeşler'in gerilemesi Türkiye'nin İslam dünyasındaki politikasında Batı emperyalizminin çizdiği sınırları çok da zorlayamayacağına işaret eder. Türkçü Turancı motiflerle beslenen Azerbaycan politikası için de benzer bir gelişme beklenmelidir.

İlham Aliyev'in seçimin ikinci turunda Sinan Oğan'ın Erdoğan'ın yanına geçmesinde etkili olduğu bir sır değil. Sinan Oğan'ın iktidar saflarına geçmesine en büyük tepkinin Ümit Özdağ'dan değil de Devlet Bahçeli'den gelmiş olması manidardır. Sinan Oğan'ı açıktan destekleyen Aliyev'in, Şuşa'da okul açtırmak isteyen MHP'ye izin vermemiş olması semboliktir. Her zaman hatırdta tutulmalıdır. İsrail Türkiye'deki Arap ve İran düşmanı bir ülkücülüğü her daim desteklemiş, el üstünde tutmuştur. Sinan Oğan'ın en yüksek oy aldığı seçim bölgesinin memleketi Iğdır olması kimse için sürpriz değildir. Ama Iğdır'ın ardından en yüksek oy oranına İsrail'de ulaşmış olması da bizim için sürpriz olmamıştır. Türkiye'nin Azerbaycan politikasında İsrail ile paralelliğin artması İran ve Rusya ile ise daha gerilimli bir sürece girilmesi beklenmelidir. Gelişmeler bu öngörü doğrultusunda olursa bölgedeki enerji ve silah sanayi ihalelerinde Aliyev'in de epey muhabbeti olduğu Mehmet Cengiz gibi istibdadın oligarklarının yanında TÜSİAD sermayesinin unsurlarını da daha sık göreceğiz demektir.

Burjuvazinin ortak ideolojisi olarak militarizm

Seçim sürecinde siyaset alanını kaplayan bir başka ideolojik eksen de militarizm etrafında oluşmuştur. Militarizm adeta sermayenin ortak ideolojisi haline gelmiştir. Erdoğan'ın en önemli seçim propaganda konusu Türkiye'nin silah sanayiindeki ürünleri ve projeleri olmuştur. Millet İttifakı buna karşıt bir ideolojik tutum almamış, tam tersine militarizm yapma görevini MHP kökenli Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Mansur Yavaş'a verip kendisine mitinglerde SİHA'ları öven, silah sanayiini ve askeri harcamaları sürdürme vaadinde bulunan konuşmalar yaptırmışlardır. Kılıçdaroğlu mevcut iktidarı militarizm dolayısıyla eleştirmemiştir. Militarist kampanyadan Batıcı-laik sermayenin yeterince pay alamaması yüzünden rahatsızdır. Eleştirisini de Erdoğan'ın damadı olan Bayraktar'lara işaret ederek silah sanayiinde rekabeti sağlamak istediklerini söyleyerek yapmıştır.

Dış politikaya da yön veren Türkiye'nin enerji bağımlılığı sermaye için bütünsel bir stratejik sorundur. En önemli üretim girdisinin dövizle alınması kronik cari açık probleminin neden olmakta, cari açık kur istikrarının sağlanmasını engellemekte,

bu da Türkiye’de üretim yapan sermayeler için stratejik bir sorun olmaktadır. Enflasyon ve kur artışı ile emek gücü ucuzlarken enerji pahalılaşmaktadır. Dolayısıyla gerek Batıcı-laik sermaye gerekse de İslamcı sermaye Türkiye devletinin hemen sınırları etrafındaki enerji havzalarına nüfuz etmesini istemektedir. Bu konuda Türkiye burjuvazisinin en temel dayanak noktası ve gücü NATO’nun ikinci büyük kara ordusuna sahip olan silahlı kuvvetleridir. Neticede bir bütün olarak sermayenin çıkarları açısından bakıldığında meşhur uluslararası para babası Georges Soros’un “Türkiye’nin en önemli ihraç malı ordusudur” veciz sözü geçerliliğini koruyor gözükmemektedir. Ancak Türkiye’nin askeri gücü büyüktür ama tek başına belirleyici olmaya yeterli bir nitel ve nicel düzeye de sahip değildir. Kaldı ki nüfuz edilecek yerlerde hâlihazırda nüfuz sahibi olan güçler vardır. Buralarda Türkiye devletinin kendi öz gücüyle nüfuz sahibi olması mümkün değildir.

Yani yine mesele enerji fetihlerinin kimin himayesinde kimlerle karşı karşıya gelerek gerçekleştirileceğidir. Millet İttifakı ile Cumhuriyet İttifakı arasında Batı emperyalizminin himayesinde hareket etmek konusunda bir ayrılık yoktur. Millet İttifakı bilhassa Akdeniz’de Avrupa Birliği (Yunanistan, Kıbrıs Cumhuriyeti, Fransa ve Almanya) ve ABD ile gerilim yaratan hamlelere son derece eleştirel yaklaşırken, Cumhuriyet İttifakı daha ziyade İngiliz emperyalizminin Avrupa Birliği güçleri ile rekabet içinde kendine alan açmaya çalıştığı Libya, Kafkasya, İdlib gibi bölgelerde oldukça atak bir tutum sergiliyor.

Peki İslamcı sermaye neden Hristiyan İngiltere’yi Hristiyan Birliği Avrupa’ya tercih etsin? Bu sorunun cevabı Londra’yı Körfez parası için bir İslami finans cennetine dönüştüren, Ortadoğu’da Müslüman Kardeşler’i prestijini ve gücünü yitirinceye kadar bir enstrüman olarak kullanmaktan çekinmeyen İngiliz emperyalist dış politikasında bulunabilir. İngiliz emperyalizminin bu özgün ve pragmatik dış politikası Türkiye’de “yerli ve milli” etiketiyle pazarlanan silah sanayii için NATO içinde kritik bir dayanak noktası bulmasına ve himaye görmesine de yaramaktadır. Milli Muharip Uçak projesi başta olmak üzere “yerli ve milli” silah sanayii içinde İngiliz sermayesinin ortaklığı hatta doğrudan İngiliz devletinin varlığı gözlerden kaçırılan bir gerçekliktir. Türkiye’nin silah sanayii ihracatı 2018-2022 yılları arasında yüzde 69 oranında artarak çok hızlı bir yükselişe geçmiştir. Bu ihracatta en büyük payı sırasıyla Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman almaktadır. Türkiye ayrıca Ukrayna savaşı ile silah harcamalarını arttıran NATO üyesi Doğu Avrupa ülkelerinin pazarına da girmektedir. Hindistan da dünyanın en çok silahlanan ülkesi olarak silah sanayiinin ağızını sulandıran bir piyasadır. “Yerli ve milli” edebiyatı iç kamuoyuna yöneliktir, dışarıda haliyle hükmü yoktur. Tüm bu pazarlara giriş için İngiliz emperyalizminin himayesinin kritik olduğu açıktır.¹⁸

Tüm bunlara 15 Temmuz’dan sonra adım adım şekillenen yarı-askeri rejimin desteklediği siyasi atmosferin de eklenmesiyle, militarizm siyasetin merkezine yerleşmiştir. Militarizm Cumhuriyet İttifakı’nın propagandasının ana unsuru olmuştur. Ama Millet İttifakı da hem temsil ettiği sermaye fraksiyonlarının çıkarı öyle

¹⁸ Türkiye’de silah sanayiinin İngiliz emperyalizmi ile kurduğu özel ilişkiye *Gerçek Gazetesi*’nin Şubat 2023 tarihli 161. sayısında “Yerli ve English” başlıklı yazıda değinmiştik. <https://gercekgazetesi1.net/politika/yerli-ve-english>.

gerektirdiği için hem de militarist propagandanın kitleler üzerindeki etkisini gördüğü için bu hatta dâhil olmuştur. Cumhuriyet İttifakı'ndan gelen “bunlar SİHA projelerini durduracak” türü suçlamalara Kılıçdaroğlu'nun ben de sizin kadar militaristim türündeki cevapları pek ikna edici olmayınca, üstüne Erdoğan damadı Selçuk Bayraktar'ı Kılıçdaroğlu ile polemige sokarak üste çıkınca, bu konu için Millet İttifakı saflarında milliyetçiliğinden sual olunmayacağını düşündükleri eski MHP'li Mansur Yavaş memur edilmiştir. Kılıçdaroğlu seçimi kazanmış olsa Mansur Yavaş savunma sanayii ile görevli Cumhurbaşkanı Yardımcılığı görevini üstlenecekti ve muhtemelen önceki dönemde Altay tankı ihalesini Ethem Sancak'a, Milgem Projesi'ni Kalkavan'a kaptıran Koç Holding geleceğe dair daha umutlu olacaktı.

Göçmen karşıtlığı

Seçim sürecinin bir diğer popüler başlığı göçmen karşıtlığıdır. Bu tema esas olarak Cumhurbaşkanlığı seçiminin üçüncü adayı olan Sinan Oğan etrafında ve Avrupa tipi göçmen karşıtlığına dayalı faşist siyaseti Türkiye'ye ithal etmeye çalışan Ümit Özdağ'ın Zafer Partisi tarafından işlenmiştir. Göçmen karşıtlığının arkasında yatan sınıfsal çıkar, burjuvazinin, ekonomik krizin emekçi halkta yarattığı öfke ve gerilimi çarpıtıp yozlaştırarak, kendi üzerinden alıp göçmen kitleler üzerine yönlendirmesinde yatmaktadır. Hiç şüphesiz ki kısa süre içinde milyonlarca göçmenin bir ülkeye gelip yerleşmesi ve sosyal hayata dâhil olması dünyanın her yerinde bir toplumsal gerilim yaratacaktır. Bu gerilimden faydalanmaya en uygun siyasal akım da dünyanın her yerinde faşist ve proto-faşist hareketlerdir. Türkiye'de de öyle olmuştur. Seçim sürecinin karşımıza çıkarttığı özel durum ise Cumhurbaşkanlığı oylamasının ikinci tura kalmasının ardından göçmen karşıtlığının Millet İttifakı'nın propagandasının merkezine yerleşmesidir. Bu durumun Sinan Oğan'ın aldığı yüzde 5'lik oya talip olmak gibi basit bir açıklaması vardır. Ama tabii ki mesele bununla sınırlı değildir. Bu konunun da sınıfsal çıkarlar temelinde ele alınması gerekir.

Türkiye'de burjuvazi Suriyelilerin yanı sıra Afganistan, Pakistan, Bangladeş, Orta Asya ülkeleri vb. ülkelere gelen göçmenlerden ucuz işgücü olarak yararlanmakta, ayrıca göçmen emek arzının artması yerli işçilerin ücretlerini de basılamaktadır. Bu, burjuvazinin genel olarak göçmenlerden sağladığı faydayı bize gösterir. Öte yandan siyasette göçmen düşmanlığının karşısında konumlanıyormuş gibi gözükən Cumhuriyet İttifakı'nın pozisyonu “ensar” söylemiyle farklılaşmaktadır. Erdoğan ve AKP'nin sarıldığı İslami “ensar” söylemi de baştan aşağı sınıfsaldır. Göçmen emeği kullanımında küçük ve orta ölçekli işletmeler ile inşaat ve hizmet sektörü öne çıkmaktadır. Göçmenlerin çalıştığı sektörler bakımından hazır giyim (yüzde 31,1), ticaret ve konaklama (yüzde 17,7), diğer imalat (yüzde 17,1), inşaat (yüzde 13,2), tarım (yüzde 7,8)¹⁹ göçmen emeği kullanmaktadır. Bu sektörlerin içinde özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler daha ağırlıklı şekilde göçmen istihdam etmektedir. Zira göçmen emeği büyük oranda kayıt dışıdır. Bu anlamda İslami burjuvazi açısından AKP'li Yasin Aktay'ın “Suriyeliler giderse ülke ekono-

19 Mahmut Hamsici, “Türkiye'deki Suriyeliler Hakkında Güncel Bilgiler Neler?”, *BBC News Türkçe*, 26 Ağustos 2021 (çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58329307>.

misi çöker” ifadesi çarpıcıdır.²⁰ Ancak mesele göçmen emeği ile de sınırlı değildir. Suriyeli göçmenler içinde hatırı sayılır sayıda küçük sermaye sahibi kişi de vardır; bunlar Gaziantep başta olmak üzere, birçok ilde şirket ortaklıkları kurmuştur. Bu şekilde kurulan şirket sayısı 1000’e yakındır.²¹ Göçmenlerden fayda sağlayan bir diğer kesim, artan kira ve konut fiyatlarından yüksek gelirler elde eden gayrimenkul sahipleri olmuştur. Bunlar içinde de göçmenlerin ağırlıklı şekilde yerleştiği ve görel olarak konut talebinde daha yüksek oranda bir artışın görüldüğü sınır illerinin rantiyeli kesimi öne çıkmaktadır.

Göçmenlerin sadece savaştan kaçan yoksul biçare insanlardan oluşmadığını vurgulamalıyız. 500 bin dolar mevduat tutana, aynı tutarda devlet tahvili alana, 400 bin dolarlık taşınmaz satın alanlara vatandaşlık verilmesi uygulaması ile en az 26 bin kişi T.C. vatandaşlığına geçmiştir. Bu şekilde vatandaşlık satılarak elde edilen gelir 7,5 milyar dolar olmuştur.²² Vatandaşlık satmanın döviz darlığı yaşayan istibdad rejiminin finansmanında önemli bir kalem olduğu bu rakamlardan da görülüyor. Tüm bu olgular Cumhuriyet’in dayandığı sermaye ve mülk sahibi sınıflar fraksiyonunun göçmen dostluğunun sınıfsal temellerine dair açık ipuçları vermektedir.

Göçmen emeğini nispeten az kullanan TÜSİAD sermayesi göçmen emek arzının işçi sınıfı arasında yarattığı rekabetten dolayı olarak yarar sağlamaktadır. Bu sermaye fraksiyonu, ekonomik kriz ve hayat pahalılığının sınıf çelişkilerini arttırdığı bir ortamda işçi sınıfı içinde göçmen düşmanlığının yayılmasından, sınıfsal öfkenin çarpıtılarak yön değiştirmesinden ise doğrudan ve stratejik bir çıkar elde etmektedir. Cumhuriyet’in göçmen sorunu ile ilgili “Suriye’de toplu konut yapıyoruz gönüllü olarak göndereceğiz” söylemine karşılık Ümit Özdağ’ın faşist göçmen karşıtlığının kolaylıkla Millet İttifakı’nın ana siyaseti haline gelebilmesinin temelinde TÜSİAD sermayesinin sınıfsal çıkarlarının bu özgünlüğü yatmaktadır.

Son olarak sosyalist solun bu konudaki utanç verici suskunluğunu da açıklamak gerekir. Göçmenlere yönelik sol liberal çevrelerde görülen türde AB fonlarıyla şişirilmiş “kardeşlik” balonu düzen siyasetinin basıncı altında derhal patlayıvermiştir. Göçmen karşıtlığı solun seslendiği esas toplumsal kesim olan modern küçük burjuvazinin bencilliği ile kolaylıkla örtüşmüştür. Modern küçük burjuvazinin göçmenlerle sınıfsal ilişkisine baktığımızda ne göçmenlerden kira geliri elde ettiklerini ne de göçmen emeği sömürdüklerini görürüz. En fazla evinde çalıştırdığı Orta Asyalı çocuk bakıcısı ile ekonomik bir ilişki içine girmektedirler ve hizmetçi artan dolar kuru dolayısıyla zam istediğinde de bu grubun göçmenlere karşı empatisi değil düşmanlık duyguları körüklenmektedir. Göçmen karşıtlığı hiç şüphesiz ki işçi sınıfı içinde de son derece yaygındır. Ancak işçi sınıfının nesnel çıkarları göçmen karşıtlığında değil göçmenlerle sınıfsal bir birlik içinde burjuvaziyle savaşmaktadır. Burjuvazinin hâkim sınıf olarak kültüre, ideolojiye ve tüm düşünsel hayata hâkim ol-

20 *Cumhuriyet*, “Erdoğan’ın Danışmanı Aktay: Suriyeliler Giderse Ülke Ekonomisi Çöker”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erdoganin-danismani-aktay-suriyeliler-giderse-ulke-ekonomisi-coker-1855405>.

21 *Yeni Şafak*, “Göçle Gelen Ekonomi”, <https://www.yenisafak.com/ekonomi/gocle-gelen-ekonomi-2991973>.

22 Nedim Türkmen, “Satılan Vatandaşlık Sayısı: 25.969”, *Sözcü*, 16 Mayıs 2022. <https://www.sozcucu.com.tr/2022/yazarlar/nedim-turkmen/satilan-vatandaslik-sayisi-25-969-7136848>.

duğu bir toplumda kitlelerin nesnel çıkarlarının farkında olmayışının özel bir haber değeri yoktur. Dolayısıyla tarihimizde emperyalist savaşlarda kitlelerin şovenizmin etkisine kapılması sosyalistlerin emperyalist savaşa karşı çıkmasını engellemediyse, göçmen karşıtlığına karşı tepkisiz kalmak da kabul edilemez.

Kaldı ki işçi sınıfı şovenizmin etkisi altında olsa da sınıf mücadelesi göçmen ve yerli işçiyi sermayenin karşısında bir araya getirecek bir nesnel dinamik içerir. Bunun pek çok örneği de yaşanmıştır. Bizzat yaşadığımız örnek Çerkezköy'deki Adkotürk grevinde şirketin ortağı olan Suriyeli patrona karşı Suriyeli işçilerin grevden yana olması, işçilerin bu işçileri greve katmak gibi bir gündeminin oluşmasıdır. Sonuçta bu grev bir göçmen – yerli işçi kucaklaşmasına sahne olmadı. Ama böyle bir dinamik vardı.²³ Bir yandan Suriyeli patronun işçi düşmanlığı göçmen karşıtı duyguları besliyor, diğer yandan işçiler DİP'in göçmen işçileri greve çağırın ve kardeşlik çağırısı yapan ajitasyonunu coşkuyla alkışlıyor ve destekliyordu. Böyle bir dinamiği Batıcı-laik burjuvazinin arkasına geçmiş bir siyasi konumlanmış içinde ve modern küçük burjuvazinin bencillik batağına saplanmış gündelik hayatı içinde gözlemlemek mümkün değildir. Avrupa Birliği'nin sosyal demokrat ve Yeşil partilerinden ithal edilen kimlikçi post-modern, post-leninist (Almanya'da Die Linke, Fransa'da NPA, Yunanistan'da Syriza vb.) “kardeşlik” teması bu yüzden kolaylıkla buhar olup uçmuştur. İşçi sınıfını şovenizmin etkisinden kurtarmanın tek yolunun proleter sınıf siyaseti olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Kürt sorunu

Kürt sorunu seçim sürecinin en önemli başlıklarından bir diğeridir. Ancak seçim dönemi boyunca bu sorunun çözümüne yönelik politikaların tartışılmasından ziyade Kürt siyasi hareketinin PKK üzerinden şeytanlaştırıldığı, HDP'li belediyelere atanan hukuksuz kayımların eleştirilmesinin dahi terörle işbirliği olarak yaftalandığı bir süreç yaşanmıştır. Bu süreçte elbette ki şovenizm silahını esas kullanan taraf Cumhur İttifakı oldu. HDP'nin Kılıçdaroğlu'nu desteklemesi, hatta PKK liderlerinden de bu doğrultuda yapılan değerlendirmelerin basına yansımaları Cumhur İttifakı'nın ana propaganda malzemesi haline geldi.

Millet İttifakı ise bu şovenizm salvosuna Kürt sorununa dair çözüm önerileriyle mukabele etmedi. şovenizm kartını eline almaya çalıştı. Erdoğan'ın kökeni Kürt Hizbullahına dayanan Hüda-Par'ı ittifaka katmasını koz olarak kullanmaya çalıştı. Erdoğan'ın yürüttüğü açılım süreçlerini, Habur'da kurulan mahkemeleri, Şivan Perver'in konserlerini, “megri meğri”leri, 2019 yerel seçimlerinde, İstanbul seçimi tekrarlanırken Abdullah Öcalan'dan Kürtleri tarafsız kalmaya çağırın mektup alınmasını, Osman Öcalan'ın TRT'ye çıkartılmasını vs. hatırlattı durdu. Bunlar siyasetteki şovenizm dozunun daha da artmasından başka bir sonuç doğurmadı. HDP'nin

²³ Bu dinamiğin var olduğunu biz kendi deneyimizden gayet iyi biliyoruz. Grevin bir aşamasında işçilerle birlikte Arap işçileri greve çağırın bir Arapça pankart hazırlanması da kararlaştırılmıştı. Bizim bu doğrultuda grev alanında yaptığımız konuşmanın video kaydı da göçmen karşıtlığının işçi sınıfı için aşılabilir olmadığını göstermektedir. Bkz. *Gerçek Gazetesi* Youtube kanalı (çevrimiçi), https://www.youtube.com/watch?v=-_Ki0Ty3i0.

desteği, PKK liderlerinin açıkladığı siyasi pozisyon ortadaydı. O kadar ki Erdoğan bir aşamada partisinin bu doğrultuda hazırladığı propaganda videosunun “montaj” olduğunu itiraf etti. Ama bu itiraf şovenizm etkisi altındaki kitlelerin tercihlerinde bir etki uyandırmadı. Zira PKK liderlerinin seçimde Erdoğan’ın yenilmesi gerektiğini söyleyerek Kılıçdaroğlu’na destek veren demeçleri gerçektir. Doğrudan PKK yayın organları tarafından yayınlanmıştı.

Öte yandan esas ilginç olan Kürt sorununun esas muhatabı konumunda olan HDP’nin Kürt sorununun gündeme taşınmasından imtina etmesi oldu. HDP, artan şovenizmin Kürt oylarını kendi üzerinde konsolide edeceğini düşünüyordu. Bu şekilde yeni dönemde de meclisin en çok sandalyeye sahip olan üçüncü partisi olacağı hemen hemen kesindi. Ancak siyasi iktidar alternatifleri arasındaki şovenistlerden “daha az şovenist” olarak gördüğü tarafı destekledi. Ya da daha doğru bir ifade şu olabilir: Siyasi çizgisi şovenist olsa dahi Kürt sorununda kendisini muhatap almaya daha yakın gördüğü tarafın kazanması için çalıştı. Buna o kadar önem atfedildi ki seçim adeta bir şovenizm yarışına döndüğünde bile sırf Millet İttifakı bu yarışta önde bitirsin diye bu cenahtan yükselen ırkçı salvalara, Kürt hareketinin kriminalize edilmesine yol verildi. Seçimin en popüler sorusu olan “PKK terör örgütü mü değil mi?” sorusuna ilişkin Kılıçdaroğlu sadece terörist demekle kalmadı Kandil’i dümdüz edeceğiz diye şov yapmaya bile kalktı. HDP tarafı bunlar olurken “duymamış olayım” tavrına büründü. Bu “duymamış olayım” tavrı Ümit Özdağ ile HDP’li belediyelere kayyım atanmasının yöntemleri üzerine bir protokol imzalanmasında bile devam etti. Protokolde yargı kararına atıfta bulunulmasını hafifletici sebep gösterenlere ise diyecek bir şey bulamıyoruz.

Kürt sorunu etrafında oluşan bu siyasi tablo da sınıfsal temelde açıklanmalıdır. Bunun için de analizin merkezine Türkiye burjuvazisinin sömürgeci çıkarlarını koymak gerekmektedir. Bu çıkarlar Kürt coğrafyasının sadece Türkiye sınırları içinde kalan kısmını değil bilhassa önemli enerji havzalarını bulunduran Irak’ın Kuzeyi’ni (Başûr) bir ölçüde de Suriye’nin kuzeyini (Rojava) ilgilendirmektedir. Bu bölgelerde nüfuz sahibi olmak, enerjiye ulaşmak, doğrudan fethetmek şeklinde olmasa da bir şekilde yerel para ile alınıp satılacak şekilde Türkiye ekonomisine entegre etmek (bir tür KKTC modeli) burjuvazinin ortak çıkarı olarak öne çıkmaktadır. Burjuvazi bu ortak çıkarlar konusunda büyük ölçüde netleşmiştir. Ayrışma noktası yöntemde ve bu çıkarların gerçekleştirilmesi için kurulacak ittifaklardadır. Bu konuda 15 Temmuz’dan sonra kurulan yarı-askeri rejimle birlikte Cumhuriyet İttifakı’nın Kürt sorununa dair politikasında ne AKP Genel Merkezi’nin hatta ne de Beştepe’nin doğrudan hâkim olamadığı, belirleyici kararların iktidarın askeri kanadında (Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve MİT) alındığını hatırd tutmak gerekir. Dolayısıyla Cumhuriyet İttifakı’nın Kürt sorununda Kürt hareketinin HDP’nin temsil ettiği geleneğinin en geniş anlamda askeri ve siyasi tasfiyesini/bastırılmasını temel alması normaldir.

Ancak burada şunu da eklemeliyiz. Geçmişte de ordu saflarında genel kabul gören bu çizgi ideolojik planda Kürtlerin dilini, kültürünü, kimliğini de reddeden bir ideolojik arka plana sahipti. Kürt hareketi nezdinde bu yöneliş “inkâr ve imha politikası” olarak adlandırılmaktaydı. Bu ideoloji “çakıl taşı vermeyiz” diyen bir söylemle ve Kemalist “yurtta sulh cihanda sulh” şiarıyla örtüşüyordu. Öte yandan bu

yaklaşım Turgut Özal'ın Irak savaşını fırsat bilerek emperyalist saldırganlığa dâhil olarak Irak Kürtlerini himaye etmeyi önüne koyan, Tansu Çiller'in BASK modelini tartışmalıyız diyerek dâhil olduğu ikinci cumhuriyetçi projeyi ulusal güvenlik tehdidi olarak algılamaktaydı. Gelgelelim askerlerin ulusal güvenlik algısı ile Türkiye burjuvazisinin sınırların ötesine taşan sömürgeci çıkarları arasında hep bir çelişki oldu. Bu çelişkinin büyük oranda aşıldığı bir dönemdeyiz. “İnkâr ve imha” politikasının “İnkâr” unsuru çoktan düşmüştür. En uç noktada MHP'nin dahi bu çıkarlara göre ideolojisinde nasıl bir yeniden düzenlemeye gittiği apaçık görülmektedir.

HDP'nin dayandığı Kürt siyasi geleneğine karşı Barzani ile işbirliği politikası taktik düzeyden stratejik seviyeye yükselmiş durumdadır. Bu işbirliğinin Türkiye içindeki yansıması Kürt toprak ağaları, korucu aşiretleri ile daha yakın ilişkiler, Kürt hareketi içindeki siyasal İslamcı kanadı HDP'den ayırmaya yönelik bir havuç-sopa politikası (örneğini Ayhan Bilgen ve Altan Tan çizgisinin kurduğu SES partisinde gördüğümüz) ve son olarak Hüda-Par'ın önce Cumhuriyet İttifakı'na ardından meclise taşınmasıdır. Bu yöneliş Cumhuriyet İttifakı'nın Kürt siyasetinin inkârının ötesine geçerek apaçık ve kendine özgü bir Kürt siyaseti izlemesidir. Bu siyasetin sınıfsal dayanağı ise büyük oranda İslamcı sermaye ile geçişkenliği olan Kürt burjuvazisi, aşiret reisleri ve toprak ağalarıdır. Bu siyasi çizgi PKK'nin askeri ve siyasi imhasını, buna paralel olarak da HDP'nin siyasi denklemden dışlanmasını, bu mümkün olmuyorsa HDP'nin kilit bir rol elde etmesinin önlenmesini, yerel yönetim düzeyinde mevzi elde etmesine müsaade edilmemesini öngörmektedir. Bu çizgi siyasi iktidarın sivil kanadına bırakılmamakta, doğrudan MSB ve MİT bünyesinde sürdürülmektedir. HDP'li belediyelere kayyım atanması, Demirtaş'ın içerde tutulması, HDP kadrolarının sürekli tutuklanması nihayet HDP'nin kapatılma davası bu siyasetin fiili tezahürleridir.

Bu siyasetin karşısında Millet İttifakı'nın Batıcı-laik burjuvazinin çıkarlarına dayanan Kürt siyaseti vardır. Batıcı-laik burjuvazi ABD ve Avrupa Birliği'nin himayesinde bir açılım sürecini stratejik çıkarlarına daha uygun bulmaktadır. Bu yönüyle aslında HDP'yi ve onun dayandığı siyaseti bir partner olarak görmeye yatkın olduğu söylenebilir. Bu çizginin zayıf halkası İyi Parti'dir. İyi Parti'nin faşist kökenleri dolayısıyla ilkesel olarak bu çizgiye karşı olması beklenmektedir. Ama öyle değildir. Sadece MHP'den gelen salvolara karşı bu politikayı savunmamaktadır. Yoksa İyi Parti Anayasa tartışmaları dâhil olmak üzere HDP ile masaya defalarca oturmuştur. Ayrıca 2019 yerel seçimlerinde İyi Parti ile HDP'yi fiili ve gayri resmi bir ittifak içinde tutmanın ilk denemesi de yapılmış ve başarılı olmuştur. Gelgelelim siyasette şovenizmin dozu arttıkça İyi Parti önce savunma pozisyonuna çekilmiş, bu da yetmeyince HDP karşıtı bir söylemi iyice yükseltmiştir.

Daha sonra CHP'nin de şovenizm kampanyasına katıldığını gördük. Bir aşamada Millet İttifakı'nda Kürt siyasetinin meşruiyetinden bahseden ve Kürt halkının taleplerine liberal ve burjuva bir pencereden de olsa yanıt üreten Deva Partisi, kısmen de Gelecek ve Saadet Partisi kalmıştır. Millet İttifakı'nın bilhassa Cumhurbaşkanlığı seçiminde yüzde 50+1'i bulmak için HDP'nin yüzde 10'a ulaşan ve Kürt oylarına dayanan desteğini almasının ne kadar önemli olduğu açıktır. Buna rağmen Millet İttifakı'nın seçim dönemi boyunca bırakın Kürt sorununa dair bir politika geliştirmeyi (Millet İttifakı'nın ortak mutabakat metninde Kürt sorununun adı dahi

geçmemektedir), Kürt hareketinin şeytanlaştırılmasında ve şovenizmde Cumhuriyet İttifakı ile yarışa girmesindeki çelişki izaha muhtaçtır. Bu izahı yapmaya giriştiğimizde karşımıza Kürt hareketinin büyük trajedisi çıkmaktadır.

O trajedi şudur. Uzun bir dönem boyunca Kürt hareketi, Kürt sorununun çözümünde ABD, AB ve NATO'nun merkezinde durduğu emperyalist güçleri çözümün aktörü, daha da kötüsü Kürt halkının müttefiki olarak görmüştür. Bu gerici ve aymaz siyaset koşulların gereği ile, taktik yapıyoruz denerek gerekçelendirilmiş, zaman içinde bu ideolojik ve politik olarak Batı emperyalizminin savunulmasına kadar varabilmiştir. Kürt halkı için emperyalizmin himayesinin sadece diğer halklara karşı bir suç işlemek anlamına gelmediğini, aynı zamanda doğrudan Kürt halkının aleyhinde sonuçlar doğuracağını hep savunduk.²⁴ Bugün bu durumun açık bir sonucu ile karşı karşıyayız. Kürt hareketi emperyalizmin himayesine girdikçe Batıcı-laik burjuvazi Kürt siyasetinin desteğini almak için rüşveti kelam etmeye bile tenezzül etmez olmuş, ABD ve AB'nin aracılığının, Kürt siyasetini kendine yedeklemeye yeteceğini düşünmüştür. Ne acı ki yaşanan tam da bu olmuştur. Kürt hareketi Millet İttifakı şovenizm düzeyini ne kadar artırırsa arttırsın bir şekilde iktidar olursa ABD ve AB'nin aracılığı ile benimle masaya oturacaktır diye düşünmüştür. Bu aymazlık tüm seçim sürecine Kürt sorununun neredeyse dillendirilmediği bir oto sansür halinin damgasını vurmasına yol açmıştır.

Milliyetçi oylar mı? Faşist tehlike mi?

Seçimlerle ilgili en yaygın yorumlardan biri bu seçimde esas kazananın milliyetçilik olduğuydu. Gerçekten de MHP (5,4 milyon-%10), İyi Parti (5,2 milyon-%9,7), Zafer Partisi (1,2 milyon-%2,23), BBP (530 bin-%1) toplamda 12,6 milyon oya ve yüzde 23,2'lik bir oy oranına ulaştı. Bu oranlar içinde MHP'nin yüzde 10'unun oldukça şaibeli olduğunu mutlaka belirtmeliyiz. Yine de toplam oy oranı MHP geleneğinin tüm partileriyle tarihsel olarak ulaştığı en büyük oy oranı. Ancak mesele sadece bu partilerin aldıkları oylar da değil. MHP geleneğinden gelen partilerin şovenist söylemi seçimin iki kampının başını çeken AKP ve CHP'de de belirleyici oldu. Bu durumu görmek zor değildi. Zaten bu doğrultuda da çok sayıda yazı yazıldı, yorum yapıldı. Ancak bu yorumlar baştan büyük bir hata ile maluldü. Teşhis yanlış yapıldı. Eğer konu milliyetçilik ve milliyetçi partiler olsaydı yüzde 23,2'den değil seçim süreci boyunca milliyetçilik yarışına giren Cumhuriyet ve Millet İttifaklarının toplam yüzde 90'lara yaklaşan oy oranlarından bahsetmemiz gerekirdi. Mesele MHP kökenli 4 partinin aldığı oy oranı ve üçüncü Cumhurbaşkanı adayı olarak yüzde 5 oy alan yine MHP kökenli Sinan Oğan'ın kilit bir siyasi konum elde etmesidir.

Eğer konu MHP kökenli partiler ve şahsiyetler ise o halde konuşulması gereken milliyetçilik değil faşizmdir. MHP tüm diğer partilerin faşist atasıdır. Diğer partiler faşist kökenlerini "Ülkücülük" referansı ile savunmaktadır. Bu partilerin geçmişten

²⁴ Bu konudaki siyasetimizi ifade eden Devrimci İşçi Partisi 5. Kongresi'nin "Kürt Hareketinin Tarihsel Gerilemesi ve Proleter, Anti-Emperyalist ve Enternasyonalist Bir Siyasetin Gereklere" başlıklı karar okunabilir. Bkz. <https://gercekgazetesi1.net/dip-bildirileri/kurt-hareketinin-tarihsel-gerilemesi-ve-proleter-anti-emperyalist-enternasyonalist>.

bu yana paramiliter örgütlere sahip MHP ve BBP haricinde tam anlamıyla faşist olarak nitelenmesi tartışmalı ise de, tartışmasız birer faşist harekete doğru dönüşüm geçirmeleri an meselesidir. Her hâlükârda, “milliyetçi” sıfatı ile işçi düşmanı ve katili olan, işçi sınıfına ve ilerici hareketlere karşı NATO kontrgerillasının organik unsuru olmuş faşist hareketin normalleştirilmesi son derece yanlıştır. Bu konuda ne yazık ki sosyalist hareket yakın dönemde kötü sınav vermiş, büyük bir ihtiyatsızlık hatta aymazlık örneği göstermiştir. Bu aymazlığın kökü 1997’de Alparslan Türkeş’in ölümünün ardından MHP’nin başına geçen Devlet Bahçeli’nin “beyaz çorap yasaklama” gibi imaj çalışmalarını, “ülkücüleri sokaktan çekme” gibi meşrulaştırma hamlelerini solda da önemli bir kesimin ciddiye almasıdır. Bu şekilde ihtiyatsız bir yaklaşıma sürüklenmesidir. 1999’da MHP yüzde 18’lik bir oy oranıyla kendi tarihsel rekorunu kırarken solda “koşullar değişti MHP de değişti, ehlileşti, merkeze yaklaştı” türünden değerlendirmeler faşizme karşı uyanıklığı körelten bir rol oynamıştır.²⁵ Takip eden yıllarda üniversitelerde faşist grupların satırlı saldırıları, sokaklarda meydanlarda Kürtlere, solculara yönelik linç girişimleri yaygın şekilde yaşanmıştır.

Solun ihtiyatsızlığının aymazlığa dönüşmesi 2000’li yıllarda AKP’nin karşısında CHP ve MHP’nin muhalefet saflarında bir ittifak kurmasıyla gerçekleşmiştir. Özellikle 2010 Anayasa değişikliği referandumunda CHP-MHP birlikte hayır cephesinin merkezi gücünü oluşturmuştur. Liberal sol “yetmez ama evet”, BDP’de temsil edilen Kürt hareketi ve Devrimci İşçi Partisi’nin de aralarında bulunduğu sosyalistler boykot tutumunu benimsemişti. Sosyalistlerin hatırı sayılır bir kesimi ise hayır cephesinde yer aldı. Sosyalistlerin referandumda MHP ile aynı oyu kullanması elbette ki MHP ile bir ittifak anlamına gelmezdi. Ancak referandumun ardından yüzde 42 oranında hayır oyu çıkmıştı ve sosyalistler içinde yüzde 42’yi AKP’ye karşı mücadelede ilerici bir dayanak noktası olarak kabul eden yaygın bir görüş ortaya çıktı. Daha sonraki süreçte CHP-MHP ittifakı 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Ekmeleddin İhsanoğlu’nun ortak aday olarak çıkartılmasıyla devam etti. Sosyalist sol Ekmeleddin’e destek vermese de CHP-MHP ittifakına yönelik hayırhah bir tutum devam etti. 2015 genel seçimlerinde AKP tek başına meclis çoğunluğunu kaybettiğinde bu hayırhah tutum CHP’nin azınlık hükümetine MHP ile birlikte dışarıdan destek verme alternatifinin savunulmasına vardı. Artık MHP solun geniş kesimlerinden –bu arada Kürt hareketinden de– kesin olarak faşist değil de merkez sağ partisi muamelesi görmekteydi.

Ancak 2015’te Haziran seçimlerinin 1 Kasım’a taşınması ve AKP’nin yeniden meclis çoğunluğunu elde etmesinde MHP ve Bahçeli’nin rolü belirleyici oldu. Bahçeli ve Erdoğan ittifakı adım adım ilerlerken 2016 yılında bu gelişme MHP’nin bölünmesiyle ve Meral Akşener, Ümit Özdağ, Sinan Oğan, Koray Aydın gibi isimlerin başını çektiği sürecin sonunda İyi Parti’nin kurulmasıyla sonuçlandı. CHP, İyi Parti

²⁵ Bu konuda MHP’nin seçimlerde aldığı oyun ve faşist tehlikenin de ele alındığı, 1999 seçimlerinin Marksist yöntem ve sınıfsal perspektifle değerlendirildiği “Seçimler Sonrasında Siyasal Durum ve Görevlerimiz” başlıklı makaleyi Salih Güler mahlasıyla Aziz Vatan (Ali Dehri) yoldaşımız kaleme almıştı. Yazı *Sınıf Bilinci*’nin 23-24 no.lu Bahar-Yaz 1999 tarihli çift sayısında yayımlandı. Yazıya internette dijital olarak şu linkten ulaşılabilir: <http://www.devrimcimarksizm.net/sites/default/files/sinif-bilinci-23-24.pdf>.

ile çok daha istikrarlı bir ittifaka yönelirken MHP'nin faşist niteliğini inkâr faşist hareketten çıkan İyi Parti'yi müttefik olarak görme ayırtmazlığına vardı. 2019 yerel seçimlerinde ÖDP Genel Başkanlığı'nı yapmış olan Alper Taş Beyoğlu ilçesinde CHP ve İyi Parti'nin ortak adayı dahi oldu. Son seçimlere gelindiğinde İyi Parti'nin Millet İttifakı'ndaki varlığı ve belirleyiciliği sosyalistlerin ezici çoğunluğu için hiçbir sorun teşkil etmiyordu.

Burada da kalmadı. Seçim ikinci tura kaldığında Kılıçdaroğlu'nun üçüncü aday olan Sinan Oğan'a ve Zafer Partisi'nin başını çektiği Ata İttifakı'na gideceği açıktı. Kılıçdaroğlu'nun bu ittifaka giderken göçmen düşmanlığı ve şovenist bir milliyetçiliği iyice ele alacağı derhal belli olmuştu. Ümit Özdağ'ın İçişleri Bakanlığı talebi bile masaya gelmişti. Anti-faşist refleksleri biraz olsun yerinde olan bir siyasetin bu gidişata mâni olmaya çalışması gerekir değil mi? Tam tersi oldu. Sadece Emek ve Özgürlük İttifakı değil Sosyalist Güç Birliği'ni oluşturan partiler de (TKH hariç) beklemezsizin ikinci turda peşinen desteklerini açıkladılar. Bu kadar hızlı hareket etmenin tek bir sonucu oldu. Kılıçdaroğlu'nun faşizme doğru açılırken elini rahatlatmak, Sinan Oğan ve Ümit Özdağ'ın pazarlık gücünü arttırmak. Bu utanç verici siyasal pozisyonun özeleştirisinin yapıldığına şahit olmadık. Çünkü mevcut durum faşist tehlikenin değil milliyetçiliğin yükselişi olarak görülüyor.

İlk düğme yanlış iliklendikten sonra gerisi yine yanlış gidecektir ve gitmektedir. Seçimlerde faşist (MHP-BBP) ve faşist kökenli/ön faşist-proto faşist (İyi Parti-Zafer Partisi) partilerin yükselişinin açıklanmasında Türkiye halkının zaten genel olarak sağcılığa ve milliyetçiliğe eğilimli olduğuna dair bir ön kabul tekrarlandı durdu. Bu da son derece yanlıştır. Dünya kapitalizminin büyük depresyonuna bağlı olarak tüm dünyada faşizmin ve proto-faşist hareketlerin yükselişi olgusunu gözden kaçırmaktadır. Yaşanan olguyu, muhafazakârlaşma eğilimi ile, kültürel kodlarla vs. açıklamaya çalışan sosyolojik yaklaşımlar, faşist yükselişin arkasındaki sınıfsal dinamiği ve sınıf çıkarlarını göz ardı etmektedir. İçinde yaşadığımız dönemde milliyetçilik ve ırkçılık, büyük depresyonla birlikte artan ve keskinleşen sınıf çelişkilerinin üstünü örten, sınıf çelişkilerinin yerine ırklar-uluslar arası çelişkileri, yerliler ve göçmenler arasındaki çelişkileri yerleştirmeyi hedefleyen ve bu işlevi gören bir milliyetçilik ve ırkçılıktır.²⁶ Burjuvazinin birbiriyle çelişki içindeki iki kampının da saflarına faşist ve proto-faşist partileri alması, politika ve söylemlerinde şovenizme, faşizme ve düpedüz ırkçılığa son derece ağırlıklı bir şekilde yer vermesi işte bu sınıfsal çıkardan ileri gelmektedir.

Bu sınıfsal çıkarları görmemek ölümcül bir hatadır. Bu hataya düşenler burjuvazinin bir kanadının kendisini meşrulaştırmak için ortaya koyduğu "demokrasi" iddiasını gerçek zannederek faşist tehlikeye karşı gardını tamamen indirmiştir. Burjuvazinin siyasi ajanlarının öznel olarak söyledikleriyle nesnel çıkarları arasındaki çelişkiyi yakalayamamış, bundan gerekli sonuçları çıkaramamıştır. Mesele burjuvazinin iç çelişkilerinden özgürlük, demokrasi vesaire beklemektir. Bunları geçtik burjuvaziden kuvvetler ayrılığı bile beklemenin rasyonel olmadığı bir dönemdeyiz.

²⁶ İçinde yaşadığımız dönemde ön faşist hareketlerin yükseliş olgusunun derinlikli analizi için bkz. Sungur Savran "Barbarlığın Dönüşü: 21. Yüzyılda Faşizm (2): Ön Faşizmin Yükselişi", *Devrimci Marksizm*, sayı 38, İlkbahar 2019, s. 11-43.

Neden? Çünkü kapitalizmin büyük depresyonu burjuvazinin emekçi ve yoksul halk yığınlarını yönetmesini son derece güçleştirmekte, isyan ve devrim korkusu burjuvazinin otokrasi, diktatörlük, emperyalizm, savaş yani her türden gericilik eğilimini güçlendirmektedir. Bu sebeple Biden'dan Trump'a karşı, Macron'dan Le Pen'e karşı demokrasi bekleyenler hüsrana uğramıştır. Türkiye'de Kılıçdaroğlu'ndan demokrasi bekleyenlerin hüsrana uğraması için iktidara geçmesine dahi gerek kalmamıştır. Seçimin ikinci tura kalması yetmiştir. Kılıçdaroğlu derhal Avrupa'da yükselen faşizmi kendine model alan Ümit Özdağ'a koşmuş, temsil ettiği sınıfın bağrından yükselen faşizmi "Suriyeliler gi-de-cek" diye bilbordlara asmıştır.

Ortaya "faşizme" karşı faşistlerle ittifak yapmak gibi absürt bir politik yöneliş çıkmıştır. Sosyalistler, faşizmin gerçek yüzünü teşhir etmesi gereken, Türkiye'de faşist hareketin işçi sınıfına karşı suçlarını, patronların faşistleri grev kırıcı, emperyalistlerin kardeş katili olarak kullandığını, NATO kontrgerillasının en büyük eleman kaynağı olduklarını anlatmaları gerekirken susmuşlardır. Bu konuda tutum almanın sosyalistleri kitlelerden koparacağını düşünmek tamamen yanlış olur. Tam tersi doğrudur. Sosyalistler sınıf mücadelesi içinde olduklarında tüm bu partilere oy veren işçilerle birlikte omuz omuza mücadele etmekte, mücadele içinde kazanılan güven sayesinde her türlü politik konuyu tartışabilmektedir. Sosyalistlerin hedefi burjuvazinin hizmetinde olan faşist partiler ve yöneticileri olmalıdır. Bu partilere oy veren işçi ve emekçiler değil. Halbuki tam tersini gözlemledik. Millet İttifakı'na destek veren sol, faşist kökenli parti ve liderlere, sanki işçi ve halk düşmanlığından tövbe etmiş demokratlar muamelesi yapmış, Kılıçdaroğlu'nun "bozkurt" sembolü ve "ülkücü" söylemlerle propaganda yapmasına ses çıkarmamıştır. Bu aymaz tutum sol kitlede Cumhur İttifakı'na oy veren ya da Sinan Oğan'a oy verip ikinci turda Erdoğan'ı destekleyen insanlara hakaret eden, onları küçük gören bir yaklaşımın uç vermesine zemin oluşturmuştur. Bir kez daha kimlik politikası solu felç ederken gericiliğe can suyu olmuş, gericiliğin en uç ifadesi olan faşizm kitlesel bir destek kazanmış, faşist söylemler hegemonik bir etkiye kavuşmuştur.

İstikrar kozu ve anlamı

Bu başlıklar seçmen kitleleri üzerinde şu ya da bu ölçüde etkili olmuştur. Ancak kitlelerin tercihine yöne veren, sorunların çözümüne yönelik vaatlerden çok karşı taraf olarak görülen odaktan duyulan korku ve endişe oldu. "Nefes almak", "cehennemini kapılarını kapatmak" gibi muhalefet sloganlarının karşısında Cumhur İttifakı yine "beka" yani varlık yokluk kavgası söylemine sarıldı. Böyle bir ortamda istikrar beklentisi ya da madalyonun diğer yüzü olan kaos korkusu baskın hale geldi. Kapitalizmin büyük depresyon içinde olduğu, hayat pahalılığının hanehalkı için geleceği öngörmeyi imkânsız kıldığı, hemen Karadeniz'in kuzeyinde nükleer kıyamet tehlikesi içeren bir savaşın yaşandığı, Kafkaslar'da Ortadoğu'da savaş ve çatışmaların bitmediği bir ortamda aksi düşünülemezdi. Öte yandan düzen siyasetinin odakları bu ortamdan kendi sınıfsal ve siyasal çıkarlarının üzerini örtmek ve kitleleri manipüle etmek üzere çarpıtarak yararlandı. İstikrar olarak vadettikleri siyasal program gerçekte emekçi halk ve ezilen kitleler için esas kaotik olan geleceği

temsil etmekteydi.

Erdoğan'ın istikrar kozunun halkta bir karşılık bulmuş olması olağandır. Bulmuştur da. Gerek iktidar gerekse de muhalefet cephesinde izlenen politikaların, benimsenen söylemlerin, yapılan manipülasyonların vb. mutlaka değerlendirilmesi gerekir. Genel olarak seçim değerlendirmelerinde bu tür yaklaşımları görüyoruz. Biz de bunlara değineceğiz elbette. Ancak farklı bir yöntem izlemeyi öneriyoruz. Seçim sürecini bu yönleriyle değerlendirip Erdoğan'ın nasıl ve neden kazandığını anlamaya çalışmak, muhalefetin yanlışlarını eleştirmek vs. sağduyunun önerdiği yol olarak karşımıza çıkıyor. Ama bu yol bizi sonuca ulaştırmayacak. Çünkü bu şekilde Erdoğan'ın yine ve yeniden bir seçimi daha kazandığını, tüm ekonomik sorunlara rağmen iktidarın değişmeden kaldığını görüyor ve bu durumu açıklamak üzere yola çıkıyoruz. Peki gerçekten bu sürecin sonunda iktidar değişmeden kaldı mı? Bir an için durun ve geriye bakın. Erdoğan'ın 21 yıllık iktidar serüveni kılıksız bir tek parti iktidarı olarak nitelenebilir mi? İçeride liberal sağ ile, Gülen cemaati ile, ordu ile, MHP ile iktidarın paylaşıldığı; bir dönem Kürt hareketi ile başka dönemde Avrasyacı milliyetçi odaklarla ittifak yapılan dönemler görürsünüz. O sebeple analize tersten başlamak belki de daha doğru olacaktır. Çocuk dergilerinin bulmaca eklerinde labirentler vardır. Kalem alıp başlangıç noktasından çizmeye başlamak belki eğlencelidir ama doğru yolu bulmak için yapmanız gereken şey basittir, kalem çıkışa koyarsınız ve geriye doğru çizersiniz.

Bu yöntemle tüm bu süreçte olup biteni çok daha iyi algılayabileceğimizi düşünüyoruz. Belki Erdoğan bir seçim makinesi de değildir yenilmez de değildir. Hâlâ Cumhurbaşkanıdır ama yeni bir iktidar yapısı kurulmaktadır. Belki Kılıçdaroğlu sadece iflah olmaz bir “loser” değildir. İktidarın değişmesinde ciddi bir rol oynamıştır. Belki de sorun ne sınıfsal çıkarı ne de siyasi niyeti istibdadın devrilmesinden yana olan Kılıçdaroğlu ve Millet İttifakı'nda değil ondan hürriyet bekleyenlerdedir. Belki de “sınıflar tabii ki önemlidir”, “sınıf mücadelesi tabii ki esastır” diye başlayıp ama diye devam eden cümleler külliye yanlıştır. Tarihin motoru durmamış, sınıf mücadeleleri rölantiye alınmamıştır. Düzen siyaseti öyle zannetmemiz için tasarlanmıştır. Her seçim gibi bu seçim de, her siyasal olay gibi bu olay da en temelde sınıf çelişkileri ile açıklanabilir ve müdahale ancak sınıf siyaseti ile yapılabilir.

Gerçek olan sınıfsal kutuplaşmaydı ve halen de öyle. Bu gerçeğin yerine düzen siyasetinin sahte kutuplaşması geçirildi. Bir düşünelim. Erdoğan ben olmazsam ülke batır dedi. Kılıçdaroğlu ise “tek adam rejimi” ülkeyi batırır dedi. Aslında ikisi de aynı şeyi söyledi. Ve iki taraf da engin devlet tecrübesiyle aslında ülkede bir “tek adam rejimi” olmadığını biliyordu. Ama halkın iki kutuplu bir seçim senaryosunda düzene karşı değil de düzenin arkasında saflaştırılması daha kolaydı. Genelkurmayın, jandarmanın, polis, MİT'in, kontrgerillanın aktör olduğu, Koç'un Sabancı'nın Ülker'in Tosyalı'nın çıkarlarının, ABD'nin AB'nin İngiltere'nin rekabetinin belirleyici olduğu, darbelerin ve darbe tehditlerinin, cinayetlerin ve cinayet tehditlerinin yöntem olarak kullanıldığı bir masanın meşruiyeti halk nezdinde sağlanabilir mi? Elbette ki sağlanamaz. Nitekim emekçi halkın bir tarafta “din, diyane, vatan elden gidiyor” diye, öbür tarafta “faşizm, şeriat geliyor” diye birbirine karşı bilendiği bir ortamda yeni iktidar belirlenmiştir. Düzen siyasetinin anlattığı hikâyeye inanırsanız demokrasi başka bahara kalmış ama vatan kurtarılmıştır. Gel-

gelelim gerçek bambaşkadır.

Muhalefet cephesinin ise “faşizm gelecek”, “şeriat gelecek”, “cehennemin kapıları açılacak” dediği senaryo gerçekleşmiştir. Ama hayat muhalefet için pek olağan biçimde sürmektedir. Parti içi iktidar mücadelesi bile son derece medeni ölçütler içinde sürmektedir. Ve düzen muhalefeti topyekûn Mehmet Şimşek’e kredi açarak ekonomiye öncelik vermesi konusunda iktidara tavsiyelerde bulunmaktadır. İçişleri Bakanlığı’ndaki yeni atamalar muhalif basında (hatta sol basında) büyük bir sempatiyle haberleştirilmektedir. Siyasete bir anda hâkim olan neşe nereden gelmektedir? İstikrar Erdoğan’ın yeniden seçilmesiyle değil düzen siyasetinin el birliği ile tesis edilmiştir. Geçici olarak kesinlikle. Ama düzen siyasetinin neşesinin kaynağı geçici de olsa sağlanan görece istikrar havasıdır.

İktidar değişmeden devam ediyor mu?

İlk görmemiz gereken “istikrar” kozunun seçmen üzerinde yaptığı etkiden daha önemli bir işlevi daha olduğudur. O da istikrar kozunun devlet aygıtı üzerindeki etkisidir. Erdoğan’ın kalma ihtimalinin gitme ihtimalinin epeyce önüne geçmesi devletin içinde köşe kapmaca oynayan sivil-askeri kliklerin pozisyon alışlarını doğrudan etkilemiş olmalıdır. “İktidar namlunun ucundadır”. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından yarı-askeri bir karakter kazanmış olan mevcut istibdad rejiminde iktidar olmak için seçmenin yüzde 50+1 oyunu almanın yeterli olacağını düşünmek gerekir. Daha ileri gidersek halkın yüzde 50+1’inin oyunu almak şöyle dursun bu oyu almaya talip olmak için bile devletin silahlı çekirdeğinde bir karşılığımızın olması gerekir. Kılıçdaroğlu nasıl aday olmuştur? Adaylık sürecinin öncesinde videolar çekip “namuslu bürokratlar”a selam göndermesi, gelecekte yapılacak yarğulamaları işaret ederek milat açıklaması,²⁷ kendisine ve çevresine sürekli yolsuzluk dosyaları ve ihbarların iletilmesi bu tür bir karşılığa işaretler. Meral Akşener’in Kılıçdaroğlu’nun adaylığının netleştiği altılı masa toplantısından önce kalkması ardından tekrar masaya dönmesi sosyal medya tepkisi yüzünden mi olmuştur? Daha önce Hakan Fidan ve Hulusi Akar’a tek bir telefon kadar yakın olduğunu ifade etmiş olan Akşener’in²⁸ telefonu bu kişilerin temsil ettiği kurumlardan yetkili ve etkili kimselerce aranmış mıdır? Kılıçdaroğlu’nun yüzde 1 dahi oy alması beklenmeyen Davutoğlu’nu ittifaka dâhil etmesi salt AKP tabanına seslenmek için midir? Davutoğlu’nun Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık döneminde devletin önemli yerlerinde kurduğu ilişkiler, MİT Başkanı Hakan Fidan’la özel ve yakın ilişkisi belki

27 Kılıçdaroğlu 16 Ekim 2022’de sosyal medyada yayınladığı bir video ile devlet bürokratları için şu sözleri kullanmıştı: “18 Ekim Pazartesi itibarıyla bu düzenin illegal isteklerine verdiğiniz tüm desteğin sorumluluğu size de ait olmaya başlayacaktır. ‘Emir almıştım’ diyerek bu kirli işlerden sıyrılmazsınız. Size kanun dışı her ne yaptırılıyorsa, pazartesi itibarıyla durun. Bu illegal paralel sistemlerden elinizi, eteğinizi çekin...”

28 İyi Parti’den ayrılan ve daha sonra Zafer Partisi’ni kuran Ümit Özdağ’ın İyi Parti İstanbul İl Başkanı Buğra Kavuncu’nun FETÖ bağlantılı olduğu iddiasına karşı Meral Akşener Habertürk kanalında Fatih Altaylı’ya Teke Tek programında röportaj vermiş ve şu sözleri kullanmıştı: “Özdağ bana gelip Kavuncu’nun FETÖ’cü olduğunu söyledi. Belge veremedi ve devletin bazı kurumlarından öğrendiğini ifade etti. Ben de Hakan Fidan ve Hulusi Akar’ı resmi biçimde aradım. Böyle bir şey yok dediler.”

de ittifaka getireceği oydan daha fazlasını vadetmiştir.²⁹ Benzer bir yorum Ali Babacan-Abdullah Gül-Hulusi Akar eksenini için de yapılabilir.³⁰

Şimdi seçimin ardından oluşan tabloya bu gözlemlerle bir bakalım. Davutoğlu ve Babacan seçimden sonra yeni iktidara yönelik muazzam derecede yapıcı mesajlar vermektedir. Erdoğan'ın yeni kabinesinde Davutoğlu'nun kefil olduğu Hakan Fidan Dışişleri'ni, Yaşar Güler de Milli Savunma Bakanlığı'nı almıştır. Abdullah Gül yeni hükümet açıklanırken salondadır ve Erdoğan kürsüden kendisine hususi olarak teşekkür etme ihtiyacı hissetmiştir. Davutoğlu'nun bir başka kefil olduğu isim İbrahim Kalın ise MİT'in başına geçmiştir. İbrahim Kalın yarı-askeri rejim içinde sadece Erdoğan'ın sözcülüğü görevini yapmıyor, Hakan Fidan ve Hulusi Akar'la da çok yakın çalışıyor ve beraber kritik yurt dışı ziyaretlerinde yer alıyordu. Bu noktada Hulusi Akar milletvekilliğine geçerek yarı-askeri rejim içinde resmi icracı bir pozisyon almamış gözükmektedir. Ancak görevi doğrudan onunla aynı çizgiyi paylaşan Yaşar Güler'e teslim etmiştir.³¹

29 Ahmet Davutoğlu'nun Başbakanlığı döneminde MİT müsteşarı olan Hakan Fidan Haziran 2015 seçimleri için istifa ederek AKP'den milletvekili adaylığı olmak istemiş, bu girişimi Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Davutoğlu arasında bir krize dönüşmüş sonunda Hakan Fidan MİT'teki görevinde kalmıştı. 2023 seçim sürecinde de Davutoğlu, Halk TV'de çıktığı bir programda gelen soru üzerine Hakan Fidan için devletin kritik dönemlerinde görevini hakkıyla yürüttüğüne şahitlik ettiğini ve kendisine güveninin tam olduğunu belirtmişti. Seçimlerin ardından Erdoğan'ın bakanları açıklamasının ardından ise eğer kendisi Başbakan olsaydı kendisinin de Hakan Fidan'ı bizzat bakan yapacağını belirtti. Davutoğlu aynı görüşmede Hulusi Akar yerine Milli Savunma Bakanlığı'na atanan Genelkurmay Başkanı Yaşar Güler için de aynı şekilde bahsetti. Hakan Fidan ve Yaşar Güler, 2014 yılında Gülen cemaatinin basına sızdırdığı meşhur dinleme kaydında Davutoğlu ile birlikte olan üç kişiden ikisidir. Diğer kişi ise dönemin Dışişleri müsteşarı Feridun Sinirlioğlu'dur. Davutoğlu'nun AKP'den uzaklaştırılmış olmasına rağmen devlette etkinliğini belirli düzeylerde sürdürdüğüne dair bir anekdot ise Davutoğlu'nun Katar'da Akın İpek'le görüştüğü yazan Fazıl Duygun isimli bir gazetecinin hemen ardından gözaltına alınmasının iktidar mediasından Fuat Uğur, Fatih Tezcan, Cemil Barlas, Erem Şentürk, Ersoy Dede gibi isimler tarafından Gelecek Partisi'nin (Davutoğlu'nun yanı sıra bilhassa Gelecek Partisi milletvekili Selçuk Özdağ'ı da zikrederek) sorumlu tutularak tartışılmasıdır. Bkz. Oda TV, "Yandaşların gündeminde Bu Gözaltı Var", <https://www.odatv4.com/siyaset/yandaslarin-gundeminde-bu-gozalti-var-14042033-182138>.

30 Ali Babacan'ın Abdullah Gül ile hususi yakınlığı bilinen bir durumdur. Davutoğlu ile birlikte hareket etmeyip ayrı olarak Deva Partisi'ni kurmasında Gül'ün etkisi olduğu hatta bir dönem Gül'ün bu partinin başına geçmesi de tartışılmıştır. Kılıçdaroğlu'nun 2018'de yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimleri için muhalefetin çatı adaylığı olarak Abdullah Gül'ü istediği ve bunun için ciddi görüşmeler yaptığı biliniyor. Ancak 2018 seçimleri öncesinde o dönem bilfiil Genelkurmay Başkanı görevinde olan Hulusi Akar yanında Cumhurbaşkanı sözcüsü İbrahim Kalın olmak üzere bir askeri helikopterle Abdullah Gül'ün bahçesine inmiş ve kendisini olası bir adaylıktan caydırmıştı. Abdullah Gül ile Hulusi Akar arasında Kayseri'de Necip Fazıl çizgisindeki ahablığın İngiltere'de Exeter Üniversitesi'ne uzanan hikâyesi bu ikilinin siyasal İslamcı camianın önemli isimlerinden Şükrü Karatepe ve Fehmi Koru'yla beraber basına düşen fotoğrafları bağlamında epeyce tartışılmıştır. Burada bu ifşa da değildi. 15 Temmuz'dan sonra Hakan Fidan yanına Hulusi Akar'ı alıp yine siyasal İslamcılığın sembol isimlerinden Nuri Pakdil'i evinde ziyaret etmişti. Bu 15 Temmuz'un ardından yarı-askeri rejimin inşasında önemli bir propaganda hamlesiydi. Yeni bir askeri darbe girişimi olmuştu, bilhassa AKP tabanındaki 28 Şubat anıları depreşmiş ve ordunun siyasete müdahalesine aleyhtar bir ruh durumu keskin ve yaygın bir hal almıştı. Bu koşullar altında yarı-askeri rejimin askeri kanadında en önemli rolü üstlenecek olan ve orduyu sivil iktidarın doğrudan ortağı haline getirecek Hulusi Akar'ın bir İslamcı olduğunun kitlelere anlatılması gerekiyordu. Daha sonra bu propaganda faaliyetinin benzerini Ayasofya'nın ibadete açılışı vesilesiyle Hulusi Akar ve Yaşar Güler'in Gülen karşıtı bir Nur cemaati lideriyle görüntülerinin basına servis edilmesinde de gördük.

31 Bu devir teslimin ordunun dinamikleri açısından özel bir önemi olduğunu görmek gerekir. Ordu için yarı-askeri rejimde Milli Savunma Bakanlığı fiili Genelkurmay Başkanlığı rolünü üstlenmiş

Ancak benzer bir durumu yarı-askeri rejimin silahlı-askeri kanadının polis ve jandarmayı yöneten İçişleri Bakanlığı için söyleyemiyoruz. Süleyman Soylu (daha doğru bir ifadeyle Soylu-Ağar eksenli) seçimlerin ardından tam anlamıyla tasfiye edilmiş durumdadır.³² Uzun bir süredir Soylu'nun hamisi rolünde gördüğümüz MHP ve Devlet Bahçeli ise bu konuda tamamen sessizdir. Meclis Başkanlığı için sadece Soylu'nun değil Bahçeli'nin de siyasi hasmı gibi olan Numan Kurtulmuş aday yapılmıştır. Bahçeli daha önce ciddi şekilde karşısına çıktığı Kurtulmuş'un adaylığı için imza vermek zorunda kalmıştır. Görüntü öyledir ki, iki tur arasında cezaevinden salınan Hablemitoğlu cinayeti sanıklarının (Levent Göktaş ve diğerleri serbest bırakılmış, dosyada tutuklu sanık kalmamıştır) bırakılmasının³³ havuç ve MHP üzerinde Demokles'in kılıcı gibi sallanan Sinan Ateş cinayeti davasının ise sopa etkisiyle Bahçeli artık oldukça düşük bir profil sergileyecektir.³⁴

Bahçeli'nin seçimlerin ardından söylediği şu cümle çok tartışıldı: "Önümüzdeki günlerde çok şey değişecektir, her şey değişecektir. Öyle gözüküyor. İnşallah Türkiye değişmez." Basında bu cümleler üzerine çokça yorumlar yapıldı. Herkes bu cümlelerin şifresini kırmaya çalıştı. Devlet Bahçeli'yi bunca yıldır tanıyoruz

---

durumdadır. Yaşar Güler bu anlamda yetkiyi elinde bulunduracak olan kişidir. 15 Temmuz sonrası orduda oluşan fiili durum resmi emir komuta düzeninin dışına çıkma eğilimlerini epeyce bastırmıştır. Başarısız darbe girişiminin ardından geçmişte ordu evlerinden eksik olmayan siyasi tartışmalar, powerpointle yapılan sunumlar vs. ordunun günlük yaşamından çıkmıştır. Herkesin potansiyel iharacı olarak görüldüğü, dolayısıyla subaylarda apolitik bir kariyerizm eğiliminin hâkim olduğu bir ortam söz konusudur. Böyle bir ortamda ordu içinde, Ergenekon Balyoz süreçlerindeki tutumu, 15 Temmuz'daki şaibeli pozisyonu, politik angajmanları vb. dolayısıyla ciddi bir hoşnutsuzluk ve güvensizlikle bakılan Hulusi Akar, elindeki "resmi" gücü kullanarak orduya hâkim olabilmıştır. Ancak bu hâkimiyetin kendisi orduda huzursuzluk kaynağı olmayı sürdürmüştür. Şimdi bu güç Yaşar Güler'dedir. Hulusi Akar'a göre çok daha silik bir karakter sergileyen Güler'in avantajı Hulusi Akar gibi bir nefret objesi olmamasıdır. Ordunun içinde Hulusi Akar'a dış bileyen, siyasi izdüşümü İyi Parti'ye yakın düşen kesimler şimdiden Yaşar Güler'e "FETÖ'cü olmadığı kesin olan komutan" diyerek destek açıklamaktadır. Dolayısıyla Yaşar Güler ordu içinde istikrar sağlama yönünde bir tercih olmuştur. Ancak Yaşar Güler'in Hulusi Akar'la komutan ve yardımcısı şeklinde tezahür etmiş olan ilişkisi 15 Temmuz sonrasındaki dönemin sırlarıyla kolay kolay aşılabilir bir ilişki tarzı olarak görünmemektedir.

32 Süleyman Soylu milletvekili yapılarak kızağa çekilmiş, yerine ciddi şekilde ihtilaf yaşadığı ve kendisinden sonra gelmesini kesinlikle istemediği Ali Yerlikaya İçişleri Bakanı olmuştur. Hükümetin açıklanmasından hemen sonra Soylu'nun yakın çevresinden polis seftlerinin milyonlarca liraya gece kulüpleri ve lüks tekneler aldığına dair haberler basına sızdırıldı. Daha sonra ise Sarallar grubu olarak bilinen ve Soylu tarafından kollandığı ileri sürülen mafya grubuna operasyon yapıldı ve grubun lideri tutuklandı. Sarallar grubuna daha önce de İstanbul polislinin bir operasyon yaptığı ancak Soylu'ya haber vermediği, Soylu'nun bir güvenlik toplantısında neden bana haber vermediniz demesi üzerine ise "size bilgi verdiğimiz her seferinde sızıntı oldu" cevabını aldığı basına yansımıştı. Bu haber o dönem yalanlanmışsa da Soylu görevi bırakır bırakmaz Sarallar grubuna operasyon yapılmasının sembolik manaları olduğu aşikâr.

33 Hablemitoğlu cinayeti dosyasını istibdad cephesinin iç çelişkileri bağlamında ele alan bir yazı için *Gerçek* gazetesinin Ağustos 2022 tarihli 155. sayısında yayımlanan "Kim Yargılanacak? Kim Yargılayacak? Nasıl Yargılanacaklar?" başlıklı yazıya bakılabilir. Yazı *Gerçek* gazetesinin internet sitesinde de yayımlanmıştır: <https://gercekgazetesi1.net/politika/kim-yargilanacak-kim-yargilayacak-nasil-yargilanacaklar>.

34 Bahçeli'nin geri çekilmekle birlikte kendisiyle birlikte Çakıcı grubu gibi mafyatik-paramiliter yapıları da belirli bir koruma altına almaya çalışacağı düşünülebilir. Bir süredir yurt dışına yerleşmeye çalıştığı söylenen Çakıcı seçimlerden aylar önce Yunanistan vizesinin reddedilmesi dolayısıyla yaptığı bir çıkışla gündeme gelmişti. En son seçimin ikinci turu için basına açıklama yaparak Erdoğan için oy isteyen Çakıcı'nın bir süre gündeme gelmemeye çalışacağı ve düşük bir profil sergileyeceği beklenebilir.

artık. Bu adama Nostradamus muamelesi yapmanın bir alemi yok. Apaçık söylüyor işte. İktidar değişti. Biz de buna yol verdik/vermek zorunda kaldık. Sonumuz hayır olsun diyor!

Süleyman Soylu ve Mehmet Ağar grubunun tasfiyesi süreci ya da Bahçeli'nin bir miktar kenara doğru itilmesi tek başına bir iktidar değişikliğine işaret etmez elbette. “Tek adam rejimi” efsanesine inanırsanız bunların hepsi zaten Erdoğan'ın adamı, oyuncu değişikliği yapan bir teknik direktör gibi birini oyundan alıp diğerini oyuna sokuyor, oyuncuların sahadaki yerlerini, taktikleri değiştiriyor diyebilirsiniz. Sadece pandemi sürecinde Soylu'nun istifa edip tekrar göreve dönmesinde yaşananları hatırlarsanız meselenin bu kadar basit olmadığını, Soylu'nun iktidar içinde nasıl özerk bir güç odağı halini almış olduğunu görebilirsiniz.³⁵ Hakan Fidan, Erdoğan'ın sır küpüm dediği kişi. Peki Erdoğan'ın adamı diyebilir miyiz? Öyleyse neden Erdoğan 15 Temmuz darbe girişimini “eniştemden öğrendim” dedi? Dönemin Başbakanı Binali Yıldırım, Hakan Fidan'a ulaşamadığını ve izahat alamadığını söyleyerek adeta bu ismi suçladı. Neden 15 Temmuz'dan sonra Erdoğan'a Hakan Fidan için göreve devam edip etmeyeceği sorulduğunda “dere geçilirken at değiştirilmez” dedi? Belli ki Hakan Fidan Erdoğan'ın adamı da atı da değildir. İktidardaki varlığı ve yeri “tek adam” değil yarı-askeri rejim olgusunun tezahürüdür. Yarı-askeri rejim Erdoğan'ın “tek adam” görüntüsü altında sadece ekonomi başta olmak üzere sivil alanlara hükmedebildiği bir yapıdır.³⁶

Evet, Erdoğan'ın en fazla hükmünün geçtiği bu alanın merkezinde hiç şüphesiz ki ekonomi bulunmaktadır. Bu alanda da önemli bir eksen kaymasının yaşandığı aşikardır. Dolayısıyla hepsini bir bütün olarak analiz ettiğimizde meselenin iktidar içindeki basit koltuk kavgalarından ibaret olmadığı da görülecektir. Erdoğan'ın Mehmet Şimşek'in etrafında oluşturduğu ekonomi kurmay heyeti İslamcı sermayenin sınıf içi rekabette stratejik üstünlük sağlamayı umduğu “Türkiye modeli”nin ileriye doğru kaçışında bir duraklama ve geriye dönüşün habercisidir. Bu geriye dönüşün temposunun çok hızlı olmayacağını beklemek gerekir. Bunun ilk sebebi 2024 Mart ayında yerel seçimlerin yapılacak olmasıdır. 2019 yerel seçimleri öncesinde izlenen para politikasının bedelini büyük şehirleri kaybederek ödeyen Erdoğan buraları yeniden fethetmeyi önüne koymuşken Mehmet Şimşek'in elini tamamen serbest bırakmayacaktır. Dolayısıyla bir süre boyunca tedrici biçimde faiz artışı gelecek, adım adım ilerlenecek, ama uluslararası sermayenin sıcak parasını ülkeye dolduracak kadar yüksek bir faiz oranına hızla gelinmeyecektir. Merkez Bankası'nın faiz artırımı sürecine girmesinin ekonomide daralma etkisini hafifletmek üzere kamu bankaları seferber edilmeye devam edilecektir. Bu da kısa vadede

35 Soylu'nun istifasının ardındaki siyasi çelişkileri ayrıntılı şekilde ele *Gerçek* gazetesinin internet sitesinde “Erdoğan ve Soylu'nun Davası” başlıklı yazıda ele almıştık. Bkz. <https://gercekgazetesi1.net/gundemdekiler/erdogan-ve-soylunun-davasi>.

36 Bu yapının askeri kanadı Bahçeli'nin siyasi himayesindeki Soylu-Ağar grubunun kontrolündeki iç güvenlik aygıtı ile Hulusi Akar ve Hakan Fidan ikilisinin hâkim olduğu ordu-istihbarat arasında ikili bir yapı gösterirken, seçimlerden sonra bu yapı Hakan Fidan-İbrahim Kalın-Yaşar Güler-Ali Yerlikaya isimlerinin birlikte hareket ettiği bir odağa doğru mu dönüşecek yoksa Erdoğan, Ali Yerlikaya ile birlikte askeri alana doğru iktidar alanını genişletmek için hamleler mi yapacak bunu izlemek gerekir. İlk YAŞ toplantısında bilhassa Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde yapılacak atamalar bu açıdan önemli olacaktır.

sermayenin (öncelikle Batıcı-laik sermayenin) talep ettiği mali disiplinin sağlanamayacağını düşünmemizi gerektirir. İktidar özel bankalar üzerinde kredi musluklarını açık tutması için baskı kurmaya çalışacaktır. Yeni ekonomi yönetimi açısından Merkez Bankası'nın başına getirilen ve ABD'deki kariyeri ile öne çıkan Hafize Gaye Erkan çok konuşulmuştur. Ancak bizce esas önemli atama Gaye Erkan'ın Merkez Bankası'nın başına getirilmesi değil Şahap Kahvecioğlu'nun Merkez Bankası Başkanlığı'ndan BDDK'ya (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu) atanmasıdır. Kavcıoğlu, Erdoğan'ın özel bankalar üzerindeki sopası rolünü oynayacaktır. Ancak konu sermayenin çıkarları olduğunda sopayla birlikte mutlaka havuç da olur. Geçtiğimiz dönemde özel bankaların düşük faizle portföyünü doldurduğu devlet tahvilleri faiz artışlarıyla birlikte bankalar için büyük bir zarar kalemine dönüşecektir. Erdoğan ve Şimşek'in getireceği çözümün banka zararlarının devlet bütçesinden karşılanacağı formüller üretmek olacağından şüphe duyulmamalıdır.

Özetle iktidar yapısının kompozisyonunda ciddi değişiklikler olmuş ve olmaktadır. Burjuvazinin en yakıcı talebi olan istikrarı olabildiğince sağlamak üzere yapılan değişikliklerdir bunlar. Bu değişiklikler Cumhuriyet'in tercihiyle değil ona gerçek anlamda iktidardan düşme korkusu yaşatan bir muhalefet cephesinin basıncıyla gerçekleşmiştir. Muhalefetin bu basıncı yaratmasında halkın iktidardan duyduğu memnuniyetsizlik kadar yarı-askeri rejimin bu değişiklikleri isteyen katnatlarının iki taraflı oynaması da etkili olmuştur.

Seçim güvenliğinin sınıfsal boyutu

Bu aşamada artık seçim güvenliği konusunu geniş bir perspektifle ele alabiliriz. Çünkü yazının başında belirttiğimiz gibi biz seçim güvenliği sorununu sadece seçimlerdeki baskılar, usulsüzlükler ve hileler bağlamında ele almıyoruz. Neden tüm bunlara geçit verildi? Bu soruyu soruyoruz.

Seçim güvenliği belki de seçim sürecinin en çok tartışılan konularından biriydi. Millet İttifakı bileşenleri siyasi program olarak güçlendirilmiş parlamenter sistemi ortak payda olarak ilan ederken, pratik olarak da en başından itibaren seçim güvenliği konusunda ortak bir hazırlık içinde olduklarını vurguladılar. Altılı masanın toplantılarının hemen hepsinin ardından mutlaka seçim güvenliği için komisyonların oluşturulduğu, ortak hazırlıkların yapıldığı söylendi. Seçimlerden önce CHP Genel Başkan Yardımcısı Oğuz Kaan Salıcı *Cumhuriyet*'e verdiği demeçte "Doğuda da Batıda da hazırız. Hem güvenliği sağlayacağız hem de oyları artırıp daha çok vekil çıkaracağız. Bu işi ilk turda bitireceğiz" diye konuşuyordu.³⁷ Millet İttifakı hazır olmalıydı tabii ki. Ne de olsa Altılı Masa çok erken bir aşamada bir seçim güvenliği komisyonu oluşturmuştu ve bu komisyon 6 Haziran 2022'de yaptığı basın toplantısında hazırlıklarını Kasım ayında yapılması muhtemel bir erken seçime göre planladıklarını açıklamıştı.³⁸

³⁷ *Cumhuriyet*, "CHP'li Oğuz Kaan Salıcı Seçim Güvenliği Çalışmalarını Cumhuriyet'e anlattı: 14 Mayıs'a hazırız", 28 Nisan 2023, <https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/chpli-oguz-kaan-salici-secim-guvenligi-calismalarini-cumhuriyete-anlatti-14-mayisa-haziriz-2075893>.

³⁸ Ayşe Sayın, "6 Muhalefet Partisi Seçim Güvenliği İçin Ne Yapacak?", <https://www.bbc.com/>

Seçimler yapıldı bitti. İlk tur seçimlerinde binlerce sandıkta muhalefetten hiçbir görevli bulunmadığı ortaya çıktı. Bu sandıklarda Erdoğan açık fark atmıştı. Türkiye İşçi Partisi 20 bin sandığın şaibeli olduğunu açıkladı ve itirazda bulundu. Ancak sandık güvenliğinden önce esas sorunun seçmen kütük ve listelerinin güvenliğinde olduğu tartışılmaya başlandı. Nüfus artış sayısından daha fazla, hem de iki kat fazla seçmen sayısında artış olduğunu ortaya koyan araştırmalar mükerrer seçmen olduğuna işaret ediyordu. 2007’de adrese dayalı nüfus kayıt sistemine geçildiğinden beri nüfus artışından daha fazla sayıda seçmen artışı yaşanıyordu. 2009’dan beri parmak boyası kaldırılmıştı ve seçimlerde mükerrer oy sadece seçmenlerin kimlik kartları ve ıslak imzalarıyla kontrol edilebiliyordu. 2023 seçimlerinde nüfus artışı ile seçmen sayısı artışı arasındaki fark 6,7 milyona ulaşmıştı ve bunun mantıklı bir izahını yapan henüz çıkmadı.³⁹ Bu konu gazeteci Murat Ağirel tarafından da gündeme getirildi. YSK’nın 2018 ile 2019 arasında 4,9 milyon yeni seçmenin oy kullanacağına dair açıklamasına dikkat çeken Ağirel, toplam seçmen sayısının da 4,7 milyon arttığını söyleyerek bu dönemde ölen insanların seçmen kayıtlarından düşürülüp düşürülmediğini sordu. Bu dönemde yaklaşık 450 bin olan yıllık ortalama ölüm sayısı toplam seçmen sayısından 4 yılda 1,8 milyona yakın kişinin çıkartılmış olması gerektiği anlamına geliyor.⁴⁰

Sandık güvenliğine dair bir sene öncesinden özel bir komisyon kurarak iddialı hazırlıklar yaptığını öne süren Millet İttifakı’nın seçmen listelerindeki bu anormallikleri fark etmemesi söz konusu dahi olamaz. Nitekim bu konuda esas kapsamlı çalışmayı yapan Füsün Sarp Nebil hem bu çalışmanın sonuçlarını siyasi partilerle paylaştığını söylemiş hem de bu konudaki iddiaları 19 Eylül 2022’de bir internet sitesinde yayınlanan Bağımsız Türkiye Partili Mustafa Pak ile yaptığı söyleşiyi kamuoyuna açık şekilde paylaşmış.⁴¹ Bunu geçtik, CHP Trabzon Milletvekili Haluk Pekşen, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’nün açıkladığı verilerde çok sayıda ölmüş vatandaşın yaşıyor görüldüğünü tespit etmiş ve bu konuda meclise bir soru önergesi sunmuş.⁴² Nüfus artışından daha fazla artan seçmen sayısı, mükerrer seçmen kaydı yapılmasını, hayali seçmen kaydı düzenlenmesini, ölümlerin seçmen kaydından düşürülmemesini vb. usulsüzlükleri düşündürüyor. Bu durumun gözle görülür şekilde 2007’de başlaması, 2010 Anayasa referandumu için Fethullah

turkce/haberler-turkiye-61704520, 6 Haziran 2022.

³⁹ Bu konuda kapsamlı bir araştırma için bkz. Füsün Sarp Nebil, “Seçmen Sayısı Nüfusa Göre Neden 6,7 milyon fazla”, <https://yetkinreport.com/2023/05/24/secmen-sayisi-nufusa-gore-neden-67-milyon-fazla/>, 24 Mayıs 2023.

⁴⁰ Halk TV’deki canlı yayında iddialarını ortaya koyan Murat Ağirel’in konuyla ilgili bazı görsel grafiklerle birlikte yaptığı tweet paylaşımı için https://twitter.com/muratagirel/status/1660967783511863301?s=21&t=fokvDGwGNK_gsnzsfW_jZQ.

⁴¹ Söz konusu söyleşi için bkz. <https://turk-internet.com/mustafa-pak-son-10-yilda-nufustaki-artisti-8-2-milyon-ama-secmen-artisti-16-6-milyon/>.

⁴² Pekşen konu ile ilgili açıklamasında şöyle diyor: “Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü tarafından açıklanan Alt-Üst Soy Bilgileri kayıtlarına göre en uzun yaşayan insanlar Türkiye’de. Dünya rekoru ne kelime. Nüfus idaresine göre bizden habersiz iki yüz sene yaşayan büyüklerimiz var. Güllüp geçiyoruz ancak gerçek şu ki; seçim hileleri bu kayıtlar üzerinden yapıldı, bu kayıtlar üzerinden ölümlere oy kullandırıldı.” Soru önergesinin tam metninin de yer aldığı haber için bkz. Oda TV, “Ölümlere Oy Mu Kullandırılacak”, <https://www.odatv4.com/guncel/olulere-oy-mu-kullandirilacak-26021834-133873>.

Gülen'in meşhur "ölüleri mezardan kaldırıp evet oyu kullanırmak lazım" dediği, ölü, mükerrer ya da sahte seçmenlerin oy kullanmasının önüne geçecek yöntemlerden biri olan parmak boyasının da 2009'da kaldırılmış olması son derece ciddi emareler. Hayatın olağan akışı ile uyuşmayan seçmen sayısındaki fazlalık hakkında YSK'nın da başka herhangi bir devlet kurumunun da hiçbir açıklaması yok. Ancak esas önemli olan bu konuda YSK'ı ve devleti sıkıştıran herhangi bir muhalefetin de olmayışıdır.

Sahte seçmen iddiasının üzerine gitmeyen, parmak boyasının geri getirilmesi konusunda dahi ısrarcı olmayan muhalefet peki ne yapmıştır? Seçim ve sandık güvenliği meselesini, oyların sayımının kontrol edilmesine odaklanan sandık müşahitliğine ve ıslak imzalı tutanaklarının takibine indirgemıştır. Sahte seçmen kaydı söz konusu ise bu şekilde belirlenmiş bir sandık güvenliği stratejisinin hiçbir işe yaramayacağı açıktır. Mükerrer oy kullanılmasını önlemeyen, mükerrer kullanılan, ölünün yerine kullanılan vb. oyun en fazla doğru sayılmasını ve kayda geçirilmesini sağlayan bir yöntemdir bu. Aynı şekilde seçimde görevlendirilmiş kamu personelinin, görevli olduğu sandıkta oy kullanması uygulaması da, mükerrer oy kullanımının önünü açmıştır. Islak imzalı tutanaklarla buna da mâni olmak mümkün değildir.

Seçimden sonra ıslak imzalı tutanaklarla kayıtlar arasındaki tutarsızlıklar tespit edilmiştir ancak bu tutarsızlıklar büyük çoğunluğu ile oyların sisteme yanlış girilmesinden, bir partinin oyunun diğer partiye yazılması gibi durumlardan ibarettir. İki gün boyunca sosyal medya ıslak imzalı tutanaklar üzerinden "hile" iddialarıyla çalkalanmış, büyük bir tartışma başlamıştır. Ancak bu tartışmalar yanlış yere odaklandığı için seçimin meşruiyetinin sorgulanması şöyle dursun, iktidarın şaibe iddialarının asılsızlığına dair propagandasını güçlendirmiştir. Varılan yerde itirazlar sonuca bağlanmış, gerekli düzeltmeler yapılmış ve ıslak imzalardaki tutarsızlıkların seçimin sonucunu etkileyecek düzeyde de olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu sandık güvenliğinin sağlanmasını önemseyen kitleler için de moral bozucu ve irade kırıcı bir işlev görmüştür.

Seçim gecesi benzer bir işlevi Anadolu Ajansı dışında seçim sonuçlarına dair verileri açıklayan Anka Ajansı ve muhalefeti destekleyen Halk TV, Tele1 vb. kanallar oynamıştır. Anadolu Ajansı son dönemdeki tüm seçimlerde ve referandumda sonuçları iktidar cephesi lehine olan verilere öncelik vererek açıklamaya başlayarak sistematik bir manipülasyon yapıyor. Bu manipülasyon ile muhalif sandık görevlilerinin kaybettik düşüncesiyle yılgınlık yaşayarak görev yerlerini terk etmesinin ve böylece usulsüzlük yapılmasının kolaylaştığı iddia ediliyor. Bu seçimde Anadolu Ajansı ile birlikte Anka Ajansı da sonuçları açıklamaya başlayınca bu manipülasyon etkisi ilk etapta kırılmış gibi göründü. İlk başta Anadolu Ajansı Erdoğan'ı önde gösterirken Anka Ajansı Kılıçdaroğlu'nu önde gösteriyordu. Zamanla her iki ajansın verileri de orta yerde buluştu. Bu süreçte Millet İttifakı adına Mansur Yavaş ve Ekrem İmamoğlu'nun çıkıp önde ve kazanmakta olduklarını açıkladıklarını gördük. Zaman geçtikçe onlar da açıklama yapmaz oldular. Sonuçların ilanında da meselenin kullanılan oyların sayılması üzerine yoğunlaştığımızı vurgulamalıyız. Yani eğer sahte seçmen, mükerrer oy vb. oldu ise bununla ilgili Anadolu Ajansı ile Anka Ajansı'nın verileri arasında ya da CHP'nin ya da İyi Parti'nin ıslak imzalı tutanakları sisteme girmesiyle elde ettiği verilerde bir farklılık yaratması mümkün

olamazdı. Sonuçta öyle de oldu. Ve iktidar cephesi galibiyetini fiilen muhalefete tescil ettirerek meşruiyetini perçinledi. Aslında bir bütün olarak bakıldığında Millet İttifakı'nın yapmış olduğunun 2018 seçimlerinde Muharrem İnce'nin "adam kazandı" demesinden bir farkı yoktu.

Millet İttifakı son derece iddialı olduğu seçim güvenliği konusunda en son noktada "bozacının şahidi şıracı" konumuna gelmiştir. Bu asla sürpriz olarak görülemez. Millet İttifakı bu gidişatın en açık sinyalinin Erdoğan'ın Anayasa'ya aykırı şekilde üçüncü döneminde aday olmasına "hodri meydan" diyerek en büyük hukuksuzluğu baştan kabul ederek vermiştir. Tamamen Cumhuriyet İttifakı'nın işine yarayacak şekilde düzenlenen seçim yasaının, yine Anayasa'ya aykırı biçimde, kabul edilmesinin üzerinden bir yıl geçmeden yeni seçimde geçerli sayılmasına da onay vermiştir. Bu yeni yasa ittifak modelinde öngördüğü değişikliklerle küçük partileri milletvekili çıkarmak için büyük partinin listesine girmeye zorlayan, yani tabir uygun düşerse muhalefetteki ittifakların içine nifak tohumları serpen bir nitelik taşıyordu. Bunun olumsuz etkileri sadece Millet İttifakı'nda değil Emek ve Özgürlük İttifakı içinde TİP ve HDP arasında yaşanan gerilimde de görüldü. Bu konuda ilk aşamada daha tutarlı ve kararlı bir itirazda bulunan TİP olduysa da onlar da hızla mevcut durumu kabullenip istibdadın belirlediği kurallar içinde -ve iktidarın her dediğini yapan YSK'nın hakemliğinde- mümkün olan en iyi sonucu almak üzere "normal" bir seçim kampanyasına başladı. Hukuksuz dayatmalarının sineye çekilmesiyle başlayan seçim sürecinin istibdad rejimi tarafından her türlü sopalı seçim pratiği ile sürdürülmesi beklenmeliydi ve öyle de oldu.

Millet İttifakı'nın sandık güvenliğinin teminatı olma iddiasından bozacının şahidi şıracı olma rolüne geçişinin temelinde de yine sınıfsal çıkarlar yatmaktadır. Tablo açıktır. İstibdad cephesi seçimleri istediği gibi dizayn etmiştir. Seçmen kütüklerini, propaganda sürecini, seçime girecek partileri, muhalefetin bileşimini ve nihayet İmamoğlu'na açılan siyasi davayı düşünürsek, Erdoğan'ın karşısına çıkacak adayı bile! İstibdad cephesi tüm bunları hükümet olanaklarını, silahlı devlet teşkilatını ve yargı gücünü kullanarak gerçekleştirmiştir. O halde seçim güvenliği iddiasında olanın bu gücün karşısına var olan durumu değiştirecek başka bir güçle çıkması gerekir. Bu güç meşruiyet dairesi içinde bakıldığında emekçi halkın kitlesel seferberliği dışında bir şey olamaz. Ancak emekçi halkın kitlesel siyasi seferberliği burjuvazi için en büyük kâbustur. Millet İttifakı'nın arkasındaki sınıfsal güç olan Batıcı-laik burjuvazi Erdoğan'ın en katı, liyakatsiz, Batı'dan uzaklaşan, İslamcı sermayeyi kollayan, anti-demokratik vs. iktidarını dahi emekçi halkın sandıklarda, meydanlarda hürriyet için seferber olmasına, fabrikalarda işçilerin bu seferberliğin parçası olup özgüven kazanarak taleplerinin doğrudan peşine düşmesine yeğler. Mesele budur. Dolayısıyla Millet İttifakı en baştan seçim güvenliği konusunda istibdad cephesiyle tayin edici bir hesaplaşmaya girmeyi planlamamıştır.

Seçim güvenliği hakkındaki iddialı açıklamaları, tersine bu tür bir hesaplaşma olasılığının önünü en baştan kesmek içindir. Millet İttifakı, sistematik olarak kitlelerin bağımsız iradesini dumura uğratacak şekilde sandığa güven aşlamıştır. Bunu Erdoğan ya da Bahçeli yapamazdı. Süleyman Soylu "sandık güvenliği bize emanet" dediğinde halkın bundan çıkartacağı mana belliydi. Dolayısıyla burjuvazinin farklı fraksiyonları arasında son derece sert geçecek bir seçim kavgasının sermaye düze-

nini tehdit edecek bir noktaya gelmeyişiinde belirleyici rolü Millet İttifakı oynadı. Millet İttifakı'nın seçim güvenliğine dair özgüveninin tek bir gerçekçi dayanağı varsa o da bu konuda yaptıkları teknik hazırlıklarda değil istibdad rejiminin içindeki uzantılarında aranmalıdır. Millet İttifakı'nın istihbaratta, orduda, emniyette var olan uzantıları gelişmeler içinde Erdoğan'ın ciddi şekilde geriye düşmesi halinde, aynı sınıfsal reflekslerle hareket edebilir ve Cumhur İttifakı'nın sermaye düzenini tehlikeye düşürecek maceralara girişmesine mâni olabilir. En son raddede YSK bile dâhil olmak üzere böyle bir durumda devlet içinde kendini bu tür bir maceraya atacak insan bulmak zor olabilir.

Özetle sonuçtan geriye doğru baktığımızda net bir şekilde tek cümleyle şunu söyleyebiliriz: Millet İttifakı halkı kandırdı! Ancak kananlar içinde ne yazık ki yine sosyalistler de vardı. Sosyalist hareket meseleyi salt Erdoğan karşıtlığı olarak ele alarak Millet İttifakı'nı bu konudaki doğal müttefiki olarak gördü. Millet İttifakı'nın söylemine teslim olarak seçim güvenliğini sınıfsal değil teknik bir konu olarak ele aldı. Devrimci İşçi Partisi bu noktada farklı bir tutum alarak sosyalistleri burjuvaziden bağımsız bir seçim güvenliği cephesinde buluşmaya çağırdı. Zira seçim güvenliğini sağlamak üzerine seçim öncesi, sırası ve sonrasında bir kitle seferberliği örgütlenmesi gerekcekse bu burjuvazinin siyasi güçleriyle birlikte değil onlara rağmen hatta onlara karşı yapılmak zorundadır. İşin bir başka boyutu da şudur. Burjuvazi kendi hesaplaşması içinde kitleleri manipüle de edebilir. Birtakım gayri meşru girişimlere zemin oluşturmak üzere provokasyonlara da girişebilir. Bunları boşa çıkartmak da sınıfsal ve siyasal bağımsızlığı gerektirir.⁴³

43 Devrimci İşçi Partisi'nin bu doğrultuda yayımladığı "Düzen Siyasetinden Kopun! İstibdadı Yenmek, Halkın İradesini Savunmak, Kardeş Kavgasına Karşı Çıkmak İçin Birleşelim!" başlıklı bildirinin ilgili bölümünü buraya aktarmak anlamlı olacaktır: "İstibdad cephesinin iktidara tutunmak için seçim sürecinde her türlü provokasyona ve manipülasyona başvurabileceği açıktır. Bunların örneklerini şimdiden görüyoruz. Bu provokasyon ve baskı ortamında düzen siyasetinden bağımsız bir odak oluşturmak daha da önemli hale gelmektedir. Düzen siyasetinin iki burjuva odağı dışındaki ittifaklar bu süreçte bilhassa da sandık güvenliği konusunda ve halkın iradesinin gasbedilmesi tehlikesi karşısında bağımsız her türlü provokasyona ve manipülasyona başvurmalıdır. Kime oy vermiş olursun halkın oylarının sandıkta gasbedilmesine, sandık dışında da halk iradesinin bastırılmasına, halkın bir kardeş kavgasına sürüklenmesine engel olmak ancak bu şekilde mümkün olur.

Sandığa ve oylara sahip çıkmak için düzen muhalefetiyle ortak hareket etme düşüncesi de Altılı Masa'nın Cumhurbaşkanı adayını destekleme düşüncesi kadar yanlış olur. 2015'te 7 Haziran 1 Kasım arasında saldırı, suikast ve bombalamalar halkı sindirip pasifize ederken düzen siyasetinin muhalefet cephesinin nasıl sustuğunu ve AKP ile işbirliği arayışına girdiğini unutmamak. Başkanlık sisteminin dayatıldığı mühürsüz referandumun düzen partilerince nasıl sineye çekildiğini unutmamak. Adalet yürüyüşü yapan Kılıçdaroğlu'nun yürüyüş bitir bitmez kazandığı prestiji Abdullah Gül'ü ortak aday olarak parlatmak için kullanmasını unutmamak. Kendini aynı bugünkü gibi Erdoğan'a karşı tek aday olarak sunan Muharrem İnce'nin seçim gecesi "adam kazandı" diyerek beyaz bayrak çekmesini unutmamak. Düzen siyasetiyle birlikte halkın iradesi savunulamaz! Halkın iradesi ancak düzen siyasetinden bağımsız olarak savunulabilir. Bugüne kadar farklı ittifaklarda bulunan güçler seçimler konusunda ortak bir tutumda buluşmasa dahi mutlaka sandık güvenliği ve halkın iradesinin gaspı tehlikesi konusunda, halkın iradesinin savunulmasında ve kardeş kavgasına karşı işçilerin birliğini halkların kardeşliğini yükseltmekte birlik olmalıdır!

Devrimci İşçi Partisi bu düşünce ve değerlendirmeler ışığında bir kez daha düzen siyaseti dışında sosyalistler başta olmak üzere işçi sınıfından, emekçi halktan ve ezilenlerden yana tüm güçleri Cumhurbaşkanlığı adaylığından sandık güvenliğine kadar düzen siyasetinden bağımsız bir odak oluşturmaya çağırılmaktadır!" https://gercekgazetesi1.net/dip-bildirileri/dip-bildirisi-duzen-siyasetinden-kopun-istibdadi-yenmek-halkin-iradesini-savunmak-kardes_kavgasina.

Ancak eğer seçim güvenliğinin sınıfsal bir boyutu yok diye düşünüyorsanız bunları mesele etmezsiniz. Mesele teknik ise o halde Millet İttifakı ile sandık güvenliğini birlikte sağlamak gerekecektir. Millet İttifakı bileşenlerinin 1,3 milyonu CHP üyesi olmak üzere toplam 2,5 milyon civarında üyesi vardır. Teknik bakış açısı ile toplam üye sayısı 100 bini bulmayan Emek ve Özgürlük İttifakı ile Sosyalist Güç Birliği'nin ayrı bir seçim güvenliği hazırlığı yapması makul gözükmez. Ama mesele teknik değildir işte. Seçim güvenliğini gerçekten savunanla savunmayan bir olur mu? Sosyalist partilerin sandık müşahitlerine “CHP'lerle İyi Partililerle paslaşım” demek bir seçim ve sandık güvenliği politikası olabilir mi? Bu tutarsızlığın vardığı trajikomik nokta Sol Parti'nin CHP'ye çağrı yaparak sandıklara müşahit yerleştirmekte açığınızı varsa biz orada sandıkta dururuz diyerek iki tur arasında “merak etme burası bizde” diye bir kampanya başlatmasıdır.⁴⁴ 1,3 milyon üyesi olan CHP'nin açığı değil niyeti yoktur!

Sosyalistler ne yapmamalıydı?

Bir kez daha temel tezimizi tekrarlayalım. Seçim döneminde toplumun günlük yaşamında belirleyici olan çelişki emek sermaye çelişkisi olduğu halde seçim sürecinin siyasi komplaşmasının burjuvazinin kendi iç çelişki ve çatışmaları olduğunu kanıtlarıyla birlikte göstermiş bulunuyoruz. Bu durumu tersine çevirmek merkezine işçi sınıfını alan, sermayeyle çatışan bir sınıf siyaseti ile mümkün olabilirdi. Buna yapabilecek siyasi özneleri düzen siyaseti içinde aramak boşunadır. Bu potansiyel sadece siyasetin sosyalist kanadında bulunabilirdi. Ancak sosyalistler bu seçim sürecinde sadece işçi sınıfından uzak kalmadılar, sosyalizmi de çoktan terk etmiş bir görüntü çizdiler. Emek ve Özgürlük İttifakı ile Sosyalist Güç Birliği'nin her ikisi de bu tablonun parçası olmuştur.

Emek ve Özgürlük İttifakı'nın merkezinde HDP'nin bulunması dolayısıyla sol liberalizmin bu ittifakın ana doğrultusuna hâkim olması normaldi. Öyle de oldu. Türkiye İşçi Partisi'nin yanı sıra Emek Partisi, Emekçi Hareket Partisi, Toplumsal Özgürlük Partisi, Sosyalist Meclisler Federasyonu gibi HDP bileşeni olmayan partilerin ittifaka katılması tersi yönde bir etki yaratmadı. Aksine bu sosyalist partiler de sınıf siyasetinden giderek uzaklaşarak sol liberal çizgiye teslim oldular. Emek ve Özgürlük İttifakı'nın politik platformu bırakın sınıf çelişkisini merkezine almayı birçok noktada CHP'nin dahi gerisine düştü.⁴⁵ Türkiye İşçi Partisi ayrı listelerle seçime katıldıysa da politik programı itibarıyla Emek ve Özgürlük İttifakı'nın genelinden farklı bir profil çizmedi.

44 *Cumhuriyet*, “Sol Parti'den CHP'ye çağrı: ‘Biz Gider O Sandıklarda Dururuz, Açığınızı Varsa Söyleyin’”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/sol-partiden-chpye-cagri-biz-gider-ol-sandıklarda-dururuz-aciginiz-varsa-soyleyin-2081958>; ayrıca Sol Parti'nin söz konusu bildirisi için bkz. <https://solparti.org/SecimGuvenciligi>.

45 Emek ve Özgürlük İttifakı'nın siyasal pozisyonunun daha kapsamlı bir eleştirisi DİP Politbüro-su'nun “Sermayeden ve Emperyalizmden Kopmadan Emegin ve Özgürlüğün İttifakı Kurulamaz” başlıklı bildirisinde yapılmıştır. Bildiriye www.dip.org.tr internet sitesinden ve şu linkten ulaşılabilir. <https://gercekgazetesi1.net/dip-bildirileri/dip-politburo-bildirisi-sermayeden-ve-emperyalizmden-kopmadan-emegin-ve-ozgurlugun>.

Sosyalist Güç Birliği, SİP-TKP geleneğinden gelen TKP, TKH ve Devrim Hareketi ile ÖDP'nin devamında kurulan Sol Parti'den müteşekkil bir ittifak olarak sahneye çıktı. Gelgelelim SGB, EÖİ'den sadece laiklik vurgusu ile ayrılabilirdi. SGB'nin siyasi konumlanması sınıfsal bir ayrışmaya tekabül etmediği gibi "sosyalist" sıfatı da sosyalizmin bir kimlik olarak savunulmasının ötesine geçmedi. Zira Sosyalist Güç Birliği politik çıkışını yaparken, sınıf çatışmasının en yakıcı şekilde yaşandığı ekonomik alanda, sosyalizmden ziyade sol Keynesçiliğe işaret eden muğlak bir kamuculuk savunusu yapıyor, ekonomiyi yeniden tasarlamak gibi orta yolcu formüller kullanıyordu. Haliyle Sosyalist Güç Birliği'nin politik platformunda işçi sınıfının adı dahi geçmiyordu. İşçi sınıfı küçük burjuva sosyalizminin tipik bir özelliği olan "emekçiler" ve "emekçi halk" gibi kavramların içinde eritilmişti.⁴⁶

Sosyalistlerin nasıl böyle bir noktaya geldiğini de açıklamak gerekiyor. Bunun için yanlış iliklenen ilk düğme üzerinde yoğunlaşmak gerekir. Bu da Cumhuriyet ve Millet İttifaklarının karşısında ayrı bir Cumhurbaşkanı adayı çıkartmamaktır. Bu tutum düzen siyasetine politik teslimiyete giden yolun ilk adımıdır. Çünkü seçimin esas ve belki de biraz daha ileri gidersek tek önemli maddesi Cumhurbaşkanlığı seçimidir. Çünkü mevcut sistemde Cumhurbaşkanı yürütme yetkilerini üzerinde toplamıştır. Bunun anlamı açıktır. Kendisini toplumun yaşadığı herhangi bir sorunun çözümü için alternatif bir odak olarak sunmak isteyen her kim olursa olsun bunu ancak Cumhurbaşkanlığına aday olarak gerçekleştirebilir. Yani hem TÜSİAD'ın adayı olan Kılıçdaroğlu'nu desteklemek hem de işçi sınıfının çıkarlarına dayanan bir sosyalist politikayı savunmak mümkün değildir. Bunu yapmaya çalışırsanız gerçekçi bir politika izlemiş olmazsınız. Ancak mesele daha vahimdir. Kılıçdaroğlu'nu desteklemek sosyalist siyasetten tümüyle vazgeçmek, sınıf siyasetini de siyasi perspektifin tamamen dışına atmak anlamına gelmiştir. Burjuvazinin sınıf çıkarlarının zaten bunu gerektirdiğini söylemiştik. Dolayısıyla Erdoğan'ın işine geleceğini bile Millet İttifakı siyasal odağı ekonomi alanının dışına çekmiştir. Peki sosyalistlerle tutan nedir? Kılıçdaroğlu'dur!

Bu aşamada açıklayıcı olması açısından sözü bu politikanın sahiplerine bırakmak en doğrusu olacaktır. Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Erkan Baş ilk turda Millet İttifakı adayına destek vermek gerektiğini savunurken bunu şöyle gerekçelendiriyor: "2018 seçimlerini yaşadık, şöyle bir algı oluştu: Çok aday çıkarsa Tayyip Erdoğan ilk turda kazanamaz, ikinci turda da muhalefetin hangi adayı kalırsa hep beraber ona oy veririz. İlk bakışta güzel gözüküyor ama pratiğe indiğimizde muhalefetin adayları iktidar karşıtı bir süreç yerine birbirleriyle uğraştılar. Mesele ikinci tura kim kalacak yarışına döndü. Arada gerçek görevimizi unuttuk ve Tayyip Erdoğan kazandı." Bu açıklama çok açık bir politik tutumdur. Türkiye İşçi Partisi son derece net bir şekilde gerçek görevin Erdoğan'ın kaybetmesi olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer her şeyi bu göreve tabi kılmaktadır. Burada muhalefetin adaylarının birbiriyle uğraşması eleştirilmektedir. Geleceğe yönelik yapılan öneri de bellidir, muhalefet birbiriyle uğraşmamalıdır. Bir muhalefet partisinin iktidara

46 Sosyalist Güç Birliği'nin daha kapsamlı bir eleştirisi DİP Politbürosunun "Sosyalist Güç Birliği Yeni Bir İki Buçukuncu Cephe Olmamalı" başlıklı bildirisinde yapılmıştır. Bildiriye www.dip.org.tr internet sitesinden ve şu linkten ulaşılabilir: <https://gercekgazetesi1.net/dip-bildirileri/sosyalist-guc-birligi-yeni-bir-iki-bucukuncu-cephe-olmamali>.

karşı politika üretmesi ve bu politikalara ağırlık vermesi anlaşılır. Ama muhalefet partilerinin birbiriyle uğraşmasının telin edilmesi ne manaya geliyor? Muhalefetin burjuva partilerinin burjuvazinin ve emperyalizmin çıkarlarına dayanan politikalarıyla bir işçi partisi nasıl uğraşmaz?

Uğraşmaz ve uğraşmayacaktır da çünkü TİP'in kendine ve muhalefete biçtiği tek gerçek görev "Erdoğan'ın kaybetmesi"dir. Yani tümüyle eş anlamlı olmak üzere görev Kılıçdaroğlu'na kazandırmaktır. O halde Kılıçdaroğlu'nun oy kaybetmesine neden olacak hiçbir şey yapılmamalıdır. Kılıçdaroğlu'nun NATO'culuğuna, TÜSİAD'çılığına, işçi düşmanlığına, kıdem tazminatını kaldırmayı programına almasına ses çıkarılmayacaktır. Devam edelim, siyasi İslamcılığa verdiği tavizlere ses çıkarılmayacaktır. Bitti mi bitmedi. İkinci turda Kılıçdaroğlu "baharlar gelecek" liberal demagojisinin yerine "Suriyeliler gi-de-cek" faşist demagojisini geçirdiğinde, faşistlerle bakanlık pazarlığı yaptığında, Kürt halkının iradesine kayyım kelepçesini vurma politikasına ortak olduğunda sus pus olunacaktır. Ne de olsa matematik ortadadır!

Bir kez daha söyleyelim ki "biz Kılıçdaroğlu'na oy veriyoruz ama programına güven oyu vermiyoruz" demek açık bir çarpıtmadır. Biçimsel olarak Cumhurbaşkanlığı seçimi yürütmeyi doğrudan belirleyen seçimdir. Zira hükümet meclisten çıkmamakta, doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından kurulmaktadır. Dolayısıyla da parlamenter sistemde mecliste yapılan güven oylaması artık yoktur. Güven oylaması iki türlü biçimde ve doğrudan Cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında yapılmaktadır. Kılıçdaroğlu'na oy vermek demek, Kılıçdaroğlu'nun programı olarak ilan ettiği Millet İttifakı'nın mutabakat metnine güven oyu vermektir. Ama diyorlar ki: "Biz bu seçimi bir referandum olarak görüyoruz, o sebeple tek adama dayalı başkanlık rejimine karşı parlamenter sisteme geçişi istediğimiz için Kılıçdaroğlu'na oy veriyoruz." Bu iddia da boştur. Yukarıda Kılıçdaroğlu ve Millet İttifakı'nın parlamenter sistem vadinin siyasi içeriğinin ne olduğunu, dahası parlamenter sisteme geçiş vadinin önce fiilen daha sonra da Kılıçdaroğlu'nu ortak aday ilan eden 12 maddelik deklarasyonda resmen nasıl vazgeçtiklerini açıkladık. Millet İttifakı, biz parlamenter sistem işini çıkmaz ayın son perşembesine bıraktık, partisz Cumhurbaşkanı fikrinden bile vazgeçtik dedi ama sosyalistler referandum edebiyatını bırakmadı. Kılıçdaroğlu "devri sabık yaratmayacağız" diye bas bas bağırdı. Helalleşme dedi durdu. TİP ise "yargılanacaksınız" sözünü seçim propagandasının ana sloganı haline getirdi. "Yargılayacağız" da değil. Yargılanacaksınız! Şimdi belki milletvekili olduğu için dokunulmazlığı olan Süleyman Soylu değil ama polis içindeki adamları yargılanacak. Bu hiç de uzak bir olasılık değil. O zaman bu politikanın kulağa geldiği kadar radikal bir politika olmadığı herhalde görülecektir. Bu çizgi baştan sona sınıf işbirlikçiliğidir.

Bu sınıf işbirlikçisi pozisyonun solun genelini de yansıttığı açıktır. "Yargılanacaksınız" söylemi "göndereceğiz", "gidecekler" vs. türlü çeşit formlarda piyasada dolaşmıştır. Ancak tüm bu sloganların tek bir sonucu olmuştur o da Millet İttifakı'na karşı siyasi mücadelenin sola yasaklanmasıdır. Kılıçdaroğlu şovenizmi ele aldığında dahi Emek ve Özgürlük İttifakı'nın üç maymunu oynamayı sürdürmesi bunun en ileri örneğidir. En açık ifadesi ise Sol Parti'nin tutumudur. Malum "Erdoğan kaybet sin" demek Kılıçdaroğlu kazansın diye çalışalım demekle aynıdır.

Sol Parti burada da durmamış Alper Taş'ın ağzından “Önümüzdeki dönemin iktidarı Millet İttifakı’dır, Sol Parti de onun devrimci muhalefeti olmaya adaydır” diyerek tüm solun utangaç şekilde burjuvazinin kuyruğuna takılmasının en açık ve net formülasyonunu yapmıştır.⁴⁷

Kılıçdaroğlu’na oy verme politikasının sınıf işbirlikçi içeriği ortaktır. Bu politikayı izleyenlerin gerekçelendirmelerindeki utangaçlık düzeyinde fark vardır sadece. Örneğin Türkiye Komünist Partisi de Kılıçdaroğlu’na oy çağrısı yaparken, TİP’e ya da aynı ittifakta olduğu Sol Parti’ye göre çok daha eleştirel bir tutum benimsemiştir. TKP seçim tutumunu açıkladığı bildiride Millet İttifakı için şunları söylemektedir: “Millet İttifakı, arkasına AKP’yi yıllar önce iktidara taşıyan yerli ve yabancı sermayenin desteğini alan, laikliği ve Cumhuriyet değerlerini sözde bile olsa savunmayan, dünyaya NATO’cu bir perspektifle bakan bir oluşumdur.” Ne kadar sert ifadeler değil mi? Şimdi böyle söyleyince oldu mu? Bu şekilde burjuvazinin adayını destekleme, o adayın kuracağı hükümete güven oyu verme gerçeği değişti mi? Aynı ifadeleri bir de şöyle okuyalım: “Arkasına AKP’yi yıllar önce iktidara taşıyan yerli ve yabancı sermayenin desteğini alan, laikliği ve Cumhuriyet değerlerini sözde bile olsa savunmayan, dünyaya NATO’cu bir perspektifle bakan bir oluşumun adayı Kılıçdaroğlu’na oy veriyoruz!” Hayır biz böyle demedik mi diyeceksiniz? Herkes inanmak istediğine inanmakta özgürdür. Ama sosyalizmde günah çıkartma diye bir kurum yoktur!

Solun Kılıçdaroğlu’na destek politikasının sınıfsal karakteri

Sosyalistlerin çoğunluğu Kılıçdaroğlu’nu kazara desteklemedi. Bu tutum gayet bilinçli olan ve süreklilik arz eden bir politik stratejinin ürünüydü. Özgürlük, demokrasi, nefes almak vs. hangi ad altında ve gerekçeyle savunursanız savunun mevcut toplumsal düzeni ve siyasi rejimi iyileştirmek için burjuvazinin içinde ilerici bir kanat aramak ve desteklemek sosyalist hareket içinde kökeni oldukça eskiye dayanan bir stratejik yöneliştir. Sungur Savran, teşhisi “menşevikleşme” olarak en net biçimiyle koymuş bulunmaktadır.⁴⁸ Bu teşhisi bu şekilde koymak son derece önemlidir. Zira menşevizm stratejik bir yöneliş olarak hâkim olduktan sonra “bu seçim o seçim değil”, “bu kez son” vs. gibi ifadelerin hepsinin içinin boş olacağı anlaşılır. Sosyalist hareket menşevizmden kopmadıkça, yani burjuvazinin bir kanadına şu ya da bu gerekçeyle bel bağlamaktan vazgeçmedikçe aynı şeyleri tekrar tekrar yaşayacağız.

Marksizmden kopan sol dünya ekonomisinin içinde olduğu büyük depresyonu

⁴⁷ Alper Taş'ın devrimci muhalefetten bahsettiğini tabii ki görmezden gelmiyoruz. Ama bu olası “devrimci muhalefetin” nasıl bir şeye benzeyeceğini görmemiz için Millet İttifakı iktidarını görmemize de gerek kalmamıştır. Sol Parti’nin önde gelen isimlerinden Hayri Kozanoğlu da *Birgün* gazetesinde Kılıçdaroğlu’nun kemer sıkma programını makro ekonomik dengenin sağlanması bağlamında desteklemiş, NATO’cu ve Avrupa Birliği dış politikayı da mevcut siyasete göre ehvenişer olarak nitelendirmiştir. Bkz. <https://www.birgun.net/makale/14-mayis-secimi-neden-onemli-435587>.

⁴⁸ Sungur Savran, “Türkiye Sosyalist Hareketinde Menşevikleşme”, *Gerçek*, 164. sayı, Mayıs 2023. <https://gercekgazetesi1.net/politika/turkiye-sosyalist-hareketinde-menseviklesme>.

kavrayamıyor. Dünyayı algılamak için Marksist sınıf analizine değil makro ekonomik analize yaslanırsanız -ki solun iktisadi yaklaşımına hâkim olan yaklaşım budur- solculuk adına varabileceğiniz en uzak menzıl sol Keynesçilik olur, buna “kamuculuk” diye solcu bir ad taksanız da gerçek değişmez. Sonuçta Marksizmi terk ettiğinizde burjuvazinin krizden iktisadi politika tercihleriyle çıkabileceğini zannedersiniz. Burjuvazinin ücretleri arttırarak toplam talebi genişleterek krizden çıkabileceğini düşünen ama burjuvaların bunu bir türlü anlayamadığını, sosyal demokratlara bir kulak verseler her şeyin çok güzel olacağına inanan safdil solcuların sayısı ne yazık ki haddinden fazla. Burjuvazinin devrimdeki rolünden falan bahsetmiyoruz. Bu anlamda Lenin’in demokratik devrimde burjuvazinin rolüne dair Menşeviklerle yaptığı polemğin dahi çok ama çok gerisindeyiz. Sola hâkim olan politik atmosferde soru “devrim stratejimiz ne olacak” değil! Artık devrimden bahsedene neredeyse deli gözüyle bakılıyor, “devrim olmayacak o kesin de kim bize nefes aldracak ona bakalım” havası hâkim.

Oysa Marksist analiz bize depresyon döneminde burjuvazinin ekonomi politikasında emek üzerinde baskıyı arttırma, ücretleri düşürme, esnekliği ve kuralsızlığı arttırma eğiliminde olacağını, burjuva siyasetinde de otokratik, militarist, emperyalist ve nihayet faşist unsurların baskın hale geleceğini göstermektedir. Yani sınıf mücadelesi yoksa ekmek de yok hürriyet de! Dolayısıyla da burjuvazinin herhangi bir kanadının kendini nasıl demokratik, özgürlükçü, sosyal adaletçi vs. adlandırdığının bir önemi yoktur; içinde bulunduğumuz çağda burjuvazi gericilik demektir. 1848’den itibaren devrimci nefesi çoktan kesilmiş olan burjuvazi 21. yüzyılda artık insanlığın nefesini kesmektedir. Bu emperyalist barbarlığa karşı sadece gericilik değil devrimler de gündemdedir. Burjuvazi dünya çapında isyan sigortası tartışırken, sistem riski yani bir bütün olarak kapitalist sistemin yapısını sarsan krizler sermaye sınıfının gündeminin başına oturmuşken sosyalistler devrimin asla olamayacağına adeta iman etmiş gibi davranmaktadır.

Bu patolojik durumun da izahı tabii ki sınıfsaldır. Sosyalistler Marksizmden ve işçi sınıfından eş zamanlı olarak uzaklaşmışlardır. Bugün sosyalist hareketin izlediği siyaset büyük oranda modern küçük burjuvazinin ve eğitilmiş yarı proletaryanın ruh haliyle örtüşmektedir. Modern küçük burjuvazi, yüksek eğitim gerektiren sağlık, hukuk, finans, bilişim alanında uzmanlaşmış, vasıflı emeğini hizmet üretiminde kullanıp ürününü satarak nispeten yüksek gelir elde ederek yaşamını sürdüren sınıf katmanını, yarı proletarya ise yine yüksek vasıflı emeğinin ürününü değil vasıflı zihinsel emekçi gücünü ücret karşılığı satan ancak her an küçük burjuvaziye dâhil olma olasılığı ve genellikle yine benzer bir konumda olan ailesinden elde ettiği gelir ve transferlerle klasik proleterden farklı olarak emek gücünü satmadan da yaşayabilecek olan bir sınıf katmanını ifade etmektedir.⁴⁹

Modern küçük burjuvazi ve eğitilmiş yarı proletarya birbiriyle geçişkenliği yüksek olan ve siyasal pozisyonlarına burjuvazi ve proletaryanın arasında kalmış ol-

49 Bu sınıf katmanlarının ayrıntılı bir tanımlanması ve genel olarak toplumsal sınıfların Marksist tasnifi için bkz. Sungur Savran, “Sınıfları Haritalamak: Sınıflar Birbirinden Nasıl Ayrılır?”, *Devrimci Marksizm*, sayı 6, İlkbahar-Yaz 2008. Ayrıca bu sınıf katmanlarının politik ve ideolojik yönelimlerinin analizi için bkz. Sungur Savran, “Bencillik Çağı”, *Devrimci Marksizm*, sayı 50, Bahar-Yaz 2022. s. 33-71.

maktan kaynaklanan bir gelgitli ve orta yolcu tavrın hâkim olduğu bir geniş toplumsal katmandır. Sosyalist hareketin görece olarak en fazla güç sahibi olduğu sosyal örgütleri gözünüzün önüne getirmeniz yeterli: Meslek odaları, Tabip odaları, Barolar, Eğitim-Sen'in üniversite şubeleri vb. Ama metal, petrokimya, tekstil, gıda sendikaları değil! Elbette bu katmanlar yine de proletaryayla bir dizi ortak paydada rahatlıkla buluşabilir. Ancak aynı hızla uzaklaşabilir de. Modern küçük burjuvazi ve yarı proletarya için çok önemli olan Avrupa ülkelerinden vize alma kolaylığının proletarya açısından hemen hemen hiç önemi yoktur mesela. Hayat tarzına ilişkin meseleler proletaryanın saflarında olduğundan çok daha rahatsız edici olmaktadır bu ara katmanlarda. Proletarya için sınıf mücadelesi günlük hayatının bir parçasıdır. En doğrudan sınıf gündemleri onun bir numaralı gündemidir. Bir akademisyen için ise proletarya, sosyolojik bir araştırma nesnesinden ibarettir. Bir avukat, mühendis ya da doktor için de proletaryaya bakış çok benzerdir. Ama en önemlisi modern küçük burjuvazi ve eğitilmiş yarı proletarya ile işçi sınıfı şehirlerin farklı semtlerinde yaşamaktadır. Mesela bu açıdan Türkiye İşçi Partisi'nin büyük şehirlerde en yüksek oy aldığı semtlere bakmak yeterli olacaktır. Aynı durum her iki ittifakın bileşeni olan sosyalist partiler için de üç aşağı beş yukarı geçerlidir.

Özetle modern küçük burjuvazi ve yarı proletarya sınıfsal konumu itibarıyla kimlik siyasetine yatkındır, proletarya ise sınıf siyasetine. Bunun tipik bir örneği olarak, işçi sınıfının tanımlanması üzerine bir ara oldukça popüler olan bir tartışmaya bakabiliriz. İşçi kime denir sorusunun nasıl bir kimlik tartışması eksenine çekildiğine ibretle şahit olduk. Mehmet Aslantuğ, İrfan Değirmenci, Ali Ronay gibi popüler isimlerin aday yapılmasının TİP'in işçi partisi olmasıyla çelişki içinde olduğuna dair sorulara, TİP temsilcileri genel olarak şu minvalde cevap verdiler: "Sizin işçi tanımınız yanlış". İşçi sadece tulum giymiş, kaslı, bıyıklı sanayi işçisi tipolojisinden ibaret değildir. Genel anlamda emeği ile çalışan herkes işçidir.

Burada Mehmet Aslantuğ'un çiftlik sahibi ve lokanta patronu olmasını, Ali Ronay'ın yine bir lokanta sahibi olmasını vs. tartışacak değiliz. Zira mesele bu değildir. Marksistler için üyelerinin ya da yöneticilerinin sınıf konumu övünülecek ya da utanılacak bir şey değildir. Ancak solculuğu ve sosyalistliği bir kimlik olarak görenler partinin bir yöneticisinin ya da milletvekili adayının küçük burjuva olmasından utanırlar. Marksistler açısından proletaryanın önemi kapitalizm içinde üretimdeki konumu ve sınıfsal çıkarları açısından nesnel olarak tek devrimci sınıf olması ve bu sınıfın tüm toplumu etrafına toplayacak potansiyel gücü üretimdeki konumundan almasıdır. Devrimciler hangi sınıftan gelirlerse gelmiş olsunlar esas olan kapitalist topluma ve burjuva devlete karşı mücadeleleridir. Sınıfsal konum bu mücadeleye engel olduğunda ya da zarar verdiğinde gündeme gelir. Bu anlamda kendi partimden örnek vermek gerekirse DİP'in burjuvaları üye almama, şirketlerden bağış kabul etmeme ya da burjuvaları aday göstermeme ilkesini benimseyen örgütsel çizgisinin sınıf mücadelesinin gereği olduğunu söyleyebiliriz.

Yine bir Marksist açısından üretim sürecinin (örneğin bant sisteminin) işçi sınıfının örgütlenmesini kolaylaştıran yapısı, işçi sınıfının geçimini sağlamak için pratik hayatta kolektif davranmaya eğilimli olması devrimci bir potansiyel olarak değerlendirilir. Ancak aynı nesnel koşullar bir işçinin kimlik olarak solculuğu ya da sosyalistliği benimsemesi için hiçbir özel ortam sunmaz. Marksistler için bu

bir sorun teşkil etmez. Zira bir kişi eğer sınıf hareketi içindeyse en muhafazakâr kimlikli işçilerin bile sınıf mücadelesinde nasıl öncü karakter ortaya koyabildiğini görmüştür. İşçilerin sağcılığa karşı solculuğu tutmasa dahi reformcu, uzlaşmacı, orta yolcu tutum ve tavırlara karşı her zaman devrimciliğe ve devrimci politikaya daha yatkın bir ruh hali taşıdığına tanık olmuştur. Marksist bir parti için işçileşmek devrimci mücadele için ihtiyaç duyulan yegâne güce ulaşmak üzere mevzilenmek anlamını taşır. Çözüm tüm güç ve olanakları sanayi havzalarında ve fabrikalarda örgütlenmek için seferber etmektedir. Kimlikçi sosyalizm için ise işçi olmak ahlaki bir mesele gibi görünür. Bulunan çözüm de küçük burjuvanın hayat tarzına uygundur. Gebze'lere Çerkezköy'lere taşınmaya gerek yoktur. Aslında hepimiz işçi değil miyizdir?

Kimlikçi bir küçük burjuva sosyalisti için işçi sınıfının muhafazakârlığı sosyolojik bir analiz konusudur. Toplumsal gerçeklik, proletaryayı kazanmadan ve mücadeleye geçirmeden herhangi bir ilerici dönüşümün olamayacağını sürekli olarak -ve sadece Marksistlere değil herkese- hatırlatır. Bu sorunun peşine düşen en samimi küçük burjuva sosyalisti dahi Marksizmi kılavuz edinmediği müddetçe sağcı proletaryayı solcu olmaya ikna edecek sihirli sözcükleri bulmaya çalışır durur. Genellikle varılan sonuç solculuğu muhafazakâr bir sosa bulayarak, radikal yönlerini törpüleyerek işçi sınıfına ya da genel olarak yoksul halka sunmaktır. Olmaz. Hiçbir zaman tutmaz ve tutmayacaktır da. Bu çabalar sonuç vermediğinde kazanma kaygısının düşmanlığa dönüşmesi an meselesidir.

Bu olguya çok acı bir şekilde muhalif saflarda depremzedelere yönelik suçlayıcı tutum ve davranışlarda tanık olduk. Deprem bölgelerinde Erdoğan'a ve Cumhuriyet İttifakı'na verilen oylar bu insanlara muhalif çevreden hakaretler yağdırılmasına vesile oldu. Bu hakaretlerin içeriğini zikredip eleştirmeyi bile zül kabul etmek gerekir. Ancak kimlikçiliğin bataklığını göstermesi açısından şunları hatırlatmak yeterli olacaktır. 2020'de İzmir Seferihisar depreminde yaşanan yıkım ve ölümlerin ardından İzmir ahalisinin oy verme davranışında anlamlı bir değişiklik olmuş mudur? Ya da AKP'ye/MHP'ye vs. oy veren insanları hakir görenler Hatay'ın CHP'li Belediye Başkanı için istifaya talebinde bulunmuş mudur? Cevap bellidir. Tüm bunlara yapılan yardımların karşılığında muhalefete oy bekleyenlerin, oy vermeyenlere hakaret edenlerin, iktidarın sosyal yardım politikasını rüşvetçilikle suçlaması da abestir. Çünkü besbelli yaptıkları yardımlara kendileri de bir siyasi rüşvet gözüyle bakmaktadır.

Sosyalistler ne yapmalıydı?

Buradan Kılıçdaroğlu'na oy vermenin Erdoğan'ın yenilmesi için yegâne yol olduğuna dair iddianın, Kılıçdaroğlu'na oy vermemenin Erdoğan'a yarayacağına dair yayılan kötücül efsanenin ne kadar yanlış ve içi boş olduğunu görebiliriz. Bir kere sosyalistlerin potansiyel CHP ve Kılıçdaroğlu seçmeni olarak görülmesi zaten kendi başına bir skandaldır. Sosyalistler neden kendine sosyal demokrat diyen bir burjuva partisinin doğal seçmeni olsun? Sosyalistlerin sosyalist olduğu için potansiyel CHP seçmeni kabul edilmeleri şöyle dursun bir sosyalistin sosyalist olduğu CHP'ye oy vermeyeceği varsayılmalıdır. Örneğin Devrimci İşçi Partisi öncüllerini

de katarsak tarihinin hiçbir aşamasında CHP ya da türevi partilere oy vermemiş, oy çağrısında da bulunmamıştır. Ancak DİP ne yazık ki artık istisnadır. Sosyalist hareketin on yıllardır CHP ve türevlere yedeklenmesinin vardığı yer budur. Ancak esas büyük skandal bu değildir. Kılıçdaroğlu'na oy vermemenin Erdoğan'a yarayacağını iddia edenler için sosyalistlerin hitap ettiği kitlenin müdahale edilmediği takdirde AKP (hatta MHP) kitlesi olabileceği ihtimali akıllarına bile gelmeyen bir olasılıktır. Gerçekten de Kadıköy'de, Çankaya'da, Karşıyaka'da siyaset yapıyorsanız böyle bir durumla karşılaşmamış da olabilirsiniz. Oysa Gebze'de, Çerkezköy'de, İzmit'te, Kocaeli'de bu durum bir istisna değildir. Hatta sınıf çalışması yapan sosyalistlerin esas gündemidir. Büyük sorun şudur ki bu çalışmanın içinde olan sosyalistler küçük bir azınlıktır. Bu çalışmayı yapan ve siyaseten Kılıçdaroğlu'nu desteklemeyen ve sınıf siyaseti güdenler ise bizim gibi azınlığın da azınlığı durumundadır. Biz çalışmamızın Erdoğan'a yaramadığını biliyoruz. Tersinin olduğunu gönül rahatlığıyla söyleriz. Ama daha fazlasını da söyleyebiliriz. Sosyalistler gövdeleriyle Kılıçdaroğlu'nun ardına geçeceğine sınıfa yönelse ve alternatif bir odak oluştursa Erdoğan, Kılıçdaroğlu'ndan çok daha fazla oy kaybederdi. Zaten Erdoğan'dan uzaklaşan oylar Sinan Oğan'lara Muharrem İnce'lere gitmezdi.

Erdoğan ve Kılıçdaroğlu burjuvazinin farklı sınıfsal fraksiyonlarının çıkarlarını temsil etmekle birlikte Erdoğan'ın inşasında baş rol oynadığı istibdad rejimini, burjuvazinin parlamenter biçimlere daha fazla alan açan rejimleriyle aynı kabul etmiyoruz elbette. Biz istibdad rejimine son vermek ve hürriyet alanında kazanımlar elde etmek için burjuvaziye güvenilemez diyoruz. Yarı yolda bırakırlar diyoruz. İstibdada karşıtlıkları emekçi halka düşmanlıkları yanında hiç kalır diyoruz. İstibdadı yenmeye ne güçleri ne de niyetleri var diyoruz. Bu sebeplerle Kılıçdaroğlu'na oy vermek yanlıştı diyoruz. İki tarafı da eşit gördüğümüz için değil.

İzlenmesi gereken yolu da şöyle tarifliyoruz. Sosyalistler sınıf siyasetini esas almalı ve burjuvaziden bağımsız bir odak oluşturmalıdır. Sınıf siyaseti demek hem MÜSİAD'ın hem TÜSİAD'ın çıkarlarıyla karşı karşıya gelmek demek. Sınıf siyaseti demek istibdadın Batı karşıtı demagojisini gerçek ve sert bir emperyalizm ve NATO karşıtlığı ile deşifre etmek demek. Bu politikayı izlemek Erdoğan'a oy veren, Cumhuriyet İttifakı'na kimlik olarak yakın olan işçi, emekçi ve yoksul kitlelerle buluşmak, onların nezdinde bir alternatif haline gelmek demek. Sosyalistler Millet İttifakı'nın peşine takılmayıp da ayrı bir ortak Cumhurbaşkanı adayı ile çıksalardı iddia ediyoruz ki Erdoğan'ın seçimi kazanması herşeye rağmen çok daha zor olurdu. Ama kazansa da kaybetse de bugün Sinan Oğan ve Zafer Partisi'nin elde ettiği pozisyonun faşizmin yelkenlerine doldurduğu rüzgârı kesmek, sınıf mücadelesini ülkenin gündemine taşımak büyük bir stratejik kazanım olacaktır.

Erdoğan yine kazanabilirdi. Ama karşısında umutsuzluk ve hayal kırıklığı içinde yataklara düşmüş ve toplumun yüzde 52'sine nefret duygularıyla zehirlenmiş bir muhalif kitle yerine her iki taraftan da işçi ve emekçilerin desteğini ya da en azından dikkatini çekmiş bir odakla ilerliyor olacaktık. Hiç değilse yüzde 48 Erdoğan'a karşı çıktı ezikliği ile değil her iki tarafa da seslenebilmenin, düzen siyasetinin yüzdelerine sığmamanın, biz çoğunluğun çıkarlarını savunan tek odağız diyebilmenin özgüveni ile siyasete ağırlık koyabilecektik. Kılıçdaroğlu kazanmış olsaydı da burjuvazinin saflarında oluşan derin yarığı iyice genişletecek bir işçi ve emekçi sefer-

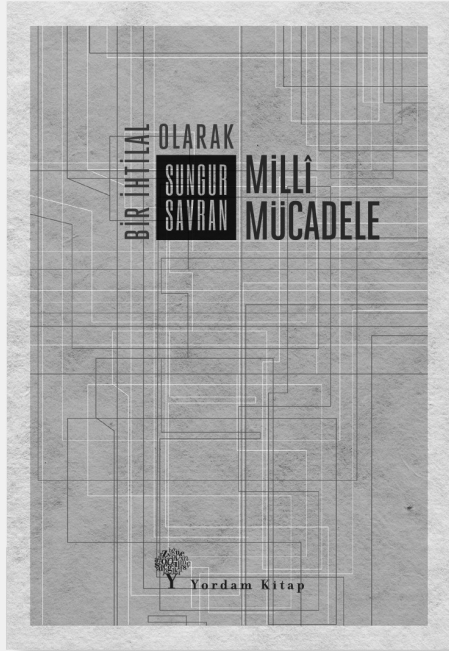
berliği için büyük bir güç biriktirilmiş olacaktı. CHP'liler grev yapanlara AKP'ye hizmet ediyorsunuz diye saldırdığında AKP değil bu sosyalist odak güçlenecekti. CHP emperyalizme ve NATO'ya utanç verici bir teslimiyet sergilediğinde emekçi halkın tepkisi siyasal İslamcı ve milliyetçi bir demagojiye soğurulmak yerine sosyalist odağın anti-emperyalist çizgisine doğru akabilecekti. Bunlar bir ölçüde spekülasyon olarak görülebilir. Ancak değildir. Hem bugün burjuvazinin peşine takılma politikasının sefaletinde hem de her şeye rağmen, alçak gönüllü güçlerle ama kararlılıkla sürdürdüğümüz sınıf siyasetinin işçi sınıfında karşılık bulmasında sağlam kanıtlarımızın olduğunu düşünüyoruz.

BİR İHTİLAL OLARAK MİLLÎ MÜCADELE

Savran bu kitapta epey bir putu kırmaya yöneliyor. Millî Mücadele'nin 19 Mayıs 1919'dan önce başlamış olduğunu, Kuvayı Milliye olarak bilinen güçlerle Ankara hükümetinin askeri güçlerini özdeşleştirmenin yanlışlığını kanıtlarıyla gösteriyor. Mustafa Kemal'in ta Sakarya Meydan Muharebesi'ne kadar Millî Mücadele'nin tartışılmaz lideri haline gelmediğinin altını çiziyor. En önemlisi, Sovyet Rusya'nın mücadelenin kazanılmasındaki rolünün vazgeçilmez olduğunu ortaya koyuyor.

Başta Mustafa Suphi olmak üzere Türkiye Komünist Fırkası'nın önderlerinin, Ocak 1921'de katledilmesinin gerçek faili hep belirsizlik taşımıştır. Savran bu kitapta aynı zamanda bu cinayetin failini tarihi bir belge temelinde açıklıyor.

432 Sf.

Yordam Kitap

f YordamKitap t YordamKitap @ YordamKitap www.yordamkitap.com

İspanya'daki şato çöktü!

Sungur Savran

İngiliz *The Economist* dergisinin “yılın en önemli seçimi” olarak andığı seçimler sona erdi. Erdoğan bir kez daha yüzde 52 ile kazandı. Kılıçdaroğlu yüzde 48’de kaldı. Buna, mesela *Hürriyet* gazetesinin yaptığı gibi, hemen “zafer” adını takmak olsa olsa Erdoğan’a yaranmak, yeni ihaleler alabilmek, hiç olmazsa onun gadrine uğramamak için yapılmış olabilir. Ne “zafer”i? Erdoğan Gezi’den sonra hiçbir seçimde (1 Kasım 2015 “hayalet seçim”i dışında), büyük bir oy üstünlüğü sağlayabilmiş değil. Hele bu seçimde Türkiye seçmeni orta yerinden bölündü. (Bu yazıda Erdoğan ve Kılıçdaroğlu’nun adları çok sık geçeceği için birini RTE ötekini KK olarak kısaltacağız.)

Anlaşılan kimsede, birinci tur sonrası su yüzüne çıkan 20 bin dolayındaki tuhaf sandık (yüzde yüz ya da daha yüksek katılım oranı, Erdoğan ya da MHP’ye yüzde yüz oy vb.) türü seçim hilesi kokan durumların sonucu değiştirebileceği izlenimi yok ki bu sefer galiba itiraz bile yapılmadı ve YSK Erdoğan’ın cumhurbaşkanlığını resmen ilan etti (1 Haziran 2023). Ama seçimin hileli olmaması meşru olması anlamına gelmiyor! RTE’nin cumhurbaşkanlığı **yasaya aykırıdır ve gayrimeşrudur**. Anayasa hükmü açıktır: “Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir” (Madde 101). YSK Erdoğan’ın adaylığını kabul etmekle ağır suç işlemiştir. Gelecekte halkın yargısı bunun hesabını soracaktır. Kitleler harekete geçtiğinde, özellikle işçi sınıfının mücadelesi yükseldiğinde, bu meşruiyet ve yasallık sorununu Erdoğan’ın önüne getirmek sosyalistlerin görevidir.

“Türkiye tarihinin en önemli seçimi”

Ana akım medyada her eğilimden yorumcu *The Economist*’ten de ileri giderek bu seçimlerin “Türkiye tarihinin en önemli seçimleri” olduğunu ileri sürdü. Maale-

sef bu konuda sosyalist solun aydınları da onlardan aşağı kalmadı. Bu bağlantı çok sık dile getirilmese de bunun bir nedeni muhtemelen bu yılın cumhuriyetin kuruluşunun 100. yıldönümü olmasıydı. AKP'nin iktidara gelmesinden beri ideolojik alanda cumhuriyet konusunda iki taraf arasındaki farklılıklar iyice su yüzüne çıkmış bulunuyor. Örneğin 29 Ekim'e doğru yapılacak kutlamalarda muhalefet laikliğin, "muasır medeniyet seviyesi"nin, "Atatürk devrimleri" olarak anılan her şeyin, bu konulara değer veren bir hükümetin başta olduğu bir ortamda vurgulanmasını açıkça tercih ederdi. Devlet televizyonu TRT, bütün bu fikirlerin aktarma kayışı haline getirilebilirdi. Şimdi ise tam tersi olacak. Bu anlamda, seçimin kazanılması ile kaybedilmesi arasındaki farkın bir boyutu, cumhuriyetin gündeme getirdiği birçok ideolojik sorun üzerine tartışmaya kimin birkaç adım ileride başlayacağı meselesiydi.

Ama açıkça öne sürülen gerekçe başkaydı. İddiaya göre, AKP'nin yirmi yıl boyunca süren "karşı-devrimci" iktidarından sonra nihayet ilk kez KK tarafından onu yenilgiye uğratabilecek gerçekçi bir strateji tasarlanmıştı. Bu stratejiyi aşağıda ayrıntılı olarak tartışacağız. Şimdilik sadece şu kadarını söyleyelim: Bu seçimlerin daha öncekilerden birçok kamuoyu yoklamasının KK'nu önde göstermesi dışında hiçbir farkı yoktu. Biz, kurulan ittifakı istibdaddan kurtulmak açısından gerçekçi olarak görmediğimizden, ayrıca işçi sınıfının ve ezilen kitlelerin (Kürtler, Aleviler, kadınlar ve diğerleri) çıkarları açısından düpedüz zararlı gördüğümüz için, ne öncesinde büyük bir umut, ne de sonrasında derin bir hüznün duyduğumuz değiliz.

Ancak bu konuya geçmeden önce bugün var olan rejimin karakteri üzerine bazı gözlemler yapmak gerekiyor.

Rejimin karakteri

Türkiye'nin sol aydınlık topluluğu son dönemde AKP'nin ve sadık ortağı MHP'nin birlikte inşa ettiği rejim karşısında, açık konuşalım, dağıldı. Geçmişte Marksist teori konusunda çok özenli davranan bazı düşünürler son derecede yüzeysel birtakım argümanlara yaslanarak kurulan rejimin faşist olduğunu iddia ediyor. Bu tespitin günümüz Türkiye'sine nasıl uyduğunu anlamak mümkün değil. Her türlü muhalefet, büyük baskı altında da olsa varlığını sürdürüyor. Medyanın büyük bölümü iktidarın eline geçmiş olsa da, muhalif basına ağır baskılar uygulanıyor olsa da hükümete ve "tek adam" diye anılan, hatta "diktatör" olarak nitelenen RTE'ye zaman zaman aşırı derecede sert eleştiriler yapılabiliyor. Hükümet partisinin kendi elinde işçi ve kamu emekçisi statüsünde çalışan emekçiler için birer sendika konfederasyonu var; en büyük işçi konfederasyonu, yöneticileri aracılığıyla hükümete sadık bir çizgide yürüyor; ama muhalif sendikalar da var ve bazen ciddi sınıf mücadeleleri patlak veriyor, bütün engellemelere rağmen sürüp gidebiliyor. Bu durumun faşizmden ne kadar farklı bir tablo olduğunu bilmek için allame-i cihan olmak gerekmiyor.

Bu o kadar açık ki, itirazları karşılamak için "süreç olarak faşizm" diye yeni bir kavram yaratılıyor. Yani faşizm henüz iktidarda değil ama oraya doğru yürüyor. Ama "süreç" ile nesnel devlet yapıları farklı olduğu sürece, bu bize Marksist

teorinin esas amacı olan pratiğe yol gösterme bakımından ışık tutmuyor. Bazıları “ikili devlet” teorileştirmesine başvuruyor. Oysa bu teorinin kendi başına çok ciddi sorunları olması bir yana, mucidi bunu Hitler Almanya'sı için öne sürdüğüne göre, o devletle bu devletin nasıl olup da aynı teori ile açıklanacağı sorusu doğuyor. Öte yandan, Türkiye devleti her dönemde yasaların söylediği ile devlet güçlerinin yaptığı arasında bir bölünme yaşamıştır ve bu ampirik olarak kanıtlanabilir. Yani neresinden baksanız bunun da elle tutulacak hali yok.¹

Şöyle özetleyelim: Sol aydınların çoğunluğu dönüp dolaşır rejimin faşizm olduğuna dair bir efsaneye yatkın görünüyorlar. Neden? Çünkü sosyalistler açısından bu, her türden aşâğılık, rezil, sabıkalı, karanlık siyasi karakterlerle ve hareketlerle işbirliği yapılmasını gerekçelendirecek sanılıyor! Mesela bu sefer Türkiye solunda her zaman tartışmalı olmuş olagelen CHP ile ittifak, daha doğrusu onun kuyruğuna takılmakla sınırlı değil. Ne demek istediğimizi anlatabilmek için bir karşılaştırma yapabilmek amacıyla 1977 seçimlerini hatırlatalım. O zaman faşistler sadece Milliyetçi Cephe hükümetlerinde iktidar ortağı değildi; her gün sokakta solun devrimci militanlarını katlediyor, sendikacılara, aydınlara, gazetecilere vb. sık sık suikastlar düzenliyorlardı. 1977 seçimleri geldiğinde işte durum buydu. Bu ortamda solun çok önemli bir bölümü, en başta da Şefik Hüsnü mirasıyla yürüyen tarihî Türkiye Komünist Partisi (TKP) (bugün aynı adı taşıyan parti ile örgütsel bakımdan en ufak bir bağı yoktur) “faşizmi yenilgiye uğratmak” gerekçesiyle Ecevit CHP'sine oy çağrısı yapacaktı. Sadece TKP de değil. Solun devrimci geleneklerinden gelen hareketler de zaten illegal yapılar üzerinden yürümeyi seçtikleri için parlamentelerde mücadele olanağını kısıtlamış olduklarından dolayı Ecevit'e oy çağrısı yaptılar. Gerçi bunun istisnaları yaşandı. Kahramanmaraş'ta Halkın Kurtuluşu'nun göstermek istediği aday CHP tarafından reddedilince seçime bağımsız girdi. Daha önemli istisna Kürt halkının özgürleşmesi için mücadele eden örgütlerde görülüyordu. Başta Diyarbakır olmak üzere Kürt illerinde çok sayıda bağımsız aday seçime giriyor, bazıları başarılı bir performans sergiliyordu. (1979 seçimlerinde Türk solu da CHP'den büyük ölçüde kopacaktı. Kürt solunda zaten güçlü olan eğilim ise çok daha yükseliyordu.)

Durumu özetleyerek ilerleyelim: faşist hareketin stratejik yaklaşımı sonucunda doğmuş olan bir örtülü iç savaş durumu; bu iç savaşın müsebbibi MHP iktidar ortağı; iktidarın en güçlü şahsiyeti, Milliyetçi Cephe hükümetlerinin baş mimarı Süleyman Demirel açık seçik bütün verilere rağmen “bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz” diyor; başta “işçi sınıfımızın uğruna ardıcıl² mücadele vermekte olan” TKP, Türkiye solunun ezici çoğunluğunu oluşturan sayısız devrimci hareket-

1 Bu konuyu bir yazımızda ayrıntılı olarak ele almıştık. Bkz. Sungur Savran, “Fütuhât, İstibdad, Hilafet: AKP Döneminde Toplumsal Mücadeleler ve Devlet”, *Devrimci Marksizm*, sayı 47-48, Yaz-Sonbahar 2021.

2 Burada bir alay olduğunu okur sezinlemeyebilir. Tarihî TKP o kadar uzun süre boyunca el diyarında bir mülteci partisi olmuştu ki Anadolu Türkçesinde hiç kullanılmayan ya da artık uzun süredir kullanılmamakta olan sözcükleri sık sık kullanırdı. 1970'li yıllarda güçlü bir işçi partisi haline geldikten sonra bile bunları kullanmaya devam etti. Anlaşılan hiç sürgüne çıkmamış olanlar, üst düzey yöneticileri bu kelimelerin Türkiye Türkçesinde kullanılmadığı konusunda parti disiplini dolayısıyla uyaramıyordu. “Ardıcıl” da bu kategoriden, Azerbaycan Türkçesi kökenli bir sözcüktür. “Ardı ardına, aralıksız” gibi anlamlarda kullanılıyor.

ler veya reformist partiler (TSİP vb.) CHP'ye oy çağrısı yapıyor. Ama iki büyük hareket, Behice Boran'ın Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve THKP-C geleneğinden gelerek aynı geleneğin diğer akımlarından proleter sosyalizmi vurgusuyla ayrılmış olan Kurtuluş hareketi sosyalistlerin seçimlere kendi adına girmesini savunuyor! (Devrimci Marksistler o dönemde henüz yeni yeni örgütleniyordu. Biz kişisel olarak içinde çalıştığımız sendikal ortamda TİP ve Kurtuluş temsilcileriyle işbirliği yaptık.)

Şimdi bugünkü TİP'e sormak gerekir: Siz 15 milletvekili dönemi için TİP'e (birinci TİP), 1970'li yılların sonlarında gittikçe artan baskılara karşı onurlu duruşu nedeniyle Behice Boran'a (ikinci TİP) sahip çıkıyorsunuz. Bugün, rejimin tek anlamlı görevi olan cumhurbaşkanı seçiminde aldığınız tavır o gün Behice Boran ve arkadaşlarının tutumu ile taban tabana zıt değil mi? Her ne kadar örgütsel anlamda o dönemin partisi ile (bir önderinizin geçmişte o partinin militanı olması dışında) hiçbir örgütsel bağınız yoksa da, adını aldığınız partinin geçmiş mirasını hiç değerlendirmemiş olamazsınız. Yoksa televizyonlara çıkıp oy yüzdeleri ve milletvekili sayısı üzerinden karşılaştırmalar yapmazdınız. İnsan merak ediyor: Bu konuyu tartışmamış olabilir misiniz? Sizce Behice Boran CHP'ye destek vermemekle solu bölmüş müydü 1977'de? Tartışmanız böyle mi sonuçlandı? Sizin hareketiniz Behice Boran'ın bile sol bularak partiden ihraç ettiği kadroların mirasıyla kurulmuştur. Boran'ın daha solundan gelip onun daha sağına geçerken hangi politik argümana yaslandığınızı bize de anlatır mısınız?

Şimdi herkese yeniden hatırlatalım: 1970'li yılların CHP'si, Milliyetçi Cephe denilen gerici partiler blokuna karşı seçime yalnız giriyordu. Yanında Ahmet Davutoğlu, Ali Babacan, Müsavat Dervişoğlu veya Koray Aydın, Sivas eski Belediye Başkanı Temel Karamollaoğlu türünden ortaklar, müttefikler yoktu! Boran CHP'yi buna rağmen desteklemedi! Üstelik CHP tarihinin en solda olduğu anda, "Karaoğlan" Ecevit'in "Toprak işleyenin, su kullananın!" dediği dönemde.

Yani bugünün koşulları o günden daha vahim olarak görülse bile (ki biz öyle düşünmüyoruz) o günün koşulları da yeterince ağırdı. Ama seçilen yol farklı oldu.

Millet İttifakı'nın içindeki gerici güçlerden söz edildiğinde kimse "biz sadece KK'na destek verdik" demeye kalkmasın. Açıkça anlattık durumu: KK, ikisi faşist, üçü İslamcı, biri Menderesçi, biri de eyyamcı, yedi ayrı gardiyanın tutsağıydı.³ Davutoğlu bas bas bağıriyordu, "Bütün kararları birlikte alacağız" diye. CHP bile değil desteklenen odak, bir kirli çıkı!

İşte Türkiye aydınlar topluluğunun Marksizmin abecesine aykırı şekilde rejimi "faşist" ilan etmesi bundan dolayı idi. Bu bizi işin öteki yanına getiriyor. Bu nasıl Marksizmdir? Hangi Marksizm bir rejime "faşist" der ve ardından onu parlamenter yoldan, tek bir seçimle devirmeye girişir? Hem de bunu gerici bir burjuva koalisyonunun başaracağını umarak?

Saniyoruz genel bir anlamda ne kadar büyük bir sefalet içinde yaşamakta olduğumuz anlaşılıyor. Şimdi KK'nun büyük stratejisinin daha ayrıntılı bir incelemesine geçebiliriz.

³ Sungur Savran, "Yedi Kocalı Hürmüz", *Gerçek* gazetesi, sayı 162, Mart 2023, <https://gercekgazetesi1.net/politika/yedi-kocali-hurmuz>.

Taş üstüne taş inşa edilen bir muhalefet

2014'te Ekmeleddin İhsanoğlu ve 2018'de Muharrem İnce taktikleriyle son derecede başarısız kalan, üstelik sonradan şişeden çıkan cinle başı belaya girer gibi İnce'den kurtulamayan KK, 2015'ten sonra Bahçeli'nin RTE ile etle tırnak haline gelmesi üzerine faşist hareketin bir süre sonra ikiye bölünmesinde büyük bir ışık gördü. İyi Parti'nin yükselişi KK için AKP-MHP ittifakını yenilgiye uğratmak amacıyla kurulacak bir ittifak fikrine zemin yaratıyordu. Millet İttifakı böyle doğdu. Tam faşistlerin faşistlerden kopuşunun ürünü olan bu parti ile solda birçok insanın "faşist" olarak gördüğü bir hükümete karşı bu ortaklık kurulurken AKP'den bazı kopuşların ürünü olan iki yeni parti ortaya çıkıyordu. Bunlar büyük ölçüde siyaset dünyasında ayrıcalıklı birer yere sahip iki liderin RTE'ye karşı yeniden siyasete girişinin enstrümanı olarak kurulmuştu. Ali Babacan ile Ahmet Davutoğlu'nun geçmiş siyasi hayatına kısaca bakmak ne tür partilerden söz ettiğimizi anlamak açısından son derecede önemli.

Ali Babacan tam **13 yıl boyunca** (2002-2015) RTE'nin ekonomiden sorumlu sağ kolu olan bir bakan ve daha sonra başbakan yardımcısı idi. Babacan'ın Türkiye ekonomisinin emperyalist sermayenin emrine verilmesinde büyük bir rol oynadığını söylemek abartma olmaz. Londra finans merkezi City'nin "Türkiye'deki adamı" idi. Aynı dönemde Türkiye işçi sınıfının onlarca yıllık mücadelesiyle kazandığı mevzilerin adım adım sökülüp alınmasında büyük başarısı vardır. Yani bir bakıma, Babacan, 2001 krizi dolayısıyla emperyalizmin (İMF-Dünya Bankası, yani Bretton-Woods sisteminin) Türkiye'yi terbiye etmeye yolladığı Kemal Derviş'in müte deyin varisiydi.

Ahmet Davutoğlu'nun siyasette ilk görevi dışişleri bakanlığına danışmanlıktı. 2011'de dışişleri bakanlığına terfi etti. 2014'te Erdoğan cumhurbaşkanı olunca başbakanlığı devraldı. Kişisel tarihinin en önemli uğrağı tartışmasız 2015'te 7 Haziran ve 1 Kasım seçimleri arasında başbakan olarak görev yapıyor olmasıdır. Bu, 15 Temmuz Suruç katliamından başlayıp Kürt illerindeki "hendek savaşları" olarak bilinen çatışmalara, oradan 10 Ekim Ankara Gar katliamına uzanan, hesabı daha verilmemiş cinayetlerin dönemidir. Daha genel olarak diyebiliriz ki şayet yeni-Osmanlıcılık olarak bilinen bir strateji bir zamanlar olduysa, bunun mucidi, bir bakıma Erdoğan'ın Kissinger'ı olan Davutoğlu olmuştur.

Bu iki liderin partilerine bir de Erbakan'ın artık can çekişmekte olan son partisi Saadet'i ve Menderes'in canını çoktan yitirmiş partisi olan Demokrat Parti'yi ekleyin, işte size Altılı Masa, yani RTE'yi yenecek Büyük İttifak! Altılı Masa, gelişmesi içinde nasıl olduğunu kimsenin fark etmediği ve önemsemediği biçimde Millet İttifakı'na dönüşecekti (seçime bir "Masa" ile girilmesi tuhaf olurdu sonuç olarak, "İttifak" biraz daha şık duruyordu). Ama bu dönüşümün gerçek anlamını kimse düşünmedi, konuşmadı. Bir bakıma Altılı Masa Millet İttifakı'na dönüştüğünde gücü aynı kalmıştı, çünkü Millet İttifakı'nda herhangi bir kitle (dolayısıyla oy) gücü olan sadece iki parti vardı: CHP ve İyi Parti, yani Altılı Masa'dan önceki Millet İttifakı. O zaman insanın aklına Marx'ın "hayali sermaye" kategorisi geliyor. Borsada büyüyen sermayeye Marx "hayali sermaye" der çünkü bu büyümenin gerçek dünya-

daki değerlerin artışından bağımsız bir hareketi vardır. Yani gerçek değil hayalidir. Bir gecede çökebilir. İşte Altılı Masa da bu anlamda belirli bir gerçek gücü olan eski “Millet İttifakı”ndan farklı olarak “hayali Millet İttifakı” idi. Seçim geldiğinde bu gerçek en çıplak biçimiyle ortaya çıktı. Yeni dörtlü çetenin Millet İttifakı’na hemen hemen hiçbir katkısı olmadı. Buna karşılık, CHP listelerinden onun milletvekilleri seçildi. Yani katkı bir yana, aldı götürdü!

Bu Altılı Masa’ya, burjuva politikası çerçevesinde Kürt hareketinin bütünüyle vebalı olarak görülmesi dolayısıyla HDP (ve onun etrafında oluşmuş olan Emek ve Özgürlük İttifakı) **dışarıdan** eklendi.

Birinci turun aritmetiği son derecede açıktır (vereceğimiz sayıların hepsi yaklaşık elbette). Genel seçimlerde CHP yüzde 25, İyi Parti yüzde 10, Emek ve Özgürlük İttifakı yine yüzde 10 aldı. Bunları ekleyin, KK’nun cumhurbaşkanı seçimindeki oyuna ulaşırsınız! Altılı Masa’nın geri kalan partilerinin, o anlı şanlı başbakan ve başbakan yardımcılarının oyu nerede? Nasreddin Hoca’nın kedi-ciğer hikâyesindeki gibi yok, yok, yok! Şayet il il oylar geçmiş CHP oylarıyla karşılaştırılır ve bu partilerin oylarının güçlü olacağı öngörülen illerde CHP oylarında bir artış olduğu gösterilirse elbette bu söylenen gözden geçirilir. Ama o zamana kadar burada söyleneni doğru kabul etmek gerekir. Buna karşılık, aritmetiğin karşı kefesinde, bu partilerin CHP listelerinden seçilmiş 40’a yakın milletvekili var. Seçmen yok, seçilen var! Gerçekten yüksek zekâ ürünü bir strateji!

Bataklıkta inşa edilmiş bir muhalefet ittifakı

Partimiz DİP aylardır Millet İttifakı’nın yani Altılı Masa’nın çelişkilerini teşhir ediyor, Kürt hareketi ile sosyalist solun bu ittifak karşısındaki hatalı tutumlarını ortaya koyuyor. Yani burada yapmakta olduğumuz eleştiriler her şey olup bittikten sonra yapılmıyor. KK’nun stratejisinin ne gerçekçi ne de emekçi halk açısından hayırlı olduğu kanısını taşıyorsak bunun güçlü gerekçeleri var. Soyut konuşmuyoruz. Eleştirilerimiz gerçek hayatın olgularına dayanıyor.

Aşağıda iyi anlatabilmek amacıyla eleştirilerimizin her birini ayrı bir kalem olarak ele alacağız. Bu aşamada sadece Millet İttifakı’nın zaaf ve sorunlarına değineceğiz. Sosyalist hareketin stratejisine ve taktiklerine ilişkin eleştirilerimizi daha sonra ayrıca ele alacağız.

1. Millet İttifakı “ilerici” denebilecek bir güç bile değildir. Önemi, Cumhuriyet İttifakı’nın gericiliğine dayandırılıyor. Ama Millet İttifakı’nın kendisi İslamcılık ile faşizmin ittifakı olmaktan başka nedir ki? Malumun ilamı: Millet İttifakı partilerinin yarısı İslamcıdır (üstelik ikisi AKP’den yeni kopmuştur ve bunlar **en ufak bir özleştirme yapmamışlardır**), partilerden biri de MHP’den kopmadır, bunlar düne kadar tarihî faşist partinin içinde görev yapan insanlardır. Panzehir, zehir ile aynı tözden imal edilmiştir!

2. CHP, ittifak içinde tarihinin belirli aşamalarında “burjuva ilerici” olarak nitelenebilecek bir mirası olan tek partidir. Bu yönde ileri sürülen yalınkat ve kolaycı nitelenelemelere katılmamakla, durumun çok daha çelişik ve karmaşık olduğunu düşünmekle birlikte, bunu bir varsayım olarak kabul etsek bile CHP’nin kendisininin

dahi hızla sağa doğru kaymakta olduğunun altını çizmek gerekir. KK'nun son zamanlarda ana kozlarından biri, faşist militanlara hitap ederek CHP'nin onlar için bu aşamada en iyi çatı olduğunu savunmak olmuştur. Sinan Ateş meselesini sadece bir hukuk sorunu olarak değil, iyi ülkücü/kötü ülkücü sorunu olarak ele almış, zaman zaman "CHP'li ülkücüler"den söz etmiştir. Millet İttifakı Türkiye politikasında sağ bir güç olarak sivrilmiş durumdadır. Şunu da vurgulamak gerekir: Millet İttifakı emperyalizm taraftarlığında çok daha açık sözlüdür. AKP ise çok daha kurnaz biçimde emperyalizm yanlısıdır!

3. İki tur arasında yapılan pazarlıkların en önemli gelişmesi, Millet İttifakı'nın sağ bir odak olduğunu bir kez daha teyit etmiş bulunuyor. KK, faşist Ümit Özdağ ile oturup pazarlık etmiş ve sonunda onunla bir protokol imzalamıştır. Bu protokol sadece halihazırda Türkiye'de bulunan milyonlarca sığınmacı ve göçmenin bir yıl içinde ülkeden kendi ülkesine iadesi türü ırkçı bir yönelişi değil, aynı zamanda Kürt sorununa ilişkin kayıym sisteminin devamını ve Kürt sorununun çözümü için Kürt hareketiyle müzakerelerin dışlanmasını öngören birtakım başka politikaları da anlaşmaya bağlıyor. Bu daha işin başı!

4. Millet İttifakı her tür krizde teyel yerlerinden sökülecek bir yamalı bohçadır. Bunu kanıtlamak için uzun uzadıya analizlere ihtiyaç yok. Mart başında Meral Akşener'in masayı terk ettiği üç gün her şeyi açık bir şekilde ortaya koyuyor. Akşener masadan neden ayrıldı? Çünkü İyi Parti'nin klasik faşist formasyondan gelen kadroları ve seçmen tabanının bir bölümü seçimlerde bir Alevi'ye oy vermeyi kabul edemiyordu. Bu deneyim söz konusu ittifakın ne kadar kırılğan olduğunu açıklıkla ortaya koymuyor mu? Akşener'in masaya dönmesini sağlayan, KK'nun başına gardiyan olarak verilen iki belediye başkanından birinin, Mansur Yavaş'ın, Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne CHP'den başkan seçilmesine rağmen "ülkücü" geleneğe hâlâ bağlılığını ilan etmekte beis görmeyen kişiliğidir.

5. Bu "yamalı bohça" karakteri o kadar önemlidir ki, bir bakıma RTE'nin cumhurbaşkanı seçimini kazanmasına bu yol açmıştır. RTE'nin seçimden galibiyetle çıkmasının çeşitli nedenleri arasında bu hiç tartışılmıyor. Kılıçdaroğlu'nun kendi adaylığında ısrarı, İyi Parti'nin bir dizi örgütünün ve tabanının bir bölümünün Kılıçdaroğlu'na oy vermemesine yol açmış olmalıdır. Hatta daha ileri giderek Deva, Gelecek ve Saadet Partileri'nin kısıtlı seçmeninden bir bölümünün de bir Alevi'yi cumhurbaşkanı yapmaktan kaçınmış olduğunu düşünmemek için hiçbir neden yoktur. Öte yandan, Meral Akşener'in son dakikaya bırakılan aday seçimi esnasında masayı terk etmesi de Millet İttifakı'na güveni sarsmış olmalıdır. Hormonlu kamuoyu araştırmaları ile üstü örtülen bu gerçekler aslında ittifakın "yamalı bohça" karakterinin seçim kazandırıcı değil kaybettirici bir faktör olduğunu ortaya koyuyor.

Rakiplerini bölmekte müthiş usta olan RTE önümüzdeki dönemde muhtemelen Millet İttifakı'nı bölmek üzere deneme balonları uçuracaktır. Yakın gelecek bir dizi pazarlığa sahne olabilir. KK çok düşük ihtimalle seçimi kazanmış olsaydı bile, ittifak ortaklarıyla ilişkisi öylesine ince birer pamuk ipliğine bağlıydı ki, bölünme kaçınılmaz hale gelebilirdi. Şimdi üstelik RTE'nin elinde hükümetten pay kozu var. Bugün olmasa da gelecekte zamanı geldiğinde bunlar karşı tarafı bölmek için kullanılacak güçlü birer koz olacaktır.

İyi Parti kurmayları zaten ittifakın seçime özgü olduğunu, bu aşamada sona ermiş olduğunu söylediler bile.⁴ Ama sekiz ay sonra düzenlenecek yerel seçim için ittifakın yeniden gündeme gelmesi bal gibi düşünülebilir. Oysa Erdoğan'ın özellikle İstanbul'u alma konusunu neredeyse bir takıntı haline getirmiş olduğu ortada. Daha 28 Mayıs gecesi, seçim sonrası ilk konuşmasında dahi bunu derhal gündeme getirdi. Bu yüzden şimdiden pazarlıklar, olmazsa transferler başlayacaktır.

6. Millet İttifakı'nın programının esası "cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi" olarak anılan ucube sistemin yerine "güçlendirilmiş parlamenter sistem" adı verilen bir rejimi yerleştirmek. Biz DİP olarak yeni başkanlık sisteminin, günümüzün politik ve ekonomik çalkantılarla sarsılan dünya sistemi çerçevesinde Batıcı-laik kanat dâhil Türkiye burjuvazisinin tamamının çıkarlarına hitap ettiğini, dolayısıyla Millet İttifakı'nın da iktidara gelecek olsa bu rejimi benimseyeceğini vurguladık. Örnek olarak da, Fransa'da Charles de Gaulle'ün 1958'de kurduğu 5. Cumhuriyet'i başlangıçta "sürekli darbe" olarak niteleyen François Mitterrand'ın iktidara geldiğinde 14 yıl boyunca (1981-1995) bu rejimle devleti yönetmesini verdik.

Beklenen daha şimdiden oldu! Millet İttifakı'nın kurulmasının ilk heyecanı dindikten sonra fark edildi ki (a) İttifak'ın anayasa değişikliğini gerçekleştirecek çoğunluğa erişmesine olanak yoktu (tabii şimdi mecliste çoğunluğa bile olmadığı ortaya çıktı); (b) İttifak'ın mimarları, cumhurbaşkanı seçimini kazandığı takdirde, anayasanın RTE'ye tanıdığı bütün yetkileri KK'nun da kullanması olasılığından en ufak bir rahatsızlık duymuyorlar; (c) hatta, birinci turdan sonra ortaya çıktığı gibi KK'nun, seçildiği takdirde mecliste kendisine karşı olan bir çoğunluğa rağmen hükümet etmesi gerektiği için anayasanın cumhurbaşkanına meclisi boyunduruk altına almak için verdiği bütün yetkilerin kullanılmasına, eskiden şiddetle itiraz ettikleri halde şimdi evet diyorlar.

7. AKP'nin çok ileri gittiği, hatta yasaları çiğnediği durumlarda, Millet İttifakı unsurlarının, özel olarak da CHP'nin her defasında teslimiyet bayrağını çektiği biliniyor. Geçmişte başka yazılarımızda sayısız örnek verdik bu konuda. Burada ikişyle yetinelim. Yüksek Seçim Kurulu 2017 referandumunda seçimin orta yerinde, hiç kuşku yok ki RTE'den sâdır olan bir talimatla, kuralları değiştirerek mühürsüz zarfların da geçerli olacağına karar verdiğinde CHP sus pus oldu, bunu sineye çekti. RTE homurdanmalara karşı suçu itiraf etti: "Atı alan Üsküdar'ı geçti" dedi! Son seçimde RTE'nin anayasaya aykırı olarak üçüncü defa aday olmasına karşı da CHP ve Millet İttifakı'nın çok cılız bir tepki verdiği biliniyor.

8. Şimdi deniyor ki AKP seçimi zorbalıkla, şaibeli sandıklarla, yabancılara vandaşlık vererek kazandı. Bunların yanlış olduğunu söylemiyoruz. Biz de DİP olarak bu seçime "sopalı seçim" dedik. "Seçimin simgesi, Erzurum'da İmamoğlu mitinginde başı taşla yarıldığı için kanayan yavrudur" dedik.⁵ Bundan beteri de olabilirdi. Seçim öncesinde Süleyman Soylu'nun "darbe" açıklaması, "üzerinizde tepineceğiz" tehdidi, "gerekirse seçim sonuçlarını tanımayız"dan başka bir anlama gelebilir miydi? Erdoğan'ın kendisinin, Binali Yıldırım, Bekir Bozdağ ve diğerle-

4 *Cumhuriyet*, 2 Haziran 2023, s. 2.

5 "Devrimci İşçi Partisi 2023 Seçim Değerlendirmesi: Erdoğan'ın Zaferi Değil Düzen Muhalefetinin Sefaleti: Tek Yol Sınıf Siyaseti", 29 Mayıs 2023, <https://gercekgazetesi1.net/dip-bildirileri/devrimci-isci-partisi-2023-secim-degerlendirmesi-erdoganin-zaferi-degil-duzen>.

rinin de açıklamalarıyla halkı bu yönde hazırlamaya çalıştıkları açık değil miydi? AKP İstanbul İl Örgütü'nün seçime yakın bir tarihte İstanbul çapında bir gençlik yürüyüşünü *gece saatlerinde* düzenlemesinin bir seçim gecesi operasyonu için prova olduğu belli değil miydi?

Şimdi soruyoruz: Millet İttifakı böyle bir durumda ne yapacaktı ki halka bu yolun bizi istibdaddan kurtaracağını vadedip duruyordu? Karşınızdaki yasaların koyduğu sınırları tanımazken, o çerçevenin dışına çıkmaya hazırlanırken siz daha sandıkları bile koruyamıyorsanız, “AKP gençliği” seçim gecesi sokağa çıksaydı ne yapacaktınız? Vaadlerinizin altının boş olduğu açık değil midir?

9. KK'nun müthiş stratejisinin nasıl ters teptiğine değinmeden bitirmeyelim. Bugün mecliste İslamcı ve faşist partiler ile o kökenden gelen partilerin 400'den fazla milletvekili vardır. Bunun anlamı bu iki grup partinin halka gitmeye zahmet bile etmeden anayasayı değiştirebilecek güce kavuşmuş olmasıdır. Bu, doğrudan doğruya KK'nun büyük bir titizlikle inşa ettiği ittifak “sayesinde” böyle olmuştur. Bu 400 milletvekilinin 40'a yakını CHP listesinden meclise giren dört partinin milletvekilidir. Şimdi AKP kökenli iki parti ile Saadet (gayet doğal olarak) CHP'den ayrılarak İslamcı bir başka meclis grubu oluşturuyor. Teşekkürler KK!

Sosyalist sol ve Kürt hareketi kaderlerini Millet İttifakı'na bağlıyor

Türkiye sosyalist solunun ezici çoğunluğunun yanı sıra Kürt hareketi de bu seçime ilişkin politikalarını Millet İttifakı'na tâbi kıldılar ve bunda sonuna kadar ısrar ettiler. Her şeyden önce burjuvazinin bir kanadına verilen bu desteğin ne kadar yaygın olduğunu görelim.

KK'nu destekleyenler arasında Kürt hareketinin yanı sıra üç ayrı grup sosyalist parti vardı. (a) Kürt hareketi KK'nu iki tur arasında Ümit Özdağ ile yaptığı yüz kızartıcı protokole rağmen sonuna kadar destekledi. (b) On yılı aşkın süredir HDP içinde çalışmakta olan bir dizi sosyalist grup ve parti bir ya da iki istisna ile HDP önderliğinin KK'nu her iki turda da destekleme kararına uydu. (c) Emek ve Özgürlük İttifakı saflarında HDP'nin yanı sıra yer alan altı sosyalist parti ve oluşum da KK'na destekte yalpalama göstermedi. (d) Sosyalist Güç Birliği'nde yer alan dört partiden yalnızca Türkiye Komünist Hareketi KK'na oy çağrısı yapmadı. Ama açıkça karşı tutum da belirtmedi. Sosyalist hareketin kendine özgü doğrultusunu vurguladı, kendilerine kulak veren kitleye örgütlenme çağrısı yaptı, ama o kadar. Nihayet, Trotskist grupların önemli bir bölümü de TİP listelerinden (seçilmeyecek yerlerde) aday oldu ya da doğrudan TİP'e katılarak örgütlenme çalışmalarının parçası haline geldi. Böylece, KK'na oy vermeyi de benimsemiş oldular.

Böyle olunca KK'na oy kullanılmasına karşı çıkan sadece bir avuç sosyalist oluşum kaldı. Hareketin büyük çoğunluğunun burjuvazinin kuyruğuna takılmasına karşı mücadele görevini layıkıyla yerine getiren ve bu yüzden sosyalist politikaya ilişkin bilincin çok düşük olduğu bu dönemde bilen bilmeyen birçok insanın saldırısına maruz kalan bir tek Devrimci İşçi Partisi oldu.

Şimdi KK'na verilen sınırsız ve koşulsuz desteğin hem sosyalistler hem de Kürt

hareketi açısından neden intihar anlamına geldiği meselesine girelim. Açık ve anlaşılır olması ve demagojiyle geçiştirilememesi için bunu da yukarıdaki gibi yine kalem kalem özetleyerek anlatacağız. (İdeal olan, bu politikanın sosyalist oluşumlar açısından yakıcı olanları ile Kürt hareketi açısından önem taşıyanlarını birbirinden ayırmak olurdu ama yazıyı daha fazla uzatmaktan kaçınmak için ortalama bir yaklaşım benimsemeye karar vermiş bulunuyoruz.)

1. Batıcı-laik burjuvazinin ana partisinin kuyruğuna takılma politikası **proletaryanın sınıf bağımsızlığına büyük darbe vurur**. Partimiz DİP daimi olarak yüzlerce, binlerce işçinin doğrudan ya da dolaylı biçimde nabzını tutma olanağına sahip bir parti. Kürt veya Alevi olmayan işçilerin belki de üçte ikisi oylarını AKP ya da MHP'ye veriyorlar. Şimdi bu insanları sempati duydukları bu partiden kopmaya çağırırken KK'na oy kullanmalarını önermek, onları başka türden bir partiyi, devrimci bir proletarya partisini inşa etmeye çağırma çabasını açıkça baltalar. Aslında bu söylediğimizin öteki sosyalist partiler için de geçerli olması gerekirdi. Ancak 20. yüzyılın sosyalist inşa deneyiminin, başta SSCB olmak üzere çökmesinden sonra sosyalist hareketin işçi sınıfına ilişkin kayıtsızlığı bu hareketlerin dikkatlerinin bambaşka konular üzerinde yoğunlaşmasına yol açıyor. Bazı istisnalar yok değil elbette, ama genel kural bu. Günlük faaliyetiniz neye odaklanmışsa ona öncelik vermeniz de olağandır. Maddi koşulların bilinci belirlemesi kuralı burada da geçerlidir.

Bu arada, bir yanlış anlamayı önlemek isteriz. İşçilerin sınıf bilincinin gelişmesine diyalektik olmayan bir tarzda bakmamak gerekir. AKP veya MHP'ye oy veren işçilerin dünyayı kavrayışında statik bir bakışa sahip olduğunu düşünmek için bir neden yoktur. Bu işçiler, işçi kolektiflerinin sendikal çalışmalarının baltalanması, grev yasağı ya da fabrika işgalleri esnasında kendilerini püskürtmeye çalışan polis ya da jandarmaya karşı genellikle en ön saflarda mücadele ederler. Burada şu ya da bu özel durumdan, istisnalardan falan söz etmiyoruz. Bu, işçi sınıfı saflarında sistematik olarak görülen bir davranış kalıbıdır. Partimize sempati duyan ya da partiye katılan işçilerin birçoğu da bu tür işçilerdir. Yani işçi CHP'li ise daha bilinçlidir, sosyalizme daha kolay gelir diye bir şey yok. Önce CHP'li olsun, sonra sıra sosyalizme gelir gibi diyalektik hareketin dışında bir beklenti de yanlışdır. Bunu ancak CHP konusunda yanlısamları olan solcular düşünebilir. Gelişme çoğunlukla sıçramalıdır.

2. Sosyalist hareket içinde birçok unsur KK'na desteğini şöyle açıklamaktadır: “KK kazanır kazanmaz biz de muhalefete geçeceğiz, işçilerin, emekçilerin, ezilenlerin haklarını savunmaya başlayacağız, esas görevimize döneceğiz.” Bunun, 20. yüzyıl boyunca Stalinist partiler tarafından savunulan eski Menşevik yaklaşım olduğu açıktır.⁶ Demokrasi söz konusu ise sosyalistler burjuvaziye (ya da bir kanadını, neden olmasın Koç'ları, Sabancı'ları) desteklemelidir. Bu bir yana, KK'na verilen desteğin anlık, tek defalık bir taktik olduğu da gerçeğe aykırıdır. CHP'ye (ve onun içinde olduğu ittifaka) 2016'dan bu yana açıkça, Gezi halk isyanından yani 2013'ten beri ise örtük olarak destek verilmiştir. Biraz şaka gibi ama Türkiye sosyalistlerinin Gezi'den çıkarttığı sonuç RTE'yi sandıkta yenilgiye uğratmak gerektiğidir. Bunu

6 Sungur Savran, “Türkiye Sosyalist Hareketinde Menşevikleşme”, *Gerçek* gazetesi, sayı 164, Mayıs 2023, <https://gercekgazetesi1.net/politika/turkiye-sosyalist-hareketinde-menseviklesme>.

Devrimci Marksizm'in bu sayısında Gezi hakkındaki yazımızda örnekleriyle anlatıyoruz. KK'nun "Adalet Yürüyüşü"nden itibaren ise bu destek tamamen stratejik bir yöneliş biçimini almıştır. Gelecekte de sosyalistlerin **tamamı olmasa bile çoğunluğu** "güçlü olalım", "birlik olalım" gerekçeleriyle CHP'nin (ve devam ediyorsa Millet İttifakı'nın) yamacından ayrılmayacaktır. Yaşayıp göreceğiz.

3. Böyle bir strateji AKP iktidarının herhangi bir aşamasında akılcı bir politika olmuş olsaydı bile, bunun çok uzun zaman önce terk edilmiş olması gerekirdi. Bu hattı benimseyen sosyalist hareketlerin kendi iddialarına göre bu stratejinin tek bir amacı vardır: RTE'yi yenilgiye uğratarak istibdad rejimine son vermek. Ne var ki, Gezi halk isyanı ile günümüz arasındaki on yıl boyunca RTE ne zaman kendini köşeye sıkışmış bulduysa CHP bir orta yol önererek, bir uzlaşma senaryosu yaratarak **RTE istibdadının ayakta kalmasına yardım etmiştir!**⁷

AKP'nin yasaları çiğneyerek yarattığı oldu bittiler karşısında CHP ve Millet İttifakı'nın içine düştüğü teslimiyetçi tutum, "sandık güvenliği" tartışmaları açısından hayati önem taşıyor. Okura 2017 anayasa referandumunda ne yaşandığını hatırlatırız. Bu sefer de belirleyici an CHP'nin seçimi burun farkıyla kazanması halinde AKP'nin hileye dayanarak seçimi kazandığını ilan etmesi halinde yaşanacaktı. Biraz siyasi bilinç sahibi her insan (hele AKP sözcülerinin ağzından dökülen tehditleri de göz önüne alırsanız) bu durumda iki taraf arasında büyük bir gerginlik doğacağını biliyordu. Millet İttifakı'nın bu konuda en ufak bir hazırlığı bile yoktu. CHP ürkek insanlar partisi haline gelmiştir. Bu kez yanında bütün haklarını dişini tırnağına takarak kazanmış olan Kürt halkının olduğunu bile fark edememiş durumdaydı! RTE kampını sadece seçim zemininde yenemezsiniz. Sokak baskısına karşı direnme kapasitenizin de olması gerekir. Bu, Millet İttifakı'nın aslında İstibdadı yenilgiye uğratmak açısından yararsız olduğunu tartışmasızca gösteriyor. Bu, sosyalist hareketin **sadece "sandık güvenliği" dar anlamıyla değil, halkın iradesini savunmak bakımından** ne hazırlık yaptığı sorusunu gündeme getiriyor.

DİP, kendisi ne Emek ve Özgürlük İttifakı'nda ne de Sosyalist Güç Birliği'nde yer almadığı halde **halkın iradesini savunmak bakımından** bütün sosyalistlerin ve Kürt hareketinin birlikte örgütlenmesi yolunda da çağrı yaptı. Artık oy tercihlerinin ortaya çıktığı bir aşamada, Aralık 2022'de yayınlanan Devrimci İşçi Partisi Merkez Komitesi imzalı ve bildirinin içeriğinin özeti şu sonuç cümlelerinde özetlenmiştir: "Halkın iradesi ancak düzen siyasetinden bağımsız olarak savunulabilir. Bugüne kadar farklı ittifaklarda bulunan güçler seçimler konusunda ortak bir tutumda buluşmasa dahi mutlaka sandık güvenliği ve halkın iradesinin gaspı tehlikesi konusunda, halkın iradesinin savunulmasında ve kardeş kavgasına karşı işçilerin birliğini halkların kardeşliğini yükseltmekte birlik olmalıdır!"⁸

Burada ne dendiğini anlamak istemeyene söyleneni şöyle anlatalım: CHP ve or-

7 Bunun çok sayıda örneğini birçok yazımızda anlattık. En yakın dönemde yazdığımız bir yazıya bakılabilir: "Lenin'in 'Sol' Komünizm'ini Nasıl Okumalı?", <https://gercekgazetesi1.net/politika/leninin-sol-komunizmini-nasil-okumali>.

8 "Düzen Siyasetinden Kopun! İstibdadı Yenmek, Halkın İradesini Savunmak, Kardeş Kavgasına Karşı Çıkmak İçin Birleşelim!", https://gercekgazetesi1.net/dip-bildirileri/dip-bildirisi-duzen-siyasetinden-kopun-istibdadi-yenmek-halkin-iradesini-savunmak-kardes_kavgasina.

takları sadece sandık güvenliğine sahip çıkmakta⁹ yetersiz değildir. Daha da önemlisi, AKP gençliği seçim gecesi sokaklarda terör estirirse buna cevap vermekten, yani halkın iradesini savunmaktan âcizdir. DİP halkın kullandığı oyun gittiği yeri onaylamasa bile yine de halkın iradesinin geçerli olması için mücadele etmeye hazırdır. Biz seçime giren tek bir örgütün bu konuyu tartıştığını görmedik, duymadık!¹⁰ DİP'in bu çağrısına da cevap verilmedi. Mesele o değil. Koskoca sosyalist hareketin, Deniz'lerin, Mahir'lerin, İbo'ların izleyicileri olduklarını iddia eden siyasi akımların da içinde olduğu bir sosyalist hareketin ezici çoğunluğu bu meseleyi ya düşünmüyor ya da düşündüğü halde parmağını kıpırdatmıyor. İki olasılığın her ikisi de birbirinden daha acı!

Devrimci İşçi Partisi'nin kabul görmeyen önerisi

Bütün bunlar DİP'in seçimlere sırt çevirdiğini göstermez. Seçimler sınıf mücadelesinin ve sosyalizm kavgasının kendine özgü boyutları olan bir merhalesidir. DİP seçimleri küçümsemez. Sadece mücadelenin esas aracı olmadığını vurgular. DİP 2023 seçimlerini görmezlikten gelmek bir yana, tam tersine, işin sonunda nereye varacağını öngördüğü için çok erkenden, Temmuz 2022'de, daha hiçbir parti nasıl oy kullanacağını açıklamadan önce, sosyalist hareketin tamamına yönelik olarak kendi önerisini yapmıştır.¹¹

Yalın bir öneriydi bu: Hep birlikte bir Bağımsız Sosyalist Odak kurulması teklif ediliyor, yeni rejimde anlam taşıyan tek iktidar odağı cumhurbaşkanlığı olduğundan bu odağın cumhurbaşkanı seçimine ortak aday ile girmesi öneriliyordu. İşçi sınıfının taleplerini, istibdada karşı hürriyet mücadelesini ve emperyalizm ve savaşa karşı bir tutumu merkezine alan, üzerinde ortaklaşılabilir bir programın bu seçimin zemini olması öngörülüyordu.

Öneri, aynı zamanda seçim ikinci tura kalırsa ne yapılacağına ilişkin bir öneri de içeriyordu. Sosyalist adayın bunca yıllık zaafardan sonra ikinci tura geçmesi olasılığı çok zayıf olduğu için gündeme gelecek soru muhtemelen burjuva adaylardan birine oy kullanılıp kullanılmayacağı idi. DİP bu durumda hiçbir burjuva adaya oy kullanmayacağını açıklıyor ama herkesin kendi tutumunu açıklaması temelinde yürümenin en doğrusu olacağı da vurguluyordu.

Bu taktikten üçlü bir kazanım elde edilebilirdi: İlkin, sosyalist sol *halkın karşı-sına birleşik olarak çıkacağı için* bir ilgi odağı haline gelecek ve muhtemelen 12

9 Bu konuda seçim sonrasında açık itiraf gelmiştir. Önce CHP milletvekili ve Parti Meclisi üyesi Gökhan Günaydın "sandığa egemen olamadık" dedi. Ardından 14 Mayıs'taki ilk turda partide bu konuda esas sorumlu konumda olan ama seçimden sonra ayrılmak zorunda kalan Onursal Adıgüzel en yetkili ağız olarak bunu kabullenmiştir. Bkz. Barış Pehlivan, "Yalan Söylemişler", *Cumhuriyet*, 2 Haziran 2023, s. 4.

10 Kimse elmalarla armutları birbirine karıştırıp TİP'in ilk turda birtakım sandıklarda hile ihtimalinin yüksek olduğunu ortaya çıkaran çalışmasını hatırlatmaya kalkışmasın. Bu, sandık güvenliği çalışması. Kendi içinde elbette değerli. Biz bir sonraki aşamadan söz ediyoruz. Yani halkın iradesinin zorbaca gasp edilmesini engelleyecek pratik çalışmadan.

11 Merkez Komitesi'nin bu bildirisi "Emekçi Halkın Yakıcı Sorunları Sosyalist Çözümleri Dayatıyor! Düzen Siyasetinin Çözumsuzlüğü Bağımsız Bir Sosyalist Odağı Zorunlu Kılıyor!" başlığını taşıyordu. <https://gercekgazetesil.net/dip-bildirileri/emekci-halkin-yakici-sorunlari-sosyalist-cozumleri-dayatiyor-duzen-siyasetinin>.

Eylül'den bu yana en başarılı seçim performansını gösterecekti. İkincisi, bu politika sınıf sorunlarını propagandada merkeze alarak ve kendi adayını halkın tercihine sunarak **sınıf bağımsızlığı kavrayışını öne çıkaracak**, böylece gelecekte sosyalist partilerin işçi sınıfı içinde çalışma yapmasının koşullarını güçlendirecekti. Nihayet, seçimleri RTE ve Cumhuriyet İttifakı kazandığı takdirde, farklı sosyalist partiler arasında işbirliğinin gelişmesi **geleceğin zorlu savaşlarına hazırlanmak** bakımından büyük avantaj olacaktı.

Ne var ki, her iki odakta da CHP destekçiliğinde en uçta tutum alan birer parti vardı. Emek ve Özgürlük İttifakı içinde TİP, Sosyalist Güç Birliği içinde Sol Parti daha baştan mutlaka Millet İttifakı adayına oy verilmesinde kararlıydı. Diğer partiler, bazıları belki çok gönüllü olmadıkları halde bu yaklaşıma onay verince bu tutum yaygınlaştı. HDP ise diğerlerinden farklı davranacaktı. En azından CHP karşısında bir pazarlık kozuna sahip olmak amacıyla bile olsa kendi adaylarını çıkarıp çıkarmayacakları meselesinin koşullara bağlı olduğunu açıkladılar ve Millet İttifakı adayının kim olacağını beklemeye koyuldular. Mesela Mansur Yavaş'ın İyi Parti açısından makbul bir aday olarak öne sürüldüğünü herkes biliyordu. Ne var ki, Yavaş, yukarıda belirttiğimiz gibi "ülkücü" olduğunu açıklamıştı. Bu durumda HDP'nin Millet İttifakı'na oy vermesi mümkün olmayacaktı. Bu tutumun (Ekmeleddin benzeri bir aday dışında) "kim aday olursa olsun" Millet İttifakı adayına oy vereceğini açıklayan TİP'in tavrından çok farklı olduğu açıkça görülüyor. Sonunda, HDP'nin de bilinen nedenlerden çatısı altında yer aldığı Yeşil Sol Parti, tutumunu Kılıçdaroğlu'nun adaylığı kesinleştikten sonra seçime bir aydan az zaman kala açıkladı. Kaldı ki, şimdi Selahattin Demirtaş'ın *Artı Gerçek* röportajından öğreniyoruz ki¹² HDP içinde bir de adayın kim olacağı üzerinde bir tartışma da yürümüş.

Şimdi artık sonuçları bildiğimize göre iki ayrı politikanın sonuçlarını karşılaştıran bir bilanço çıkarmak yararlı olacaktır. Sosyalist sol cumhurbaşkanı seçimi için benimsenmiş olan politikadan hiç ama hiçbir şey kazanmamıştır. Kimileri bazı sosyalist partilerin seçimlerden güçlenmiş olarak çıkmış olduğunu söyleyerek itiraz edebilir. Biz sadece cumhurbaşkanı seçimlerinden bir kazanç var mı onu konuşuyoruz. Bu seçimin hiçbir yararı olmamıştır. Sosyalist sol, hatta Kürt hareketi pasif, tâbi aktörler konumuna düşmüştür. Bunun açık kanıtı iki tur arasında olan bitendir. Birinci turun hemen ertesinde hem HDP hem de bazı sosyalist partiler ikinci turda da Millet İttifakı'na destek vereceklerini açıkladılar. Ama ne gördük? KK iki faşistle, Ümit Özdağ ve Sinan Oğan'la pazarlığa oturdu, sonunda da Özdağ ile o sığınmacı/göçmen düşmanı, Kürt sorununda müzakereye dayanan bir çözümü dışlayan, kayyım sistemine güya "istibdad karşıtı" bir cephe açısından da meşruiyet sağlayan o yüz kızartıcı protokolü imzaladı. Öyle anlaşılıyor ki, HDP ile bu mesele kapalı kapılar arkasında yapılan bir toplantıda bile görüşülmemişti. Zira HDP protokol imzalanınca bir basın toplantısıyla rahatsızlığını dile getirdi, kararını ertesi gün açıklayacağını ifade etti. Belli ki CHP'den bir açıklama bekleniyordu. KK'nun yüzde on oyu olan bir destekçisine bile böyle saygısızca davranabilmesine kimin hangi davranışının cesaret verdiğini herkesin kendisine sorması gerekir!

12 İrfan Aktan'ın *Artı Gerçek* için yaptığı röportaj, 1 Haziran 2023, <https://artigercek.com/makale/selahattin-demirtas-ben-hdpliyim-ve-oyle-de-kalmaya-devam-edecegim-252314>.

Bunu, bir Bağımsız Sosyalist Odak kurulup ortak bir aday gösterilebilseydi, bu adayın iki tur arasında sosyalistler için ne tür olanaklara kapı açabileceği ile karşılaştırm. Özdağ CHP ile pazarlık ederken arkasında sadece yüzde 2,2'lik bir seçmen kitlesi vardı. Bu yüzde 2,2'nin ilk defa halk karşısına çıkmış bir parti ve liderinin ikinci tur konusunda sözünü ne kadar dinleyeceği de kuşkuluydu. Bizce sosyalistlerin ortak adayı büyük işçi emekçi kitlelerinin sorunlarını ısrarlı biçimde gündeme getirdiğinde bu enflasyon ve yoksullaşma döneminde yüzde 2,2'den de fazla oyu rahatlıkla alırdı. Üstelik ne oy olduysa seçmenin o oyun ardında duracağını herkes biliyor olurdu. 21. yüzyıl Türkiye'sinde insanlar öyle rastgele bir sosyalist adaya oy kullanmaz. Ayrıca, bu durumun iki tur arasında bütün halkın sosyalist adaya nasıl kulak vermesine yol açacağını hayal edin. Başka hiçbir sonuç elde edilemese bile, sosyalistler böylece ilk turda olacağı gibi sadece gönlü solda olan bir seçmen kesiminin değil **bütün toplumun** dikkatini üzerlerine, programlarına çekmiş olacaktı. Böylece, uzun yıllar sonra ilk kez burjuva düzeninin halkın gözünde teşhiri için büyük bir fırsat doğacaktı. Bunun seçimden sonra sosyalistlerin işçi sınıfı ve emekçiler arasında örgütlenmesine nasıl hizmet edeceğini görmemek mümkün mü?

İşte size iki taktik arasındaki fark.

Bütün bu gelişmelerden sonra DİP'in seçim politikasını da özetleyelim. DİP her iki turda da burjuva adaylardan hiçbirine oy verilmemesi için aktif politika yürüttü. Bu mesele, küçük burjuvaziyi kerteriz olarak alan sosyalist partilerin çoğunun tam anlamıyla **kör noktasıdır**. Bunu duyan kafası dağılmış sosyalist bize diyor ki, "böylece KK'nun oylarının azalmasına yol açıyor, AKP'ye yardım etmiş oluyor-sunuz." Bunu nereden biliyorlar? Bizim hitap ettiğimiz kitlenin, bizim o "kötücül tutumumuz"un etkisi olmasa mutlaka KK'na oy vereceğini niçin varsayıyorlar? Çünkü bizim de kendileri gibi sadece modern küçük burjuvaziye, eğitilmiş yarı-proletaryaya, kamu çalışanlarına, öğrenci gençliğe, emekli solculara, feministlere hitap ettiğimizi sanıyorlar. Hayır, DİP AKP'ye ve MHP'ye oy veren birçok işçiye, emekçiye ve onların muhafazakâr ailelerine günbegün hitap ediyor, doğrudan veya dolaylı yollardan. Dolayısıyla, bu işçilere **hiçbir** burjuva cumhurbaşkanı adayına oy vermeyin demek, bunu işçi emekçinin RTE'ye neden oy vermemesi gerektiği konusunda gerekçelerle destekleyerek güçlendirmek aynı zamanda RTE oyunu da azaltıyor. Keşke diğer sosyalistler de RTE oylarını azaltacak bir çalışmadan gelse-lerdi bu seçimlere!

Meclis seçimlerinde ise DİP sınıf dayanışması temelinde, sosyalistler arasında Türkiye Komünist Hareketi'ne oy verilmesini tercih etti, bu yönde çağrı yaptı. Bunun nedenleri berraktır: Birincisi, DİP ile TKH 2022 Şubat ayında Ukrayna savaşı başladığından bu yana açık bir NATO ve emperyalizm karşıtlığı zemininde bu konuda birlikte faaliyet yürütmektedir. İkincisi, TKH seçime giren sosyalist partiler arasında bağımsız sesi olan ve KK'na açıkça karşı çıkmamakla birlikte oy çağrısı da yapmayan tek parti olmuştur.

Erdoğan neden yeniden kazandı?

Bütün yazılarımızda vurguluyoruz: RTE ve Cumhuriyet bir “zafer” kazanmadı! Sadece seçimleri (burun farkıyla) önde bitirdi, seçimi kazandı, galip geldi. Buna bir “zafer” adını takmak yağcılıktan başka bir şey değildir.

Ama kazandı. Devlet olanaklarının yüzüstü kullanılmasından şaibeli sandıklara, Türk vatandaşlığına yeni geçmiş kişilerin oylarından şiddet tehditlerine birçok neden buna katkıda bulunmuş olabilir. Kurulan yeni ittifaklar RTE'nin oy oranını az ya da çok yükseltmiş olabilir. Ama içinden geçmekte olduğumuz türden bir ekonomik sarsıntı ve yoksullaşma döneminde RTE yine de kitlelerin çok önemli bir kesimi üzerinde nüfuzunu korumasaydı bu mümkün olamazdı. Bu nüfuz neden korunabilmiştir?

Bunu “sosyoloji” temelinde açıklamak gerektiğini söyleyenler, bunun nedenlerini hâlâ anlayabilmiş değiller. Üstelik sadece RTE iktidarları dönemi için değil, daha öncesinde Erbakan'ın ilk sınırlı gelişme evrelerinden sonra 1994'ten itibaren gösterdiği patlamalı yükseliş dönemi için de anlayamadılar. İslamcılığın Türkiye'de sadece son 20 yılda değil, son yarım yüzyılda tutarlı, istikrarlı, neredeyse ezici bir güçle yükselmiş olduğuna yıllar önce işaret ettik.¹³ Oysa, RTE'nin en fazlasından ikincil bir rol oynadığı aşamalar Batıcı-laik aydın takımınca görmezlikten geliniyor. RTE, 2000'li yılların başından itibaren, zaten var olan bu yükselişin içinden halkın “işte bizden biri” diyebilecek kadar kendine yakın bulduğu bir önder olarak büyüdü. Bu ikisi bir araya geldi ve bugünkü durum doğdu.

RTE, sağlığı elverdiği ölçüde ve sınıf mücadeleleri, ekonomik sarsıntılar, uluslararası çalkantılar bir kopuş veya erken seçim yaratmadıkça, en az çeyrek yüzyıl Türkiye'nin başında kalmış olacak. Başbakanlığı 2003'te devraldığı hesaba katılırsa 2003-2028 arası 25 yıl RTE dönemi olacak. Cumhuriyet Türkiye'sini en uzun süre yönetmiş olan Mustafa Kemal Atatürk'ün yönetiminin bile (23 Nisan 1920'den, Kurucu Meclis'ten, yani Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşundan başlatsak dahi) en fazla 18 yıl sürmüş olduğunu hatırlayacak olursak olağanüstü bir durumla karşı karşıya olduğumuz açıktır.

İslamcılığın bu parlak yükselişinin temelinde ikinci Türkiye devriminin (1918-1923 Millî Mücadele dönemi) sınıf karakteri ve Türkiye burjuvazisinin bu *kitlesiz* devrimini Batı emperyalizmine kölece tâbi olmaya, onu taklit etmeye dayanan bir kapitalistleşme süreci ile taçlandırması vardır. Bunu da yıllar önce *Devrimci Marksizm* sayfalarında yayınlanmış bir başka yazımızda açıklamıştık.¹⁴

Çıplak biçimde ifade edelim: Türkiye'nin Batıcı-laik aydın topluluğu, Anadolu halkının “sosyolojisi” ile uğraşacağına önce kendi sosyolojisini anlasa iyi eder. Yoksa Türkiye böyle giderse bir süre sonra Asrika olarak anılacak bir ülkeye dönüşebilir!

Erdoğan siyasi olarak zayıflamış olabilir. Ayrıca sağlığı da gittikçe kötüleşiyor olabilir. Ama yaşadığımız seçimler göstermiştir ki Türkiye, İslamcılığın gücünün

13 Sungur Savran, “İslamcılık, AKP, Burjuvazinin İç Savaşı”, Neşecan Balkan vd. (haz.), *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, İstanbul: Yordam Kitap, 2013.

14 “Sungur Savran, “Faşizm mi, Rabiizm mi?” *Devrimci Marksizm*, sayı 27, Yaz 2016.

ülkenin yaşamına damgasını vurmakta olduğu bu gelişme evresini henüz geride bırakmaktan uzaktır. Bu döneme son vermek ancak komünist/sosyalist hareketin Türkiye politikasına bağımsız bir biçimde girmesiyle ve işçi sınıfının dilini konuşmaya başlamasıyla mümkündür. İşçi sınıfı ve Türkiye'nin emekçi, yoksul halk kitleleri Erdoğan'ın kişiliğinden, tarzından, fikirlerinden neredeyse büyülenmiş durumdadır. Ama bu sadece bir insan ile kurulmuş bir ilişki değildir. Bu, Türkiye'nin son 100 yılının tarihi ile kurulmuş bir ilişkidir. Erdoğan dönemini ve onun mirasını yiyecek olan kadroların gelecekteki muhtemel hâkimiyetini sona erdirmenin yolu, işçi sınıfını, emekçileri, ezilenleri bu liderden ve bu akımdan kurtarmaktan geçiyor. Bunu sadece proleter devrimcileri yapabilir. Başarabilmeleri için tam da Erdoğan yanlısı kitlelerin *nefret ettiği* tarihsel geleneğin sözcülerinin kuyruğuna yapışmaları değil, sınıf bağımsızlığının yolunu tutmaları gerekiyor.

Cumhuriyetin 100. yılında yapılan bu seçimlerde cisimleşmiş olan bütün bu ilişkileri geçmişle, cumhuriyet Türkiye'sinin doğum anıyla ilişkilendirmek gerektiği konusundaki bu iddiamızı burada uzun uzun anlatmak mümkün değil; bunu 2023 yılı içinde yayınlanacak olan *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri*'nin 2. cildinde ayrıntısıyla ortaya koyacağız.

Gezi'nin ihtişamı ve sefaleti

Sungur Savran

...proletarya devrimleri, örneğin on dokuzuncu yüzyıldaki proletarya devrimleri, sürekli olarak kendilerini eleştirir; sürekli olarak kendi akışlarını kesintiye uğrattılar; onu yeniden başlatmak üzere, görünürde tamamlanmış olana geri dönerler; ilk girişimlerinin her türden eksiklikleriyle, zayıflıklarıyla ve zavallılıklarıyla acımasız bir titizlikle alay ederler; düşmanlarını, yalnızca, topraktan yeni güçler kazanabilmesi ve kendi karşılıklarına çok daha devleşmiş biçimde dikilebilmesi için yere sermiş görünürler; sürekli olarak, kendi öz amaçlarının belirsiz devasallığı karşısında yeniden korkuya kapılarak geri çekilirler; her türden geri dönüşü olanaksız kılacak durumun yaratılmasına ve koşulların kendilerinin şu şekilde bağırmasına kadar: *Hic Rhodus, hic salta!*

Karl Marx, *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*

Gezi hep şımartılarak büyütülen bir tek çocuk gibi oldu. Tek çocuk çünkü zaman geçtikçe giderek daha ağır bir istibdadın doğuşuna tanık olan iki on yıllık bir dönem boyunca çoğu insanın belleğinde övünülecek, yüceltilecek, umut kaynağı olabilecek tek atılımdı.² Ama artık bu yüceltmeye bir son vermek gerekiyor.

Biz bu yazıda Gezi'nin hakkını teslim etmekle birlikte gözümüzü kırpmadan eleştirel bir tablo çizeceğiz. Gezi elbette Türkiye tarihinde yerini almıştır. Gezi elbette Tayyip Erdoğan'ın ve AKP'nin 20 yılı aşkın iktidarı döneminde hayati bir dönüm noktası olmuştur. Gezi elbette düzene isyanla kaynaklanan, neşe saçan, ko-

1 Karl Marx, *Fransız Üçlemesi*, çev. Erkin Özalp, İstanbul: Yordam Kitap, 2022. s. 152-153.

2 Öyle olmadığı, Gezi'nin tek çocuk olmadığı bu yazı boyunca ortaya çıkacak. Ayrıca, burada sözü edilecek toplumsal mücadeleler dışında kalanlardan, en azından Tekel işçilerinin Sakarya Komünü (2009-2010) katiyen unutulmamalı.

münel bir hayatın insanlığa neler sunabileceğini gösteren harikulade bir deneyimdi. Ama muhteşem vaadine rağmen yolunu şaşırarak bir siyasi kalkışmanın kendini her bakımdan haklı göstermesine artık izin vermemek gerekiyor. Bugün, Gezi halk isyanından on yıl sonra, büyük özlemlerle tarih sahnesine çıkmış bir halk şimdi, Marx'ın dediği gibi, kendini eleştirmeli, her türden eksiklikleriyle, zayıflıklarıyla ve zavallılıklarıyla acımasız bir titizlikle alay etmeli. Ta ki “her türden geri dönüşü olanaksız kılacak durumun yaratılmasına” kadar. Emekçi halkın sömürsünü, ezilmesini ve sefaletini sürekli yeniden üreten, hayatı gittikçe yaşanılmaz hale getiren toplumsal güçleri yenilgiye uğratmak ancak böyle mümkün olacaktır.

Yine de Gezi'ye hak ettiği yeri verelim önce. Eleştirimizi bunun ardından yaparız.

1. Gezi neyi başardı?

Bizim için Gezi'nin en önemli yanı, AKP'nin gerici, baskıcı ve işçi düşmanı politikalarına karşı koymanın çeşitli biçimleri arasında en etkilisi olan *kitle mücadelesinin cisimleşmiş hali* olmasıdır. Gezi patlak verdiğinde AKP iktidarda on yılını doldurmuştu. O zamana kadar solun bu hükümete ilişkin tutumunu iki ana ideolojik akım belirlemişti.³ Bunlardan sol liberalizm bu gerici hükümete karşı çıkmak bir yana, onu destekliyordu. Bu düşünce tarzının savunucularının geliştirdikleri argüman, devlet-sivil toplum ya da merkez-çevre karşıtlığına yaslanıyordu. İddia şuydu: Türkiye'de, çekirdeğini ordunun oluşturduğu devletin hâkimiyetinde, demokrasiyi, “sivil toplum”u, hatta kapitalizmin gelişmesini engelleyen “merkez”in karşısında taşralı-Müslüman “çevre” güçleri demokrasinin, kalkınmanın ve ilerlemenin motoru olacaktı. Marksistler bu tür bir politikanın nasıl ağır riskler yaratacağı konusunda sol liberalleri erkenden ve sık sık uyardı ama 20. yüzyılın sosyalist inşa deneyimlerinin çökmesi dolayısıyla Marksizmin prestiji çok düşük olduğundan bu uyarılara kulak asılmadı.

Solun, Kemalizmin hâlâ büyük ölçüde etkisi altındaki diğer akımı ise tam ters yönde bir stratejiyi savunuyordu: AKP, bir ordu darbesiyle iktidardan uzaklaştırılmalıydı. Bu yöntem geçmişte, bazen çok kısa süreli olarak olsa da başarılı olmuştu; öyleyse AKP de kendinden öncekiler gibi bu yöntemle yenilgiye uğratılmalıydı.

Her iki yöneliş de feci şekilde çuvallayacaktı. İslamcıların önderliğinde bir demokratikleşme atılımı rüyası, uluslararası solun tarihine kendini ve halkı aldatmanın en yüz kızartıcı örneklerinden biri olarak geçiyordu. Solun karşı kanadının darbeciliği ise, 12 Mart ve 12 Eylül gibi askerî darbelerin yarattığı devasa sorunlar bir yana, yeni bir güçler dengesi ortamında darbenin günü geçmiş bir araç olduğu gerçeğine çarparak parçalanacaktı.

Gezi halk isyanı, kitlelere, sömürülen ve ezilen çoğunluğun, hâkim sınıfların farklı kanatlarından bağımsız kalarak, sosyal ve politik taleplerini kendi mücadeleleri sayesinde kazanması yolunda farklı bir bakış ve yöntemin olanaklı olduğunu kanıtlıyordu. Bu, Gezi'nin günümüz Türkiye'sinin siyasi iklimine ilişkin en ilham

³ Sungur Savran, “Burjuva Sosyalizminin Düşman Kardeşleri: Liberal Sol ve Ulusal Sol”, *Devrimci Marksizm*, sayı 2, Kasım 2006.

verici boyutuydu. Halk isyanının bu doğrultuda sağlam bir miras bırakmış olup olmadığı daha tartışmalıdır. Buna aşağıda döneceğiz.

Bu son soruya vereceğimiz cevaptan bağımsız olarak, halk isyanı **Erdoğan'ın iktidarı açısından bir dönüm noktası** oluşturdu. Halk isyanına kadar geçen sürede AKP toplumun önemli katmanları üzerinde hegemonya kurmuştu. Emperyalist ülkelerden sınırsız denebilecek bir destek alıyordu. Seçimlerde elde ettiği başarı her yeni oylamada artıyor, 12 Eylül 2010 anayasa değişiklikleri referandumunda yüzde 58 ile doruğuna çıkıyordu. Tabii bu son başarıda sağın ve solun liberallerinin desteği de epey bir rol oynamıştı. Bu seçim başarısı, Erdoğan'a o güne kadar yaşanan örneklerden farklı olarak, askerî müdahaleler karşısında olağanüstü bir dirençlilik kazandırıyor.

Oysa Gezi depremiyle birlikte, Erdoğan içeride olsun dışarıda olsun birçok müttefikini yitirmeye başladı. O güne kadar kendisine düşman olarak bakmış güçlerle ittifak yapması gerekli hale geldi. Böylece 2013'ten sonra, daha öncesinden farklı olarak, Erdoğan'ın iktidarda yolculuğu hep sarsıntılı ve inişli çıkışlı oldu.

Erdoğan'ın o zamandan bu yana karşısına çıkan birçok tuzağı ve engeli aşmış olması Gezi isyanından sonra işinin çok daha zor hale gelmiş olduğu gerçeğini değiştirmez. Önemli olan şudur: Bu güçlükler, onu birçok defa yan yollara sapmak ve böylece **stratejik güzergâhından uzaklaşmak zorunda bırakmıştır**. Yani Gezi Erdoğan'ın yirmi yıllık iktidarını neredeyse eşit olarak ortasından ikiye bölmüştür.

En çarpıcı şekilde söyleyelim: Askeriye, yüksek yargı, üniversite ve geçmişten beri sivil hükümetler üzerinde laikliğin ve Batı kurumlarıyla ilişkilerin muhafazası amacıyla vesayet uygulayan bütün burjuva kurumlarının Erdoğan'ı on yıl boyunca yolundan çevirememesine karşılık, Gezi halk isyanı iktidarı derinden sarsmayı başarmıştır.

Gezi isyanı, aynı zamanda, 2015 ortalarına kadar devam eden bir **dizi toplumsal mücadelenin de açılışını müjdeleyen olaydır**. Aslında bu yazıdaki ana tezlerimizden biri Gezi olaylarının anlamının ancak 2013-2015 arasında yaşanan bir toplumsal patlamalar ve isyanlar dalgası bağlamında tam olarak kavranabileceğidir. Bu konuya aşağıda döneceğiz.

Halk isyanı açıktır ki bir dizi politik ve sosyal güç açısından bir sınav rolü de görmüştür: İşçi sınıfı ve sendikalar, Kürt hareketi, değişik sosyalist parti ve hareketler, ana muhalefet partisi CHP ve elbette diğer bütün toplumsal sınıflar Gezi'de sınanmıştır. Bir anlamda, Gezi **gelecekte yaşanabilecek toplumsal patlamaların ve kalkışmaların kostümlü provası olmuştur**. Bu halk isyanından ders çıkarmak istiyorsak, hiç kuşku yok ki sınıf karakterini anlamak zorundayız. Bu konuda hiçbir kolaycı formül yoktur. Elinizdeki yazı, gelecekte yaşanması olası gelişmelere ışık tutabilmek için bu meseleye epeyce ayrıntılı ve soğukkanlı bir bakışla yaklaşacaktır.

İçeride bir dizi yeni kalkışmayı tetikleyen Gezi isyanı, kendisi de **Arap devrimlerinin çağrısına bir yanıt** olarak görülmelidir. Hiç kuşku yoktur ki, Gezi uluslararası gelişmelerden, özel olarak da kendinden önce yaşanan ve Mısır'da Tahrir meydanından ABD'deki Wall Street İşgali hareketine kadar uzanan devrimler ve isyanlar dizisinden derinlemesine etkilenmiş, sonra kendisi de Brezilya'da birkaç gün içinde büyüklü küçüklü 600 kente yayılan ve "Aşk hikâyesi bitti, burası artık

Türkiye” sloganıyla ilerleyen mücadeleye esin kaynağı olmuştur.⁴ Biz, büyük bir çeşitlilik arz eden bu hareketlerin tamamına “dünya devriminin üçüncü dalgası” adını veriyor ve Gezi adıyla anılan halk isyanını bu dalganın asli bir parçası kabul ediyoruz. İşin bu boyutuna aşağıda daha ayrıntılı olarak döneceğiz.

Daha tarihî bir perspektiften bakıldığında, Gezi, **20. yüzyıl başından itibaren bu topraklarda yaşanan halk hareketleri arasında en geniş tabana dayanan toplumsal patlama** olarak öne çıkar.⁵ Başka çalışmalarımızda ayrıntılı olarak ortaya koymaya çalıştığımız gibi Türkiye 20. yüzyılın ilk çeyreğinde iki burjuva devrimi yaşamıştır.⁶ Daha sonra, 1970’te ilk proleter ayaklanmasıyla (15-16 Haziran) karşılaşmıştır. Ayrıca 1970’li yılların başında gerilla ayaklanmaları yaratma yolunda akamete uğramış girişimler olmuştur. Nihayet, 1984’ten itibaren ülkede bir savaş başlamış, bu savaşa zaman zaman büyük kitle hareketleri de eşlik etmiştir.

Bunlardan ilk burjuva devrimi, Balkan yarımadasında bir dizi gerilla mücadelesi ile Anadolu’da gerçek bir halk hareketinin bir bileşimi olarak yaşanmıştı. Gezi olayı ile coğrafi yaygınlık ve kitle katılımı bakımından yarışabilecek tek devrimci ayağa kalkış budur. Ancak, her ne kadar Gezi 1908 devrimci sürecine nispetle çok daha kısa sürmüş olsa da, halk kitlelerinin kendiliğinden aktifliği bakımından Gezi isyanı çok daha canlı idi.

İkinci burjuva devrimi, yani cumhuriyetin kurulması ve hilafetin ilgası ile sonuçlanan Millî Mücadele, halk sınıflarının bağımsız faaliyetini dışlayan, hatta bastıran bir hareket olarak gelişmişti. Kitlesiz bir devrimdi. Yarattığı değişim son derecede radikaldiyse de halk kitlelerini o köklü değişikliklerin öznesi haline getirmemişti.

15-16 Haziran olaylarının özü Türkiye’de proleter devrimleri çağının açılışı olarak ifade edilebilir.⁷ 150 bin civarında işçi, yalnızca İstanbul’u değil, Gebze’den İzmit’e kadar uzanan bütün sanayi havzasını polisle ve jandarmayla çatışarak ele geçiriyordu. Bu dönemde Türkiye’de iyi örgütlenmiş bir devrimci parti olsaydı, bu ayaklanmayı başarılı bir proleter devrimine ulaştırabileceğini söylemek hiç de abartı sayılmamalı. Bu olay, ülkenin tarihinde kapitalist düzene en kitlesel meydan okuma idi, ama ayaklanmanın bir ölçüde erken doğum olma özelliği tek bir bölgenin ötesine taşmasını engellemiştir.

Kürt halkının son kırk yıldır adım adım kitleselleşen bir özgürlük hareketi yarattığı biliniyor. Ancak hareketin ulusal karakteri, olayın kitleselliğinin esas olarak Kürt bölgeleriyle sınırlı kalmasına yol açıyor. Yine de özellikle 1990’lı yılların köy boşaltma operasyonlarından başlayarak hızlanan göç hareketleri, Türkiye’nin metropollerinin de bu mücadeleden payını almasını getirmiş bulunuyor.

Öyleyse, yeri göğü sarsan bir kitle hareketi olarak Gezi halk isyanı ülkenin tarihinde kendine özgü ayrıcalıklı bir yer tutuyor.

4 Burada “aşk hikâyesi” ile, kitlelerin o ülkede, İşçi Partisi (PT) adını taşıyan sol partiye ve önderi Lula’ya uzun süredir duydukları güven kastediliyordu.

5 Sungur Savran ve Erol Ülker, “Historicizing the Gezi Protests”, Esra Özyürek vd. (der.) *Authoritarianism and Resistance in Turkey*, Cham: Springer International Publishers, 2018, s. 33-41.

6 Bkz. özellikle *Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri*, Cilt 1, 5. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2022.

7 Sungur Savran, “15-16 Haziran: Türkiye’de Proleter Devrimleri Çağının Açılışı”, *Devrimci Marksizm*, sayı 43, Yaz 2020.

2. Yerleşik kalıplara meydan okumak

Gezi halk isyanının değeri sömürülen ve ezilenlerin yanında olan bütün insanlık için paha biçilmezdir. Ama Gezi'nin nasıl kavrandığı, tahlil edildiği ve paketlendiği bambaşka bir meseledir. Solun on yıllar boyu liberal ve postmodernist kimlik politikası karışımı bir ideolojik dalganın etkisi altında kalmış olduğu bir durumda, isyanın solda genel kabul gören tasviri son derecede çarpık olmaya mahkûmdur.

Bazı betimlemeler o kadar fantastiktir ki sözünü etmeden geçmek yazık olur. Örneğin postmodernizmin Türkiye'deki önde gelen sözcülerinden Ali Akay Gezi'yi şöyle tarif ediyor: "Siyasi partilerin makro politikalarına karşı arzusunun mikro-politikasına dayanmaktalar... Muhafazakâr değerlere sahip bir gençlik bile kendi açılımlarını yapmak istemekte: Daha çok aşk, daha çok cinsellik, daha çok serbestlik, daha deneysel bir hayat yaşamak istemekteler... [B]ir arzu politikasının yaşandığını görüyoruz... Tüketim toplumunu istemiyorlar"⁸ Bu tür bir tasvir elbette Gezi Parkı'nda konuşlanmış kitlenin bir azınlığı için geçerli olabilir. Sorun şudur ki Ali Akay tarihî önemi olan bir toplumsal olayı kendi çevresinde gözlediği insanların duygularını genelleştirerek anlatmaktadır. Türkiye liberalizminin (solda olduğu bile kuşkulu) teorisyenlerinden Nilüfer Göle de Ali Akay'dan çok uzak düşmüyor: "...gençler 60'lı yılların barış ve karşı kültür hareketlerinin amblemi Woodstock rock festivalini hatırlatırcasına, müzik, ekoloji, politika, çiçek, bira ile birlikte bir tür komün yaşamını meydanda tecrübe ediyorlar"⁹

Gezi'yi böyle liberal ve postmodernist gözlerden betimleme çabalarının eleştirel bir değerlendirmesine geçmeden önce iki konuda rezervlerimizi ifade etmeliyiz. Bunlardan ilki, Gezi isyanında faal olmuş dokuz insanın (Osman Kavala, Mücella Yapıcı, Can Atalay ve arkadaşları) bugün uzun cezalara mahkûm olarak hapiste yatıyor olmasıdır. Suçları, hiçbir biçimde mantıksal bağları gözetilmeden delil olarak gösterilen ve bir bölümü doğru bile olmayan olayları orada burada rastgele sayan bir iddianame temelinde Gezi isyanını yönetmek olarak tanımlanıyor. Bunun, yargının istibdad rejiminin hâkimiyetine girmiş olmasının bir sonucu olduğu tartışmasız olarak doğrudur.¹⁰ Bu utanç verici operasyonun mağdurları ile düşünsel farklarımız ne kadar büyük olursa olsun, onlarla kendilerine reva görülen muamele konusunda dayanışmamız tamdır. Dolayısıyla, Gezi halk isyanı konusunda solda çıkarılacak tam bir bilanço için, Türkiye'de herkesin özgürce konuşabileceği bir ortamın yeniden tesisi gerekli bir koşul olmaya devam ediyor.

İkincisi, aşağıda yapacağımız tartışmada eleştirilerimizi sadece kendi ideolojik, politik ve metodolojik bakış açımıza yaslanarak yapmayacağız. Her seferinde, ileri süreceğimiz noktalar ampirik olarak doğrulanabilir önermeler olacaktır. Yani mesele sadece bir ideolojik bakış açısının çerçevesi içinden başka bir ideolojik bakış

8 Ali Akay, "2013 Mayısı: Moleküler Devrim", https://www.duzceyerelhaber.com/her_taraf_haberleri/14382-ali-akay:2013-mayisi:-molekuler-devrim.

9 Nilüfer Göle, "Bir Kamusal Meydan Hareketinin Anatomisi", <https://t24.com.tr/yazarlar/nilufer-gole/gezi-bir-kamusal-meydan-hareketinin-anatomisi,6824>.

10 Gezi davasının bütün resmî belgelerini baştan sona incelemiş bulunuyoruz. Bkz. T.C. İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi, İstanbul, 2022, 616 sayfa.

açısına itiraz meselesi değildir. İşin elbette böyle bir yanı vardır. Ama aynı zamanda bu farklı bakış sayesinde, liberal/postmodernist çerçevenin görünmez hale getirmiş olduğu olguların görünürlüğü de sağlamış olacaktır.

Bu rezervleri ifade ettikten sonra vurgulanması gereken ilk nokta şudur: Yaşanan tarihî olay, Gezi Parkı'na indirgenemeyecek, bütün ülke sathına yayılmış bir halk isyanıydı. Gezi yaşandıktan sonra ona ilişkin gerçekleştirilen araştırma, yorum, analiz girişimlerinin hemen hemen hepsi, dikkatlerini yalnızca İstanbul'a, Taksim'e, oradaki ağaçlara, 15 gün boyunca kurulan çadır kente ve orada bulunan, kadınlar, eşcinsel ve translar, antikapitalist Müslümanlar gibi kimlik gruplarına odaklandırmıştır.¹¹ Koskoca kitap boyu araştırmalar, Gezi isyanı sırasında Taksim dışında yaşanan olaylardan söz etmeye zahmet bile etmemektedir.

İçişleri Bakanlığı'nın sık sık atıf yapılan istatistikleri, bu dönemde Türkiye'nin 81 ilinden 80'inde 3,6 milyon insanın eylemlere katıldığını belirtiyor.¹² Bu sayı, büyük ihtimalle, gerçeğin çok altındadır. Sokakları, meydanları, parkları dolduran insan sayısının çok daha yüksek olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca, birçok insan (yaşlılar, ev kadınları, eyleme alışkın olmadığı için çekinenler, sağlık durumu iyi olmayanlar, engellilerin çoğu vb.) mahallelerinin ve evlerinin güvenli ortamında tencere tava konserleriyle seslerini katmıştır mücadeleye.

Mesele sadece eylemlere katılan milyonların görünmez kılınması ya da çeşitli coğrafi bölgelerin özgül yanlarının görmezlikten gelinmesi de değildir. Bu şekilde yaratılan tahrifat, Gezi halk isyanında ortaya çıkan sosyal, ideolojik, kültürel, politik **çelişkilerin özünün görülmesini engellemektedir**. Bu da üzerinde duracağımız ikinci noktadır. Bu çok katmanlı, çok boyutlu yapıyı, Gezi Parkı'nı odak noktası olarak alan eşmerkezli daireler üzerinden ilerleyerek ele alacağız.

İlk vurgulanması gereken şudur: Taksim meydanının anlamı ekolojik duyarlılığa indirgenemez. Elbette, 31 Mayıs'ı 1 Haziran'a bağlayan gece kitlelerin ezici gücü polisi Taksim meydanından sürene kadar Gezi Parkı'nın ağaçları dört gün boyunca **tetikleyici faktör** olarak önemli bir rol üstlendi. Elbette, Taksim Dayanışması'nda birleşmiş olan ekolojik ve kentsel muhalefetin Erdoğan'ın Taksim meydanı için yapmakta olduğu planlara direnişi cesur bir direnişti. Ama Taksim o ağaçlardan ibaret değildir. 1969'da, tarihe "Kanlı Pazar" olarak geçen olayda, emperyalist ABD'nin Altıncı Filo'sunun ziyaretine karşı eylem düzenleyen öğrencilerin ikisinin öldürüldüğü meydana Taksim. Solun belleğine böyle kazınmıştır.

Aynı zamanda 1970'li yıllarda işçi sınıfının ilk kitlesel 1 Mayıs gösterilerinin yapıldığı meydana Taksim. 1977'de, yaklaşık 400 bin kişinin toplandığı 1 Mayıs mitinginde sivil polislerin açtığı ateşten doğan panik sonucunda 34 işçinin öldüğü

11 Özey Göztepe (der.), *Gezi Direnişi Üzerine Düşünceler*, Ankara: Nota Bene, 2013; Kemal İnal (der.), *Gezi, İsyân, Özgürlük*. İstanbul: Ayrıntı, 2013; Akif Kara, Özgür Karaduman, Yeşim Dinçer (der.), *18 Brumaire'den Taksim Direnişi'ne Geziyi Soldan Kavramak*, İstanbul: Kalkedon, 2014.

12 T.C. İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi, s. 316.

meydandır Taksim. Aradan neredeyse yarım yüzyıl geçmiş olduğu halde, o günün anısı Türkiye'de 1 Mayıs'ı kutlamaya giden bütün insanlarda hâlâ yaşamaktadır. Ve unutulmasın ki polis terörü insanların sokağa çıkmasını engellemediği zaman, 1 Mayıs'larda Türkiye çapında *milyonlarca* insan sokağa çıkmaktadır.

Taksim aynı zamanda 1980'li yılların baskıcı 12 Eylül askerî rejimince 1 Mayıs kutlamalarının düzenlenmesinin yasaklandığı meydandır. Parlamenter sisteme tedrici dönüş döneminde meydanı yeniden 1 Mayıs'lara açma uğruna birçok genç hayatını verdi. AKP döneminde 2009'a kadar (o yıl da dâhil) hepimiz aynı mücadeleyi verirken gazlandık, coplandık. 2010'da meydan, o yılın Eylül ayında anayasa referandumunda oy kapmaya çalışan AKP tarafından solun içindeki liberal zaafı görererek kitlelere açıldı. Ama amaç belli olduğundan bu sadece iki yıl sürdü. Gezi'nin patlak verdiği 2013 yılında, Taksim'in kitlelerce polisten kurtarılmasından tam bir ay önce, on binlerce işçi ve genç Beşiktaş'tan Taksim'e çıkmak için yine umutsuz bir mücadele vermişti.

Bütün bunlar gösteriyor ki, işçi sınıfının mücadeleciler kesimleri ve sosyalistler nezdinde Taksim meydanının yarım yüzyıl boyunca birikerek gelmiş çok özel bir anlamı vardır. Her kuşak türlü türlü burjuva hükümetlerinin bu meydan üzerinde yarattığı yasak ve terör atmosferine karşı mücadele ederek meydanı kazanmaya çalışmıştır. Her ne kadar bu konuda istatistik bulmak işin doğası gereği olanaksız olsa da, biz inanıyoruz ki, o muhteşem 31 Mayıs gecesi, Taksim civarındaki cadde ve sokakları bir insan seliyle dolduran ve meydanı fethedene kadar kavga veren kitlenin *ezici çoğunluğunun* zihninde sadece Gezi Parkı'nın ağaçları yoktu, aynı zamanda bu ülkenin halkının yarım yüzyıl boyunca bir polis devletine esaretini simgeleyen bu olaylar zinciri de vardı. Bunu ekolojik duyarlılığı ve 28-31 Mayıs arası Gezi Parkı'nı kahramanca korumaya çalışan insanların rolünü küçümsemek için söylemiyoruz. Yüz binlerce, hatta milyonlarca insanın duyarlılığını görmezlikten gelen bir anlatıya karşı doğruyu vurgulamak için söylüyoruz.

Bu ilk nokta ile sıkı sıkıya bağlı olarak, halk isyanının İstanbul'da Gezi Parkı'ndaki çadır kentle sınırlı kalmadığını hatırlatmamız gerekiyor. Evet, parkta yaşananlar özel bir karakter taşıyordu. Ama işçi sınıfının ve yoksulların yaşadığı mahallelerde de çok önemli mücadeleler veriliyordu. Bu mahallelerin ikisinin özellikle sözü edilmesi gerekir. Alevi ve Kürt ağırlığının her zaman önemli olduğu Gazi mahallesi zaten on yıllardır büyük mücadelelere sahne olan bir yerdir. Toplumsal ve kültürel bakımdan neredeyse birbirinin karşısı olan iki coğrafi mekânın adlarının bu kadar birbirine benziyor olmasında keyif verici bir ironi görmemek mümkün değil. Bu ironi, parkın boşaltıldığı 15 Haziran gecesi, Gezi kitlesi şehrin çeşitli semtlerinde polise karşı direnirken Taksim'e doğru yürüyüşe geçmiş olan Gazi kitlesinin şehir merkezine yaklaştığında attığı sloganda doruğuna eriyordu: "Direniş Gezi, geliyor Gazi!"

İstanbul'da öne çıkan diğer yoksul mahalle Sarıgazi idi. Polis raporları İstanbul'da Gezi isyanı sırasında kitlelerin kamu binalarını ele geçirme amacıyla kuşatmasının örnekleri arasından ikisini çok önemsemektedir. Bu iki olayın daha önemli olanına aşağıda yeri gelince değineceğiz. Şimdi Sarıgazi halkının giriştiği eyleme değinelim. Halk Sancaktepe kaymakamlık binasını ele geçirmek için kuşatma eylemine girişir. Uzun bir mücadele yaşanır, bina ele geçirilemez, ama kitle geri

çekilmeden önce binaya ciddi hasar vermiştir.

Gazi ve Sarıgazi örnekleri yalnızca Gezi halk isyanında çok farklı türden sosyo-ekonomik ve politik çelişkilerin rol oynadığını göstermez. Gazi ya da Sarıgazi'nin gençliğinin bir zamanlar İstanbul'un kültür merkezi konumunda olan Taksim/Be-yoğlu bölgesine gidecek harçlığı bile yoktur. Kendileri polisin ve uyuşturucu ticaretinin kasıp kavurduğu bir beton ormanında ancak hayatta kalmayı başarabilirken kentin merkezindeki Gezi Parkı ve ağaçları onlara herhangi bir şey ifade etmeyecektir doğal olarak. Gazi ve Sarıgazi işçi sınıfı gençliğinin yaşadığı, Alevilere ve Kürtlere karşı ayrımcılık ve baskıyla katlanan güçlülere karşı mücadelenin sembolüydü. Halk isyanının bu boyutlarının önemini görmezlikten gelmek, bizi Gezi Parkı'nda erişilen "nirvana"nın göz kamaştırıcı yeniliklerine hayranlık kokan bir mutluluk âlemine hapseder. Oysa orada yaşananlar gelecekte yaşayacağımız deneyimlerin ne tamamıdır ne de hatta belirleyici yanı.

Gözümüzü İstanbul dışına çevirirsek, Gezi isyanı sırasında kahramanca mücadele eden birçok başka kentin de olduğunu fark ederiz. Ankara, İzmir, Antalya, Bursa, Adana gibi en büyük kentlerin yanı sıra Hatay ve Gaziantep illeri de mücadelenin çok yüksek seyrettiği bölgelerdi. İzmir, Ankara ve Antalya'da, aynen İstanbul'da olduğu gibi, işçi ve yoksulların yaşadığı mahalleler, özellikle buralarda önemli bir Alevi varlığı mevcutsa, gece gündüz eylemlere sahne oluyordu.

Hatay ili ve onun önde gelen tarihî kenti Antakya ise çok özel bir nedenle belirleyici rol oynayacaktı Gezi isyanında: Hatay'ın Arap Alevisi (Nusayriiler) çok önemli bir nüfusu vardır. Bu il Türkiye ile Suriye arasındaki 800 kilometreyi aşkın sınırın en hassas yöresinde yer alır. Hatırlatmak gerekirse Suriye "iç" savaşı, 2011 sonunda, Beşar Esad rejiminin Alevi azınlığın iktidarı tekelinde tuttuğu ve sadece Sünnileri değil bütün öteki etnik ve dinî grupları da ezdiği yalanı temelinde fanatik Sünni gruplar tarafından başlatılmıştı. Sadece Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinden değil, Erdoğan hükümetinden de gördükleri destek buna dayanıyordu.

Sünni-Alevi mezhep geriliminde AKP'nin tavrı Alevi azınlık açısından ciddi tehditler yaratmıştır. Üçüncü Boğaz köprüsüne, 16. yüzyılda Şii İran'la savaşırken on binlerce Alevi erkeğini ve hatta çocuğunu öldürttüğü bazı Osmanlı hayranı sağcı tarihçiler tarafından bile teslim edilen¹³ Yavuz Sultan Selim'in adının verilmiş olması bile Alevilere bir meydan okuma olarak görünmüştür. Nüfusunun çok büyük bölümü Arap Alevisi olan Hatay ili ve özellikle Antakya kenti Gezi isyanı sırasında polis ile halk arasında tam bir savaş meydanına dönüşmüştür. Polisle mücadele esnasında yaşanan kayıplar konusunda çarpıcı bir gerçek var: Çatışmalar sırasında ölen yedi gencin altısı Aleviydi. Bunlardan üçü de Antakyalı.

Bütün bunlar gösteriyor ki, Gezi halk isyanı, Alevi halkının AKP döneminde hem uluslararası bölge çapında hem de ülke içinde yükselmekte olan Sünni kökten-dinciliğe karşı bir varoluş savaşını verildiği meydana dönüştü.

Coğrafya konusunda gösterilen körlük tuhaf bir şekilde isyanın zaman içindeki ritminin yanlış değerlendirilmesine dönüşüyor. Gezi'yi anlatanların ezici çoğunluğu isyanı Haziran ayına hapsediyor. Hatta o zaman Özgürlük ve Dayanışma Partisi

13 İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 2, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1948, s. 7.

adını taşıyan, sonradan Sol Parti adını alan partinin merkezinde yer aldığı bir “Haziran hareketi” bile kurulmuştu. Oysa ne tuhaftır ki, 15 Haziran'da Gezi Parkı zorla boşaltıldığında hareketin önce İstanbul'da, daha sonra da Ankara, İzmir ve diğer kentlerde bütün parklara yayılması Gezi isyanında mücadele eden herkes tarafından kitlelerin devlet baskısına karşı bulduğu yaratıcı bir çözüm olarak övülmüştü. Bu forumlar ya da halk meclisleri, gecenin geç saatlerine kadar devam ediyor ve taban demokrasisi örneği olarak işliyordu. Bir bakıma, Fransa'da daha sonra, 2016'da iş yasasına karşı verilen büyük mücadele sırasında oluşan “*nuits debout*” (“gecele-ri ayakta”) hareketine de esin kaynağı olmuş olabilir bu forumlar. Halk isyanının ikinci evresinde ortaya çıkmış olan bu gece meclisleri isyana yeniden hayatıyet kazandıracaktı. 24 Haziran gecesi, Ankara'da bir göstericiyi (Abdullah Cömert) öldürmüş olduğu sosyal medyada viral hale gelmiş bir videoda belgelenen bir polis memurunun serbest bırakılmasına karşı İstanbul'un merkezinde bir parkın dışında on binlerce göstericinin toplanıvermesi bu gerçeğin açıkça doğrulanmasıydı.

Bu forumların ne kadar popüler olduğu hatırlandığında, hareketin sönümlenmesinin hemen ardından solun neredeyse bütün kesimlerinin Gezi'yi Haziran ayına hapsedmekte sözleşmiş gibi davranması anlaşılabilir bir nitelik taşıyor. Bunun yaratacağı şaşkınlık ancak halk isyanının Gezi Parkı çadır kenti deneyimiyle özdeşleştirildiği hatırlanınca giderilebilecektir. Yani zamanlamanın ardında bir ideolojik önyargı vardır.

Ağustos biraz daha sakin geçti, ama Eylül ayında isyanın alevi yeniden parladı. Bu canlanmanın birkaç odağı vardı: 1960'lı ve 1970'li yılların mirası olan sol geleneğiyle Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ndeki mücadele; Ankara Tuzluçayır'da cami ile cemevini bir araya getirerek Aleviliği asimilasyona tâbi tutmayı hedefleyen bir inşaat projesine karşı kitlelerin ayağa kalkışı; Antakya'da polis ile göstericileri karşı karşıya getiren tam boy bir çatışma (yedinci ölüm bu sırada yaşandı: Ahmet Atakan). Taksim, kitlelerin yeniden fethinden korktuğu için polis tarafından işgal altına alındığından İstanbul taktik bir ricat ile şehrin Anadolu yakasına çekiliyordu. Bu yeni isyan da muhtemelen Gezi Parkı ile hiçbir ilgisi kalmadığı ve çok heterojen unsurlara yaslandığı için görmezlikten gelinecektir.

Bir bütün olarak bakıldığında, ülke çapında üç ay süren bir halk isyanı Gezi Parkı çadır kentinde yaşanan 15 günlük bir deneyime indirgenmektedir. Elbette, Gezi Parkı'nda yaşananlar isyanın doruğu idi ama tamamı değil. İsyanın zamansal ritmi üzerine yapılan bu tartışmanın önemsiz olduğunu düşünenlere şunu hatırlatmak isteriz: Tarihsel deneyim göstermektedir ki, bazı devrim ya da isyanlarda kitle hareketi patlamanın en son aşamasında en güçlü haline gelmektedir.¹⁴ Kitle hareketinin

14 İki örnekle yetinelim. Birincisi, 1905 Rus devrimi o yılın Ocak ayında başlamıştı ama esas gücüne Ekim ayından sonra kavuşacaktı. Bu aşamada patlak veren genel grev bütün ülkeyi sarsacaktı. Bunun ertesi yılın başlarında da yankıları olacak, bazı silahlı ayaklanmalar yaşanacaktı. İkinci örneğe gelirse, 2011-2013 Mısır devrimi bu yüzyılın şimdilik en dirençli halk mücadelesi örneğiydi ve üç defa doruğa yükseldi. İlkinde Hüsnü Mübarek, ikincisinde onun devrilen rejimini ayakta tutmaya çalışan Yüksek Askerî Konsey başkanı Mareşal Tantavi devriliyordu. Ama asıl üçüncü ayaklanma dünya çapında bir rekor kırılıyordu. 30 Haziran 2013'te İhvan adayı olarak seçilmiş olan Muhammed Mursi'ye karşı ülkenin her yerinde 35 milyon civarında insanın sokağa çıktığı tahmin ediliyordu. Bu da hedefindeki şahsiyeti devirecekti ama ne yazık ki, tarihin bu bilinen en büyük eylemi Bonapartist bir darbe vesile olacaktı.

tempo ve ritminin karmaşık doğasına nüfuz etmek, gelecekteki patlamalarda başarı açısından önem taşıyacaktır. Tabii, bu tür hareketlerin başarısını veya başarısızlığını önemsiz görenler için bunun bir değeri olmayacaktır.

Nihayet, ortalıkta dolaşan büyük bir efsaneye son vermek gerekiyor: Kitle hareketinin halk isyanı sırasında şiddetten uzak durduğu efsanesidir bu. Gezi konusunda anılar anlatıldığında, yorumlar yapıldığında, olaya liberal/postmodernist gözlükle bakanlar, şiddeti reddeden barışçıl yöntemleri yüceltiyorlar. Bu gerçekten insana şaşkınlık veriyor. Mayıs ayının son günlerinde ilk çatışmalar başladığında polisin vahşice saldırısına karşı, parkta çadır kurmuş olan ekolojistler büyük bir sabırla, şiddete başvurmadan direnmiş olabilirler. Ne var ki, 31 Mayıs-1 Haziran gecesinin büyük sokak savaşı, ancak göstericilerin, özellikle de sokak savaşlarında deneyimli sosyalist örgütlerin ve taraftar gruplarının belirleyici bir rol oynadığı bir mücadelede polisin şiddetine misliyle cevap vermesi sayesinde kazanılmıştır.

Çadır kent dönemi boyunca Taksim civarında sağda solda yatan polis arabalarını kim yakmıştı? Bütün ülke neredeyse yangın yaşarken televizyonlarında penguenlerin hayatını gösteren medya kuruluşlarının araçlarını kim yakmıştı, kim tahrip etmişti? Ölü canavarlar gibi meydanın çevresinde yatan belediye otobüslerini kim yakmıştı, kim sanki karnını deşer gibi koltuklarını çıkarıp atmıştı, bunları kim günler boyu polise karşı barikat olarak kullandı? İstanbul Dolmabahçe’de, Gezi Parkı’na birkaç kilometre mesafedeki Başbakanlık Çalışma Ofisi’ne kim saldırdı, burada sabahın erken saatlerine kadar polisle mücadele etti, yakınlarda park etmiş iş makinelerini Truva atları gibi kullanarak polisi deniz yoluyla Dolmabahçe’ye indirilen takviye güçler çağırmak zorunda bıraktı, bu sembolik değeri çok yüksek binayı neredeyse ele geçirecek kadar ileri gitti?¹⁵ 15 Haziran akşamı Gezi Parkı zorla boşaltıldıktan sonra polisle İstanbul’un o bölgesinin çeşitli semtlerinde ve mahallelerinde 16 Haziran sabahının erken saatlerine kadar kim çarpıştı, kim gaz kapsüllerini polise iade etti, Molotof kokteylleri fırlattı?

Bununla çok yakın bir başka fantezi de Gezi’nin Türkiye politikasında bir hoş-görü geleneği yaratmış olduğu yolundaki fikirdir. Böyle bir şey olmamıştır. Bu konuda da Gezi’nin bıraktığı bir miras yoktur. Aleviler radikal Sünni topluluklar ve faşistler karşısında her zaman olduğu kadar tehdit altındadır. Kürtler her fırsatta ırkçı muameleye maruz bırakılıyor. Mart başında Bursa’da Bursaspor-Amedspor arasında oynanan maç öncesinde ve esnasında yaşanan olaylar, “hassas vatandaşlar”ın öfkesinin hiçbir zaman sona ermediğinin yeni bir kanıtı olmuştur. Eşcinsel ve translar, Avrupa’nın doğusunda da ailenin savunulmasına ilişkin olarak doğmuş olan gerici atmosfer bağlamında Türkiye’de de köktendinciliğin tırmanışı karşısında giderek artan bir ideolojik saldırıya maruz kalmış bulunuyor.

Şiddet temasına geri dönecek olursak, okur muhtemelen yukarıda örneklerini verdiğimiz şiddetin Gezi Parkı’nın kitle tarafından ele geçirilmesinden önce ve polis tarafından geri alınmasından sonra park civarında yaşanan olaylarla sınırlı olduğunu fark etmiştir. Oysa biz Gezi halk isyanını Gezi Parkı ile sınırlı olarak ele almanın hayati önemde olduğunu düşünüyoruz. Aslında diğer kentlerde sokak savaşı

¹⁵ Yukarıda Sarıgazi Kaymakamlık binasına yapılan kuşatmayı anlatırken sözünü ettiğimiz ikinci hükümet binası vakası budur.

her gün yaşanıyordu. Liberal kimlik politikası düşkünleri şiddet karşıtlığı fikrini pompalarken bunu da görmezlikten geliyorlar. Bir aydın, Gezi Parkı'na 1 Haziran akşam üstü sakin biçimde girip çadırını hiçbir güçle mücadele etmek zorunda kalmadan kurduysa, on beş gün boyunca parktaki bayram havasını soluduysa, orada toplanmış envai çeşit insanla kardeşçe ilişkiler geliştirdiyse, ortak mutfaktan yemek yediye, 15 Haziran akşam üstünden itibaren polis parkı bastığında tesadüfen orada bulunmadıysa, aylar sonra dönüp nostalji içinde “ah ah, Gezi ne kadar barışçı bir ortamdı, Gezi'deki insanlar nasıl da şiddet karşıtıydı” demesi pek güzel olur herhalde.

Bütün büyük kitle hareketleri ve en önemlisi devrimler için hayati bir önem taşıyan bu şiddet ve barışçılık konusu üzerinde daha uzun durmanın yeri burası değil. Ama geçerken söyleyelim ki şiddeti reddeden bir tavır dünya devriminin üçüncü dalgasının yaşandığı bütün ülkelerde yaygın olarak yüceltilmiştir. Bu konuda aydınların söylemi ile pleb halk sınıflarının pratiği arasında bir uçurum vardır. Bütün Arap devrimlerinde organize biçimde şiddet uygulandığı olmuştur: Karakollar basılmış, nefret konusu olan iktidar sembolü binalar ve başka yapılar tahrip edilmiş, hükümet propagandası içeren pankart, levha vb. yerlerde sürünmüş, hatta Sudan'da farklı ordu birlikleri arasında ateş teatisi yaşanmıştır. Bunun ötesinde kitleler her yerde olduğu gibi, gösterilerine saldırdığında bir öz savunma duygusu içinde polis ve diğer güvenlik güçlerine cevap vermiştir. Bütün bunlar doğru düzgün anlatılmakta, görmezlikten gelinmekte, eylemlerin barışçıl karakteri övülüp durulmaktadır.¹⁶

Bu satırların yazarı 2013'te Afrika Sosyal Forumu'na katılmak amacıyla Tunus'u ziyaret ettiğinde eski diktatör Zeynel Abidin'in resmî partisinin genel merkezinin ve çeşitli başka örgütlerinin, içi oyulmuş, kısmen yakılmış binalarını kendi gözleriyle görmüştür. Bunlar halkın gücünün silip süpürdüğü baskıcı bir rejimin arkasında bıraktığı cesetler gibi başkent Tunus'un bazı sokaklarını süslüyordu.

Bu olguları böylesine vurguluyorsak bu şiddete meraklı olduğumuzdan değildir. En talihli devrim, şiddete en az başvurmak zorunda kalan devrimdir. Mesele şudur: Günümüzde şiddetin reddedilmesi gerektiği iddiası neredeyse “çocuksu” denebilecek bir tarzda, tarihî veriler bütünüyle görmezlikten gelinerek, en temel meselelerle uğraşmaktan kaçınılarak iddia edilmektedir. Gezi konusundaki efsaneler bu tür bir yaklaşımı bütünüyle yeniden üretmektedir.

Gezi halk isyanı konusundaki yerleşik ideolojik çerçevenin sorgulanmasını yurkarıda zaten değindiğimiz bir meseleye dönerek tamamlayalım. Gezi üzerine literatürün hiçbir yerinde, Gezi'nin ertesinde yaşanacak ve onunla aynı dalganın parçası olan diğer mücadelelere değinen en ufak bir pasaj bile görmüş değiliz. Bu, yine, Gezi Parkı'nda 1-15 Haziran arasında yaşanan deneyimi bütün başka toplumsal mücadelelerden ve isyanlardan farklı bir kumaştan kesilmiş bir olay olarak görmenin sonucudur muhtemelen. Bizim kuşkumuz odur ki, bu yaklaşımın gerisinde başka her tür toplumsal mücadeleyi günü geçmiş ve ilkel görerek aşağılayan liberal/postmodernist bakış açısı vardır. Bunun özel türden bir sınıf önyargısının işareti olduğunu aşağıda göstermeye çalışacağız.

¹⁶ Bu meseleyi şu yazımızda ele almış bulunuyoruz: Sungur Savran, “Arap Devriminin Dirilişi: Türkiye İçin Dersler”, *Devrimci Marksizm*, No. 39-40, Yaz-Sonbahar 2019, s. 53-56.

3. Dünya devriminin üçüncü dalgasının çekim alanında

Yukarıda da belirttik. Gezi halk isyanı 2011-2014 yılları arasında başlayan, bir duraklamadan sonra 2019'dan itibaren yeniden canlanan uluslararası bir devrim hareketinin parçası olarak görülmelidir. Devrimci hareketler kural olarak uluslararası karakterde olur. Evet, “yalıtılmış devrimler” vardır. En önde gelen örnekleri, 17. yüzyılın İngiliz devrimi ile 1871 Paris Komünü'dür. Bunların ve bazı başka istisnai örneklerin dışında tarihte burjuva devrimleri bile uluslararası dalgalar halinde gelişmiştir. Atlantik bölgesinde demokratik devrim çağı Amerikan ve Fransız devrimlerini, devrimin Napolyon savaşları aracılığıyla Avrupa kıtasında yayılmasını, Latin Amerika'da ise Bolivar devrimini kapsar ve burjuva devrimlerinin ilk uluslararası dalgasını oluşturur. 1848-49 yıllarının bütün Avrupa'ya yayılan devrimi “halkların baharı” olarak bilinir ve senkronize uluslararası devrimlerin bir bakıma doruğunu oluşturur. Burjuva devrimi bunun ardından üçüncü bir dalga ile doğuya kaymıştır: Rusya (1905), İran (1906), Osmanlı/Türkiye (1908) ve Çin (1911).

Uluslararası karakter, proleter devrimleri söz konusu olduğunda daha da belirgindir. İşçi sınıfının ve müttefiklerinin başı çektiği devrimler üç dalga halinde ortaya çıkmıştır. Dünya devriminin ilk dalgası 1917 Rus devrimi ile başlamış, Alman devrimi (1918-1923), özellikle ilk aşamasında, bu devrimin neredeyse bir kopyası olarak yaşanmış, ardından Macaristan, Finlandiya, Avusturya, İtalya ve İskoçya'da devrimler veya devrimci krizler yaşanmıştır. Bunlara Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da Türkiye, Mısır, İran ve Fas'ta sömürgecilik ve emperyalizm karşıtı devrimci kalkışmalar eşlik etmiştir. 1925-1927 Çin devrimi ve 1936-1939 İspanya devrimi de bu ilk dalganın devamı gibi düşünülebilir.

İkinci dalga İkinci Dünya Savaşı'nın ortalarında başlamıştır. Bu dalga Avrupa'da Atlas Okyanusu kıyılarından Japon Denizi'ne kadar uzanan bir hareketlenmenin ürünüdür. Kimi devrimci yükseliş muzaffer devrimlerle taçlanmış (Yugoslavya, Arnavutluk, Vietnam, Çin, Kore), kimi yenilmiş (Yunanistan), kiminin ise önü içeriden kesilmiştir (Fransa, İtalya).

1968 uzun uzadıya tartışılması gereken bir deneyimdir. Bu yüzden sözü uzatmamak üzere onu geçecek¹⁷ ve dünya devriminin üçüncü dalgası olarak andığımız günümüze döneceğiz. Bu üçüncü dalganın en belirgin olarak ortaya çıktığı coğrafyalar Arap dünyası ve Latin Amerika oldu. 2011-2014 arası dönem Tunus, Mısır, Yemen, Bahreyn'de ve ikincil düzeyde bir dizi başka Arap ülkesinde kitlelerin devrimci bir yükselişine tanık oluyordu. (Libya en baştan, Suriye ise kısa bir başlangıç dönemi dışında devrimci durum yaşamadı.) Bu devrimci dalga Akdeniz sahillerinde ülkeden ülkeye dolaşarak, İspanya (2011), Yunanistan (2011), İsrail (2011), Rojava (2012), Türkiye (2013) ve Bosna-Hersek'te halk isyanlarına yol açacaktır.

Geçerken devrim ile halk isyanını nasıl ayırt ettiğimiz konusunda okura kısaca bilgi verelim. Devrim, kurulu düzene karşı ayağa kalkmış olan kitleler açısından iktidar sorununu gündeme getirir. Şayet ya nesnel olarak (yani maddi koşullar açısından) veya öznel olarak (yani mücadeleye önderlik edecek bir taşıyıcı gücün

¹⁷ Bu konu şu yazımızın merkezinde yer almaktadır: Sungur Savran, “Bencilik Çağı”, *Devrimci Marksizm*, sayı 50, Bahar-Yaz 2022.

var olup olmaması açısından) iktidarın alınması gündeme gelmiyor/gelemiyorsa yaşanan büyük mücadele dalgası bir halk isyanı olmaktan öteye geçemez. Ancak, ateşli biçimde ilerleyen kitle hareketinin yarattığı büyük sarsıntı içinde, bir halk isyanı belli belirsiz bir geçişle devrime dönüşebilir. Bu ayrım, bizce, devrim ile halk isyanının yarattığı olanakların birbirinden farklılaşması bakımından önemlidir. Bu olanakların doğru değerlendirilmesi, halkın saflarında yer alan siyasi partilerin ve başka güçlerin durumu kavrayıp uygun taktikler geliştirmesi bakımından hayati önem taşır.

Mısır'da Genelkurmay Başkanı el Sisi'nin 2013 darbesiyle bu ilk atılımının hızını yitiren üçüncü dalga, 2019'da bir başka büyük atılım yaşadı. Bu sefer sıra Arap dünyasında Sudan, Cezayir, Lübnan ve Irak'ındı (Arap ülkesi olmayan İran da 2019 Kasım ayında kısa ama çok sarsıcı bir halk isyanı yaşıyordu). Bu ikinci evre Latin Amerika'da da yaygın bir yükselişe sahne olacaktı: Ekvador, Bolivya, Şili'ye daha sonra Kolombiya ve bir dizi başka ülke katılacaktı.

Pandemi üçüncü dalganın bir kez daha duraklamasına yol açtı. Ama son dönemde önce Hint yarımadasında Sri Lanka akamete uğrayan bir devrim yaşadı, ardından Ekvador bir kez daha bayrağı devraldı. İçinden geçmekte olduğumuz dönemde ise Peru'da kitlelerin düzeni zorladığı görülüyor. İran ise altı aydır dur durak bilmeyen bir halk isyanı ile sarsılıyor.

Bu arada emperyalist ülkeler arasında Fransa'nın 2016'dan itibaren İş Yasası'na karşı yaşadığı büyük toplumsal seferberliği ve 2018-19'da Sarı Yelekliler hareketini, ABD'nin ise 2020'de George Floyd'un canice öldürülmesine tepki olarak patlak veren Siyah Hayatlar Önemlidir isyanını da unutmamak gerekiyor.¹⁸

Türkiye'de Gezi Parkı'nda yaşanan olayların tetiklediği halk isyanının kitlelerin özellikle Tunus ve Mısır'daki devrimci faaliyetleri ve zaferlerinden ciddi şekilde etkilenmiş olduğuna inanıyoruz. Buna bir ikinci unsurun eklenmesi doğru olur: Türkiye çok uzun bir zamandır gözü Batı dünyasına dönük bir ülke olduğundan Wall Street İşgali hareketi ve İspanya ve Yunanistan'daki "meydanlar hareketi" de özellikle metropol kentlerin eğitimli halkının hayal dünyasında kıvılcımlar çakmış olmalıdır. Bu etkiler halkın laik, eğitimli ve Batılılaşmış katmanlarının yıllardır yaşamakta olduğu öfke ve bunalma duygusu ile bir araya geldiğinde bu bileşim kitlelerde bir toplumsal patlamaya yol açmıştır.

Elbette, burada sözü edilen çok değişik özellikler taşıyan ülkeler arasında büyük farklar mevcuttur. Nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkeler arasında bile, diyelim Mısır ile Türkiye arasında koşullar çeşit çeşittir. Bu ülkelerin bazılarında, örneğin Sudan ve Türkiye'de kitle hareketinin karşısında harekete geçtiği hükümetler İslamcı özellikler taşıyordu. Başkalarında ise İslamcılar devrimin eski rejimi devirmeyi başardığı ana kadar muhalefette idi; bir kez devrim gerçekleştikten sonra bu devrimci yükselişe hiçbir katkıları olmadığı halde mücadelenin içine oportünistçe dalacaklardı (mesela Tunus ve Mısır). En önemlisi, söz konusu ülkelerin sınıf yapıları arasında muazzam farklılıklar mevcuttur. Aslında bu ülkelerin herhangi ikisi arasında büyük benzerlikler bulmak neredeyse mümkün değildir. Ancak, bu kitle

¹⁸ Fransa, bu yazı yazılırken mezarda emeklilik yasa tasarısı dolayısıyla da oldukça ciddi bir mücadeleye sahne oluyor. Neredeyse bir patlamanın eşiğine gelmiş durumda.

hareketlerinin aynı dünya devrimi dalgasının içinde yükselmiş olması, bunlarda ülkeler arasındaki her tür farklılığa rağmen bir ortaklık duygusu yaratmıştır. Biri ileri atıldığında diğerleri de umut içinde ayağa kalkmış, biri geri düştüğünde diğerleri de umutsuzlanmıştır. Ama en önemlisi şudur: Bu değişik ülkelerin halkları, birbirlerinden toplumun ve devletin yönetimini kendi ellerine almaya cüret göstermelerinin olanaklı ve gerekli olduğunu öğrenmişlerdir. Bu, paha biçilmez değerinde bir şeydir.

4. Gezi Parkı'nın ve halk isyanının sınıf karakteri¹⁹

Arap devrimleri, sınıf yapısı ve sınıfların devrimlerde oynadığı rol meselesini farklı yorumcular ve siyasi akımlar arasında bir tartışma konusu haline getirmişti. Büyük halk kitleleri arasında yüksek düzeyde eğitilmiş, sofistike katmanların mevcudiyeti “dijital bakımdan gelişkin bir yeni sınıf”ın bu devrimlere öncülük ettiğine dair bir efsane yaratıyordu. Bu görüş özellikle Mısır devrimi esnasında Tahrir meydanını gözleyenler arasında yaygındı. Tahrir’in kendisinden sonra gelen kitle hareketlerine bir model oluşturduğunu, onlar için paradigmatik bir karakter taşıdığını unutmamak gerekir. Bu nedenle, modern bir hayat tarzını özleyen genç insanlardan (kadınların varlığı da önemliydi bu imgede) oluşan ve bu devrim veya isyanlara önderlik eden, hatta sahip çıkan bir “yeni sınıf” imgesi çok belirleyici hale geliyordu. Ne talihliyiz ki, olan biteni yakından izleyen bazı araştırmacılar, işçi sınıfının, en azından Tunus ve Mısır’da yaşanan olaylarda oynadığı rolü dünyaya aktarıyor, tahlil ediyor ve böylece geniş kamuya mal ediyordu. Tabii, işçi sınıfının oynadığı bu rol, yenilik meraklılarının betimlemeye çalıştığı tabloya uymuyordu.²⁰

Biz, Arap devrimlerini dikkatle izleyen biri olarak, bu konuda genellikle görmezlikten gelinen bir metodolojik sorun bulunduğuna kanısındayız. Bu, Mısır’dan Sudan’a, Cezayir’den Türkiye’ye ortak bir metodolojik sorundur. Bu yüzden de çok dikkatli biçimde ele alınmalıdır. Aksi takdirde, bu ülkelerde yaşanan süreçler arasında başka ne farklılıklar olursa olsun, bu nedenle her birinin tahlilinde yanlış yollara sapmamız mümkün.

Aslında çok yalın bir sorundan söz ediyoruz: Bu devrim ve isyanların karargâhı işlevini üstlenen ana meydanlar ve oralarda kurulan çadır kentlerin temsil ettiği sınıf karakteri ile mücadeleye katılan diğer kitlelerin sınıf yapısı arasında önemli farklar mevcut. Bunun da çok basit bir nedeni var: İşçiler, ailelerini geçindirmek zorunda olan insanlar, yoksul varoşlarda yaşayanlar, ayrıca metropollerin çevresinde mantar gibi çoğalmış uydu kentlerin ve nihayet bir ölçüde kırsal bölgelerin merkezi rolünü

¹⁹ Gezi halk isyanının sınıf karakteri üzerine başka bir çalışmamıza işarete etmek isteriz: “Halk İsyanının Sınıf Karakteri Üzerine Notlar”, Sungur Savran/Kurtar Tanyılmaz/E. Ahmet Tonak (der.), *Marksizm ve Sınıflar*, İstanbul: Yordam Kitap, 2014 içinde. Bu yazıda olduğu gibi o yazıda da Gezi’nin sınıf temelini ne “orta sınıf” ne de işçi sınıfı olarak nitelenemeyeceğini vurguluyoruz. Ancak tahlilimizde belirgin bir değişim var: Modern küçük burjuvazinin o zamandan bu yana çığımıza damga vuran ana sınıf dilimlerinden biri olduğu kanaatine varmış olduğumuz için bu sınıf kategorisine elinizdeki yazıda çok daha merkezi bir rol biçiyoruz.

²⁰ Birçok kaynak arasında şu ikisi önerilir: Iside Gjergji, “The Role of Egyptian Workers in the 2011 Uprising: A View From Below”, *Revista Sul-Americana de Ciência Política*, v. 1, n. 2, 2013; Joel Beinin, *Workers and Thieves. Labor Movements and Popular Uprisings in Tunisia and Egypt*, Stanford: Stanford University Press, 2016.

üstlenen kasabaların sakinleri, metropollerin merkezinde çadır kurup orada sürekli kalamaz. Bu insanlar için bu, sosyo-ekonomik olarak mümkün değildir. Bu insanların çok büyük bölümü ne kazanıyorlarsa onu yerler, sürekli çalışmak zorundadırlar.

Yalnızca zaten şehir merkezinde oturmaya yetecek kadar geliri olan ve dolayısıyla ekonomik bakımdan birikmiş bir miktar paraya sahip olan sınıflardan insanlar geceleri Tahrir ya da Sindagma ya da Plaza del Sol ya da Taksim gibi merkezî meydanlarda kalabilir, bir bakıma hareketin “karargâhı”nın “doğal üyesi” haline gelebilirler.

Buna ilaveten, yaşam tarzları dolayısıyla böyle faaliyetlere zaman ayırabilecek durumda olan öğrenciler de bu çadır kentlerde yer alabilirler. Bu farklı ülkelerde üniversiteye gidebilen işçi ve köylü çocuklarının oranı ne olursa olsun, belirli bir ekonomik gelişme düzeyine erişmiş bütün ülkelerde üniversite her şeyden önce toplumun ayrıcalıklı eğitimli sınıflarının yeniden üretim alanı haline gelmiştir (buna birazdan döneceğiz). Öyleyse, öğrenciler çoğunlukla yukarıda sözünü ettiğimiz daha ayrıcalıklı nüfus grubunun genç kesitlerinden oluşur.

Demek ki, Tahrir ile Mahalla, Gezi ile Gazi, Sudan Meslekler Birliği ve Özgürlük ve Değişim Güçleri'nin üstün konumda olduğu Hartum ve Omdurman'ın merkezi ile Direniş Komiteleri'nin borusunun öttüğü gecekondu mahalleri ve uydu kasabalar arasında kaçınılmaz olarak hatırı sayılır bir bölünme vardır. Olan bitene Sudan Meslekler Birliği üyesi birinin gözünden baktığınızda her şey, ama her şey, bir Direniş Komitesi üyesinin gözünden baktığınızda görülenden farklı olacaktır. Aynı nedenle, dışarıdan bakan gözlemciler için Tahrir'e mi yoksa Mahalla'ya mı, Gezi Parkı'nda olan bitene mi yoksa Gazi'de yaşananı mı baktığınıza bağlı olarak her şey farklı görünecektir.

Bu ayrıma dikkat edilmemesi, bize hem Arap devrimlerinin hem de Gezi halk isyanının sınıf karakterine ilişkin kafa karışıklığının en önemli nedenlerinden biri gibi görünüyor. Bunu anlamak için Gezi isyanının sınıf karakteri üzerinde ileri sürülen ana görüşlere bakarak yukarıda söz ettiğimiz kafa karışıklığının nasıl billurlaştığını görelim. Bir tarafta, epeyce etkili bir yorum, Gezi için bir “orta sınıf olayı” teşhisini ileri sürmüştür. Örneğin Çağlar Keyder, AKP'nin ve Erdoğan'ın özellikle iktisadî büyüme ve eğitim alanlarındaki başarılarını övdükten sonra bunun “mensupları görece olarak modern işyerlerinde çalışan, küresel düzeyde yaygın boş zaman ve tüketim alışkanlıklarına benzeyen bir hayat süren, oluşum halindeki bir yeni orta sınıfın yükselmesine yol açtığı” sonucuna ulaşır ve ekler: “Gezi protestoları bu yeni gerçeklikten kaynaklanan ilk toplumsal hareketti.” Burada sorun, Amerikan sosyolojisindeki kullanımında herkese başka bir şey hatırlatan “orta sınıf” kavramının, doğası gereği tartışmayı kafa karıştırıcı hale getirmesidir. Buna rağmen bir ara sonuca ulaşabiliriz: Bize göre, Gezi'nin sınıf karakterini böyle açıklamaya yönelik analizlerin esas amacı, Gezi'nin bir işçi sınıfı karakteri *taşımadığını* söylemektir.

Öte yandan, buna tepki gösteren bir dizi sosyal bilimci, çok belirgin bir iddiada bulunmuştur: Gezi bir işçi sınıfı karakteri *taşır*. Yalnızca, bu işçi sınıfı sanayi proletaryasından oluşmaz; başka işlerde ama ücret karşılığı çalışan insanlardır bunlar: öğretmenler, banka çalışanları, reklam ya da tasarım şirketlerinin çalışanları, ser-

best mesleklerden insanlar vb.²¹

Bir de üçüncü bir pozisyon mevcuttur. Buna göre, söz konusu olan bir yeni proletaryadır: üniversite mezunu, ama daha önceki kuşakların yararlandığı türden güvenceli bir iş bulamayan insanlardan oluşur bu. Yani bir tür “prekarya”dır.²²

Bu yaklaşımların sorunu, her birinin totolojik anlamda hem haklı hem haksız olmasından da öteye (buna birazdan döneceğiz) ulaştıkları yargıya Gezi halk isyanının hangi bileşeninden söz ettiklerini ortaya koymaksızın konuşmalarıdır. Şayet Gezi Parkı’nda çadır kuran ya da orayı sık sık ziyaret eden kalabalıktan söz ediyorlarsa, belirli bir noktaya kadar her biri haklıdır (“belirli bir noktaya kadar” diyoruz zira birazdan değineceğimiz gibi sözünü ettikleri katmanların adlandırılmasında yarıldıkları kanısındayız). Ama şayet hareketin aynı derecede önemli başka bileşenlerinden, örneğin Gazi’nin ve Sarıgazi’nin gençliğinden ya da Alevi mahallelerinin emekçi halkından veya Ankara’da “Tuzluçayır”ın bebeleri”nden veya Antakya’nın bütün halkından söz ediyorlarsa o zaman yollarını büsbütün kaybetmişler demektir! (Gezi kalkışmasında Alevi halkın mücadelesi konusunda görebildiğimiz tek ciddi kaynak Adnan Gümüş’ün yazdıklarıdır.)²³

Aslında kitlesel bir devrimci hareketin veya eşit derecede kitlesel bir halk isyanının sınıf karakterini yalnızca ampirik gözlem temelinde tanımlamaya çalışmak epeyce nankör, hatta belki de beyhude bir çabadır. Bunu neden söylediğimizi anlamak zor olmasa gerek: Tarihte yaşanmış devrimlerden bildiğimiz ve daha yakın dönemde yaşananlarda gözleyebildiğimiz gibi, bu tür hareketler, toplumun çok değişik katmanlarına ve mesleklerine mensup, çok çeşitli sınıf konumuna sahip insanları saflarına cezbeder. Özellikle devrimler bir toplumun hayatında çok özel anlardır, her şeyin sorgulandığı, gözden geçirildiği, değiştirilmeye başlandığı bir an. Dolayısıyla, bazı ayrıcalıklı sınıflardan insanlar bile, eski rejimde, onların da ayrıcalıklı sınıf konumlarına rağmen ezilmesine yol açan birtakım sosyal mekanizmalar mevcutsa, devrim ve karşı-devrim kampları arasında en azından yalpalamaya başlayabilirler, hatta devrimin saflarına katılabilirler. Ne var ki, bu biraz da uç örneği veriyorsak bunun nedeni devrimci saflarda farklı sınıflardan insanların yer alıyor olmasının bize kalkışmanın sınıf doğası konusunda fazla fikir vermeyebileceğini örneklemek içindir.

Yapılması gereken başka bir şeydir: Kimin hangi yanda ya da tarafsız olduğunu dikkatli ve soğukkanlı bir biçimde gözlemledikten sonra, hangi sınıfların devrimin gelişmesinde **sınıf olarak** aktif ve etkili olduğunu ve bu sınıflar arasında karşılıklı ilişkilerin ne olduğunu belirlemeye çalışmaktır. Özel olarak bakılması gereken bir şey de hangi sınıfın diğer sınıflar karşısında **hegemonik** bir konuma sahip olduğu ya

21 Korkut Boratav, “Olgunlaşmış Bir Sınıfsal Başkaldırı: Gezi Direnişi”, Göztepe, a.g.y. içinde; Yalçın Bürkeç “Sınıf, Toplumsal Muhalefet ve Siyasal Rejim Açısından Haziran İsyanı”, Göztepe, a.g.y. içinde; E. Ahmet Tonak, “İşyanın Sınıfları”, Göztepe, a.g.y. içinde; Çalışma arkadaşımız Tonak’ın burada örnek olarak verilen yazısı dışında Gezi’nin sınıf karakteri konusunda daha kapsamlı ve teorik uzantıları olan çalışmaları da mevcuttur: “Yeni Orta Sınıf” ve “Haziran Direnişi Tahayyülleri” başlıklı yazıları sınıflar konusundaki ortak derlememizde yer almıştır: Sungur Savran/Kurtar Tanyılmaz/E. Ahmet Tonak (der.), *Marksizm ve Sınıflar*, İstanbul: Yordam Kitap, 2014. 22 Ergin Yıldızoğlu, “Gezi ‘Olayı’nın Sınıfı”, Göztepe, a.g.y., içinde.

23 Adnan Gümüş, “Çukurova ve Nusayri Örneğinde Şeriatçılığa ve Metalaşmaya Karşı Duygu, Akıl ve Kültür Kompartımanlarının Varoluşsal Direnci ve Patlaması”, İnal, a.g.y. içinde.

da bu konuma zaman içinde gelme potansiyelini taşıdığı meselesidir.

Yani, Gezi'nin sınıf karakteri konusundaki tartışma iki metodolojik tuzağın kurbanı olmuş durumdadır: Birincisi, "Gezi" dediğimizde neyi kastediyoruz, Gezi Parkı'nı mı yoksa halk isyanının bütününe mü? İkincisi, farklı sınıflar devrimi/isyanını derinleştirmek, yavaşlatmak ya da yenilgiye uğratmak için sınıf karakteri taşıyan hangi adımları atıyorlar, **sınıf olarak davrandıklarında** birbirleriyle karşılıklı ne tür bir etkileşime, özellikle de hegemonya kurma yönünde bir etkileşime giriyorlar?

Ulaştığımız bu noktadan bakıldığında, bizim Gezi'nin sınıf doğasına ilişkin soruya cevabımız üçlüdür. İlk, Gezi Parkı, orada toplanan kalabalıkların heterojen, yüksek derecede çeşitlilik taşıyan karakterine rağmen açıkça modern küçük burjuvazinin hegemonyası altındaydı.²⁴ Bu sınıfı kısaca tanımlayacak olursak şunu söyleyebiliriz: Bu sınıf, küçük burjuvazinin, yeniden üretim koşulları zamana bağlı olarak zayıflayan geleneksel kanadına (küçük toprak sahibi çiftçi, zanaatkâr, küçük esnaf vb.) karşıt olarak modern üretimin özellikleri sayesinde toplumsal zemini güçlenen kanadıdır. Modern küçük burjuvazi mensupları, yüksek düzeyde teknolojik veya alanına özgü teknik bilgi gerektiren mesleklerini (hekimler, mühendisler ve mimarlar, avukatlar, eczacılar vb.) kendi küçük işletmelerini veya mesleklerine özgü iş yerlerini (eczane, muayenehane, tasarım stüdyosu vb.) açarak icra ederler.²⁵ Elbette, bu teknolojik ya da teknik bilgilere sahip her meslek sahibi kendi işyerini açmaz. Biz şimdi o alt kategoriden söz ediyoruz.

Bu sınıf fraksiyonu bütün ülkelerde ücretli çalışan sınıfların benzer sosyo-kültürel grupları ve kültür endüstrisi çalışanları (yazılım uzmanları, finans sektörü çalışanları, gazeteciler, sanatçılar, akademisyenler vb.) ile ittifak kurmaya eğilimlidir.²⁶ Bunların bir bölümü proletaryanın üst katmanlarını oluştururken bir bölümü de hayatlarının bir aşamasında kendi işini kurarak küçük burjuva konuma geçer. Bunlara "yarı-proleter" olarak bakılması gerekir.²⁷

Sözünü ettiğimiz hegemonya Gezi Parkı direnişinin önderliğini yapmakta olan ekip tarafından kurulmuştur: Sürecin tamamı Taksim Dayanışması adını taşıyan ve bir dizi kuruluşu bir araya getiren bir platformun yönetimindeydi. Bu da büyük ölçüde mühendis ve mimar odalarının ve benzer örgütlerin kontrolünde bir ortak yapıydı. Bu dar anlamda, sözünü edeceğimiz iki toplum arasındaki derin farklılık-

24 Sungur Savran, "Halk İsyanının Sınıf Karakteri Üzerine Notlar", *Marksizm ve Sınıflar*, a.g.y.

25 Sungur Savran, "Sınıfları Haritalamak: Sınıflar Birbirinden Nasıl Ayrılır?", *Devrimci Marksizm*, sayı 6-7, 2007, s. 22-24.

26 A.g.m., s. 37-38.

27 Yukarıda işçi sınıfının Gezi hareketinin belkemiğini oluşturduğu fikrinin temsilcilerinden biri olarak ele aldığımız Boratav'ın da aynı katmanlar hakkında konuşmakta olduğunu kaydedelim: "Yüksek nitelikli, eğitilmiş işçiler, yarınki sınıf yoldaşları (öğrenciler) ile birlikte, profesyonellerin de katılımıyla..." (Boratav, a.g.m., s. 19.) Aradaki fark iki belirleyici noktada yatıyor: "Profesyoneller" bızce önemli ölçüde küçük burjuvadır. "Yüksek nitelikli, eğitilmiş işçiler" in önemli bölümü ise işçi sınıfının üst tabakaları arasında son derecede ayrıcalıklı katmanlardan oluşur, küçük burjuvazinin saflarına katılacak olanaklara sahiptirler, dolayısıyla emek güçlerini satmak zorunda olmayan **yarı-proleterlerdirler**. Ekleyelim ki hayatlarının bir aşamasında bu geçişi fiilen de yaparlar. Yukarıda sözünü ettiğimiz diğer yazarlardan Tonak, Boratav ile tam bir fikir birliği içindedir. Bürkeve ise aynı katmanlardan söz etmekle birlikte bunları "kaybeden orta sınıflar" olarak nitelemekte, bu nedenle zaman içinde işçi sınıfı ile bütünleşecek nitelikte görmektedir. Bürkeve'in ulaştığı sonuç ise şaşırtıcıdır: "Kısacası, sorun baştan aşağı proleter eksensli bir sınıfsal özellik göstermektedir" (Bürkeve, a.g.m., s. 32).

lara rağmen, Sudan’da Sudan Meslekler Birliği örgütünün devrimde oynadığı rol ile Gezi Parkı’nın çadır kenti etrafındaki direnişte Taksim Dayanışması’nın rolü arasında son derecede ilginç bir paralellik bulmak mümkündür.

İkincisi, isyanın Gezi Parkı dışında kalan bileşenleri kesinlikle daha pleb, daha emekçi halk karakteri taşıyordu. Bu harekete katılan farklı unsurların sınıf konumu konusunda bilimsel bir anket ya da analizin elimizde olmadığı göz önüne alınırsa, gerçeğe en fazla yaklaştığımızı düşünebileceğimiz tespit, Gazi’den Antakya’ya hâkim unsurun işçi sınıfı, kent yoksulları ve geleneksel küçük burjuvazinin daha yoksul katmanlarının bir bileşimi olduğu olurdu. Tabii, bütün büyük direniş ve mücadele hareketlerinde olduğu gibi, bu sınıfların gençliği devletin baskıcı güçlerine karşı sokak savaşlarında ön plandaydı. Göstericilerin saflarında sanayi, tersane, maden gibi büyük işyerlerinden işçilerin varlığına rağmen, önemli olan, işçi sınıfının hiçbir anda **sınıf olarak** kendini ortaya koymamış olmasıdır. Eylemlere katılan işçiler nesnel bir anlamda işçiydi elbette. Ama hâkim sınıflara karşı mücadelede üstünlüğü ele geçirmeye kararlı bir sınıfın mensupları gibi davranmıyorlardı. Ne hareketin talepleri ne de kullanılan mücadele metodları işçi sınıfına özgü karakter taşıyordu.

KESK’in 5 Haziran için daha önceden ilan etmiş olduğu kamu emekçileri grevinin mitingini Taksim’de yaptığı doğrudur. DİSK de KESK’in bu grevi geniş kapsamlı bir harekete dönüştürme yolunda yaptığı çağrıya olumlu cevap vermiştir. Ama bu sözde kalmıştır. Geleneksel olarak Taksim Dayanışması’nın tabanını oluşturan TMMOB’un müttefiki olan bu iki konfederasyonun ancak polis Gezi Parkı’nı boşalttıktan sonra genel grev ilan etmiş olduğunu unutmamalıyım. Doğru zamanda harekete geçmekten kaçınmak genel grev çağrısının yalnızca iyi niyet gösterisi düzeyinde kalması anlamına gelir.

Bütün bunların ışığında Gezi isyanının sınıf karakterinin üçüncü boyutu gayet özlü biçimde ifade edilebilir. Gezi isyanında işçi sınıfı **görevini yerine getirmemiş bir aktör** olarak görülmelidir.

5. Kürt hareketi ve Gezi

Kürt hareketinin halk isyanı ile ilişkisi o kadar belirleyici bir faktördür ki bu konuyu başlı başına bir mesele olarak tartışmak gerekir. Kürt hareketi ile Gezi arasındaki ilişki, hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde tek bir konu üzerinde odaklanmıştır: Kürt hareketi Gezi’ye katıldı mı yoksa kenarda mı durdu? Bu sorunun yanıtı Kürt hareketi ve onun Türkiye sosyalist hareketi içindeki müttefikleri tarafından kasıtlı olarak bir gizem bulutu içinde anlaşılmasız hale getirilmiştir. Yaratılan kafa karışıklığı aslında basit bir el çabukluğuna bağlıdır: Sorunun yanıtı sadece Gezi Parkı çerçevesinde tartışılmaktadır. Görüyoruz ki, yukarıda başka bağlamlarda eleştirel biçimde ele almış olduğumuz Gezi halk isyanının coğrafyası meselesi, burada da karşımıza çıkıyor.

Her şeyden önce olguları hatırlayalım. 2103 tam da “çözüm süreci” olarak anılan gelişmenin başladığı yıldır. “Çözüm süreci”, herkesin bildiği gibi AKP hükümeti ile Kürt hareketi arasında yapılan bir dizi müzakereden oluşuyordu. Bir sürü belirsizlik ve ikirciklilikle malûl olan bu süreç yine de ülkeyi 1984’ten beri sarsıntıdan

sarsıntıya sürükleyen Kürt sorununa bir çeşit çözüm arayışını toplumun gündemine getirmişti. Bizce AKP hükümetinin esas amacı, en büyük sorunlarından biri enerji kaynağı açlığı olan Türkiye kapitalizmi adına Irak'ın Kürdistan bölgesindeki petrole erişebilmektir ama bunu burada derinlemesine tartışamayız.

Çözüm süreci, İmralı'nın bütün gücüyle kucakladığı bir projeydi. Kandil de ne kadar şevkle olduğu biraz kuşkulu olsa da süreci kabullenmişti. HDP ise aracı rolünü üstlenmiş durumdaydı.

Bize kalırsa "çözüm süreci" iki taraf arasında bir müzakere aracı olmaktan öteye geçerek, Kürt hareketinin AKP ile bir ittifaka girmesi halini alıyordu. Öcalan'ın 2013 Newroz'u vesilesiyle yaptığı açıklama iki hareketin, yani AKP ile Kürt hareketinin Ortadoğu bölgesindeki hedeflerinin ortaklığı konusuna atflarla bezenmişti. Bizim bu eleştirimiz, yani iki taraf arasında ittifak tespiti doğru olsa da olmasa da, Kürt hareketinin Newroz'dan iki ay sonra patlak verecek Gezi halk isyanı esnasında izlediği politikanın ardında "çözüm süreci"nin olduğu tartışılmaz bir gerçektir.

İkinci olarak, gözümüzü esas konuya çevirmeden önce kısaca işin Gezi Parkı ile ilgili kısmını ele alalım. HDP, her ne kadar bir milletvekili (Sırrı Süreyya Önder) Gezi ağaçlarının kesilmesine karşı mücadelede öne çıkmış olsa da, çadır kent kuruluşunun başlangıç aşamasında Gezi Parkı'na katılmakta tereddüt gösterdi. Bunun gerekçesi olarak da kitlelerin içinde milliyetçi bir damarın mevcut olduğuna işaret ediyordu. Bu pek de inandırıcı bir gerekçe değildi; sözü edilen eğilimin kitle hareketi içindeki konumu epeyce zayıftı. Esas neden böyle bir desteğin AKP'yi yabancılaştırarak "çözüm süreci" defterinin kapanmasına yol açabileceğiydi. Ne var ki, Öcalan kurnaz bir taktik adımıyla işin içine girerek Gezi'ye desteğini ilan edecek, bu da Kürt hareketinin Gezi Parkı'nda bütün sembollerini de sergileyerek çadır kurmasıyla sonuçlanacaktı. İşte tartışılan konuyu anlaşılabilir hale getirmek için kullanılan, daha doğrusu suistimal edilen, Kürt hareketinin Gezi'ye parkta vermiş olduğu bu destektir.

Oysa halk isyanının kaderi açısından belirleyici olacak destek, Kürt hareketinin Gezi'ye Kürt bölgesinde verdiği destek olurdu. Şayet Diyarbakır mücadeleye İstanbul ve Hatay gibi güçlü biçimde katılmış olsaydı, bu bir deprem etkisi yaratırdı. Kürt halkı 21. yüzyıl başında, aslında 1990'lı yılların başından beri, Türkiye toplumunun en yüksek derecede politize olan, en cesur ve gözünü budaktan sakınmayan kesimdir. Diyarbakır ve diğer Kürt kentleri sokağa çıkmış, milyonlarca insan devletin on yıllardır Kürt sorununa ilişkin politikalarına ve ayrıca ekonomik alanda en mağdur halk kesimi olarak işsizliğe ve yoksulluğa karşı öfkelerini ve çaresizliklerini ortaya koymuş olsaydı, Erdoğan hükümetinin devrilmesi neredeyse kesin bir sonuç olurdu. Kürt hareketinin Gezi karşısındaki tutumu işte bu kadar belirleyici idi. Bu can alıcı buluşmaya gelmedi Kürt hareketi. Kürt hareketinin Gezi sırasında Taksim'de ne yaptığını Diyarbakır'da ne yaptığı sorunuyla karıştıran her kimse ya aşırı safdil biridir ya da kötü niyetli.

Tarihin ironisi şudur ki, sonuç sadece halk isyanı için kaçırılmış bir fırsat olmadı. Kürt hareketi de kendi hakları açısından tarihî bir fırsatı israf etmiş oldu. Ama bu konuya aşağıda Ekim 2014'te yaşanan Kobani (Kobanê) isyanını ele aldığımızda değinmemiz daha doğru olur.

Bu aşamada erken bir yargı vermektense bu bölümü şu sonuca ulaşılarak kapa-

talım: Gezi halk isyanında Kürt hareketi kendisine en ihtiyaç duyulan yerde, yani Diyarbakır ve diğer Kürt kentlerinde namevcut oldu. Şayet önderlik buralarda mücadelede omuz verse ve kitleleri sokağa çağırıyorsa, bu şehirler, Türklerin çoğunlukta olduğu nice şehre parmak ısırtırdı.

Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Kürt hareketi Gezi isyanının **görevini yerine getirmemiş ikinci aktörüydü.**

6. Hâkim sınıfın Gezi isyanında iki taktiği

Türkiye'nin 2013'te yaşadığı ölçek ve güçte bir isyan hâkim sınıfın saflarında hemen her zaman tereddüt ve çatlaklar yaratır. Türkiye'nin hâkim sınıfları AKP hükümetinin izlediği politikalar karşısında zaten derinlemesine bölünmüş durumdaydı. Büyük burjuvazinin daha güçlü kanadı, kaymak tabakası, Batıcı-laik fraksiyonu, yani TÜSİAD burjuvazisi, NATO ve Avrupa Birliği'ne stratejik bir bağla bağlı olduğu için hükümete karşı zaman zaman sertleşen bir eleştirelilik sergiliyordu.

Her ne kadar Erdoğan'ın işçi sınıfının haklarına ve kazanımlarına karşı izlediği acımasız taarruz politikasından (yaygın özelleştirmeler, yabancı sermayeye yaklaşımda aşırı bir "konukseverlik", kamu hizmetlerinin adım adım metalaştırılması ve ticarileştirilmesi, sendika ve grev haklarına cepheden hücum, işgücü piyasasının esnekleştirilmesi vb.) çok memnun olsa da, burjuvazinin bu kanadı Erdoğan'ın dış politikada yüzünü İslam âlemine dönmesinden, eğitimin giderek din etkisine girmesinden, kadınların yaşamına müdahalelerin artmasından vb. ciddi bir rahatsızlık duyuyordu. Erdoğan'ı yerinden kıpırdatmaya gücü yetmemiş, kapitalist sınıf yanlısı tedbirlerini desteklemeye devam etmişti. Ama şimdi kitleler ayağa kalkıp hükümetin istifasını yorulmak bilmez bir kararlılıkla talep ederken burjuvazinin en üst katmanlarından birçok insan bile Gezi Parkı'nda birkaç gece geçirmeyi uygun bulacaktı.²⁸

Batıcı-laik burjuvazinin, gayet anlaşılır olsa da kendi çıkarları açısından biraz ileri giden bu Gezi desteği karşısında AKP önderliği içinden bir kanat yarı yola kadar gelerek ona el uzatıyordu. Tabii hemen hatırlatalım ki Erdoğan kendisi harekete karşı en baştan bütünüyle düşmanca bir tavır benimsemiş ve hatta "zor kontrol altında tutulan yüzde elli"ye işaret ederek bir iç savaş tehdidini de sonuna kadar sıcak tutmuştur. Ama o dönemde Cumhurbaşkanı olan Abdullah Gül ile AKP'nin kurucu üçlüsünün mensubu olup o günlerde Erdoğan bir diplomatik gezide olduğu için Başbakanlığı vekâleten üstlenmiş olan Bülent Arınç birlikte farklı bir tutum alacaklardı.

İkili, kabineden bazı başka bakanların da desteğiyle, hiç gizlemeye gerek görmeden halk hareketini bölmeye girişiyordu: "çevreci gençler"in "doğaya haklı olarak sahip çıkma" çabasını "zararlı unsurlar"ın, "illegal örgütler"in, aslında bütün sosyalist ve komünist hareketlerin karşısına çıkarıyorlardı. Bu şekilde, hükümetle Gezi arasında, her iki tarafı da mahcup etmeyecek ortak bir çözüm bulmak amacıyla gayri resmî bir müzakere sürecini başlatıyorlardı.

²⁸ Kemal İnal, kaymak takımının Gezi'ye verdiği desteğin bir dizi başka göstergesini sıralıyor. Bkz. "Gezi: Tanım, Failler ve Roller", İnal (der.), a.g.y. içinde, s. 21.

Bu aşamada, esas destekçisi TÜSİAD burjuvazisi olan CHP'nin lideri Kemal Kılıçdaroğlu da işin içine girmişti. Daha fazla ilerlemeden belirtelim ki, halk isyanına katılan büyük kitleler içinde milyonlarcası bu partinin ya sadık seçmeni ya da üyesi, taraftarı falan olarak görülmelidir. Taban böyle davranırken önderlik harekete mesafeli yaklaşıyor, hatta bu yüzden daha önce Taksim için planlanmış olan mitinginin yerini bile değiştiriyordu.

Böylece, burjuva güçleri arasında sıkı bir ittifak oluşmuş, AKP'nin tepe yöneticilerinden bir ekip müzakerelere dayanan bir çözüm uğruna çalışmaya başlamıştı. AKP önderliğinin bu kanadı, öyle anlaşılıyor ki, Erdoğan'ı, Gezi Parkı'nın kendilerince belirlenen bazı "temsilcileri" ile müzakerelerin sulandırılmış bir versiyonuna katılmaya ikna etmiş olmalıdır. Toplantı 13 Haziran'ı 14'e bağlayan gece düzenlendi. (Birtakım ipe sapa gelmez "şöhret"lerin de davet edildiği toplantıya Taksim Dayanışması'nın bazı üyeleri de katılacaktı.) Erdoğan sinir krizi geçirerek toplantıyı terk edecek, barışçıl bir çözüm yolunda herhangi bir plan kabul edilmeden toplantı dağılacaktır.

15 Haziran gecesi park polis tarafından zorla dağıtıldı. 16'sında Erdoğan şehrin başka bir yerinde 300 bin taraftarının otobüslerle taşınarak toplandığı bir meydana miting düzenledi. Bu miting aslında bir savaş borusuydu.

7. Gezi Parkı nasıl sona erdi?

Hâkim sınıfların güttüğü iki farklı taktiği özetlediyssek bunun esas nedeni daha uzlaşmacı bir üsluba sahip ikinci taktiğin varlığının Gezi Parkı eyleminin önderliğini yumuşatmakta önemli bir işlev üstlenmiş olmasıdır. Bu da sonunda parkın boşaltılmasını kolaylaştırmıştır. Başka şekilde söyleyecek olursak, Gül-Arınç açılımı Taksim Dayanışması'nı, hükümetin birtakım içi boş tavizleri karşılığında Gezi Parkı'nı tedrici biçimde boşaltmaya ikna etmiştir. Bu ise kitle hareketinin bağrındaki bazı unsurları, özellikle de sosyalist hareketleri yumuşatmaya yaramış, hükümet saflarında parka polis taarruzu alternatifini daha güçlü hale getirmiş ve sonunda Gezi Parkı deneyiminin bastırılmasına yol açmıştır. Şimdi bu sürecin somut olarak nasıl yaşanmış olduğuna bakalım.

Gül ve Arınç'ın keşif çabalarına cevaben kitle hareketinin içindeki bazı önde gelen şahsiyetlerden Taksim Dayanışması ile istişare sonucu olumlu bazı sinyaller geliyordu.²⁹ Bu, kitle hareketi açısından bazı taleplerin formüle edilmesine, hükümetin de bir teklif yapmasına yol açtı. Taksim Dayanışması'nın hareket adına ortaya koyduğu talepler epeyce alçak gönüllü idi. Örneğin günler süren vahşice bastırma faaliyetine, göz yaşartıcı gaz kapsüllerinin doğrudan doğruya göstericilerin kafası hedeflenerek atılması yoluyla başlı başına silah gibi kullanılmasına, çivili sopalar kullanan üniformasız görevlilerin kalabalıklara saldırtılmasına rağmen Taksim Dayanışması, sanki bütün bunların sorumlusu hükümet ve özel olarak da içişleri bakanı değil de bazı valilermiş gibi bu valilerin görevden alınmasını talep ediyordu.

Ama çok daha önemli olarak, temsilciler Erdoğan'ın gündeme getirdiği Taksim

²⁹ Bu konu Levent Dölek tarafından erkenden ele alınmış ve bu tutum eleştirilmiştir. Dölek'in Gezi Parkı mücadelesi devam ederken yazdığı, bu sayıda tekrar yayınlanmakta olan yazısına bakılabilir.

meydanını yeniden biçimlendirme planının, yani parkın yerle bir edilerek yerine bir tarihî bina kılığında bir alışveriş merkezi dikilmesi planının bir referandum aracılığıyla halkın oyuna sunulması önerisini kabul ediyorlardı. Bu Gezi Parkı'nda bulunan kitle için katıyen kabul edilemeyecek bir şeydi. Bunun nedeni, o zaman henüz Erdoğan'ın elinde kullanışlı bir araç haline gelmemiş olan yargının bu planın koruma ve sit alanı kurallarına aykırılığını defaatle ilan etmiş olmasıydı.

Gezi Parkı'nın hükümet tarafından seçilmiş olan "temsilciler"inin Erdoğan'la yaptığı olaylı toplantıdan sonra Taksim Dayanışması'nın sekreteri ortaya bir anlaşmanın çıkmış olduğunu açıkladı. Temsilciler İstanbul'a dönünce çok geniş katılımlı bir toplantı düzenlediler. Buraya parkta mevcut tüm kuruluşların temsilcileri katıldı. Ankara toplantısına katılmış olanlar hükümetin teklifi olarak görülen anlaşmayı bütün kuruluşlara kabul ettirmeye çalıştı. Bu epeyce zor olacaktı zira daha önce oluşturulmuş olan talepler listesindeki hiçbir başka talep kabul edilmemişti. Hareketin daha önceki talebi olan, projenin yargı kararları doğrultusunda düpedüz terk edilmesi yerine referandum seçeneği, bu kadar büyük bir mücadele ve fedakârlıktan, onca ölüm ve yaralı, onca yitirilmiş gözden sonra hareket açısından bir tür teslim olma gibi görüldü. Polis zulmüne ilişkin olarak vadedilen yalnızca "aşırılıklar"ın *iç araştırma* yoluyla saptanmasıydı. Türk polisinin ve ordusunun geçmiş sicili göz önüne alınınca, *kendi geçmiş suçlarının* incelenmesini onlara tevdi etmek, yani sadece bir iç soruşturma ile yetinmek insanların aklıyla alay edilmesi anlamına geliyordu. (Roboski daha bir buçuk yıl önce yaşanmış ama üstü tamamen örtülmüştü.)

Uzlaşma isteyenlerin ana argümanlarından biri parkta insanların yorulduğu ve kent halkının desteğinin giderek zayıfladığı fikriydi. Bu argüman, temsilcilerin toplantısına paralel olarak yapılan "halk meclisleri" açısından bütünüyle kof çıkacaktı: Bunlar, üst üste, daha kabul edilebilir bir anlaşma ortaya çıkana kadar direnişin sürdürülmesi konusunda ısrarlı olacaklardı.

Doğal olarak bütün bunlar açıktan açığa tartışılıyordu. Farklı görüşler arasındaki tartışma ve bunların savunulması için ileri sürülen gerekçeler sadece kitleler açısından değil hükümet ve polis açısından da saydam bir nitelik taşıyordu. Sonuç olarak kalabalığın arasına karışmış sayısız ajanın varlığı olağandı. Önderlik olarak görülen kadroda görülen yumuşama, tereddüt ve yalpalama (bu kadro birazdan göreceğimiz gibi bir bakıma, bilgisayar diliyle söyleyecek olursak "varsayılan liderlik" idi), polisi Gezi'ye saldırmanın zamanının geldiğine ikna etmiş olmalıdır. Polis ayın 11'inde Taksim'e bir ilk taarruz düzenlemişti ama bu kendisi için yarı yarıya bir yenilgi olmuştu. Taksim meydanını geri almayı başarmış, ama silahların eşitsizliğine rağmen parka girememişti. Bu olgu, parktaki halkın yorulmuş olduğu ve artık parkı yavaş yavaş terk etmekte olduğu konusundaki argümanın uydurma olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Doğru gözlem ise, polisin ayın 11'indeki bu ilk saldırısının ardından parkı iş sonrası ziyaret edenlerin sayısının arttığı ve çoğu insanın artık baret giyerek geldiği olurdu. Bu olgu insanların polis saldırısına karşı savaşmaya hazır olduğundan başka ne anlama gelebilir?

Bütün bunların sonucu şudur: Halkın parktan sürülmesinde sadece devletin baskı aygıtının rol oynadığını söylemek yüzeysel ve dolayısıyla yanlış olur. Hükümet çevrelerinin çifte kanaldan yürüyerek bir ikna metodu uygulamış olması ve Gezi Parkı'nın seçilmemiş önderliğinin geri adım atması da en azından aynı derecede

önemliydi.

Gezi Parkı'nın yitirilmesinde rol oynayan öznel faktör işte budur. Bu sonucun ardında elbette nesnel faktörler yatıyordu. Ana nesnel faktörler hakkında bu aşamada uzun uzadıya konuşmamız gerekmiyor zira daha önceki bölümlerde, özellikle Gezi'nin sınıf karakteri üzerine dördüncü ve Kürt hareketi üzerine beşinci bölümde bu nedenselliğin açıklanabilmesi için gerekli izahatı yapmış bulunuyoruz. Erdoğan'ın iktidarda kalabilmesini sağlayan sadece iki tane belirleyici nesnel faktör vardır: bu tarihteki halk isyanı esnasında iki büyük aktörün, işçi sınıfının ve Kürt hareketinin “görevini yerine getirmemesi”.

Bu, bizim olay olup bittikten sonra ulaştığımız bir sonuç değildir. Taksim meydanı ve Gezi Parkı'nın kitlelerce fethedilmesinden üç gün sonra, 4 Haziran'da yazılmış bir yazıda şöyle demiştik:³⁰

Türkiye'deki büyük halk isyanının kaderini şu sorular belirleyecek: Kürt hareketi isyana katılacak mı yoksa zımnen AKP iktidarının yanında mı yer alacak? Ve işçi sınıfının ana taburları, sınıf temelli talepleri ve mücadele biçimleriyle ortaya çıkacaklar mı?

8. Gezi karşısında sosyalist hareket

Gezi Parkı karşısında sosyalist hareketin hikâyesi politik geriliğe teslimiyetin öyküsüdür. Gezi Parkı katılımcılarının ve daha sonra İstanbul ve başka kentlerde bütün parklarda düzenlenen forumlara ya da halk meclislerine katılan insanların en çarpıcı ortak özelliği var olan siyasi partilere aşırı derecede kuşkucu bir yaklaşım içinde olmalarıydı. Bu sadece düzenin partileri için değil, sol partiler, yalnızca partiler için değil, sendikalar ve buna benzer diğer örgütler için de geçerliydi. Aslında 2013 gençliğinin 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyimlerinin çöküşü hakkında, diyelim anne babalarıyla veya daha üst kuşaklarla sohbetler sayesinde bile herhangi bir şey bilip bilmediği çok kolay tahmin edilemezse de yine de biz 2013 gençliğine kredi açarak bu kuşkunun büyük ölçüde yaşanan o çöküntüye atfedilebileceğini kabul edelim.

Ancak, Gezi Parkı halkının gençliği yalnızca var olan örgütlere karşı kuşkucu bir yaklaşım içinde değildi. Süreci kendileri başlatacak olanaklara sahip olsalar bile örgütlenmeyi reddediyorlardı! Bunun siyasi geriliğin uç bir biçimi olduğundan en ufak bir kuşku duyulamaz. Bir kitle toplumunda siyaset, tanım gereği, önceliklerin sıralanmasını, belirli kararların verilmesini, insanların kendi amaçlarına ulaşabilmek için işbirlikleri ve ittifaklar kurmasını gerekli kılar. İnsanın kendini kendi dünyasına kapatması kendi aleyhine bir karardır. Zira kimse insanlığın geri kalanından yalıtılmış şekilde yaşamamaktadır ve bu yüzden, adına örgüt denen birtakım gruplara katılmak herkes için bir ihtiyaçtır. Herkes **belirli türden** örgütlere elbette karşı olabilir. Ama örgüt kavramının kendisine karşı olmak insanın kendi ayağına sıkması gibidir.

30 Sungur Savran, “C'est une révolte, pas (encore) une révolution!” (2013), <http://redmed.org/article/cest-une-revolte-pas-encore-une-revolution1>.

Türkiye'nin sosyalist hareketi, Gezi Parkı halkının bu anlayışına kolayca teslim oldu! Birçok akım bunu yeni bir çağın amentüsü saydı. O zaman Özgürlük ve Dayanışma Partisi adını taşıyan Sol Parti'nin önde gelen liderlerinden biri, Alper Taş, bu tutumun en çarpıcı örneklerinden birini veriyor bize.³¹ Bu partinin ardındaki akımın tarihî önderi olan Oğuzhan Müftüoğlu bile solun bütün siyasi örgütlerinin her alanda Gezi'nin gerisinde kaldığını söylüyor.³² Sanki kitlelerin bu büyük patlaması bu tür akımların gözünün önündeki perdeyi çözmüş, "gerçeği" nihayet görmelerini sağlamıştır!

Bu teslimiyet bu yeni kuşağın safdil bir tarzda yüceltilmesi ile el ele gitmiştir. Büyük sınavlardan geçmiş olan 1968 kuşağının ve sonra 1978 kuşağının devrimci politikada oynadığı rol karşısında büyülenmiş bir ülkede bir "yeni kuşak" üzerine inanılmaz bir aceleyle övgüler düzülmüştür. Gezi patlak vermeden önce politikaya ilgisizliği dolayısıyla küçümsenen bu kuşağın gerçekte siyasi olarak çok bilinçli olduğu keşfediliyordu. Ne tuhaf! Aradan on yıl geçtikten sonra bu kuşaktan bize, devrimci pratik bir yana, ne entelektüel yenilenme ne siyasi uzak görüşlülük ne de sanatsal-kültürel alanda hiçbir şey, *hiç ama hiçbir şey* kalmamış bulunuyor! Bu kuşağı o kadar yüceltenlerin şimdi bu temelsiz yargıları konusunda ne dediklerini merak etmiyoruz diyemeyiz. Sosyalist sol, siyasi acemiliği ve ilkelliği ve buna eşlik eden "biz haklıyız" kibrini özgünlük sanabildi!

İnsan sormadan edemiyor: Acaba o evliyadan yüce, mürşidden bilge "Gezi kuşağı"nın mensupları bugün neyle meşgul? Toplumunu nasıl değiştiriyorlar? Herhalde var olan bütün partilere karşı olmayı sürdürüyor ve kendi orijinal formüllerini on yıl boyunca sır gibi sakladıktan sonra seçimlerden hemen önce açıklayarak Erdoğan'dan nihayet kurtulmanın hazırlığını yapıyorlar. Gelin, biz bir iddiada bulunalım: Devrimci İşçi Partisi ve belki birkaç başka sosyalist partiye katılmış olanlar hariç, hepsi, ama hepsi, bugün Millet İttifakı'nı destekliyordur! Seçimlerde büyük bir umutla sandığa gidip sadece CHP'ye değil, Akşener, Davutoğlu, Babacan, Karamollaoğlu ve Uysal gibi zezem suyu ile yıkanmış liderlerin artık büyük bir şevkle kucaklanan partileri lehinde oy kullanmıştır. "Gezi kuşağı" kavramı sosyalist solun depolitizasyonunun yarattığı bir Frankeştayn'dı. Onu yaratanlar kim bilir yarın daha ne boş hayallerle uğraşacaklardır!

Bu utanılacak bir şeydir. Bunu parkın gençliği için değil Türkiye'nin sosyalist akımları için söylüyoruz. "Gezi kuşağı" denen, Gezi sona erdikten sonra hızla buharlaşan o olgu konusundaki bu kendi kendini aldatma, aslında Türkiye solunun 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyimlerinin çöküşünü araştırmak, analiz etmek ve anlamak konusundaki görevine omuz silkmesinin, onu pas geçmesinin bir uzantısıdır. Bir de Türkiye'ye özgü bir faktör olarak 1980'de yaşanan yenilgiyi. Bu görevden kaçma hali, sonunda gerçek dünya ile en ufak bir ilişkisi olmayan kolaycı açıklamaları kabul edip solun tarihî kazanımlarını terk etmeye yol açtı. O güne kadar politikayla nebze ilgilenmemiş bir gençlik öyle diyor diye örgütlenmeye reddiyenin geleceğin savaş narası olduğuna dair bir inanca kapılmak, 20. yüzyıldan bütün dünya soluna

31 "Hareketin ve devrimci siyasetin geleceği, yeni örgütsel formları bu mücadelenin içinde onun ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşecektir." Alper Taş, "Gezi Yeni Bir Yol Açtı", İnal, a.g.y., s. 116.
32 Bkz. İnal, "Gezi, İsyân, Özgürlük", a.g.m., s. 33n.

kalan en zorlu entelektüel soruna aranan şipşak çözümlerin en tiksindiricisi oldu.

Bazı sosyalist akımlar bu ikelliğe boyun eğmedi. Ama kitlelerden soyutlanma korkusuyla bu ucubeye meydan okumaktan da kaçındılar. Bunun net sonucu, solun, hareketin bağrında çok yaygın olan bu kendi yenilgisini kendi eliyle hazırlayan eğilime karşı çıkmaması oldu. Bu kolektif bir sorumluluktur. Yapılması gereken, Devrimci İşçi Partisi'nin o dönemde yaptığı, Gezi halk isyanı kitlelerinin **kendi-ni örgütlemesini** ısrarla, sebatla, inatla savunmaktı. Gezi tipi neredeyse bütünüyle kendiliğinden bir kitle hareketinin, mücadelenin ilk aşamalarında siyasi partilerin veya başka örgütlerin önderliğini kabul etmemesi beklenir bir şeydir. Bunlar o kitle-nin aşına olduğu yapılar değildir, onlara güvenmesi için bir neden yoktur. Ama kitle hareketini tamamen demokratik temellerde bile örgütlemeyi reddetmek intihar olur.

Bu, yalnızca, örgütsüzlüğün hareketi kendisine en düşmanca yaklaşan güçlere karşı saldırıya açık bırakmasından değildir. Aynı zamanda, hareketin kaderini kitle hareketinin iç güçlerini temsil etmeyen bir önderliğin, Taksim Dayanışması'nın yapacağı seçişlere terk etmesinden dolayı da yanlıştır. Burada muazzam bir paradoks mevcut: Trajik bir kararla kendi içinden kendisini yönetecek organları en demokratik tarzda seçmeyi reddederek, hareket bu adımıyla liderlik görevini **isyan öncesi dönemin kalıntısı olan** bir liderliğin eline teslim etmiş olmaktadır. Yani kitle örgütlenmeyi reddediyorum derken, aslında kendi oluşturacağı bir örgüte değil kendi ürünü olmayan bir örgüte teslim olmuştur. Oysa yapılması gereken, isyanın ruhunu temsil eden bir önderlik seçmektir!

Yukarıda Taksim Dayanışması'na bu yüzden bilgisayar anlamında “varsayılan önderlik” dedik. Taban demokrasisi reddedildiğinde işleri bu tür bir önderlik ele alır. Bunu Taksim Dayanışması'nın önde gelen bir üyesi, bugün istibdadın mağduru olarak hapisnede yatmakta olan Can Atalay kendisi erkenden vurguluyor. Diyor ki (dikkat tarih daha Haziran 2013'tür!), Gezi Parkı hareketi patlayınca ortaya çıkan sorumluluğun düzeyi Taksim Dayanışması'nı aşmıştır. Ona göre bu kuruluş farklı “hayat tarzı” hareketlerinin ifadesiydi. Başka hiçbir örgüt bu boşluğu dolduramadığı için de bir “temsil krizi” doğmuştu.³³ Bravo Can Atalay! Bir kurumun yeni doğan ihtiyaçlar karşısında yetersiz hale gelmiş olduğunu **kurumun içinden** bu kadar ber-rak görmek herkese nasip olmaz!

Sosyalist solun ikinci bir sorunu sınıf meselesine sırtını dönmesiydi. Kitlelerin büyük bir patlamasının sayısız alternatifi gündeme getirdiği durumlarda sınıf sorunu belirleyici bir rol üstlenir. İşçi sınıfını ihmal etmek, hatta bütünüyle ufkumuzdan çıkarmak harekete daima ağır bedeller ödetecek bir şeydir. En azından şu nedenle: Gerici taraf, yalnız bırakılmış işçi sınıfını kurnazlık ve demagoji yoluyla yanına çekmeye çalışacak ve birçok durumda bunda başarı da kazanacaktır.

Gezi isyanında işçi sınıfını işin içine katmak için doğru dürüst hiçbir çaba gösterilmedi. Şurasını kabul etmek gerekir: 21. yüzyılın başında sosyalist solun, biraz da kendi kusuruyla işçi sınıfı içinde pek az etkisi vardır. Ama unutmamak gerekir ki, DİSK ve KESK sosyalizmin etkisine tarihî nedenlerle çok açıktır. Doğrudur, özellikle DİSK'te CHP'nin, KESK'te ise HDP'nin büyük ağırlığı vardır. Ama en azından DİSK'in Gezi ile ilişkisi konuşulurken hatırlanmalıdır ki, daha önce söyle-

33 Can Atalay, “Gezi Direnişi”, Kara vd. (der.), agy., s. 135-136 ve 148.

diğimiz gibi, CHP tepeden tırnağa bir burjuva partisi olduğu halde, Gezi bu partinin seçmenlerinin hatta taban örgütlerinin faal üyelerinin dahi gözlerini kamaştırmış bulunuyordu.

Yapılabilecek şeyler mutlaka vardı: Gezi'nin ikinci Pazar günü için (9 Haziran Pazar) planlanan kitlesel miting, başka şeylerin yanı sıra işçi sınıfının sorunlarının dile getirildiği bir forum olarak kullanılabilirdi. Bu, Türk-İş'in içindeki sınıf mücadeleci sendikaların Gezi mücadelesine katılması yolunda bir ilk adım olurdu. Başka bir yöntem, Gezi Parkı'nda bir işçi sınıfı çalışma grubu kurarak zaten bütün şehir, hatta bütün ülke ayaktaiken işçi mahallelerine heyetler yollanması, birlikte eylemler düzenlenmesi olabilirdi. Bir başka yöntem DİSK'in ve KESK'in (ayrıca onların iletişim içinde olduğu Türk-İş sendikalarının, mesela Petrol-İş, Hava-İş, Tümtis ve benzeri sendikaların) örgütlü olduğu işyerlerine Gezi Parkı'ndan kitlesel ziyaretlerin düzenlenmesi olabilirdi. Nihayet, daha üç-dört yıl önce Ankara Sakarya'da aynen Gezi Parkı gibi bir çadır kent kurarak 72 gün boyunca direnmiş olan Tekel işçilerine gidilebilir, onlar aracılığıyla Gezi Parkı'nın işçi sınıfı saflarında daha görünür hale gelmesi sağlanabilirdi.

Bunlar ve başkaları İstanbul'da uygulanabilecek yöntemlerdi. Diğer kentlerde de başka yöntemler uygulamaya konulabilirdi. Yerel koşullara hassasça yaklaşan birkaç örnek verelim: İzmir, CHP'nin üstünlüğü açık ara elde tuttuğu bir kenttir. Burada sendikaların **tabanının** da AKP'ye muhalefeti ayan beyan olan bir harekete şu ya da bu ölçüde destek olacağı açıktır. Bu destek zaten gelmiştir. Bunu sınıfsal temellerde örgütlemek mümkündü. Kocaeli bölgesi (hem İzmit hem Gebze) sınıf mücadeleci sendikaların yerel şubeleri arasında işbirliği geleneğinin hep güçlü olduğduğu bir yöredir. Burada taban, bu işbirliklerinin çağrısıyla (Kocaeli Sendikalar Birliği vb.) mitinglerle, işyeri toplantılarıyla harekete geçirilebilirdi, en azından bu denenebilirdi. Çukurova'da Petrol-İş'in hem petrol işçileri (Mersin) hem fabrika işçileri (Adana) arasındaki gücünden yararlanılabılırdı vb.

Bizim bilgimiz dâhilinde sosyalist parti ve hareketler bu konuda parmak bile kıpırdatmadı. Gezi Parkı'na katılmış olan sosyalist akımlar Atatürk Kültür Merkezi'nin cephesine pankartlarını astıklarında, dikkati işçi sınıfına çevirmeye çalışan tek bir pankart görülebiliyordu: Devrimci İşçi Partisi'nin "Sendikalar greve genel greve" yazan pankartı. Sosyalist hareketin geri kalanı işçi sınıfının belirleyici önemini görmezlikten gelmişti.

Sosyalist solun üçüncü bir eksiği Erdoğan'ın Gezi isyanına karşı kullandığı propagandaya etkili bir cevap verme konusunda görüldü. Bu, Erdoğan'ın Gezi'den önce iktidarda olduğu bütün on yıl boyunca (2002-2007 arasında Erdoğan Avrupa Birliği ile yakın durduğu için on yılın ikinci yarısında daha belirgin olarak) yaşanan şeyin devamıydı. Erdoğan, başı ne zaman sıkışsa, "dış güçler"i, yani adını vermese de Batı dünyasını suçlamayı âdet haline getirmişti. Aynı zamanda, hâkim sınıfların içinde yer alan muhaliflerini, yani TÜSİAD burjuvazisini ve onun ideologlarını da bu "dış güçler"in sadık işbirlikçileri olmakla suçluyordu. Türkiye solunun çoğunluğu ülkenin Avrupa Birliği üyesi olması olasılığından ve bu sayede akşamdan sabaha demokrasi, barış, ekonomik istikrar ve işçi haklarının yanı sıra Kürtlerin daima inkâr edilmiş ulusal haklarına kavuşacağına iman getirmiş olduğundan, büyülenmiş gibiydi. AB'ye karşı anti-empyralist bir propaganda düşünüleliyordu

bile. Bu, Erdoğan'a meydanı boş bırakmak demektir: emekçi halk kitlelerine ve en başta işçi sınıfına koskoca emperyalist ülkelerin kendisini devirme derdinde olduğu propagandasını milliyetçi motiflerle süsleyerek kolayca yapıyordu. Gezi isyanı da bu emperyalistlerin Türkiye'yi avuçlarının içinde tutmak için "tezgâhladığı" bir darbe idi. "Faiz lobisi" adlı özne hem uluslararası finansı hem TÜSİAD'ı kapsayan bir düşmandı.

TÜSİAD'a yaklaşım konusunda solun tavrı başlı başına bir felaketti. Erdoğan ile TÜSİAD arasındaki çelişkiyi teorik olarak açıklayamasa da, zaman zaman inkâr etse de bunun yine de farkında olan solun çoğunluğu, AB ile ilişkileri bozmamak için anti-emperyalist propagandayı sümen altı eden sol ile özdeş bir çoğunluk, sosyalist hareketin ve işçi sınıfının bu tarihî düşmanı hakkında iyi ya da kötü hiçbir şey söylememeyi tercih ediyordu. 2011'de Türkiye sosyalistlerinin bir dizi akımı Kürt hareketiyle birlikte HDP içinde örgütlendikten sonra bu, en azından seçim öncesi dönemlerde, TÜSİAD'a "sakın bizden korkmayın" ziyaretlerine dönüşecekti.

9 Haziran mitingi bu alanda Erdoğan'a bir cevap olarak örgütlenebilirdi. Miting platformundan Erdoğan'ın sığ anti-Amerikanizmini teşhir etmek için Türkiye'nin NATO'dan çıkması, İncirlik askerî üssünün kapatılması çağrısı yapılabilir, "faiz lobisi" Türkiye'nin genleriyle böyle oynuyorsa bankaların kamulaştırılması, borsa denen kumarhanenin kapatılması talep edilebilirdi. "Öteki yüzde elli" diye hep Gezi'nin karşısında tehdit olarak tutulan halk kitleleri o zaman Gezi'nin "dış güçlere" satılmış olduğu yolundaki propaganda konusunda en azından tereddüde düşerdi. Maalesef, solun çoğunluğunun AB emperyalizmi ve Türkiye burjuvazisinin Batıcı kanadı konusundaki yanlısamları bunu imkânsız hale getirecek ve böylece yoksul halk kitlelerinin bir kısmını Erdoğan'ın hegemonyasına terk edecekti.³⁴

Dördüncüsü, sosyalist hareket Taksim Dayanışması'nın iktidarla uzlaşma yönündeki tutumuna kolayca teslim oldu. Yukarıda, söz konusu uzlaşmanın Taksim meydanının ve Gezi Parkı'nın geleceği konusunda yeterli güvence içermediğini ve Erdoğan'ın vaatlerine fazlasıyla güvendiğini gördük. Aynı zamanda hükümetin polis gaddarlığı konusunda ne kadar az tavize yanaştığını da ortaya koyduk. Öteki bütün talepler de bir kenara bırakılmıştı. Öte yandan, "halk meclisleri"nin ezici çoğunluğunun onurlu bir anlaşma yapılana kadar mücadeleyi sürdürme konusundaki açık ara tercihi, kitlenin cesareti ve savaşmaktaki kararlılığını ortaya koyuyordu. 14 Haziran akşamı çeşitli "halk meclisleri" parkta tartışma ve oylama yaparken oradaydık, buna gözlerimizle tanık olduk. Bu koşullarda sosyalist solun bu anlaşmayı reddetmesi gerektiği kendiliğinden ortaya çıkar. Oysa tam tersine, sosyalist solun ana partileri ve örgütleri Taksim Dayanışması'nın masaya getirdiği kabul edilemez anlaşmayı onaylamıştır.

Dikkat çekilmesi gereken bir beşinci nokta ise şudur: Sosyalist sol Gezi Parkı boşaltıldıktan sonra hareketin gelişme tarzına ve kentin değişik yerlerinde parklarda düzenlenen forumlara ve "halk meclisleri"ne yeterince aktif biçimde ve doğru yönde müdahale etmemiştir. Bizce burada izlenmesi gereken hat, yukarıda sözünü ettiğimiz hareketin kendini örgütlemesi konusundaki çizgiye paralel olarak demok-

34 Bu konuda abarttığımızı düşünenler olabilir. Onlara şu yazımızın ortaya koyduğu tabloya göz atmalarını salık vereceğiz: "Koç Testi", <https://gercekgazetesi1.net/gundemdekiler/koc-testi>.

ratik biçimde seçilmiş yerel temsilcilerin daha sonra kendi içinden ülke çapında bir yönetim seçmesiyle yürümeliydi. Bu, forumların eylem veya örgütlenmeye yönelik olmayan gevezelikle çarçur edilmesine ya da vegan mutfaklar kurmak, büyük perakende şirketlerinin sömürsünden kurtulmak için sorumlu ve adil ticaret kanalları yaratmak gibi uçuk fikirlerle oyalanmasına engel olacak en etkili yöntem olurdu. Ama sonunda gevezelik ağır basınca bekleneceği gibi, forumlar yaz ortasına gelindiğinde sönmülenecek, daha varlıklı katmanların her yaşta temsilcileri, genellikle modern küçük burjuvazinin saflarından gelenler, Ege'nin ve Akdeniz'in kıyılarında taze kahramanlık öykülerinin tadını çıkarmayı tercih edecekti.

Son bir nokta, sosyalist solun çoğunluğunun parlamento saplantısı ile ilgilidir. Sol, 1970'li yıllarda parlamento içinde çalışma konusunu bütünüyle boşlarken şimdi de öteki uca kaymış, 1990'lı yıllardan itibaren seçimlerden gelebilecek hayra bütünüyle bel bağlamış görünüyor. Gezi isyanı kitlesel sokak politikasının devamının olanakları, hatta zorunluluğu konusunda güçlü işaretler verdiği halde, solda parlamenter politikaya bu düşkünlük şaşırtıcı boyutlara ulaşıyordu. Gezi sürecinin hemen başlarından itibaren bu deneyimin seçimler alanında nasıl bir mevzilenmeyle temsil edilebileceği konusunda bir tartışma başlamıştı. Bunu yapanlar politika ile ilk kez ilişki kuran bağımsız insanlardan ibaret değildi, sosyalistler de yoğun şekilde bunu tartışıyor.

Ama esas darbe Gezi isyanı sonuçlandıktan sonra gelecekti. Eylül ayında, yukarıda sözünü ettiğimiz son parlama söner sönmez, bütün sol yüzünü 30 Mart 2014'te yapılacak olan yerel seçimlere çeviriyordu. Eylül'den Mart'a parmak hesabı altı ay demektir. Böyle bir sarsıntı yaşayan ve ortaya çıkan sorunlardan hiçbirini çözememiş olan bir ülke o altı ay boyunca kolayca benzer türden krizlere düşebilirdi.

Bu noktada 2013 Eylül ayında İzmir Karaburun'da geleneksel hale gelmiş olan sosyalist konferansta neredeyse bir düzine siyasi partinin sözcülerinin katılımıyla yapılan bir tartışmaya ilişkin biraz kişisel bir öykü anlatmamıza okurdan izin istiyoruz. Gezi isyanı sonrasında sosyalistlerin görevleri üzerine yapılan açılış panelinde kendimizi bütünüyle yalıtılmış konumda bulduk. Sol üzerinde şu ya da bu ölçüde ve biçimde etkisi olan birçok sosyalist parti ve örgüt ve elbette hepsinden daha büyük bir kitle gücüne sahip olan Kürt hareketi panelde temsil ediliyordu. **Bütün** partiler dikkatlerini 30 Mart yerel seçimlerinde elde edilebilecek kazanımlara yoğunlaştırmış durumdaydı. Bu bakış açısına cepheden karşı çıkan yalnızca biz vardık. Bizim tavrımızın esas olarak iki gerekçesi vardı: Birincisi, Gezi isyanı ile toplumun önüne saçılmış olan çelişkiler, spesifik olarak nasıl bir karakter taşırsa taşırsın, yeni patlamalara yol açabilirdi, bunların seçim politikası çerçevesi içinde ele alınması mümkün değildi. İkincisi, seçim, Erdoğan'ın hâlâ en güçlü olduğu alandı, Erdoğan'ın o alanda yenilgiye uğratılabileceğine dair gerçekçi olmayan bir umudu, kendisini siyasi olarak aktifleştirmiş olan yepyeni bir deneyim yaşamış bir halka aşılama çalışmak yanlıştı.

Gezi'den sonra olup biten bizce bizim bakış açımızın doğruluğunu bütünüyle ortaya koydu. Erdoğan 2014 Mart ayında yerel seçimleri, Ağustos ayında ise ilk kez doğrudan halkoyuyla yapılan cumhurbaşkanı seçimini kolayca kazandı. Öte yandan, 2013'ün Aralık ayında (yani Gezi'nin sona erişinden ve yukarıda sözü edilen panelden sadece üç ay sonra) Erdoğan'ın oğlunu ve bazı bakanlarını kapsayan,

görülmemiş ciddiyette bir yolsuzluk skandalı patlak verdi ve bir kez daha Erdoğan'ı düşme tehlikesiyle karşı karşıya bıraktı. Kitle hareketi çok kısa bir parlama yaşadı ama kısa süre içinde sönümlendi. Ardından, 2014 Ekim ayında Kürt illerinde bir başka büyük kitle hareketi patlak verdi. Bunu birazdan ele alacağız. Şunu söylemekle yetinelim: Aralık 2013 ve Ekim 2014 olayları, şayet istifası yolunda güçlü bir talebi dile getiren bir kitle hareketi olsaydı, Erdoğan'ın düşmesini kolaylıkla sağlayabilirdi. Ama olmadı. Bunun tek nedeni olmasa da nedenlerinden biri, solun buna hazırlanmamış olmasıydı.

9. İsyanlar dalgası: Gezi'den “Kobani Serhildanı”na

Gezi isyanı Eylül 2013'te sona erdi. Yalnızca bir yıl sonra Türkiye'nin Kürdistan bölgesi bir hafta süren “Kobani Serhildanı” ile isyan bayrağını devralıyordu. Bu Kürtlerin gecikmiş Gezi'si idi. Gezi ülkenin “Batısı” için ne demek idiyse, bu da Kürtler için aynı derecede önemliydi.

Zaten uzun bir yazıyı bir de bu isyanı hazırlayan koşulları ayrıntısıyla ele alarak daha fazla uzatmayı düşünmüyoruz. Olayların gelişiminin kısa bir özetiyle yetineceğiz. Esas amacımız, bu olayın Türkiye'de o dönemde sosyal ve politik mücadelelerin genel bağlamı içinde anlamını deşifre etmek, özel olarak da Gezi ile ilişkisini ortaya koymak olacak.

Kobani Serhildanı 2011 sonbaharında başlayan iç savaşın düzeni sarstığı Suriye'de Suriye Kürtlerinin özerklik yolunda verdiği mücadelenin Türkiye Kürtleri üzerindeki etkisinin bir sonucudur. Suriye'de olaylar 2011 Mart ayında yoksul emekçi halkın, bütün Arap dünyasını saran devrimci dalganın etkisi altında kentte ve kırdada bir halk isyanı olarak başladı, altı ay boyunca da böyle devam etti. O yılın sonbaharında ABD emperyalizmi ile gerici Arap şeyhlikleri, bir de Türkiye'de Erdoğan hükümeti bu konudaki politikalarını değiştirdiler, Esad ile pazarlığı bırakarak İslamcı hareketleri silahlandırmaya yöneldiler. İşte bu aşamadan sonra çatışma, uluslararası boyutları da olan bir iç savaşa döndü. Bu savaşın belirlendiği bağlamda, Suriye Kürtleri, 2012 yazında Türkiye'de PKK ile ideolojik bir bağı olan PYD'nin (Partiya Yekîtiya Demokrat–Demokratik Birlik Partisi) önderliğinde ülkenin kuzey ve kuzeydoğusunda Rojava adı altında bir özerk bölge kurmaya yönelecekti.

Ne var ki, bu, Irak ve Suriye İslam Devleti (İŞİD veya DAİŞ olarak biliniyor) adıyla anılan örgütün bu iki ülkenin kuzeyinde “Hilafet” ilan etmesiyle aynı zaman dilimine rastladı. Erdoğan hükümetinin bu iki yeni oluşuma yaklaşımı taban tabana zıt olacaktı. Rojava başta toleransla ele alınıyor ama zamanla, Türkiye'de bırakılabileceği etkiler ve PKK'ye güç kazandırma ihtimali dolayısıyla gitgide daha fazla bir tehdit olarak görülmeye başlıyordu.

İŞİD'e karşı tutum ise en iyisinden “ikircikli”, en kötüsünden bu tekfirci örgüte destek veren bir tutum olarak nitelenebilir. İŞİD bir süre sonra Rojava'nın kantonlarından biri olan Kobani'ye saldırıyordu. Erdoğan 2014 Ekim ayı başında “Kobani düştü düşecek” cümlesiyle Suriye Kürtlerinin özerkliğiyle alay eder bir tutum sergiledi. 6 Ekim gününden itibaren Türkiye'nin Kürt bölgeleri altüst oldu. Sadece Kürt bölgeleri de değil. Örneğin artık bir sanayi kenti olarak anılması gereken, yerli

bir Arap nüfusuna ve çok yüksek miktarda Arap ve Kürt Suriyeli göçmen nüfusuna sahip bir kent olan Gaziantep de ayağa kalktı. Türkiye'nin Batısında metropollerde de önemli olaylar yaşandı.

Bir hafta boyunca milyonlarca Kürt sokaklarda Erdoğan'a ve IŞİD'e karşı öfkesini ortaya koydu. Kürtler, siyasi eğilimleri ne olursa olsun, hep birlikte gece gündüz eylemler yaptılar. Bütün tanıklıklar şunu gösteriyor: Kürt illerinde yaşayan ve sistematik olarak AKP'ye oy veren Kürtler de Kürt hareketinin taraftarlarıyla omuz omuza bu eylemlere katılmıştır. Bu olaylarda yer alan insanların sayısı, militanca ruh durumu, kararlılığı, duyduğu öfke ve saldırılar karşısında direnci anlatıla anlatıla bitirilemeyen türdendir. Saldırıları üç ayrı güçten gelmiştir: devletin baskı aygıtları, Kürtler içinden karşı devrimci silahlı güçler ve MHP güçleri.

Kobani Serhildanı medya tarafından öylesine karartılmış ve saptırılmış bir olaydır ki bazı konularda okura kısa bilgiler vermek yararlı olacaktır. Birçok kentte, isyanı bastırmak için ordu görevlendirilmiştir; oysa Batıda Gezi olayları sırasında ordu kullanılmadı. Diyarbakır'da isyanın ilk gecesinde HÜDA PAR'a ("Kürt Hizbulları"nın mirasçısı olan partiye) bağlı silahlı çeteler çeşitli mahallelerde gösterilere saldırmış, bu saldırılarda polisin özel kuvvetlerinden yardım görmüştür. En azından iki kentte, Gaziantep ve İzmir'de, MHP militanlarının elleriyle kurt işareti yaparak Kürtlerin mahallelerine girdiğine, kalabalıkların üzerine, hatta evlerin içine ateş ettiklerine dair tanıklıklar mevcuttur. Bu saldırılar sırasında özel kuvvetler bu güçlere eşlik etmiştir. Gezi esnasında da polis büyük gaddarlık göstermişti ama bu ölçüde saldırganlık orada denenmedi bile.

Bu gelişmeler ışığında bakıldığında, olaylarda 40, hatta belki de 50 civarında ölüm yaşanması şaşırtıcı değildir. Şiddet şiddeti doğurmuştur: Bütün taraflardan kayıplar verilmiştir, bunların arasında iki polis komiseri de vardır. Karakollar ve okul binaları yakılmış, belediye binaları ve hükümet yapılarına hücum edilmiştir.

Yani Kürdistan'ın Gezi'si daha ilk günden kanlı bir olaya dönüşmüştür. Bunun sonucunda ülkenin Batısında Kürt şehirlerinde yaşananın ne olduğu anlaşılammıştır. Gezi Parkı katılımcıları suskun kalmıştır. Bazı sol liberaller Kürtleri "vandallık"la suçlayacak kadar ileri gitmiştir. (Bu terimi ilk kullanan, o dönemin, son derecede gerici bir politikacı olan içişleri bakanıdır.) Gezi katılımcılarının Erdoğan tarafından benzer bir terimle yaftalandığı ("çapulcu") hatırlanınca bu tutumun ne kadar düzen yanlısı olduğu anlaşılır.

Kobani Serhildanı'nın anlamını, insanı hayretlere düşüren yönlerini, kitle karakterini, bazısı kolektif, bazısı imzalı birtakım yazılarda gayet dikkatli bir biçimde belgelendirmiş bulunuyoruz.³⁵

Şimdi tanık sandalyesine, karşı kamptan çok yetkili bir adı, o dönemin başbaka-

35 "Tozun dumanın arasından görülebilen" (Üç kısımlık yazı, 11-12-15 Ekim 2014)

<https://gercekgazetesi1.net/ulusal-sorun/tozun-dumanin-arasindan-gorulebilen-1-ic-savas-kiskirticileri>; <https://gercekgazetesi1.net/ulusal-sorun/tozun-dumanin-arasindan-gorulebilen-2-kurt-hareketinde-farklilasma>; <http://gercekgazetesi1.net/ulusal-sorun/tozun-dumanin-arasindan-gorulebilen-3-barzani-ne-ise-yarar>; Sungur Savran, "Çözüm Süreci Yarım Kalırsa O Bölgeyi Yönetemez Hale Geliriz" (7 Kasım 2014),

<https://gercekgazetesi1.net/ulusal-sorun/cozum-sureci-yarim-kalirsa-o-bolgeyi-yonetemez-hale-geliriz>.

nı Ahmet Davutoğlu'nu çağıralım. Olaylar 12 Ekim'de sona erdikten on gün sonra, yani istihbarat örgütlerinin kendisine sunmuş olduğu raporları hatmetme zamanını bulmuş olduğu bir aşamada, bu beyefendi AKP'nin önde gelenlerinin bulunduğu bir toplantıda şu cümleyi kullanmıştır: “Çözüm süreci yarım kalırsa o bölgeyi yönetemez hale geliriz”.³⁶ “O bölge” ile kastettiği elbette Türkiye Kürdistanı'dır.

Bu cümle bize aynı zamanda serhildanın yaşandığı tarihte “çözüm süreci”nin devam etmekte olduğunu hatırlatıyor. Hükümet, tam da bu sayede, isyanı durdurmanın baskıdan farklı bir yöntemini kullanma olanağına sahipti. Barışçı biçimde gösteri yapmakta olan kalabalıklara karşı şiddet kullanarak isyanın ivmesini durduramadığı için de bu alternatif yola başvuracaktı. Tarihin bir ironisi olarak hükümet İmralı'ya haber salacak, Abdullah Öcalan'dan kitlelerin eve dönmesi için bir çağrı yayınlamasını talep edecekti. Öcalan'ın çağrısı 7 Ekim gecesi cezaevinden çıkarıldı, 8 Ekim günü HDP tarafından bir basın toplantısında açıklandı.

Bundan sonra olan bitenin gerçek anlamını kavrayabilmek için Öcalan'ın 1999'da hapse düştükten sonra da bir “halk önderi” olarak yüceltildiğini, Kürt halkının, hareketin yanında duran en az 5-6 milyonluk kitlesi tarafından kendisine büyük saygı ve bağlılık gösterildiğini hatırlamak gerekiyor. Böyle olduğu halde, Öcalan'ın mektubu isyanı bitiremedi. Mektuba rağmen sokak gösterileri 12 Ekim'e kadar devam etti. Yani bu olayları “6-8 Ekim olayları” olarak anmak resmî tarihtir. Her şey, ama her şey, isyanın coğrafi alanda yaygınlığı (35 kent), çok farklı siyasi yönelişte insanları bir araya getiren heterojen kalabalıkların varlığı, karşı-devrimin vahşi saldırılarına rağmen gösterilen direngelik, hareketin gençlik örgütünün bile (çok diplomatik bir açıklama temelinde de olsa) Öcalan'ın tembihini dinlemeyerek eylemlere devam etmesi, her şey gösteriyor ki, bu, **kendiliğinden** dinamiklerin ürünü olan bir isyandı ve doğru bir önderlik altında çok farklı şekilde sonuçlanabilirdi. Bir Kürt devrimi ile taçlanabilirdi.

Bunu söyledikten sonra bu yazıda tartışmakta olduğumuz konuyla ilgili olarak ulaşmamız gereken ana sonuç şu olmalıdır: Türkiye bir yıllık bir arayla muazzam patlamalı iki halk isyanı yaşıyor, ama iki isyanın aktörleri birbirlerine sırtlarını dönüyordu. Kürt hareketi Gezi'ye yalnızca diplomatik destek verdi. Gezi Parkı ahali ise, Batının Türk nüfusunun büyük çoğunluğuyla beraber, Kürt halk isyanını (serhildanı) kayıtsızlıkla, hatta hasmane bir tutumla karşıladı.

Bizim inancımız odur ki, Kürt hareketi Gezi halk isyanı sırasında “çözüm süreci”ni bir yana bırakmış olsaydı, iki mücadele tek bir mücadele haline gelirdi ve Erdoğan başbakanlıktan düşürülebilirdi. Davutoğlu'nun “o bölge”si o zaman Türkiye'nin tamamı olurdu! Kürt hareketinin önderliğinin tereddütleri ve yalpalamaları bir yıl sonra Batının “çapulcuları” ile Kürt kentlerinin “vandalları” arasında ekilen bölünme tohumlarıyla cezalandırılıyordu.

36 Sungur Savran, “Çözüm Süreci Yarım Kalırsa O Bölgeyi Yönetemez Hale Geliriz” (7 Kasım 2014),

<https://gercekgazetesi1.net/ulusal-sorun/cozum-sureci-yarim-kalirsa-o-bolgeyi-yonetemez-hale-geliriz>.

10. İsyân dalgası: Metal işçilerinin Gezi'si (Mayıs-Haziran 2015)

Gezi'nin harekete geçirdiği isyan dalgasının üçüncü merhalesi metal işçilerinin Gezi'si idi. Ya da yaygın olarak anıldığı gibi, "Metal Fırtına". Üç olay arasında kısa vadede en az etkiyi yaratan buydu ama orta ve uzun vadede sosyal ve politik mücadelelerin ulaşabileceği sonuçlar açısından belki de en önemlisi.

2015 Mayıs ayının ortalarında durdurulamaz gibi görünen bir hareket başladı: On binlerce metal işçisi, fabrika üstüne fabrikada bir fiilî iş durdurma yoluyla 12 Eylül rejiminin sınıf mücadelesinin hâkim tepelerinin burjuvazinin kontrolü altında kalmasını sağlamak amacıyla bilinçli bir süreç içinde inşa ettiği sarı gangster sendikası görünümlü Türk Metal sendikasına karşı ayağa kalkıyordu. Renault, Fiat, Ford gibi markaların dev ölçekli ana montaj fabrikaları hareketin önünü çekiyordu. Bazı fabrikalarda iş durdurma on günden daha uzun sürüyor, fabrika işçiler tarafından kısmen işgal ediliyordu. Bazılarında (örneğin Ford'un iki işyerinde) daha da uzun sürecekti.

Bunu, iş durdurmanın bir orman yangını misali, Magneti Marelli Mako, Ototrim, Türk Traktör, Ford Otosan, Valeo gibi başka fabrikalara yayılması izledi. Unutulmasın ki 12 Eylül rejiminin kabul ettiği mevzuat dolayısıyla Türkiye'de yasal iş durdurma ya da grev hakkı son derecede sınırlıdır; sadece toplu sözleşme sürecinde anlaşmazlık halinde en son başvurulabilen bir önlemdir. Bu grev ya da iş durdurma ise bütün meşruiyetini işçilerin mücadele azminde ve birliğinde buluyordu. Bir kısmı 6-7 bin işçi çalıştıran dev işletme karakteri taşıyan bu işyerlerinde üretim tamamen durduruluyordu. Üstelik son iş bırakan vardiyanın işçileri fabrikada kalıyor, geceyi orada geçiriyor, yani bu işyerlerindeki eylemleri işgal eylemi statüsüne yaklaşıyorlardı.

Türk Metal'in, 1980'li yılların başlarında askerî rejim tarafından yeniden biçimlendirilen sendika hareketinin amiral gemisi olduğunun altını çizmek gerekiyor. Bilindiği gibi DİSK 12 Eylül rejimince kapatılmış, yönetici kadroları da hapse atılmıştı. Türk Metal, hükümet ve işveren sendikası MESS tarafından bu durumun sağladığı olanaklar kullanılarak gayet bilinçli bir biçimde metal sektörünün hâkim sendikası haline getirildi. Bu ayrıntılı planlamanın ardında yatan neden 1960-1980 arasındaki güçlü sınıf mücadeleleri döneminde metal sektörünün mücadelelerin öncüsü olması, 1967'de kurulmuş olan DİSK'e bağlı Maden-İş'in işçi sınıfının en önünde yer alması idi. Yani bir bakıma 2015 Metal Fırtına hareketi 12 Eylül'ün kurduğu sendikal düzene en hassas ve aslında en güçlü olduğu noktadan hücum ediyordu. Orta ve uzun vadede muhtemelen büyük bir önem kazanacak olmasının nedeni budur.

Mayıs-Haziran 2015 hareketi ancak kısmi bir başarı kazanacaktı. İşçilere tam bir sendika özgürlüğü sağlanıyor, patronların cezalandırmak amacıyla işten çıkardığı işçiler geri alınıyor, ücretler bir miktar arttırılıyordu. Ama esas önemli olan, grevin metal işçilerinin saflarında belirli bir özgüvenin gelişmesini sağlaması, Türk Metal'in sektördeki hâkimiyetinde gedikler açması, Türk Metal ile Birleşik Metal arasındaki dengeyi bir nebze de olsa değiştirmesi ve bütün bunların sonucu olarak

metal sektöründe ileride daha büyük mücadelelerin zeminini yaratmasıdır.

İlginç bir ayrıntı, metal işçilerinin Gezi'nin bazı sloganlarını kendi sloganları gibi sahiplenmiş olmalarıdır. Bunların arasında en başta gelen, "Bu daha başlan-gıç, mücadeleye devam!" sloganı olmuştur. Aslında bu slogan Gezi'den itibaren Metal Fırtına'ya gelene dek başka işçi eylemlerinde de bolca kullanılmıştı. Bu da gösteriyor ki, nasıl Tahrir meydanı 2011-2014 döneminde uluslararası alanda para-digmatik bir değer kazandıysa, benzer şekilde Gezi halk isyanı da Türkiye'ye özgü 2013-2015 dalgasında isyan eden farklı sosyal güçler için paradigmatik bir referans noktası olmuştur.

Ama hatırlatalım ki 2015 metal işçileri grevinin esas en büyük anlamı, uyuyan dev, yani işçi sınıfını sosyal mücadeleler sahnesine çıkarmış olmasıdır. Bu sınıf gerçekten bütünüyle ayağa kalktığında aynen Gezi ve serhildan gibi, Türkiye'yi de-rinden sarsacaktır. Gelecekte proletarya harekete geçtiğinde, metal işçilerinin öncü müfrezinin içinde olması kimseyi şaşırtmamalıdır.

Sonuç: Bir sınıf laboratuvarı

Bizce bu yazının uzun bir sonuç bölümüne ihtiyacı yok. Yazıda ayrıntılı olarak ele aldığımız konuların ötesinde bize çok önemli gelen bir konuyu vurgulamak istiyoruz.

Önce bu yazıya sinen eleştirel tonun, esas olarak sosyalist solun son on yıllarda kendini içinde bulduğu üzücü duruma yönelik olduğunu vurgulayarak başlayalım. Bu durum hiç de Türkiye'ye özgü değildir. Belirli nüanslarla, belirli yerel özellik-lerle, hemen hemen her ülkede gözlenebilen bir durumdur. Bunun köklerini *Devrimci Marksizm*'in son sayılarından birinde daha etraflı olarak incelemiştik.³⁷ Gezi hareketine ve bu hareketin önderliğinin çeşitli katmanlarına, bu arada Marksist bir geçmişten gelen sosyalist hareketlere yönelttiğimiz eleştiriler o yazımızda ortaya koymaya çalıştığımız sosyo-ekonomik ve politik koşulların birer sonucu olarak kavranabilir.

Bu koşullar arasında, postmodern, kimlik merkezli politika yapan solun biçim-lenmesine yol açmış olan maddi *sınıf temelinin* hayati bir önem taşıdığı kanısın-dayız. Sözümlü ettiğimiz "Bencillik Çağı" yazısında bu kimlik politikası merkezli siyasi akımın 20. yüzyıl sonları ile 21. yüzyıl başlarında ön plana çıkan belirli sınıf katmanlarının ihtiyaç ve özlemlerinin ideolojik-politik ifadesi olduğunu anlatmış bulunuyoruz. Söz konusu katmanlar modern küçük burjuvazi ile onun sadık mütte-fiki, bir yandan proletaryanın bir üst katmanı ama bir yandan da onun olumsuzlan-ması olan eğitilmiş yarı-proletaryadır.

Bu iki katman, 21. yüzyılın birçok devriminde ve halk isyanında halkın diğer emekçi sınıf ve katmanlarıyla, mesela dar anlamda işçi sınıfı veya kent yoksulları veya köylülüğün farklı kesimleriyle bir arada aktif olmuştur. Gezi halk isyanında ilginç olan şudur: Her ne kadar 21. yüzyıl başının hemen hemen bütün devrim ve

37 Sungur Savran, "Bencillik Çağı", *Devrimci Marksizm*, sayı 50, Bahar-Yaz 2022. Bu yazıya yukarıda başka bir vesileyle de atıf yaptık ama buradaki konunun önemi dolayısıyla tam referansı yeniden yazıyoruz.

isyanlarında mücadelenin karargâhı konumunda olan merkezî alanda daha ziyade harekete katılan varlıklı sınıf ve katmanların bulunması yönünde bir genel eğilim varsa da, Türkiye’de bu katmanlar öteki sınıf ve katmanlardan mekânsal olarak bütünüyle ayrılmış, neredeyse mutlak bir *yalıtılmışlık* içine kapanmıştır. Başka bir şekilde söyleyecek olursak, hareketin Gezi Parkı boyutu söz konusu iki katmanın, yani modern küçük burjuvazinin ve eğitilmiş yarı-proletaryanın politik-ideolojik tutum ve tavırlarının bir laboratuvarı idi. Yalıtılmanın mutlak olmadığı Ankara, İzmir, Antalya gibi birçok şehirde de bir miktar mekânsal ayrışma yaşanmıştır ama İstanbul’da ilk on beş gün bu ayrışma o kadar mutlak ki Gezi Parkı laboratuvarında bu katmanların davranışı doğa bilimlerinden farklı olarak sosyal bilimde kolayca erişilemeyecek derecede, mümkün olduğunca yalın ve saf halinde gözlemlenmektedir.

Karşımıza çıkan tablo, tam da yukarıda sözünü ettiğimiz yazımızın başlığının söylediği şeyi gösteriyor: Modern küçük burjuvazi ve eğitilmiş yarı-proletaryanın damgasını yemiş, özgül karakterde bir “bencillik çağı”. İşte bu yüzdendir ki Alevi halkının Gezi halk isyanında oynadığı rol olduğundan çok daha küçük olarak algılanmıştır. Dünyanın geri kalanı bu rolden hemen hemen habersizdir. Buna karşılık Gezi Parkı’nda ve onu yansıtan başka mekânlarda (bazı seçkin üniversiteler) sergilenen “yüksek zekâ”ya dayalı mizah, karnaval atmosferi vb. dünyanın dilinden düşmüyor. Çünkü bunlar modern küçük burjuvazinin ve eğitilmiş yarı-proletaryanın kendi marifetlerine hayran narsisizminin ifadesidir.

Biz bu narsisizmden uzak durmak gerektiğinde ısrarlıyız. Bizce 2014 Kobani Serhildanı’nın sıradan Kürtleri ve 2015 Metal Fırtınası’nın işçileri, önümüzdeki dönemde Türkiye’de devrim ve toplumsal değişim açısından en az bu katmanlar kadar önemli olacaktır. Dikkat edilsin, bunlar bizim Gezi’de “görevini yerine getirmeyen” aktörler olarak andığımız sosyal gruplardır. Bunlara Gezi’nin görünmez kahramanı Alevileri ekleyin, o zaman Türkiye’de devrim ve sosyal değişimin stratejik aktörleri tamamlanmış olur.

Bakış açıları Gezi’nin bu zaaflarını görmeyi engellediği için yalnızca Gezi’nin tartışılmaz başarılarına odaklananlar, korkarız, bir sonraki büyük kitlesel patlamada da zafere ulaşma şansından yoksun kalacaktır.

İhanete uğrayan isyan!¹

Levent Dölek

Gezi Parkı'nda başlayan halk isyanı aynı doğrultuda birleşen bir halkın, birbirinden aldığı güç ve güvenle nelere kadir olabileceğini gösterdi. 1 Mayıs'ta yasaklanan ardından bir ay boyunca her eylem girişimi gaza boğulan Taksim Meydanı, gaza boğulsa da dayanan, su yese de direnen ve her saldırıdan sonra daha kalabalık bir şekilde geri dönen halkın gücüyle özgürleştirildi.

Ancak isyan eden halkın hedefi Taksim değildi sadece. Taleplerin ilk sırasında Gezi Parkı'nın park olarak kalması yazılsa da kitleleri seferber eden esas sebep AKP iktidarının baskıcı politikaları ve bu politikaların infial yaratan somut bir yansıması olan polis şiddetiydi. Belki eylemlerin somut bir siyasi hedefi olmasa da alana çıkan yüz binlerin ve onları destekleyen milyonların ortak duygusu "hükümet/Tayyip/AKP istifa" sloganlarında cisimleşiyordu. Acil talep olarak 3 can alan ve onlarcası ağır olmak üzere binlerce insanı yaralayan polis şiddetinin hesabının sorulması, gazın yasaklanması ve gösteri yasaklarının kalkması öne çıkıyordu.

Halk isyanı, tamamen kendiliğinden bir şekilde ve önderliği olmadan ilk zaferini kazanıp Gezi Parkı'nı ve Taksim'i özgürleştirdikten sonra belirli hedeflere odaklanmaya yani bir önderliğe ihtiyaç duydu. Bu rolü Taksim Dayanışması altında toplanan, ülkenin kadim sendikal ve sol siyasi yapıları üstlenmeye çalıştı. Ne var ki halk isyanı, önderliğini ararken belki de çok erken bir aşamada karşısında ihaneti buldu.

---

¹ Bu yazı daha önce dergimizin 19. sayısında (Sonbahar-Kış 2013-2014) yayınlanmıştır.

İsyanın ateşini ilk söndürme çabası

İleriye atılmaya çalışan halk isyanı önce durduruldu sonra da ihanete uğratıldı. AKP hükümeti, polis şiddetiyle bastıramadığı, tam tersine alevlendirdiği halk isyanını önce Cumhurbaşkanı Gül'ün ardından da Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'ın açıklamalarıyla soğutmak istemiş ama başarılı olamamıştır. İkilinin sözde yumuşak açıklamaları kitleler nezdinde etki uyandırmamıştır. Bu aşamada Gezi Parkı direnişinin ateşleyicilerinden olan Sırrı Süreyya Önder, Bülent Arınç ve Abdullah Gül'le görüşmüş, görüşmelerin ardından yaptığı açıklamalarla ilk defa iktidarın kitleleri yatıştırma çabasına isyanın içinden destek sunmuştur. Sırrı Süreyya Önder'e göre: “Demokratik süreçler zamanında devreye girmemiştir, **ama artık devlet ve hükümet nezdinde devreye girdiği görülmektedir.**” Bu durumda Önder'in önerdiği bundan sonrasını demokratik mekanizmalarla yürütmek ve hafta sonu tüm yurttan sölenler yaparak eylemleri sonlandırmaktır.

Sırrı Süreyya Önder ilk defa isyanın içinden çıkıp, halk isyanını “demokratik mekanizmalar”ın karşısına yerleştiren (sanki halkın isyanı demokratik bir mekanizma değilmiş gibi ki yüz binlerin isyanı meclis kulislerindeki pazarlıklardan bin kat daha demokratiktir) ve iktidarın söylemindeki göreceli bir yumuşamayı eylemi sonlandırmak için yeterli gören kişi olmuştur. Nihayet halk isyanının yeterli ya da yetersiz talepleri ortadayken ve bu taleplerin hiçbiri karşılanmamışken iktidarın bir manevra olduğu açık olan referandum önerisini de desteklemiştir. Yine ilk defa Sırrı Süreyya Önder tarafından meşrulaştırılan referandum önerisi daha sonra iktidarın halk isyanına karşı en büyük kozu olacaktır. Kaldı ki bu öneri canı pahasına, gözü çıkma pahasına direnen yüz binlerle, daha sonra AKP mitingini dolduracak bindirilmiş kitaları sandıkta eşitleyen bir tuzaktan başka bir şey değildi.

Dışarıdan yalıtma, içeriden yanıtma

İktidar ilk olarak iyi polislerini (Gül ve Arınç) devreye soktuktan sonra kötü polis Erdoğan henüz Afrika'da iken bombalamaya başlamıştır. Erdoğan'ın stratejisi iyi polisler isyanı yatıştırırken diğer tarafta kendi kitlesini konsolide etmeye yönelik olmuştur. ABD'ye, Avrupa Birliği'ne, Koç'a, Sabancı'ya ve faiz lobisine hücum etmiştir. Böylece bir yandan kitlesini korumaya çalışmış diğer taraftan da en zayıf noktası işçi sınıfını kazanamamış olmak olan halk isyanını tam da bu zayıf noktadan vurmaya çalışmıştır.

Erdoğan'ın halk isyanının karşısına yüzde 50'yi çıkarmaya çalışmasına karşı sağlam bir siyasi karşı atak yapılabilirdi. 9 Haziran'da kitlesel bir Taksim mitingi yapılacaktı. Bu mitingde “ABD'ye mi kızılıyorsun, o zaman kapat İncirlik'i, kaldır füze kalkanını, görelim” denebilirdi. “Faiz lobisine mi karşısın, dürüstsen zorunlu ihtiyaçlar için kullanılan kredi kartı borçlarını sil, bankaları kamulaştır” denebilirdi. Koç'a, Sabancı'ya karşı Gezi Parkı ve Taksim'de işçilerin emekçilerin talepleri yükseltilebilirdi. Ama olmadı. 9 Haziran mitingi için saatlerce Sırrı Süreyya Önder'in konuşup konuşmayacağı üzerine tartışma yapıldı. Bir yanda HDK diğer yanda TKP, Halkevleri, ÖDP olmak üzere karşılıklı ultimatolar çekildi ve kriz yaşandı. Sonuç halk isyanının sahte yüzde 50'ye karşı yüzde 99'un çıkarlarını savunan bir çıkışının

yerine eski taleplerin yinelendiği ve konserlerin yapıldığı bir miting oldu.

Erdoğan, kitlelerini konsolide ettikten ve siyasi inisiyatifi ele geçirdikten sonra tehditlerini arttırdı. Mitingi takip eden salı günü önce Taksim Meydanı'na (AKM ve Atatürk Anıtı) ardından da Gezi Parkı'na polis saldırdı. Saldırı gecesi ve takip eden günlerde halk bir kez daha Gezi Parkı'na akarak isyanın sürdüğünü gösterdi. O gün, polisin Gezi Parkı'nı boşaltamamasının nedeni isyanın kitlesel gücü ve meşruiyetiydi.

Halk direnişe devam reformistler ve sendika bürokratları tamam dedi

Polisin saldırısından sonra halkın tepkisi netti ve 31 Mayıs'la aynıydı: “Saldırdığında daha güçlü olarak yeniden geliriz!” Bu tepkinin kırılması polisiye yöntemlerle olanaksızdı zira devlet bunu 31 Mayıs-1 Haziran'da görmüştü. Ne var ki halkın netliği, Taksim Dayanışması'nın çoğunluğunu oluşturan sendikalar, meslek örgütleri, BDP, EMEP, TKP, ÖDP gibi partilerde yoktu. Ne olduysa kulislere bu çoğunluk tarafından artık eylemi sonlandırmak, çadırları kaldırarak geriye sembolik iki çadır bırakmak gerektiği yönünde tartışmalar başladı. Bu tartışmalar sürerken EMEP'in eski genel başkanı ve lideri milletvekili Levent Tüzel, İMC TV'ye çıkarak Gezi Parkı'nı fethetme duygusuyla hareket etmenin yanlış olduğunu artık eylemin mahallelere, işyerlerine yayılarak Gezi Parkı boyutuyla sonlandırılması gerektiğini savundu.

Tüm bunlar olurken Tayyip Erdoğan da boş durmuyor Gezi'nin boşaltılması için 24 saatlik ultimatolar çekiyor ve referandum önerisini dayatıyordu: “Ya referanduma evet diyeceksiniz ya da uygulamamızı kabul edeceksiniz!” Taksim Dayanışması, isyanın 17. gününde referanduma hayır diyor ve Taksim Dayanışması temsilcilerinin bulunduğu bir diyalog kanalının açılmasını istiyordu.

Psikolojik ve siyasi üstünlük hâlâ isyandan yanaydı. Erdoğan'ın isyana sebep olan dayatmaları devam ettikçe Gezi Parkı etrafında halk kenetleniyor; 24 saatlik ultimatoların zamanı dolarken iktidar polisiye bir saldırıyı göze alamıyordu. Erdoğan, Hülya Avşar'la ve Necati Şaşmaz'la görüşmek gibi türlü numaralarla “biz adım atıyoruz ama karşı tarafın niyeti kötü” imajı çizmeye kalktıysa da bu girişimleri tam anlamıyla fiyaskoyla sonuçlanmıştı.

Tayyip'in tehditleri ve azarlamaları “pozitif yönlü adımlar” olarak sunuluyor

Tam da bu aşamada Taksim Dayanışması apar topar Ankara'ya Tayyip Erdoğan'la görüşmeye çağrıldı. Görüşmenin ardından Taksim Dayanışması sekreteryası adına Tayfun Kahraman'ın yaptığı açıklama Tayyip Erdoğan'a arayıp da bulamadığı fırsatı altın tepside sunuyordu. Kahraman'ın açıklamasında “Erdoğan'ın Topçu Kışlası için yargı kararını beklemesi ve sonrasında referanduma gidecek olması bu gecenin olumlu sonucu” olarak ifade edilmiş, gazetecilerin “bu sözler eylemin bitirilmesi için yeterli midir?” sorusuna ise Kahraman: “Bu sözler pozitif yönlü sözlerdir. Bu

pozitif yönlü sözlerin arkadaşlarımızın da pozitif olarak değerlendireceklerini biz buradan düşünüyoruz” diyerek karşılık vermiştir.

Bu aşamada bir süredir eylemin sonlandırılmasına yönelik tartışmaların alttan alta başlatılması, Levent Tüzel’in açıklamaları ve sonrasında Erdoğan’la yapılan görüşmeden “eylemi bitirme yönlü” bir açıklamayla çıkılması hükümetle farklı kânullardan (başta meclis olmak üzere) bir pazarlığın sürdürülmekte olduğu izlenimini yaratmıştır. Bu açıklama bağımsız isyancılarda kuvvetli bir tedirginlik ve öfkeye yol açmıştır. Tam da bu durumun üstüne Taksim Dayanışması’nın siyasetlerin yanı sıra bağımsız kitle temsilcilerinin de katıldığı rutin toplantısı ani bir kararla öğlen saatine ertelenmiş bu toplantının yerine sadece siyasetlerle toplantı yapılmıştır.

“Siyasetleri ikna edersek halkı da razı ederiz”

Bu toplantının amacının, siyasetleri eylemi çadırları kaldırarak sembolik düzeye indirmek suretiyle bitirmek ve Gezi Parkı’nı boşaltmak fikrine ikna etmek olduğu kısa zamanda anlaşılmıştır. Bu fikre ikna etmek için, iktidarın kullandığı söylemlere paralel olarak hijyen sorunlarından güvenlik sorunlarına kadar bahaneler sıralanmıştır. 11 Haziran saldırısına karşı halk her gün daha fazla Gezi Parkı’na sahip çıktığı, binlerce insan baretlerle parkı doldurduğu halde kitlenin azaldığı yönünde hayali bir izlenim yayılmaya çalışılmıştır. Zaten hükümetin uymakta zorunlu olduğu mahkeme kararını bekleyeceğini açıklaması ve Taksim Dayanışması’nın henüz reddettiğini açıkladığı referandum önerisi ile bazı tekil polisler hakkında açılan göstermelik soruşturmalar (ki bu meseleler tartışıldığında henüz Ethem Sarısülük’ün katili olan polisin ismi bile savcılığa iletilmemiştir) kazanım gibi sunulmuştur. Dahası görüşmenin gerçek içeriği halka yansıtılmamıştır. Erdoğan’ın DİSK Genel Sekreteri Arzu Çerkezoğlu’na bağırarak odayı terk etmesi bir diyalog ortamı yerine Erdoğan’ın azarlayıcı tonla adeta gözdağı verdiği, siyasetler toplantısında söylenmiş ama her nedense kamuoyu ve Gezi Parkı isyancılarıyla paylaşılmamıştır.

Halk temsilcileri ihaneti teşhir etmiştir

Eylemin sembolik bir nöbete dönüştürülerek bitirilmesinde bir oybirliği sağlanamayınca karar Gezi Parkı’nda örgütlenecek halk toplantılarına bırakılmıştır. Halk toplantılarında ezici bir çoğunluk “direnişe devam” diyerek eylemi bitirmeye çalışan DİSK, KESK, TMMOB, TTB, CHP, HDK (BDP ve EMEP’in aktif öncülüğünde), TKP ve ÖDP’ye ağır bir darbe vurmuştur. Halk toplantılarının kesin kararlarına rağmen gece saatlerinde toplanan Taksim Dayanışması toplantısında saydığımız örgütler sembolik nöbete geçme konusunu dayatmayı sürdürmüşlerdir. Ne var ki direnişe devam eğilimi yine ağır basmış bunun sonucunda da adı geçen örgütler tek yanlı olarak çadırlarını kaldırma ve birleştirme kararı almıştır. Adı geçen örgütlerin bu dayatması özellikle halk toplantılarında seçilen temsilcilerde büyük tepki yaratmış ve ertesi günkü toplantılarda bu yapılar bizzat temsilciler tarafından teşhir edilmiştir.

Halk isyanı önderliğini aramış, bu arayış içinde tüm sol ve sosyalist kurumlarla,

demokratik kitle örgütlerini bünyesinde barındıran Taksim Dayanışması'na sarılmış ancak bu örgütün çoğunluğunu oluşturan yapıların önderlik yerine bir bürokrasi oluşturma çabasıyla yüz yüze gelmiştir. Tarihsel misyonuna uygun hareket eden bu bürokrasi kontrol edemediği halk isyanını durdurmaya çalışmıştır. Halk güçlü ve kararlı iken, AKP hükümeti kimseyi sözlerine inandıramazken, Necati Şaşmaz, Hülya Avşar gösterileri ile kendi kendini rezil etmişken elinde tek koz olarak polis tehdidi kalmışken ama bu tehdidi de daha büyük bir isyana yol açar diye uygulamaya koyamazken, isyanın ihanetçileri devreye girmiştir. Erdoğan'ın tehditlerini ve küstahlığını halktan gizleyip, boş sözlerini “pozitif yönlü adımlar” olarak sunarak, halk toplantılarının kesin eğilimlerini gece toplantılarında baypas etmeye çalışarak isyanı içerden kırmışlardır. KESK ve DİSK aldıkları sözde genel grev kararını basın açıklaması şeklinde uygulayarak isyanın cenaze törenini yapmaya kalkarak son noktayı koymaya çalışmıştır.

İsyan ihanete uğramış ama yenilmemiştir

İsyan ihanete uğramıştır ama her şeye rağmen yenilmemiştir. Gezi boşalmış, ama sabaha kadar tüm İstanbul bir kez daha halkla dolmuş isyan sürmüştür. Ankara başta olmak üzere ayağa kalkan Türkiye tekrar yerine oturmamıştır. Parklarda forumlar, Gezi'deki mücadeleyi mahallelere taşımıştır. İsyanın ihanet edenler referanduma razı oladursunlar, halk taleplerinden vazgeçmemiştir. Parklarda taleplerin genişletilmesi tartışılmaktadır. İsyanın ihanet edenler Erdoğan'la kurdukları diyaloga bel bağlarken, halk “Tayyip istifa” sloganından vazgeçmemiştir. Barikatları, gazları, Tomaları aşan halk başına bürokrat kesilen sahte önderlikleri de aşmasını bilecektir.

Nail Satligan (1950-2013)

Nail Satlıgan'ın Türkiye solu içindeki yeri*

Sungur Savran

On yıl olmuş. On yıl boyunca Türkiye'nin Marksist iktisatçıları ekonomi politığın eleştirisine vukufunu günceli yorumlarken ustalıkla uygulayan bir kalemin yazdıklarını okuyamadı. On yıl boyunca Türkiye sosyalist hareketi, onun dost ama uyarıcı sesini duymadı. On yıl boyunca devrimci Marksist hareket teorik kavrayış bakımından en ileri temsilcilerinden birinden yoksun kaldı. On yıl boyunca arkadaşları, yoldaşları ve öğrencileri Nail Satlıgan'dan mahrum kaldı.

Bu on yıl boyunca, bir eğilimin adım adım yol aldığı gözledik. Nail Satlıgan'ın ekümenik *üslubu*, yani sosyalist solda kimseyi kırmadan dökmeden tartışmaya, mümkün olan her koşulda birlikte yürümeye yatkın tutumu, yazdıklarının ve söylediklerinin *içeriği* üzerinde tahrifata, fikirlerinin perdelenmesine mazeret yapıldı. Nail Satlıgan ait olduğu politik akımdan, yani kendine devrimci Marksist diyen, başkalarının daraltmak, yalıtılmak ve hatta aklınca karalamak için Trotskist (ya da Troçkist) olarak andığı akımdan koparılmaya çalışıldı.

Biz Nail Satlıgan'ın değerini defalarca anlattık. Daha hayattayken, 2011 Haziran'ında *Kapital* çevirisinin birinci cildinin yayınlanması onuruna Yordam Kitap tarafından düzenlenen toplantıda onun böyle bir iş için ne kadar uygun olduğunu, onu, tanımayanlara tanıtabilmek için anlattık. Sonra bu konuşmamız, *Devrimci Marksizm*'in izleyen sayısında, o konferansta yapılmış diğer konuşmalarla birlikte (Nail Satlıgan'ın konuşması da dâhil) yayınlandı.¹ Ölümünden bir hafta sonra Mi-

*Bu yazının yazılmasından epey sonra, İktisat Dergisi'nin ölümünden bir süre sonra Nail Satlıgan'ın anısına hasrettiği özel sayıya (sayı 529, Kasım-Aralık 2014) göz gezdirirken, Koray

marlar Odası İstanbul Şubesi'nin ev sahipliğinde yapılan veda töreninde yaptığımız konuşmada anlattık. O toplantının ertesi günü *Gerçek* gazetesi sitesinde o konuşmada da ele aldığımız bazı temaları işlediğimiz bir yazımız yayınlandı.² Bu yazı daha sonra *Devrimci Marksizm*'in hazırladığı Nail Satlıgan dosyası içinde de çıktı.³ Ölümünün birinci yıldönümünde bir anma yazısı yazdık, bu yazı *Gerçek* gazetesinin sitesinde yer aldı.⁴ Nihayet, Nail Satlıgan'ın ölümünden sonra Yordam Kitap tarafından yayımlanan doktora tezine bir önsöz yazdık.⁵

Ölümünün onuncu yıldönümü vesilesiyle yazılmakta olan bu yazı bir övgü yazısı olmayacak. Bu yazı Nail Satlıgan'ın kişisel hasletlerini değil, Türkiye solunun tarihi, özel olarak da düşünce tarihi içindeki yerini ele alacak. Zira Nail Satlıgan'ın Türkiye solunun tarihi içindeki yeri tahrifata uğruyor. Onun 39 yıllık arkadaşı, düşünsel ve siyasi olarak onunla sayısız alanda işbirliği yapmış biri olarak böyle bir tahrifata karşı durmanın, bu eğilimle mücadele etmenin önemli olduğunu düşünüyoruz. Nail Satlıgan kendisi, Türkiye solunun tarihini ta 1965'ten (yani 15 yaşından itibaren) içinden yaşadığı için çok iyi bilirdi ve bu tarihin çarpıtıldığı kanaatine vardığı zaman, bazen ölçüsüz bir sertlikle ve kararlılıkla buna karşı çıkardı. Onun tarihin doğru yazılması konusundaki titizliğine biz de katılıyoruz. Dolayısıyla, bu yazı Nail Satlıgan'ın kendi kişisel tarihinin Türkiye solunun tarihinin içine nasıl yerleştiği konusunda olacak.

Tahrifatın kolaylığı ve kolaylığı

Solun düşünsel ve siyasi hayatında çarpıtma çok yaygın bir sorundur. Türkiye'ye özgü değildir. Her ülkede çok çeşitli nedenlerle sık sık ortaya çıkan bir olgudur. Sayısız nedeni vardır. Belirli konuların anlaşılmasının zorluğu birçok tanığa ve gözlemciye şeyleri olduğundan farklı gösterir. İnsan belleğinin yıllar üzerinden aşınması birçok şeyin yanlış hatırlanmasına yol açar. Bazen Anglo-Saksonların "wishful thinking" olarak andığı, insanın kendi dileğini gerçeğin yerine koyması rol oynar. Ama bunlardan daha sinsî, daha art niyetli, daha planlı nedenleri de var-

---

R. Yılmaz arkadaşımızın "Sencer Dıvıçioğlu'nu Okurken Nail Hoca'yı Düşünmek" başlıklı anma yazısını da okuduk. Yılmaz, dönüşüm sorunu konusunda Nail Satlıgan'ın doktora tezinde "Sungur Savran'a referansla kullandığı zamanlı-ardışık dönüşüm yordamı"ndan söz ediyor, kendisinin Dıvıçioğlu'nun bu konuda ne düşündüğünü merak ettiğini söylüyor ve sonra bizden bir talepte bulunuyor: "doktora tezinde zaman meselesini dönüşüm sorununa ilk uygulayanlardan" Sungur Savran "belki (...) Dıvıçioğlu'nun bu konuda ne düşündüğünü bize aktarabilir" (s. 83-84). Koray dostumuzun bu talebini keşke o zaman (ya da en azından bu yazıyı yazmadan önce) görmüş olsaydım o yazıyı şimdiye kadar yazmış olurum. Çünkü bu talep aslında hem bizde hem dünyada Marksist iktisadî düşünce tarihinde tam da 1970'li yılların sonu ile 1980'li yılların başında dönüşüm sorununun tartışılmasında nasıl büyük bir devrim yaşandığının hikâyesinin anlatılması anlamına geliyor. Sözümler olsun.

1 "Komünist Devrimin Kitabı", *Devrimci Marksizm*, sayı 15, Sonbahar-Kış 2011.

2 "Marksizmin Kuyumcusu", 4 Mayıs 2013, <https://gercekgazetesi1.net/teori-tarih/marksizmin-kuyumcusu>.

3 "Nail Satlıgan Dosyası", *Devrimci Marksizm*, sayı 19, Sonbahar 2013-Kış 2014.

4 "Nail Yaşiyor Olsaydı", 28 Nisan 2014, <https://gercekgazetesi1.net/gundemdekiler/nail-yasiyor-olsaydi>.

5 Sungur Savran, "Az Olsun, Öz Olsun", Nail Satlıgan, *Emek-Değer Teorileri ve Dışticaret*, İstanbul: Yordam Kitap, 2014 içinde.

dır. Kimi, etkili düşünürleri kendi yanına çekmek ister. Kimi, rakip olarak gördüğü akım ve kişileri etkisiz ve yalnız göstermek ister. Kimi, belirli konularda bütünüyle hemfikir olan düşünürleri birbirinden kopararak kendine bir sembol şahsiyet yaratmaya girişir. Kimi, salt kıskançlıktan fikirleri çekiştirir, değiştirir, tahrif eder. Yani, tarihyazımının genel sorunlarının yanı sıra, manipülasyon, kasıtlı çarpıtma, hakikate aykırı değerlendirme de solun düşünsel ve siyasi hayatında yaygın olarak görülen uygulamalardır.

Tek bir örnek vereceğiz. Zira bu örnek düşünce tarihinde “tahrifat” olarak anılması gereken uygulamalar açısından ders kitaplarına girecek kadar çarpıcıdır. Son zamanlarda solun düşünce tarihinde sistemli bir tahrifata şaşkınlık içinde tanık oluyoruz. İnternetin hiç beklenmedik kaynaklara erişimi olanaklı kılan doğası, tahrifatın erkenden teşhir olmasını olanaklı kılıyor. İnternetin gayya kuyusunda karşımıza çıkan iki doktora tezi, bir de yüksek lisans tezi, bu tahrifatın tutarlı bir biçim almış olduğunu düşündürüyor bize.⁶ Bu tezlerin ortak konusu, Türkiye’de sivil toplum tartışmalarının değerlendirilmesi. İlginç olan şu: Bu tezlerin bibliyografyalarında *II. Tez* dergisine en ufak bir atfı yok! Aradan yaklaşık 40 yıl geçtiği için hatırlatalım: “sivil toplumculuk” 12 Eylül askerî yönetiminin karanlık günlerinde *Yeni Gündem* adlı derginin yaymaya başladığı bir yaklaşımdı. Buna karşı 1985 yılı Kasım ayından itibaren *II. Tez* adında, “sivil toplumculuk” ile mücadeleyi açıkça gündemine almış bir teorik dergi yayınlanmaya başladı. Biz de bu girişimin ön kademesinde yer aldık. Bu yazının konusu açısından daha önemlisi, derginin isim babasının Nail Satlıgan olmasıydı.

Şimdi, şayet *II. Tez* marjinal bir dergi olmuş olsaydı, toplum üzerinde, hatta solun kendi daha dar dünyası üzerinde etkisi çok sınırlı kalsaydı, “sivil toplumculuğun” tarihî gelişmesi içinde oynadığı rolün ihmal edilmesi o kadar ciddi bir yanlış olmazdı. Ama *II. Tez*, o dönemde, Türkiye solunun üç alanı (yurtiçinde dışarıda olanlar, hapiste olanlar ve yurtdışında olanlar) nezdinde çok önemli bir etki yarattı. 1985-1992 arasında Türkiye solunun en önemli teorik yayını olduğu rahatlıkla söylenebilir. Daha sonra gelen kuşaklardan *sayısız* aydın (“sayısız” kelimesini geliştigüzel kullanmıyoruz) bize *II. Tez*’in kendi formasyonlarında çok büyük önem taşıdığını söylemişlerdir. Bu etki düzeyini, şu noktaya işaret ederek kanıtlamak mümkün: “sivil toplumculuk” olarak anılan harekete “sol liberalizm” adını uygun gören, *II. Tez* dergisi ve yazarları olmuştur. Ve bugün bu akım “sol liberalizm” olarak tanımlanmakta ve tanınmaktadır. Yani “sivil toplumculuğa” adını veren *II. Tez*’dir! Ve doktora tezleri bu kaynağa değinmeden yazılabiliyor! Bu durumda, ortada açık bir tahrifat olduğu çok açıktır.

Üç tezde birden aynı eksikliğin olmasının bir nedeni olmalı. Biz bunu tartışmayacağız. Ama bunun basit bir dalgalılık, atlama, hatalı yargı sonucu olması bizce mümkün değil. Biz aklımıza gelen en basit, bir bakıma en iyi niyetli nedeni söyleyelim: *II. Tez*, yeterince akademik bir kaynak olarak görülmemiş, dili aşırı derece-

⁶ Amacımız teşhir olmadığından, hele hele tez yazarlarının bu konuda herhangi bir art niyete sahip olup olmadığını değerlendiremeyeceğimize burada kaynak göstermeyeceğiz. Ama dostlarımız ya da bizi eleştirebilecek olanlar arasında merak edenlere kaynakları (gerekirse isimleri örterek) gösterebiliriz.

de militan olarak değerlendirilmiş, dolayısıyla doktora veya yüksek lisans tezlerinin “nezih” dünyasına layık görülmemiş olabilir. Dediğimiz gibi, bu, tez yazarları bakımından da tez danışmanları bakımından da en “masum” açıklamadır. Ama “masum” ya da değil, bu tutumun Türkiye solunun bizce incelenmeye çok değer bir meselesini, “sivil toplumculuğun” tarihçesini çarpıttığı bizce tartışma ötesidir.

Bu “masum” dürtü belki bir rol oynamıştır. Ama bizim kuşumuz bu tahrifatta çok daha derin politik ve ideolojik dürtülerin rol oynamış olması ihtimalinin yüksek olmasıdır. Neden? Çünkü *11. Tez*’in Türkiye solunun hafızasından silinmesi çabasının tek örneği akademik alanda yer almıyor. Solun çok yaygın olarak okuduğu bir haber sitesi, yakın dönemde, Türkiye solunun tarihinde önemli rol oynamış olan, Ayşe Nur ve Ragıp Zarakolu çiftinin yönettiği Belge (ya da bir aşamadan sonra Uluslararası Belge) Yayınları’nın önemini anlatırken, bu yayınevini, 12 Eylül koşullarında yayınlanmış bir Marksist dergi olarak bile kendi başına önem taşıyan *11. Tez* dergisinin yayımını önemli riskler olarak üstlenmiş olduğuna dair tek kelime etmekten kaçınmıştır! Burada, artık “akademik saygınlık” kriterlerinin rol oynayamayacağı açıktır. *11. Tez* düpedüz yok sayılmaktadır!

Bunun nedeni elbette geçmişte “sivil toplumculuğa” ya da *11. Tez*’in nitelemesiyle “sol liberalizm”e karşı olanların zaman içinde aynı akıma hicret etmesidir. Yani tarihin tahrifatı burada siyaset, özgeçmiş ve ideolojinin bir karışımı olan nedenlerle gerçekleştirilmektedir.

İşte tahrifat dediğimiz şey budur.

1. Nail Satlığan’ın devrimci Marksist akımla ilişkisi

Nail Satlığan etrafında yaratılmakta olan tahrifat esas olarak iki konuyu kapsıyor. Bunlardan ilki Satlığan’ın devrimci Marksist akımla ilişkisidir. Nail hayata gözlerini yumalı beri onun devrimci Marksizmle ilişkisi sorgulanmaktadır. Burada kuşkusuz tamamen safça oluşmuş kanaatler olabilir. Ama esas kaygının devrimci Marksist akımın Nail Satlığan gibi solda herkesin önemseydiği, en çok da *Kapital* çevirmeni olarak tartışılmaz bir hizmeti olan bir aydının getireceği ek prestijden yararlanmasını engellemek olduğu açıktır.

Biz apaçık olgulara bakalım. Aşağıda sunacağımız olgular dizisi, üzerinde durulabilecek çok sayıda başka olgunun arasından özellikle seçilmiştir. İki kriter temelinde: Birincisi, öteki olguları yukarıda saydığımız yazı ve konuşmalarda, bazılarını birkaç defa öne sürmüş bulunuyoruz. Burada öne süreceklerimizin en azından ikisi yepyeni, daha önce tartışma masasına hiç getirmedığımız olgular.

Olgular arasında yaptığımız seçimde uyguladığımız öteki kriter ise sunulan olguların Nail Satlığan’ın en temel politik ölçüler ile kendini devrimci Marksist akıma mensup gördüğünü kanıtlıyor olması. Yani (birazdan sözünü edeceğimiz ilk örnek hariç) karine statüsünde değil bunlar; delil statüsünde.

1970’li yıllar: Faşizm analizi yoluyla dönüşüm

Biz öyküyü yaşadığı biçimiyle özetleyelim. Nail Satlığan’ı biz 1974 yılında,

bizim de nispeten yakın bir dönemde asistan olarak bünyesine katılmış olduğumuz İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne geldiğinde tanıdık. Zamanla sohbetlerimizde, sosyalist harekete çok erken (yukarıda belirttiğimiz gibi 1965'te, 15 yaşında) katıldığımı, 1968-1969 dönemecinde kendisinin de öğrencisi olduğunu, 1971'de Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüşecek olan Robert Koleji'nde Maoizm (Aydınlık çizgisi) çok güçlü olduğundan bu akıma geçtiğini ve daha 18 yaşında bu çevreye bağlı *İşçi-Köylü* gazetesinin Yayın Kurulu'nda yer aldığımı, ancak 12 Mart döneminde hapis yatarken Maoizmden koptuğunu öğrendik. Öykünün sağlığı açısından önemli olan bundan sonrasıdır. Çünkü Nail Satlıgan Maoizmden koptuğunda bu akımı neredeyse lanetlemiş, ondan sonra da daima yerden yere vurmuştur. Hiç unutmuyoruz, 1970'li yıllarda Tüm Üniversite, Akademi ve Yüksek Okul Asistanları Birliği (Tümas) İstanbul Şubesi'nde birlikte çalışırken, TKP'lilerin Maocuları dışlama çabalarına, "ilerici saflarda milliyetçilere de yer vardır" gerekçesiyle karşı çıkıyordu. Bunun kendini devrimci gören bir akım açısından nasıl aşağılayıcı bir "savunma" olduğu sanırım kolaylıkla anlaşılacaktır.

Tümas'ta birlikte çalışırken elbette aynı fakültenin ve "kursü"nü mensupları olarak aramızda çok sıkı bir diyalog vardı. Nail Satlıgan bu dönemde "kalın çizgi" diye bir ayrım geliştirmişti, siyasi pozisyonu esas olarak bu temelde belirleniyordu. Neydi bu "kalın çizgi"? Sovyetler Birliği'ni "sosyal emperyalizm" teşhisi ile esas (yükselen) düşman olarak gören Maoculara karşı bu işçi devletini savunanların, kendi aralarındaki farklar ne olursa olsun, Maoizmin bu tutumuna karşı ittifak içinde hareket etmeleri. Yani diyelim o dönemde kurulmakta olan Türkiye Sosyalist İşçi Partisi ile Türkiye İşçi Partisi arasında bir seçim yapmasa bile her sosyalistin onları Maoculara karşı savunması gerekiyordu. Ya da THKP-C'nin mirasından doğmakta olan Devrimci Yol, Devrimci Sol ve Kurtuluş arasında insanın bir tercihi olmayabilirdi ama Maoculara karşı bu akımlar savunulmalıydı. Yani "kalın çizgi" bir anlamda Sovyetler Birliği'ni, az ya da çok, ne ölçüde savunursa savunsun, Maoizme karşıtlıkta birleşecek bir akımlar bileşimi olarak görülüyordu.

Elbette böyle bir saflaşma bizim devrimci Marksist açımızdan Sovyetler ve Çin'i değerlendirmek için çok uygun görünmüyordu. Evet, 1971'den itibaren "pinpon diplomasisi" denen yaklaşımla ABD ile Çin arasında bir yakınlaşma başlamıştı. Üstelik 1960'lı yıllarda SSCB-Çin gerilimi zaten yükselmışti. Ama bu iki gelişmeden hareketle, daha sonra Maoizmin (özellikle 1970'li yılların ortalarından sonra) dünya politikasında üstleneceği gerici çizgiyi öngörmek çok kolay değildi. Bunun en azından bir nedeni 1960'lı yılların ikinci yarısında yaşanan Kültür Devrimi idi. Bu büyük sarsıntının, taşlaşmış Sovyetler'den farklı olarak Mao Çin'inde yaşanabilmiş olması, bu toplumun ve başındaki komünist partinin daha ileri bir atılım vaat edebilecek nitelikte olduğu izlenimini yaratıyordu. Dolayısıyla, 1970'li yılların ilk yarısında henüz Çin'e karşı Sovyetler Birliği'ni ve dolayısıyla bu güçleri destekleyen yerli akımları kayıtsız koşulsuz desteklemeyi öngören bir çizgi bizim kafamıza yatmıyordu.

Bütün bunları şundan dolayı anlatıyoruz. Nail Satlıgan yaklaşık 1974 ile 1976 (veya 1977 başı) arasında Sovyet taraftarı olan akımlara daha yakın duruyordu. İçinde çalışmakta olduğumuz asistan örgütünün İstanbul şubesinde Maocular küçük sayılabilecek bir azınlıktı. Sovyet yanlıları daha güçlüydü. Ama esas güçlü ko-

alasyon, Devrimci Yol, Kurtuluş, ÇBS (Çizgisi Belirsiz Sosyalistler) olarak bilinen grup ve az sayıda devrimci Marksisti kapsayan koalisyondu. Biz de bu koalisyonun adayı olarak girdiğimiz şube başkanlığı seçimini kazanmıştık. Biz iki tarafa (Sovyet ve Çin yanlılarına) eşit mesafede duruyorduk, Nail Sovyet kanadına yakındı.

1976-1977 ders yılında Tümas İstanbul şubesi bir eğitim seminerleri dizisi yapmaya karar verdi. Nail Satlıgan faşizm konusunu üstlendi. Seminerin daha çok Türkiye odaklı olması beklenirdi, zira bu satırları okumakta olan herkesin muhtemelen bildiği gibi faşist hareket bu dönemde Türkiye'yi çoktan örtülü bir iç savaşa doğru sürüklemeye başlamıştı. Ama Nail Satlıgan hiç beklenmedik bir şey yaptı. Almanya'da faşizmin yükselmesi döneminde Trotskiy'in Almanya Komünist Partisi'ne yönelttiği eleştiriden hareketle Trotskiy'in faşizm teorisini anlattı ve doğru faşizm yorumunun bu olduğunu vurguladı. Nail Satlıgan, Tümas'ın Kimya Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi ile paylaştığı lokalin salonundaki o cumba benzeri girintiye yerleştirilmiş konuşmacı masasından farklı bir insan olarak kalktı. (Bu olaya tanık olan insanların önemli bir bölümü hâlâ hayatta ve olayın kendisini hatırlamama ihtimalleri çok düşük.)

Geçmiş zaman, tam ayrıntısını hatırlamıyoruz ama belleğimizde bundan hemen sonra yer alan anı, Nail Satlıgan, Gülnur Acar-Savran ve bizim bir ortamda bu konuyu konuşmamız. Aynı akşam bile olabilir. Bizim ağzımızdan "Nail ne oldu böyle, hepimizi şaşırttın" gibi birtakım kelimeler çıktı. Nail Satlıgan ise yüzünde gergin bir gülüş, sanki önceden hazırlanmış bir cümle imişçesine kararlı bir tonla sordu: "Gözüne girdik mi bari?" "Göze girme"ye ihtiyacı yoktu. Hayatımızda, sadece o zamana kadar değil, o zamandan sonra da tanıdığımız en zeki ve kendini iyi yetiştirmiş insanlardan biriydi. Ama düşüncelerimizin böyle buluşması elbette çok sevindirici idi. O akşamdan sonra aramızda bambaşka bir yakınlık doğacaktı. (Bu olayın tanığını zaten belirttim. Gülnur Acar-Savran ile bugün (sol içi farklılıklar anlamında) hiçbir fikrimiz uyuşmuyor. Ama dürüstlüğüne herkesin sonuna kadar güvenebileceği biridir.)

1980'li yıllar: Politik devrim programının kabulü

Nail Satlıgan az yazdı ama öz yazdı. En önemli siyasi makalelerinden biri, 1988 yılında Moskova Duruşmaları Kampanyası'na ilişkin *Sınıf Bilinci*'ne yazdığı yazıdır.⁷ Bir kere yazının nerede yazıldığı önemlidir. Nail Satlıgan 1985'te yayınlanmaya başlayan, en kısa şekilde "fraksiyonlar üstü" olarak betimlenebilecek *11. Tez* dergisinin kurucularındandı. Orada daha ikinci sayıda Kronştadt üzerine (kitap değerlendirmesi) boyutlarını çok aşan bir yazı yazmış ve açıkça anti-Stalinist bir tutum sergilemişti.⁸ Yani (bilenler zaten bilir ki *11. Tez* kendini kuruluşundan itibaren Stalinizmden ayırmıştı) o dergide de yayınlatabilirdi ya da yayınlamayı

⁷ Nail Satlıgan, "Moskova Duruşmaları Kampanyası", *Sınıf Bilinci*, sayı: 2, Eylül-Ekim 1988. *Sınıf Bilinci* dergisinin bütün sayılarına, onun halefi olan *Devrimci Marksizm* dergisinin sitesinde "Arşiv" sekmesinden ulaşılabilir (<http://www.devrimcimarksizm.net/en/arsiv/sinif-bilinci>)

⁸ Nail Satlıgan, "Kronştadt 1986", *11. Tez*, sayı: 2, Şubat 1986. (*11. Tez* dergidir. Ama 12 Eylül'ün olası baskısından özgürleşme amacıyla kendine "kitap dizisi" adını takmıştır.)

deneyebilirdi Moskova Duruşmaları Kampanyası hakkındaki yazısını. Ama onu değil, 1988'de yeni yayınlanmaya başlamış olan *Sınıf Bilinci*'ni seçmişti mahreç olarak. Bu dergi, kendini açıkça "Troçkist" olarak ilan eden, ilk sayılarının her birinde Trotskiy'in yazılarına mutlaka yer veren, Stalinizm-Trotskizm tartışmasına ilişkin birçok yazı yayınlamakta olan bir dergi idi.

Ama işin burası yazının içeriğinde dile getirilen görüşlerden daha az önemli. Sonuç olarak, bir yazar belirli konularda fikirlerine katılmadığı bir çevrenin yayın organına o çevre ile paylaştığı bir görüşü ifade etmek için yazabilir. Nail Satlıgan, o sıralarda Sovyetler Birliği'nde yaşanan glasnost (açıklık) ortamında dünya çapında başlamış olan 1936-1938 Moskova Duruşmaları Kampanyası'nı Türkiye'de örgütleyenlerden biriydi. Bu yargılamalardaki sanıkların önemli bir kısmı ölüme mahkûm edilmiş ve kurşuna dizilmiş olan, aralarında Ekim devriminin en önde gelen önderlerinin de bulunduğu (Zinovyev, Kamenev, Buharin ve birçok başkaları) Bolşeviklerdi. Satlıgan, o sırada hâlâ ayakta olan Sovyet devletinin yüksek yargısının, bu Bolşeviklere itibarlarını iade etmesi için yürütülen kampanyanın Türkiye ayağında görev almıştı. Hem kampanyayı hem de Moskova Duruşmaları'nı ele alan bir yazıydı yazdığı. Yazının bağlandığı yer, buradaki konumuz açısından siyasi bakımdan en önemli noktadır.

Nail Satlıgan, "Bir vicdan borcu mu, bürokrasiyle mücadele mi?" başlığını taşıyan ve yazının sonucu olarak okunabilecek son alt bölümde, kendi siyasi pozisyonunu da açıklıyor. Moskova Duruşmaları üç dalga halinde yapılmıştı. Her üç davanın bir numaralı sanığı Trotskiy idi. Ama öte yandan iktidarı fethetme sürecinde Stalin'le uzun süre işbirliği yapan, sonra muhalefete geçen ama nedamet getirerek tekrar muhalefete katılan birçok Bolşevik önder de bu davalarda yargılanmış ve mahkûm edilmişti. Bunların iadei itibarını istemek ve Stalinist bürokrasiyle asla uzlaşmamış olan Trotskiy'in iadei itibarını istemek aynı anlama mı geliyordu? Satlıgan, bütün sanıkların iadei itibarının bu yargılama sürecinin güvenilirliğini yerle bir edeceği için bürokrasiye darbe vuracağını ve haksız yere asılanlar için bir vicdan borcunu yerine getireceğini savunuyor. Ama bu hukuki ve ahlaki düşüncelerden sonra işin politik anlamını derinleştiriyor. Alıntılıyoruz:

Stalinci temizlikler, işçi sınıfı içindeki ayrıcalıklı bir azınlığın, bürokrasinin, işçi sınıfının kitesine karşı tezgâhladığı "siyasal karşı devrim" in nihai aşamasını simgeler. Bu anlamda, kampanyanın başlamasından bu yana elde edilen ve bu karşı devrimin temelinde yatan tasfiyelerin her türlü meşrulluktan yoksun olduğunu temsil eden başarılar, bürokrasiye karşı "siyasal devrim" mücadelesinde yeni mevziler ele geçirildiğini ifade eder. (...) böylece Stalinciliğin devrimci bir alternatifinin o zaman da mevcut bulunduğunun, devrimci Marxist muhalefetin programının hem sosyalist hem de demokratik bir çözümü temsil ettiğinin ortaya çıkması ve Sovyet kitlelerince anlaşılmasını ister istemez kolaylaştıracak olması ise, şimdilik yalnız bizler için, tarihî haklılığımızın yeni bir göstergesini oluşturuyor.⁹

Burada iki çarpıcı nokta var. Birincisi, Trotskizm olarak bilinen ve Nail Satlıgan'ın da bizim gibi "devrimci Marksizm" olarak andığı akımın en ayırt edici

9 Satlıgan, "Moskova Duruşmaları", a.g.m., s. 80-81.

yanı ne Stalin'in despotizmi ne de hatta çok derin bir teorik tahlile yaslanan bürokratik yozlaşmadır. Stalinist bürokrasinin Sovyetler Birliği'nde sosyalist inşanın, uluslararası alanda ise dünya devriminin önünde bir engel olarak yükselmesi tespitlerinden çıkarılan programatik görevdir: bürokrasinin politik ("siyasal") devrim yoluyla devrilmesi. Nail Satlıgan "siyasal devrim"e sahip çıkıyor. Örneğin, bütün dünyanın Trotskist olarak gördüğü Isaac Deutscher politik devrim fikrine uzak durur, bürokrasinin içinden bir kanadın durumu tedrici olarak düzeltereği umudunu korur. Nail Satlıgan ise IV. Enternasyonal'in Geçiş Programı'nın bu ayırt edici hedefine sahip çıkıyor. "Trotskist" (devrimci Marksist) olmanın başka ne tanımını arayacaksınız?

İkincisi ise mantıksal tartışmaların ötesinde Nail Satlıgan'ın son cümlesinde ortaya çıkan duygusallık: "... şimdilik yalnız bizler için, tarihî haklılığımızın yeni bir göstergesini oluşturuyor." Nail Satlıgan kimden "biz" olarak söz ediyor? Onu bizden, devrimci Marksist akımdan koparmaya çalışanlar şu alıntıdaki "biz" in neyi kapsadığını bir zahmet açıkla mı?

1990'lı yıllar: Devrimci Marksist bir akımla politika yapmak

Nail Satlıgan'ın devrimci Marksist akım ile ilişkisi sadece (ilk anlattığımız olayda olduğu gibi) Trotskiy'in teorik görüşlerini kabul etmekle ya da (ikinci sırada anlattığımız yazıda olduğu gibi) Trotskiy'in ayırt edici politik-programatik görüşlerini kabul etmek ve kamu önünde savunmakla sınırlı kalmadı. 1990'lı yıllarda devrimci Marksist bir siyasi akım olan ve bizim de mensubu olduğumuz Patronsuz Generalsız Bürokratsız Sosyalizm (PGBS) grubu içinde çeşitli platformlarda politik faaliyet yaptı.

Bu platformlardan biri Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) içinde PGBS, Metin Çulhaoğlu ve arkadaşlarının Sosyalist Politika grubu ve sözcülüğünü Merdan Yanardağ'ın yaptığı bir bağımsızlar grubunun birlikte kurduğu bir parti içi platform olan Sosyalist Emek İnisyatifi (SEİ) idi. Metin Çulhaoğlu'nun ölümünden sonra yazdığımız bir yazıda ÖDP'nin 1997 sonunda yapılan İkinci Kongresi'nde bu platformun nasıl başarılı bir mücadele verdiğini anlatmıştık.¹⁰ Orada Metin Çulhaoğlu'nun ve bizim SEİ'nin sözcüleri arasında yer aldığımızı belirtmiştik ama öteki hatiplerden söz etmemiştik. Nail Satlıgan da (aynen Metin Çulhaoğlu gibi) yüksek hitabet yeteneği ile o konuşmacıların arasında yer alıyordu.

Nail Satlıgan oraya sözcü olarak bağımsız biri gibi mi katılmıştı? Elbette hayır. PGBS kontenjanından katılıyordu SEİ'nin faaliyetlerine. Bunun yaşayan kanıtı, Nail Satlıgan'ın o tarihte başka ne politik faaliyet yaptığı sorusuna cevap verildiğinde ortaya konulmuş olur.

1996 ila 1999 arasında Nail Satlıgan *Sınıf Bilinci*'nin Yayın Kurulu üyesiydi, birlikte çalışıyorduk. Doğrudan politik faaliyetin içinde bulunan üç Yayın Kurulu üyesi bir "yürütme" ya da "sekretarya" (bu terimlerden hangisinin kullanıldığını

¹⁰ "Trotskizm ile Stalinizmin En Çok Yaklaştığı Ama Birbirine Değmediği An", 18 Ağustos 2022, <https://gercekgazetesi1.net/teori-tarih/trotskizm-ile-stalinizmin-en-cok-yaklastigi-ama-birbirine-degmediği>.

hatırlayamıyoruz) görevi yapıyordu ama tam yetkili bir Yayın Kurulu'nda çok sayıda başka arkadaşımız da yer alıyordu. Nail Satlıgan da bunlardan biriydi. Yukarıda Nail Satlıgan'ın 1980'li yılların sonunda çıkan bu dergiye daha ikinci sayısından itibaren yazı yazmasının (ve sonra da yazmaya devam etmesinin) anlamından söz etmiştik. Şimdi durum değişmişti. Nail Satlıgan derginin yalnızca yazarı değildi artık, ev sahibiydi. Yani devrimci Marksist (Trotskist) bir derginin yönetiminde yer alıyordu..

Bunun daha da derin anlamını kavrayabilmek için *Sınıf Bilinci*'nin evrimi konusunda asgari düzeyde de olsa bilgi sahibi olmak gerekiyor. *Sınıf Bilinci* ilk yayınlandığında herhangi bir çevre, akım ya da örgütün yayın organı değildi. Elbette geniş bir anlamda Trotskistlerin yayın organıydı, ama esas olarak düşünsel bir ortaklığı temsil ediyordu, bir siyaseti değil. Zamanla çeşitli merhalelerden geçtikten sonra, 1994-1996 arasında yayınına ara verdi. 1996'da yeniden yayınlandığında yukarıda sözünü ettiğimiz yapıya kavuşmuştu.

Ama bu arada başka bir gelişme daha olmuştu. PGBS siyasi akımı, kendisi ile aynı adı taşıyan aylık gazeteyi çıkartmaktan vazgeçmişti (bunun nedenlerine birazdan değineceğiz). Dolayısıyla, *Sınıf Bilinci* PGBS'nin kendini ifade ettiği tek yayın haline gelmişti. Tam da bu nedenden dolayı 1996'da gerçekleştirilen yeniden yapılanma sürecinde dergiye bir yeni bölüm katılmıştı: Her sayının başında "Sınıf Belleği" adını taşıyan bir bölüm açılmıştı. Bunun amacı derginin sadece teorik bir organ olmaktan çıkarıp, dünyada ve Türkiye'de yaşanan gelişmeleri ve PGBS'nin bu konulardaki politik tutumunu okuyucu kitlelerine aktarabilmektir. "Sınıf Belleği" çoğunlukla 30 sayfa civarında oluyordu, yani derginin asli bir boyutunu oluşturmaya başlamıştı. Örneğin Türkiye solu ve ÖDP içinde çok büyük tartışma çıkaran 28 Şubat askerî müdahalesinde PGBS'nin çok yankı getiren, birçok siyasi rakibinin bile doğruluğunu sonradan teslim ettiği analizi ve politikası "Sınıf Belleği" aracılığıyla yayılıyordu.

Bütün bunların anlamı açıktı. *Sınıf Bilinci* artık PGBS'nin gayri resmî yayın organıydı. ÖDP içinde ve dışında her kim PGBS'nin görüşlerini öğrenmek istiyorsa *Sınıf Bilinci*'ne bakıyordu. Nail Satlıgan işte böyle bir derginin, yani bir siyasi grubun yayın organının Yayın Kurulu'nda oturuyordu. Sadece bu kadar da değil. "Sınıf Belleği" bölümünde yer alan yazıların çoğunluğu Nail Satlıgan ile bizim kalemi-mizden çıkıyordu. Daha genç kuşaktan bir arkadaşımız da epey katkı yapıyordu ama ağırlık ikimizdeydi.

Yani Nail Satlıgan hem yazıyla hem konuşma (kitlese hitap) yoluyla bizimle aynı politikayı savunuyordu. Aramızda farklıklar yok muydu? Somut konularda evet. Ama hangi siyasi akımın içinde iki aydın arasında somut birtakım konularda farklılıklar olmaz ki? Bunların çok büyük çoğunluğu konjonktürel, geçici, arzî meselelere ilişkindi. İlkesel, programatik, örgütsel vb. farklılıklar olmuyor değildi, ama bunlar temelde bizi birbirimize bağlayan çok kapsamlı ve sağlam ortaklığın yanında önemsiz kalıyordu. Bu konuya biraz sonra döneceğiz.

Bu noktada bir hatırlatma yapmak gerekiyor. Nail Satlıgan 63 yıllık hayatının yalnızca iki döneminde aktif, örgütlü politika içinde bulundu. İlki 1965-1971 arasında TİP'te başlayan hızlı politizasyon içinde, dönemin son üç yılında Maoist olmasıyla noktalandı. İkinci örgütlü politika dönemi ise ÖDP'nin kuruluşu ile

başladı. 1996 sonundan itibaren Nail Satlıgan *Sınıf Bilinci* çatısı altında mücadele etti, ÖDP içindeki konumu da buna bağlı olarak belirlendi. Demek ki bu dönemde devrimci Marksist idi.

1999 kırılması

Buraya kadar yazılanlar, Nail Satlıgan'ın, devrimci Marksist akımın bir mensubu olduğunu bizce hiçbir soru işareti bırakmaksızın kanıtıyor. “Trotskist falan değil” diyenlerin artık bu konuda ısrar etmemeleri, dürüstlüğün ve Türkiye solunun tarihinin yanlış yazılmasının önüne geçilmesinin bir gereği olarak ortadadır.

Ama yine de onların bugüne kadar böyle konuşmasını mümkün kılanın ne olduğuna ilişkin genç okurumuza bir açıklama yapmamız iyi olur, ki yarın için bu yanı bugün konuşulmadığı için sanki yeni bir keşif yapılmış etkisi doğmasın. Buna daha önce değindik ama esas yeri burası.

Yukarıda sözünü ettiğimiz ikinci politik dönem Nail Satlıgan açısından belki de siyasi hayatının en mutlu dönemiydi. Başka bir yazımızda belirttik: Nail Satlıgan “parti” denince mutlaka “kitle partisi” ya da ona yakın bir örgüt anlardı. Bu, ona özgü bir şey de değildi. Dev bir yükseliş döneminin içine doğan 1968 kuşağı, Türkiye İşçi Partisi gibi bir deneyimden geçtiği ve daha sonra hareket çeşitli ideolojik-politik dallara ayrıldığında bile içinden toplum üzerinde büyük etki bırakan örgütler doğduğu için, sıfırdan başlamak, iğneyle kuyu kazmak onların lûgatinde yoktu. Oysa gerek dünyada gerek Türkiye coğrafyasında, küçük bir örgüt evinde kurulmakla birlikte zamanla devasa boyutlara erişen nice sosyalist örgüt vardır. Nail Satlıgan'ın ikinci politik dönemi, 1980 ertesinde ilk kez hem bütün topluma hitap edebilen bir parti (birleşik bir parti olarak ÖDP) hem de o partinin içinde doğru ideolojik-politik bir hattı savunan bir eğilim içinde var olma olanağını sağladığı için ona çok uymuştu.

Bu düş 1999'dan sonra çöktü. Önce PGBS bölündü, sonra ÖDP. ÖDP'nin öyküsü hem çok daha iyi biliniyor hem de yazımızın konusu açısından ikincil. Bu yazı için önemli olan PGBS'nin bölünmesi. Uzun bir öykü anlatıp okuru ayrıntılarla sıkımayacağız. Üç-beş cümlede özetleyecek olursak, 1970'li yıllarda doğmuş, 12 Eylül'ün baskısı altında durakladıktan sonra 1987'den itibaren yeniden harekete geçmiş olan Türkiye Trotskist hareketi, örgütsel alanda Leninizmi önüne bir numaralı görev olarak koymamıştı. PGBS bu alışkanlığı kırarak 1993 yılından itibaren bir “Bolşevikleşme” politikası izlemeye başladı.¹¹ Ama ağaç yaşken eğilir. Eski dönemden kalma gelenekler örgütün Bolşevikleşmesine direndi. Düzgün bir çalışma yapılmadığını herkes kabul ediyor ama kimi unsurlar bu konuda parmaklarını kıpırdatmaya razı olmuyordu. Belirli bir andan sonra hareket geriye düşmeye başladı. 1999 yılında örgütsel Bolşevizmi savunan (bizim de içinde yer aldığımız) taraf, herkesin doğru olduğunu bildiği gerekçeleri ileri sürerek kördüğümü kesti ve yeni bir dönem başlattı.

¹¹ Bu yeni yönelişin dışı açılan yüzü *Sınıf Bilinci*'nin Ocak 1994'te yayınlanan 14. sayısında mükemmel ifadesini bulur. En sonda yer alan ve devam etmekte olan bir polemige ilişkin bir yazı dışında sayının geri kalanı baştan aşağı Lenin ve parti sorunu üzerinedir.

Tabii örgüt içindeki bu sarsıntı *Sınıf Bilinci*'ni de etkiledi. Doğrudan örgütsel faaliyet içinde bulunmayan Nail Satlıgan ve bazı başka Yayın Kurulu üyeleri sorununu anlayamadılar. Diğer arkadaşlarımızı bir yana bırakalım. Nail Satlıgan'ın bu kopuşu anlayamamasının nedenini biraz deşelim.

Nail Satlıgan devrimci Marksist olmasına devrimci Marksistti ama devrimci Marksist hareketin içinde 1968 sonrasında yaşanan bir gelişmenin etkisi altında kalmıştı. Bu gelişme, hareketin uluslararası planda örgütsel olarak en güçlü kanadı olan ve Birleşik Sekretarya olarak bilinen akımın, harekete 1968'de katılan aydınlarının 1970'li yılların ortasından itibaren sol liberalizmden ve postmodernizmden etkilenmesiyle başlamış, zamanla örgütsel alanda önce bir ölçüde gevşemesi, sonra yavaş yavaş laçkalaşması olarak ilerlemişti. Gorbacov döneminin açılması (1985) ve Berlin Duvarı'nın çöküşü (1989) ile birlikte bu, devrimci Marksizmden kopuş biçimini alıyordu. İşin Nail Satlıgan açısından belirleyici yanı şuydu: Birleşik Sekretarya'nın önderi ve teorisyeni, Ernest Mandel'di. Mandel, ölümünden sonra *Sınıf Bilinci*'nin Mandel'e hasrettiği bir dosyada yer alan yazımızda yaptığımız bir değerlendirmede¹² anlatmaya çalıştığımız gibi, çelişik bir tarihsel mirası olan bir şahsiyetti. Bizce, başka bütün kusurlarına rağmen, 20. yüzyılın ikinci yarısının en iyi Marksist iktisatçısı idi (hâlâ böyle düşünüyoruz). Ama siyasi hayatı ağır hatalarla doluydu, 1980'li yıllardan itibaren de devrimci Marksizmin abecesine uymayacak politik pozisyonlar savunarak önderliğini yaptığı hareketin (yukarıda söylediğimiz gibi zaten içten içe yaşanmakta olan) çözülmesine katkıda bulunmuştu. Okurun merakını tatmin etmek için en büyük hatasını söyleyelim: Gorbacov'u destekledi!

Nail Satlıgan, Mandel'i Marksist iktisatçı olarak (biraz önce belirttiğimiz gibi, bizce de haklı olarak) çok önemsiyordu.¹³ Bunun etkisi altında klasik Marksizmin büyük önderlerinin soy ağacında hak edilmiş bir yere sahip olduğunu düşünüyor, politik açıdan onun ve örgütü Birleşik Sekretarya'nın izlediği siyasi hattı eleştirel olmayan biçimde benimsiyordu.

Böyle bir etki altındaki bir aydının, bir devrimci çekirdeğin Bolşevik örgütsel disiplinin yerleştirilmesi uğruna bölünmesinin anlamını kavraması mümkün değildi. Birleşik Sekretarya ortamlarında ve literatüründe bu meseleler konuşulmuyordu bile.¹⁴

Birleşik Sekretarya'nın, Nail Satlıgan'ın ufkunu sınırlamasının sonuçları başka alanlarda da zaman zaman görünüyordu. Bir dizi konuda Nail Satlıgan'ın siyasi pozisyonu "orta yolcu" denebilecek özellikler gösteriyordu. Türkiye politikası açısından en önemli konulardan birinde, ulusal sorunda, Lenin'in sonuna kadar mücadele etmiş olduğu "coğrafi olmayan kültürel özerklik" programını savunuyordu. Ortadoğu politikası açısından belirleyici konu olan Siyonizm meselesinde, çok eleştirel bir

12 "Mandel'in Tarihteki Yeri: Geçici Bir Bilanço", *Sınıf Bilinci*, sayı 18, Yaz 1997.

13 Bunun tipik bir ifadesi, *Sınıf Bilinci*'nin Mandel'e hasrettiği dosyada, biz Mandel'i siyasi olarak sert eleştirilere tâbi tutarken Nail Satlıgan'ın onu tamamen 20. yüzyıl kapitalizmine ilişkin analizi temelinde değerlendirmesidir: bkz. Nail Satlıgan, "Mandel, geç kapitalizmin kuramcısı", *Sınıf Bilinci*, sayı 18, Yaz 1997.

14 İronik biçimde, böyle sorunları kendi örgütünün iç tartışmalarında gündeme getiren yine Mandel olmuştur. Mandel'in örgüt içindeki bu baştan aşağı çelişkili konumunu, yukarıda atf yaptığımız *Sınıf Bilinci* yazısında uzun uzun ele almış olduğumuz için bu yazıyı doğrudan ilgilendirmeyen bu konuya burada girmiyoruz.

tutumu olmasına rağmen İsrail'in "demokratik bir ülke" olduğuna dair bir yanılma içindeydi.¹⁵ 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ertesinde kısa süre için de olsa Marksizmin yanlışlanmış olduğu izlenimine kapılmış olması, klasik Marksizmin dünya devrimi konusundaki tezini bile tam içselleştirememiş olduğunun bir işareti olarak görülebilir.¹⁶ Bir bakıma Nail Satlıgan'ın Sovyetler Birliği konusunda, her şeye rağmen Deutscheri denebilecek bir sapma gösterdiği düşünülebilir. Kim bilir, Maoizmden koptuktan sonra benimsediği "kalın çizgi" yaklaşımı gönül belleğinin bir yerinde hâlâ yaşıyordu muhtemelen. İşte Bolşevik örgütlenme anlayışının ve her koşul altında bir Leninist parti inşasının önemini tam olarak kavrayamaması da bu "orta yolcu" damarın bir ifadesiydi.

Bu bölümün başlığında yer alan "kırılma"yı sadece "kopuş", "sarsıntı" vb. anlamına kullanmadık. Kelimenin asıl anlamına şimdi geliyoruz. Nail Satlıgan 1999 bölünmesinden dolayı kelimenin duygusal anlamında "kırıldı". Tabii bunun ceremesini de biz çektik. Koskoca 1990'lı yılları bize hak vererek geçiren birtakım eski yoldaşlarımız, kendilerinin ısrarla sürdürdüklerini alenen itiraf ettikleri bir örgütsel davranış kalıbını, yanlış olduğunu bile bile devam ettirdikleri için sonunda "biz ayrı yürüyeceğiz" dediğimizde bizi suçlu ilan ettiler. Dışarıdan bakanlar da (enternasyonal inşa yolunda birlikte çalıştığımız uluslararası alandan yoldaşlarımız bile!) yaşanan anlamadılar. Nail Satlıgan da bunlardan biriydi.

Tarih bizi haklı çıkardı. Aylık bir gazeteyi çıkartıp yaşatmayı bilemeyen, tek yayını olan teorik dergiyi bile daima gecikerek yayımlayan, sayısız işçi örgütlenmesi olanağı doğduğu halde bu fırsatları sorumsuzca israf eden bir siyasi hareketin yerine kurulan odak, neredeyse 20 yıldır en ufak bir aksama olmadan bir işçi gazetesi yayınlıyor; 2006'dan beri çıkardığı teorik dergiyi 50. sayısına ulaştırdığı gibi, altı yıldır bu derginin İngilizce yıllığı yayınlıyor; çeşitli bölge ülkelerinden kardeş örgütlerle yabancı dilde bir siteyi (RedMed) başarılı biçimde yönetiyor; en önemlisi, Türkiye'nin bazı işçi havzalarında çok sayıda fabrikada örgütlenmiş olan işçi sınıfı karakterinde bir partiyi kurup henüz alçakgönüllü boyutlarda olsa da büyümüş bulunuyor. Nail Satlıgan, Hegel'in bazen bölünme büyümenin tek yoludur düşüncesini hesaba katmadığı için bu kararın doğruluğunu göremedi. Bize darıldı. Başkalarının onu bizden farklı bir yere koyarken dayandıkları tek makul gerekçe budur.

Yoksa görüşleri değişmedi. Nail Satlıgan öldüğünde de aynen 1980'li ve 1990'lı yıllarda olduğu gibi, devrimci Marksistti.

Kimileri diyecek ki, siz kendiniz başka yerlerde kabul etmişsiniz Nail Satlıgan'ın kendine Trotskist demediğini. Doğrudur. Ama Nail Satlıgan'ın devrimci Marksist olduğunu reddettiğini kimse ne gördü ne duydu. Biz, kimsenin devrimci Marksist olması için Trotskist olduğunu ilan etmesini önkoşul sayan doktrinerler değiliz. Na-

---

¹⁵ İsrail'in ırkçı karakterinin her türlü demokrasi tartışmasını dışladığı konusunda daha derin kaynaklara girmeden Amerikalı bir Yahudi yazarın son dönemde *New York Times*'de yazdığı bir İsrail eleştirisi İngilizce bilen okurlarımız için çok önemli deliller sunacaktır: Peter Beinart, "You Can't Save Democracy in a Jewish State", <https://www.nytimes.com/2023/02/19/opinion/israel-democracy-protests.html>.

¹⁶ Herhangi bir yanlış anlamayı engellemek için ekleyelim: Nail Satlıgan'ın Mandel hayranlığı onu Gorbaçov destekçiliğine asla taşımadı.

sıl Trotskiy, IV. Enternasyonal'in sadece Lenin'in değil, Rosa Luxemburg'un ve Karl Liebknecht'in de önderliğinde yürüyeceğini söylüyorsa,¹⁷ biz de dünya devrimi programını savunanları devrimci Marksist olarak sınıflandırıyoruz, bizden kabul ediyoruz.

2. Nail Satlıgan'ın Marksizmini fikirdaşlarından koparmak

Nail Satlıgan'ın Türkiye solundaki yeri sorununu uzun ele aldık zira ileride onun hakkında tartışılacak ilk konu bu olacaktır. Şimdi ele alacağımız konu ise ele alınması çok daha kolay olan bir mesele. Kolaylığı da aslında tam da tahrifatın nasıl akla hayale gelmeyecek konularda bile yapılabileceğini gösteriyor bize.

Üzerinde duracağımız konu bu sefer Nail Satlıgan'ın Marx'ın kapitalizmi kavrayışının onun da parçası olduğu bir yazarlar grubunun kavrayışından farklı olduğu iddiası. Bu konuda yayınlanmış herhangi bir çalışma yok. Ama fikir işleniyor. Korkarız ki, bir süre sonra, bizim artık herhangi bir tartışmaya müdahale etme olanağımız ortadan kalkınca, Türkiye solunda bir de böyle bir yarıktan söz edilmeye başlanacaktır.

“Onun da parçası olduğu bir yazarlar grubu” dedik, ama başkası adına konuşamayacağız, sadece kendi adımıza konuşacağız. Nail Satlıgan ile Sungur Savran'ın Marksist değer ve sermaye teorisi kavrayışı, iki insanın aynı teoriyi kavrayışı ne ölçüde olabilirse o ölçüde *özdeş* olarak nitelenebilecek yakınlıktaydı. Şimdi bizim aramızda bu konuda da bir fark yaratma çabası ancak tahrifata girer.

Marx'ın kapitalizmi açıklamak ve dünyayı komünizme hazırlamakta olduğunu göstermek üzere geliştirdiği ve en gelişkin ifadesini *Kapital*'de bulan teori Marksizmin son yıllarda maruz kaldığı bütün saldırılara rağmen dünyanın her köşesinde milyonlarca kişi ve on binlerce aydın, felsefeci ve bilim insanı tarafından hâlâ kabul edilir, kapitalist toplumun anahtarı olarak görülür. Ama bu teörinin alımlanması, yani kabul tarzı sayısız farklılıklar gösterir. Bizim kanaatimize göre çok büyük ölçüde yanlış anlaşılmıştır. İşte bu rengârenk farklılıklar evreninde Nail Satlıgan ile Sungur Savran'ın bu teoriyi kavrayışları aynı rengin aynı tonundadır.

Bunu teorik olarak anlatmaya çalışmamız mümkün değil çünkü karşımızda bizim “ayrılıklarımızı” kanıtlara dayalı olarak ortaya koymaya çalışan bir çalışma yok, bir rivayet var. Bu nedenle, biz bu yazıda konuyu Nail Satlıgan ile Sungur Savran'ın arasında bu konuda yaşanan kişisel alışverişin bazı evrelerine değinerek anlatacağız.

Biz Nail Satlıgan'dan dört yaş daha büyüğüz. Bu, aramızda hiçbir zaman bir yaş hiyerarşisine yol açmadı. Nail Satlıgan'ın kişiliği, zekâsı, olgunluğu, özgüveni böyle bir hiyerarşinin yeşermesine dahi fırsat vermeyecek bir düzeyde idi. Yaş farkına değinmemizim nedeni başka. Bu yüzden, hasbelkader, biz Marksist ekonomi politik eleştirisinde derinlemesine bir çalışmayı Nail Satlıgan'dan birkaç yıl daha erken

17 “Dördüncü Enternasyonal uğruna yürütmekte olduğumuz çalışmayı ‘üç L'nin’ önderliğinde görebiliriz: yani sadece Lenin'in değil, Luxemburg'un ve Liebknecht'in de.”, L. D. Trotsky, “Luxemburg and the Fourth International”, *Rosa Luxemburg Speaks*, der: Mary-Alice Waters, New York: Pathfinder Press, 1970, s. 454.

yaptık. Her ikimiz için de bu bir tutkuydu. Daha sonra yakınlaşacağımız bir başka arkadaşımız olan E. Ahmet Tonak (gerçi o ikisi aynı zamanda gençlik arkadaşıydı) ile birlikte tam da bu konudaki çalışmalarımızın bir kısmını birlikte yayınladığımız bir kitabın (*Kapital'in İzinde*) üç imzalı önsözünde bunu şöyle ifade ettik: “Yani Marx ve *Kapital*, bizim komünizm ile kurduğumuz bağda unutulmamış bir ilk aşk niteliğini taşıyor. Bu kitap işte o ilk aşkın ilanidir.”¹⁸

Ama ekonomi politiğin eleştirisi her ikimiz için de bir tutku olduğu için, ikimiz de üniversitedeki çalışmalarımızda da bu alana yoğunlaştık, doktora tezlerimizi bu konuda yazdık. Yukarıda yaş farkından bu yüzden söz ettik: Biz doktora tezimizi 1977’de savunduk, Nail Satlığan ise 1982’de. Akademik dünyada Marx’ın emek değer teorisi üzerinde bilimsel çalışma yapmak tehlikeli bir konudur. Bizim, birlikte çalıştığımız (o zamanki adıyla) “kürsü”nün karakteri dolayısıyla durumumuz biraz daha iyiydi, zira her ikimizin de tez danışmanı Sencer Divitçioğlu’ydu. Ama jüride başka “kürsü”lerden öğretim üyeleri bulunuyordu, bunlar konjonktürü uygun bulsalar engelleme taktikleri uygulayabilirlerdi. Ama biz şanslı olduk. Ne ona ne bana böyle bir baskı yapılmadı. Her ne kadar Nail Satlığan tezini savunduğunda biz yurt dışında araştırma yapıyor olsak da onun da bizim gibi tezini has fikirlerinden ördüğünü, hiçbir oto-sansür uygulamamış olduğunu biliyoruz. Ortada aksine hiçbir karine yok. Öyleyse bu metinlerin ikisi de kendi yazarının düşüncesinin ve (daha sonra yazmış olduğumuz birçok başka metinle birlikte) Marx’ın değer teorisini kavrayışımızın sadık birer aynasıdır. Şunu da ekleyelim: Nail Satlığan ile biz çok farklı kişilik yapılarına sahiptik ama en azından bir konuda çok ortak bir yanımız vardı: Düşüncelerimizde kıskançça bağımsızdık. Biz tezimizi yazarken kimseye danışmadık. Nail Satlığan’ın da danışmadığını biliyoruz. Zaten çevremizde, danışmanımız olan Sencer Divitçioğlu bu tezleri derinlemesine değerlendirebilecek tek kişiydi, o da Marx’ın değer teorisi konusunda bizden çok farklı düşünen biriydi.

Biz tezimizi savunduktan bir süre sonra, Nail Satlığan (yanılmıyorsak yine beraberimizde Gülnur Acar-Savran olmak üzere) sık sık yaptığımız sohbetlerden birinde yaklaşık şöyle dedi: “Tezin emek değer teorisinin çok sağlam bir savunması olmuş, kelime kelimesine katılıyorum.” (Tanığımız yine Gülnur Acar-Savran’dır. Yalnız bu sefer o sohbet sırasında aramızda olduğu konusunda yüzde yüz emin değiliz.) Bu, ilk bakışta sanılacağından daha özel bir yakınlık ifadesiydi. “Marksistler zaten Marx’ı savunur, ne var bunda?” olarak düşünülmemeli. Yukarıda Marx’ın değer teorisi konusundaki kavrayışın sonsuz çeşitliliğinden zaten söz ettik. Ama bizim tezimizin konusu dolayısıyla, Nail Satlığan’ın sözü çok daha özel bir değer taşıyordu.

1970’li yıllar, İtalyan-İngiliz iktisatçısı Piero Sraffa’nın 1960’ta yayınlamış olduğu bir kitaba yaslanan bir dizi Marksist iktisatçının (Maurice Dobb, Ronald Meek ve başkaları) ve yeni-Ricardocu olarak anılan çok sayıda iktisatçının Marx’ın değer teorisine cepheden taarruza geçtiği ve bütün iktisat âleminin bu tartışmalarla sarıldığı bir dönemdi. Tartışma çok karmaşık yanlar içeriyordu, Marx’ın teorisinde birçok boşluk ve mantıksal hata olduğu iddia ediliyordu. En önemlisi, Marx’ın mü-

¹⁸ Nail Satlığan/Sungur Savran/E. Ahmet Tonak, *Kapital'in İzinde*, İstanbul: Yordam Kitap, 2012, s. 12.

badele değerleri (değerler) ile üretim fiyatları arasındaki geçişe ilişkin “dönüşüm” olarak adlandırılan işlemi bütünüyle geçersiz sayanlar çoğunluktu. Bizim tezimiz bütün bunlara cevap vermeyi hedefleyen bir tezdî. “Dönüşüm sorunu” denen tartışmanın bütününe ise tamamen Marx'ın teorisinin yanlış anlaşılmasına dayandığını kanıtlamaya girişmiştik. Nail Satlıgan'ın “kelimesi kelimesine katılıyorum” dediği çalışma işte böyle bir mayın tarlasında bir yolculuğun ürünüydü.¹⁹

Nail Satlıgan bu fikir birliğinin en azından iki boyutunu kendi doktora tezinin iki merhalesinde açıkça işaret etmiştir.²⁰ Onun doktora tezi emek değer teorisinin (teorilerinin) uluslararası alana uygulanması yolunda (çok değerli) bir çaba olduğu için, bizim tezimizde ele alınan başka konulara değinilmemiştir. Ne var ki, Satlıgan'ın bizim çalışmamıza yaptığı referansların biri “dönüşüm sorunu” ile ilgilidir ve Nail Satlıgan'ın benimsediği “dönüşüm yordamı”nın bizim önerdiğimiz yöntem olduğunu belirtmektedir. “Dönüşüm sorunu” üzerinde Marksistler ve Marksizm karşıtları arasında var olan cümbüş ve kargaşayı biraz tanıyanlar, ilk bakışta teknik bir mesele gibi görülebilecek olan bu noktanın gerçek teorik önemini değerlendirebilir.

İki Marksist ekonomi politik eleştiricisinin gençliklerindeki bu ortaklık, hayır özdeşlik, hayatlarının son deminde de yeniden teyit edilmiştir. Yordam Kitap'ın *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu*'nun hazırlıkları, Nail Satlıgan'ın sağlığının iyice kötüleşmeye başladığı bir aşamada yapıldı. (Kitap yayınlandığında Satlıgan artık hayatta değildi.) Orijinal planda *Kapital*'in tanıtım yazısını Nail Satlıgan'ın yazması öngörülmüştü. Olayların gelişimini kitabın yayıncısı Yordam Kitap'ın daha sonra kitapta yaptığı açıklamadan izleyelim:

Yıllarını *Kapital*'e vermiş, Marksizmin bu kapsamlı başyapıtının Almanca aslından Türkçeye kazandırılması projesine öncülük etmiş seçkin bir yazar olarak, bu kitap için *Kapital*'i yazma görevi Nail Satlıgan'a önerilmişti. Ama Satlıgan'ın sağlık durumu bu yazıyı yazmasına olanak tanımadı. Yazının Satlıgan-Savran ortaklığıyla yazılması girişimi de (Sungur Savran'ın 209. sayfadaki dipnotta açıkladığı gibi) sonuçsuz kaldı.²¹

Neden sonuçsuz kaldığına da kısaca değinelim. Satlıgan'ın sağlığının yoğun bir çalışma yapmasına izin vermeyeceği anlaşılınca Sungur Savran, metni Satlıgan'la istişare sonrası kendisinin kaleme almasını, ama sonuçta ortak imzalanmasını önerdi. (Geçerken söyleyelim, Sungur Savran'ın kitapta Marksizmin bir başka başyapıtına ilişkin tanıtım yazısı olması zaten çok daha önce kararlaştırılmıştı: Lenin'in *Devlet ve Devrim*'i. Bu yazı yayınlanmış versiyonda da mevcuttur.) Satlıgan, Savran ile birlikte *Kapital*'i ortak bir metinde tanıtıma hiç itiraz etmedi. Bu olayın

Mayın tarlasını tanımak isteyen doktora tezimizi inceleyebilir: Emek Değer Kuramları Karşısında Sraffa İktisadı, yayınlanmamış doktora tezi, 1977. *Kapital*'in İzinde başlıklı ortak çalışmanın IV. Kısmı bizim bu konuda kaleme almış olduğumuz dört polemik yazısından oluşuyor. Tezin iki bölümü işe, bu kitabın II. Kısmı'nda yayınlanmıştır: “Bir Üretim Tarzı Olarak Kapitalizm” ve “Kapitalist Üretim Tarzında Yüzey Biçimleri”. Bu ikincisinin konusu tamamen “dönüşüm sorunu”nun tarihçesine ve doğru kavranışına ilişkindi ve yaklaşım bütünüyle orijinaldi. Buna genel bir anlamda katılmamazdı. Buna “kelimesi kelimesine katılıyorum” çok ileri bir görüş ortaklığı demekti.

20 Meraklısı için referansları verelim: Nail Satlıgan, *Emek-Değer Teorileri ve Dışticaret*, a.g.y., s. 31, dipnotu 3 ve s. 55, dipnotu 9. Ayrıca bkz. s. 142, dipnotu 173.

21 *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu*, İstanbul: Yordam Kitap, 2013, s. 239.

simgesel önemini değerlendirmeyi okura bırakıyoruz. (Bu olayın, aşağıda anlatacağımız son merhalesi hariç, tamamının gelişmesinin tanığı da Yordam Kitap yöneticisi Hayri Erdoğan arkadaşımızdır.)

Metni yazdık. *Kapital*'in bir bilim olarak devrimci faaliyetle ilişkisinden başlayıp diyalektik yönteminden, konusundan ve mimarisinden geçerek sermayenin hareket yasalarına ve yapının 21. yüzyıl insanı için anlamına kadar birçok boyutunu ele alan bir yazı idi yazılan. Yazıyı Satlığan'a gönderdik. Sonra bu konuyu tartışmak için evine gittik. (Maalesef son görüşmemiz oldu bu.) Nail Satlığan bize şunu söyledi: "Bu metin benim hayatımda gördüğüm en iyi *Kapital* tanıtımı. Anwar Shaikh'in metinlerinden bile daha iyi."²² Sonra ekledi: "Ama ben bunu imzalayamam." Neden öyle diyordu? "Hiçbir emeğim yok yazı üzerinde." Koyu gururu onu sanki hasta yatağında kendisine bir lütuf gibi verilen imza hakkını reddetmeye yöneltmişti. Ya da (bu, ilk kez bu yazıyı yazarken geldi aklımıza bir olasılık olarak) 1999 kırılmasının içinde hâlâ korumakta olduğu acı anısı engelledi onu. Kim bilir? Israrımız en ufak bir fayda sağlamadı. Öteki olaylardan farklı olarak bu son sözlerle bizden başka kimse tanık olmadı. Sungur Savran'a inanan inanır, inanmayan da kendi bilir.

O gün oradan ayrılırken bize marxists.org sitesinin bir harici belleğini verdi armağan olarak. Bu site genellikle açık yayın yapan bir sitedir. Dolayısıyla Nail Satlığan'ın bu harici belleği neden para verip satın almış olduğunu bilmiyoruz. Muhtemelen içinde kamuya açık sitede olandan daha başka dosyalar vardır. Harici belleği kullandık, siteyi de kullandık ama hiç karşılaştırma yoluyla kontrol etmedik. Ama içindeki dosyalardan çok daha değerli olan, Nail'in, bir kez için de olsa sadece ilk adıyla anmamıza izin verilsin, 39 yıllık dostumuz ve yoldaşımızın Marksizmin neredeyse bütün literatürünü kapsayan bu sihirli kutu ile bağını başka kimseyle değil bizimle paylaşmak istemiş olmasıydı.

Günün birinde, biz henüz cevap verebilecek durumdayken, birileri Nail Satlığan'ın Marksist değer teorisine bizden farklı bir bakışla yaklaştığını delilleriyle göstermeye girişirse, hiç merak etmesin, cevabını alacaktır.

3. Nail Satlığan nasıl uğurlanmalıydı?

Bir de on yıl önce Nail Satlığan için düzenlenen veda toplantısı tartışması var. Bu toplantıya verilen tepkiler Türkiye sosyalizminin nerelere kadar gerilediğinin

---

²² Bunun ilk bakışta görüldüğünden daha derin ve daha "Nail'ce" bir anlamı vardı. Anwar Shaikh, bu satırların birçok okurunun bildiği gibi, Pakistan asıllı, ABD'de iktisat alanında öğretim üyesi bir Marksist iktisatçıdır ve güçlü polemikleri ve orijinal fikirleri temelinde dünya çapında Marksist iktisatçılar arasında kendine seçkin bir yer edinmiştir. Türkiye'de ilaveten dostumuz E. Ahmet Tonak'ın da ortak yazarı olduğu *Milletlerin Zenginliğinin Ölçülmesi* (çev. Hakan Arslan, İstanbul: Yordam Kitap, 2012) başlığını taşıyan ve artı değer, artı değer oranı, ekonomide üretken emek/ üretken olmayan emek kategorilerinin göreceli büyüklüğü gibi büyüklüklerin ölçülmesi konularında çığır açan bir kitabı dolayısıyla tanınmaktadır. Ama Nail Satlığan'ın bize bu iltifatı layık görmesinin daha derin bir anlamı vardı. Ernest Mandel, yanılmıyorsak 1988 veya 1989 yılında, yani ölümünden yaklaşık beş-altı yıl önce, Amerika'da yapılan bir panelde, yanı başında konuşmacı olarak oturan Anwar Shaikh için "yaşayan en büyük Marksist iktisatçı" demişti. Kendisi birçok Marksistin gözünde on yıllardır "yaşayan en iyi Marksist iktisatçı" olarak görülen birinin bunu söylemesi bir bakıma varisinin atanması gibiydi. Yukarıda Nail Satlığan'ın Ernest Mandel'e ne kadar büyük bir beğeni ile yaklaştığını anlatmıştık. Satlığan, Shaikh'i bu yüzden bir emsal olarak kullanıyordu.

fotoğrafıydı. Bu yüzden kendini sosyalist sayan çevrelerde biz çok suçlandık. Bu yazı vesilesiyle kısa da olsa bir cevap vermek istiyoruz.

Önce Nail'in ölümünden sonra nasıl uğurlandığını yazalım ki genç kuşaklar bu katıksız bir Marksist devrimcinin kendi ölümü hakkında ne karar verdiğini bilsin. Böyle şeyler yazılmazsa hatırlanmaz. Nail Satlıgan, bilinçli hayatının tamamı boyunca materyalist bir insan olarak yaşadı. Onun için uhrevi bir âlem yoktu, bütün insanlar ne yaşarsa ve ne yaparsa burada, bu dünyada yaparlardı. O da en güçlü yanını, zekâsını kullanarak insanlığın bütününe hizmet etmeye çalıştı. Ölümünden sonra bedeninin yine insanlığın ortak çıkarları uğruna kadavra olarak kullanılmasını vasiyet etti. Cenazesi, hayatını yitirdiği hastaneden alındı, belki en yakın arkadaşları olarak düşünülebilecek olan Gülnur Acar-Savran ve E. Ahmet Tonak tarafından insanlığa son hizmetini yapacağı hastaneye nakledildi.

Cenaze töreni, cami, namaz, mezarlık olmayınca, arkadaşları onu bir veda töreni ile uğurlamaya karar verdi. Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nin nazik bir tutumla ev sahipliği yaptığı, Nail Satlıgan'ın son yıllarda en yoğun kurumsal ilişki içinde bulunduğu Yordam Kitap'ın da yanılmıyorsak düzenlenmesine katkıda bulunduğu tören 3 Mayıs 2013 günü, Gezi halk isyanına beş kala yapıldı.

Bu toplantıda Nail Satlıgan'ın arkadaşları, eski mücadele yoldaşları, en önemlisi büyük romancı Vedat Türkali, veda konuşmaları yaptılar. Toplantıyı E. Ahmet Tonak yönetti, Cengiz Arın, Nail Satlıgan'ın hayat hikâyesini aktardı. Vedat Türkali'nin, hepimiz gibi Nail Satlıgan'ın yakın bir dostluk ilişkisi kurmuş olduğu devrimci Marksist tekstil ve inşaat işçisi Hasan Sönmez'in, PGBS'nin aydınlarından Şiar Rışvanoğlu'nun konuşmaları Nail Satlıgan'ın komünizme ve Marksizme adanmış bir hayat sürdüğünü en vurgulu biçimde ortaya koyan konuşmalar oldu. Devrimci İşçi Partisi'nin Yunanistan'daki kardeş partisi EEK'in önderi, İstanbul ziyaretleri sırasında Nail Satlıgan ile yakın dost olmuş olan Savas Mihail-Matsas'ın Türkçeye çevrilmiş mektubu, politika, teori, psikanaliz ve duygunun güzel bir bileşimi olarak herkesi heyecanlandırdı. Nail Satlıgan'ın çok yakın arkadaşları Gülnur Acar-Savran ve Şadi Ozansü konuştu. Kimi konuşma tamamen duygusaldı, kimi Nail Satlıgan'ın entelektüel kapasitesini sergileyen konuşmalardı.

Ama havada bir şeyi sezmemek mümkün değildi. Nail Satlıgan'ın Marksizme ve komünizme adanmış bir hayat yaşadığı ve bunun kendisi için benliğinin özü, aslı, amacı olduğu fikrinin vurgulanması salonun önemli bir bölümünü rahatsız ediyordu. Bunu, Nail Satlıgan'ın öldüğü günün gecesinde yakın arkadaşları arasında yapılan ve törenin ve başka işlerin nasıl yürütüleceği konusunda fikir alışverişine sahne olan toplantıda zaten anlamıştık. (Parantez içinde söyleyelim ki, son yıllarında ve son aylarında Nail Satlıgan'ın bazı yakın arkadaşları, onun hem sağlığıyla hem de her türlü ihtiyacıyla, örneğin 100 yaşına yakın hâlâ hayatta olan annesine ilişkin yapılması gereken şeylerle çok yakından ilgilendiler. Bir süre sonra bu topluluğun adı "Nail'in ailesi" olmuş, kendilerinden öğrendim. Daimî bir yoğunluğun içinde olduğumuz için biz o "aile"nin bir mensubu olamadık. Nail Satlıgan'ı seven ve ona değer veren herkesin, "aile"ye büyük bir şükran borcu olduğunu burada belirtelim.)

Nail'i yitirdiğimiz günün akşamına geri dönelim. Nasıl anlamıştık? Nail Satlıgan'ın geçmişten beri yakınında bulunmuş bütün arkadaşları, hayatlarının

erken aşamasında Marksistti ya da Marksizmle düşünsel ilişkileri zayıf olsa bile kesinlikle sosyalistti. Bu arkadaş grubunun çekirdeği 1970’li yılların üniversite asistanları örgütü Tümas’ın İstanbul Şubesi’nin militanca (bugün birçoğu herhalde “aktivist” demeyi tercih eder) çalışan ekibindendi. Bu ekibin sosyal bilimcileri, felsefecileri, psikoloji ve psikiyatri ile uğraşanları, sanatçıları vb. 1980’li yılların karanlık 12 Eylül günlerinde başını Aziz Nesin’in çektiği sol düşünce kuruluşu Bilar’ın İstanbul Şubesi’nde eğitmen olarak görev aldı. 1980’li yılların ikinci yarısında bir kısmı *II. Tez*’de Marksizm ile liberalizm arasındaki müsademe-i efkâr çabasında bulundu. Ama 2013 yılına gelindiğinde, azınlığı hâlâ sosyalist kalmış olsa da epey bir bölümü de sosyalizme dudak büken ya da ondan umut kesmiş olan bir ruh durumuna girmişti.

Veda töreninin organizasyonu konuşulurken bazı arkadaşlar Nail’in siyasi ve düşünsel tutkusunun törene damga vurmasına cepheden karşı çıktılar. Yüksek sesle dile getirilen itirazı unutamıyoruz: “Ne yani Enternasyonal mi söylenecek?” Sera-pa enternasyonalist olan ve bütün hayatını Marksizme adanmış olan (bir yazımızda “Nail hiç evlenmedi, o Marksizmle evliydi” gibi bir latife bile yapmıştık) bir komünist uğurlanırken Enternasyonal söylenmesini ya da söylenmese bile çalınmasını bu kadar “aşırı” bir düşünce, neredeyse bir “skandal” gibi gören insanlar, yukarıda da söyledik, tekrarlayalım, gençliklerinde koyu sosyalistlerdi.

Böyle bir toplantıdan, Nail Satlıgan’ın hem teori alanında hem pratik içinde en yakın mesai arkadaşı olarak toplantının son konuşmacısı olma iznini nasıl çıkarabildik, biz de bugüne kadar anlayabilmiş değiliz. Ama bu konuşmaya geçmeden önce toplantı başında yaşanan çok ironik bir olaya değinmeden geçemeyiz. Toplantı E. Ahmet Tonak’ın video sanatında belirli bir ustalığı olan bir dostuna sağladığı malzemeyle yaptırdığı, Nail Satlıgan’ın hayat öyküsünü anlatan bir videonun gösterimi ile açıldı. Video yönetmeni genç kuşaktan biriydi, Tonak’ın belirttiğine göre Marksizmle özel bir ilişkisi yoktu, Nail Satlıgan’ın kişiliğini ve hayat faaliyetini Tonak anlatmıştı ona. “Şunu yap, bunu koy” diye de herhangi bir talimat vermemişti.

Marksizme ilgi duymamış bir genç video sanatçısı, Nail Satlıgan’ın hayatını ve pratiğini öğrenince birçok insana ders olacak bir şey yapmıştı. Nail Satlıgan, tanımayanlar bilmez, Rus bir anneden ve Volga Tatarı bir babadan, onların o dönemde yaşamakta olduğu Çin’in Harbin kentinde doğmuştur. Doğum günü 3 Temmuz 1950 olduğuna göre 1 Ekim 1949’da zafere ulaşmış olan Çin devriminin tam içine doğmuştur, devrimden sadece dokuz ay sonra. Anne baba da Ekim devriminin vatanından gelerek Çin’e yerleşmiş olduğuna göre her yanıyla devrimin çocuğudur Nail Satlıgan. Tek bir devrimin değil ama. Marksizme ilgi duymayan bir genç video sanatçısı bunun üzerine müthiş bir sanatçılıkla, videonun açılışına biblolarda kurularak çalan türden bir müzikle Enternasyonal marşını yerleştirmişti. Nail Satlıgan’a veda edilecek törende kapıdan kovulan Enternasyonal bacadan girmişti! Usul usul girmişti, “aman kimse duymasın” der gibi, neredeyse bir hırsız ruh durumuyla istenmediği bir eve. Ama girmişti.

Toplantının başından sonuna sıçrayalım. Yukarıda söylenenden anlaşılabilceği gibi bizim konuşmamız (duygusal ve entelektüel başka temalarla da bezenmiş olsa bile) tepeden turnağa politik bir konuşma oldu. Üstelik, hiç gizlemeden ekleyelim, sanki bir siyasi söylev verir tonuyla konuştuk. Yani konuşmada yastan çok

daha fazla bir hayatın yaşanış tarzını kutlama, bir yoldaşın çabasını övme, onun gelecek kuşaklara bıraktığı mirası yüceltme vardı. Bu konuşma, salonda bulunanların önemli bir bölümünden, üstelik muhtemelen çoğu eski kuşaktan olan Nail Satlıgan'ın arkadaş gruplarından büyük tepki gördü. Onlarla bizim aramızda ortak arkadaş konumunda olan bazı arkadaşlarımızın (isim vermeden) aktardıkları tepkiden biliyoruz.

Biz bu tepkiyi Türkiye'de Marksist sosyalizmin 1968 kuşağınca nasıl terk edilmiş olduğunun bir fotoğrafı gibi görüyoruz. Hayatını Marksizme vakfetmiş bir yoldaşın ölümünde onun hayatında en önemsedığı şeyi, şeyleri öne çıkarmak ve o materyalistin arkasından ağlamak yerine onun yaşamını (daha da iyisini yapabileceği halde yapmamış olmasını da eleştirerek) yüceltmek ve buna uygun bir siyasi söylev üslubuyla konuşmak— bunlar suç ise bugün de bu suçü bütünüyle kucaklıyoruz.²³

Tarık Akan ve Nail Satlıgan

Bu konuda ne kadar haklı olduğumuzun hayat tarafından kanıtlanması için üç buçuk yıl sonraki bir başka veda törenini izlememiz yetti. Türkiye sinemasının en önemli oyuncularından Tarık Akan'ın Eylül 2016'da ölümü, Harbiye Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu'nda solun (bu Marksist veya sosyalist soldan çok daha geniş biçimde soldu, esas olarak da Kemalist soldu) birçok aydınını ve Tarık Akan'ın yakınlarını ve sevenlerini bir araya getirdi. Konuşmalar yapıldı, Tarık Akan anıldı. Toplantı bazı televizyon kanallarından naklen yayınlandı için muhtemelen birçok insan en azından belirli anlarını izlemiştir. Nail Satlıgan'a veda töreninde bizim konuşmamıza çok tepki gösterenlerin bazıları bu toplantıyı izledi mi, bilemiyoruz. İzledilerse Nail Satlıgan'ın veda töreninde bizim konuşmamıza gösterdikleri tepkinin yanlış olduğunu düşündüler mi, onu da bilemiyoruz. Çok da ilgilenmiyoruz. Biz gençlik için yazıyoruz. Tarık Akan'ın anma töreninden çıkardığımız sonucu kısaca anlatalım.

Tarık Akan, Yılmaz Güney ile işbirliği yapmaya başladığı andan itibaren proletaryanın ve yoksul köylülerin sanatçısı haline gelmişti. Ama son yıllarda AKP iktidarının önce Gezi halk isyanı karşısında tavrı, sonra adım adım bir istibdad düzenini yerleştirmeye girişmesi karşısında Tarık Akan Kemalist sola yaklaşmış, onlarla birçok protesto eylemine katılmıştı. İşte bu yüzden ona veda için düzenlenen tören AKP iktidarına karşı sert bir kültürel muhalefetin ortamı haline geldi. Toplantıda konuşan hemen hemen bütün aydınlar Tarık Akan'ın son yıllarında istibdada karşı nasıl militanca mücadele ettiğini vurguladılar. Bu, Rutkay Aziz'in konuşmasında öylesine doruğuna vardı ki, AKP yandaşı bazı kanalların videoları daha sonra Youtube'da "Rutkay Aziz Tarık Akan'ı anma töreninde çirkin sözler" türünden başlıklarla yayımlandı. Üslubu da (ses tonu, elini kolunu kullanış tarzı, mimikleri vb.) bütünüyle siyasi bir söylev verir gibiydi. Bu törene binlerce insan katıldı ve hiç kuşku yok ki televizyondan yüz binlerce, hatta milyonlarca insan izledi. Biz (AKP yanlıları dışında) hiç kimsenin bütün bunları yadırgadığını, "ölünün ardından bu

23 Konuşma konusunda kendi kararını vermek isteyenler olursa Youtube linkini buraya bırakıyoruz: <https://www.youtube.com/watch?v=LD7utU0KAyQ>.

nasıl uğurlama?” diye sorduğunu sanmıyoruz.

Sorumuz şu: Kemalîst aydınlara ve Rutkay Aziz'lere bir ölünün ardından böyle konuşmak mübah da konu Marksizm ve komünizm olunca Marksistlere bu tür konuşma neden mübah değil?²⁴ Yoksa Kemalizm yaşayan bir ideoloji de ölen Nail Satlığan değil de Marksizm mi?

4. Zeyl

Bianet haber sitesi, Nail Satlığan'ı uğurlama toplantısının haberini verirken bizim konuşmamızı şu satırlarla özetlemiştir:

Sungur Savran da “bir Rus asilzadesi görünümündeki” Satlığan'ın “arkasında fena halde yerli bir şey” olduğunu söyledi.
“O yerlilik ne biliyor musunuz? İşçinin vatanı olmaz. Nail'in de yoktu. Ama Türkiye sosyalist hareketi Nail'in vatanı oldu. Hiçbir zaman kopmadı. Çok büyük bir aile olarak gördü onu. Hep içinden yürümeye çalıştı. Çok tartıştı, çok kavga etti, hiç kimseyi kırmamaya çalıştı; iş ki sosyalist hareketin bir parçası diye görsün. Eğer öyle görmezse yerden yere vururdu. Bir ironi ustasıydı. Onun oklarından kolay kurtulamazdınız.”²⁵

Bu, Nail Satlığan'ın gerçekten çok önemli bir özelliği idi. Sadece Ekim devriminin topraklarından gelen ebeveyninden Çin devriminin içine doğmamıştı, Türkiye devrimci sosyalist hareketinin de en güçlü olduğu dönemin içine doğmuştu siyasi anlamda. Onu çok sevdi, onu hep sakındı.

Nail Satlığan'ı devrimci Marksist akımın bir mensubu olarak görmeyenlerin bir bölümü, bunu bizim akımımızı zayıflatmak için değil, bu nedenle yapıyor. Onu hâlâ “kalın çizgi” döneminde kalmış gibi görmek istiyor. Onun bütün sosyalist sola hitaben bilgece konuşmasını seviyor.

İtirazımız yok geniş anlamda yoldaşlarımız, itirazımız yok. Nail'in bilgeliğinden, bilgisinden, Marksizme tükenmez ilgisinden hep beraber yararlanalım, biz mülkiyetçi değiliz. Hep beraber çekelim ağları, hep beraber sürelim tarlaları, o bilge de yol gösterecek hepimize. Ama o, boşlukta dönüşmemişti bir bilgeye. O, bilgeliğini devrimci Marksizm sayesinde kazanmıştı.

24 Sadece burada tartışılan soruna ışık tuttuğu için değil, esas olarak Kemalîst sol ile Tarık Akan üzerinde bir miras davası güttüğümüz için bu toplantı hakkında eleştirel bir değerlendirme yazmıştı o günlerde: “Üç şeye toz kondurmazdı: Mustafa Kemal, Nâzım Hikmet, İlhan Selçuk... Yılmaz Güney!”, 20 Eylül 2016, <https://gercekgazetesi1.net/kultur-sanat/uc-seye-toz-kondurmazdi-mustafa-kemal-nazim-hikmet-ilhan-selcuk-yilmaz-guney>.

25 Yüce Yöney, “Bir Değerli Adam Geldi Geçti Bu Topraklardan”, 7 Mayıs 2013, <https://m.bianet.org/bianet/yasam/146412-bir-degerli-adam-geldi-gecti-bu-topraklardan>.

Nail'in *Kapital* üzerine son değinmeleri

E. Ahmet Tonak

Nail'in ölümünden iki yıl önce, 2011 Haziran'ında, *Kapital*'in ilk cildinin Almanca aslından çevirisinin basımı vesilesiyle bir konferans düzenlenmişti.¹ Nail ile aynı panelde yan yana oturuyorduk. Nail'i yakından tanıyanlar bilir, onun ara sıra takındığı biraz müstehzi, biraz muzip bir üslubu vardır. O panelde, bu kez adeta o alaycı tavrı kendisine yönelterek, “bu *Kapital*'in Almanca aslından Türkçeye çevirilişi biraz belalı bir iştir, her yeltenen bitiremeden ölmüştür, işte Hikmet Kıvılcımlı, işte Mehmet Selik, muhtemelen şimdi de ben” demiş ve bütün salonu hüzünlendirmişti. Gerçekten Nail'in ömrü *Kapital*'in tamamını çevirmeye yetmedi. Hayatta iken yayınlanan I. cilt Mehmet Selik'in geride bıraktığı çevirinin Nail tarafından gözden geçirilmiş şeklidir. II. ve III. ciltlerin çevirisine ise gerçekten ömrü vefa etmedi, 10 yıl önce, 28 Nisan akşamı Cihangir'deki Alman Hastanesi'nde yıllardır ite kaka çalışan kalbi durdu.

¹ Konferansta sunulan tebliğlerin bir kısmı *Devrimci Marksizm*'in 15. sayısında yayımlandı.

Ölümünden bir yıl sonra Özgür Üniversite Nail'in anısına *Alternatif Bir Ekonomik Model Mümkün* sempozyumunu düzenledi. Orada yaptığım konuşmaya Metin Çulhaoğlu'nun "Nail'i sadece *Kapital*'in çevirmeni olarak hatırlamak doğru değildir" alıntısı ile başlamıştım. Metin haklı; gerçekten, az yazmasına rağmen Nail'in Türkiye sosyalist hareketi içindeki yerinin, teorik ve kavramsal müdahalelerinin de hakkının verilmesi gerekir. Genç kuşaklara Nail'i, zaten asli mesleği olarak görmediği çevirmenliğinin ötesine geçerek, tanıtmak yakın dostlarının, bizlerin borcu. Bu borcu kısmen de olsa *Devrimci Marksizm*'in bu sayısındaki yazılarla yerine getirmeye çalışıyoruz.

Bu yazıda, Metin'i dinlemeyerek Nail'in *Kapital* çevirisi üzerine bazı görüşlerini paylaşmak istiyorum. Önce, nedenini açıklayayım. Nail ölmeden yaklaşık bir yıl kadar önce bir davet aldı. ÇEVBİR (Çevirmenler Meslek Birliği) bünyesindeki meslek içi eğitimlerin parçası olarak bir grup arkadaş, Nail ile *Kapital* çevirisi üzerine konuşmak, bir tür atölye çalışması yapmak istiyordu. Sağlığı giderek kötüleşen Nail, muhtemelen bu toplantının katılabileceği son toplantılardan biri olduğunu tahmin ederek davete olumlu cevap verdi. Toplantı, Cihangir'deki evine yakın, Çukurcuma'daki Otonom Yayıncılık'ta 31 Mart 2012'de yapılacaktı. Konu *Kapital* olunca *Kapital*'in değişik dillerdeki farklı edisyonlarının, Türkçe çevirilerin de büyük bir torba ile bize eşlik etmesi gerekiyordu! Nitekim, toplantı boyunca Nail "işte bu Almanca versiyon, işte bu da Fransızca çeviri, bakın Rasih Nuri İleri'ninki burada, babasınıninki ise şurada" diyerek sık sık elini torbaya atıp durdu. Ben de, bu toplantının Nail'in katılabileceği son toplantı olduğunu düşünerek aşağı yukarı iki saat sürecek atölye çalışmasını videoya çekmeye karar verdim. Bir tür belge niteliğindeki bu kaydın bir bölümünü yazılı olarak paylaşmamın zaten az yazan Nail'in sınırlı külliyatına küçük bir katkı olduğunu düşünüyorum. Umarım yakında videonun tamamını yayınlama imkânım da olur. Aşağıda aktardığım Nail'den alıntılardan oluşan metin çektiğim o videodan.² Nail'in yaptığı konuşmaların insicamı herkesi etkilerdi. Dolayısıyla, aşağıdaki alıntılara da herhangi bir müdahale yapma gereği neredeyse hiç hasıl olmadı. Nail'in konuşma tarzına büyük ölçüde sadık kalmaya çalıştım.

Yukarıda belirttiğim üzere atölye çalışması yaklaşık iki saat kadar sürmüş ve ağırlıklı olarak Nail'e kısmen daha önce elektronik posta yoluyla kısmen de toplantı sırasında sorulan sorularla şekillenmişti. Arada katılımcılar da katkılarını, farklı görüşlerini dile getiriyorlardı. Çeşitli dillere hâkim çevirmenlerin bulunduğu 30 katılımcıdan oluşan grubun her tartışmalı alanda görüş birliğine varması zaten beklenemezdi. Yine de, atölye çalışmasını oldukça verimli ve ufuk açıcı bir deneyim olarak hatırlıyorum.

Toplantı kaydına tekrar dikkatle ve yayınlamak amacı ile baktığımda doğal olarak bazı tercihler yapmak gerekti. Nail'in *Kapital* ile ilk tanışmasından Yordam Kitap'ın Almanca aslından *Kapital*'i basma kararının geri planına, çeviri boyunca karşılaşılan çeşitli terminolojik tercihlerden *Kapital*'in alt başlığının macerasına,

² Bu yazıyı hazırlarken bahsettiğim atölyeyi düzenleyenlerden Bülent Doğan ile de yazıştım. Bülent, atölyede yaptıkları kayda dayanarak hazırladığı bir bilgi notunu benle paylaştı. O not video kaydında tam net olmayan bazı konuşmaları yazıya geçirmemde çok işe yaradı. Kendisine müteşekkirim.

hatta çeviride bazı yabancı kelimelerin niçin korunması gerektiğine kadar birçok konuya değinildi. Nail'in atölye sırasında da tekrarladığı polemiklerin çoğunu ise metne katmadım.³

Umarım, yaptığım seçmeler Nail'i hatırlamamıza, ölümünden 10 yıl sonra bile ondan bir şeyler öğrenmemize vesile olur.

***

***Kapital* ile ilk tanışma, *Kapital* niye *Sermaye* değil?**

Ben *Kapital*'in adını nasıl duydum? Benim yetiştiğim dönemde İstanbul'da mahalle hayatı vardı. Nişantaşı'lıydım. Sokağın çocukları, biz çıkarız, bir de ağabeyler, büyük ağabeyler. Bunlardan bir tanesi *Hürriyet* gazetesinde muhabirdi. 1950'li yıllar. Bana dedi ki: "Marx diye bir adam var, onun bir kitabı var, *Kapital*, bütün soruların cevabı o kitapta." Sonra bir gün *Kapital*'i okuyunca bütün soruların cevabını içermediğini gördük. Ama şunu anlıyoruz ki, *Kapital*'in namı, *Kapital* olarak *Kapital*'in kendisinden önce yürümeye başlamıştır. Dolayısıyla, buna *Kapital* dışın-da *Sermaye* demek bence yanlıştır.

Bu Marksist literatürde sadece *Kapital*'in başına gelen bir şey de değil. Muhtemelen hepinizin duyduğu *Grundrisse* var, çok önemli el yazmalarıdır. Dünyanın her tarafında *Grundrisse* diye anılır. ... *Grundrisse* "ana hatlar" anlamına gelir. Kitabın tam adı da "Ekonomi Politüğün Eleştirisinin Ana Hatları". Bunu şimdi "ana hatlar" diye çevirirseniz kimse bir şey anlamaz. İngilizcesi de *Grundrisse* diye çevrilmiştir. Başka bir örnek de *Formen*, bu daha az bilinen bir örnek. *Formen* de yine Marx'ın el yazmalarıdır. Kapitalizm öncesi üretim tarzlarıyla ilgili Marx'ın gözlemlerini içeren, bu arada, bir zamanlar Türkiye solunda çok tartışılmış olan Asya Üretim Tarzı konusundaki görüşlerini anlattığı bölümlerdir. Şimdi, bunu da "biçimler" diye çevirirseniz kimse bir şey anlamaz. Ama önemli ölçüde Hobsbawm'ın derlemesi sayesinde bu metinler *Formen* diye bilinir. Bence *Kapital*, *Grundrisse*, *Formen* gibi durumlarda namı Almanca yürüdüğü için ve kitabın kendisinden önce bir efsane haline geldiği için *Kapital* diyebiliriz.

***Kapital*'in Almandan çevrilmesi; ekonomi politik**

Kapital'in Almandan değil de, İngilizceden çevrilmiş olması çok mu önemli? ... Başka çare yoksa, İngilizcesi yeğdir elbette. O yüzden Alaattin Bilgi'ye şükran borçluyuz. Ama Almanca çok nadir bir dil değil. Almanca'dan çevrilmeliydi. İngilizce'den çevrilmiş olmasının çeşitli sakıncaları var. Bu *primitive accumulation* bunun bir örneğidir. Şimdi Almandan bunun *ursprüngliche Akkumulation*. Şimdi *original, strictly*, yani kesinkes yanlış değil. Ama burada bizim Havva anamızın Adem babamızı baştan çıkarmasına biz ilk günah deriz. Anglosaksonlar *original*

³ Bu polemiklerin en önemlilerinden biri Kaan Kangal ile Nail Satlıgan arasında *görünüm, görünüş* ve öz terimleri üzerine Kangal'ın *Birgün Kitap* ekinde (16 Temmuz 2011) yazdığı "Kapital Çevirileri Üzerine" yazısı ile başladı. Satlıgan da daha sonra (15 Ekim 2011) yazdığı "Kapital Çevirisi ve Bir Kavram Tartışması" yazısı ile cevap verdi.

sin derler. O yüzden cennetten kovulmuşuz, bu kavanoz dipli dünyaya gelmişiz. Şimdi bu İngilizceden çevrilmenin bir uzantısı. Buna ilk birikim demek lazım. *Ursprüngliche*'nin ilk anlamı Türkçede ağır basmaktadır. Şimdi bu birinci sakınca.

İngilizceden çevrilmiş olmanın ikinci bir sakıncası, bana sorarsanız, rezalet boyutlara varan bir şey. ... Alaattin Bilgi'nin ve Sol Yayınları'nın *Kapital*'i İngilizce'den çevirmek için kullandığı kaynak. Sovyetler Birliği vardı, bunların bir tane yabancı dillerde yayın yapan International Publishers diye bir yayınevi vardı.

Kapital'in alt başlığı çok önemli bir şekilde, Ekonomi Politüğün Eleştirisi iken, bunlar *A Critical Analysis of Capitalist Production* [dediler]. İngilizce alt başlığı öyle. Dolayısıyla, Alaattin Bilgi haklı olarak, International Publishers'a bakarak *Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili* diye [çevirmiş].

... Şimdi Sovyetler Birliği'nin Stalin döneminde ne kadar iyi iktisatçı, ne kadar iyi toplumsal bilimci varsa, hepsi, yargılı, yargısız infazlara kurban ediliyor. Rezalet bu. Bunlardan bir tanesi de David Riazanov adındaki çok önemli şahsiyet. Türkçeye Karl Marx'ın sadece yaşam öyküsüne değil, aynı zamanda yapıtlarına da en iyi girişlerden biri olarak Belge Yayınları'nca çevrilmiştir ... Bu Riazanov denen adam Marx'tan kalma kağıtlar ortalıkta uçuşurken, Almanya'da Naziler iktidara gelmişken Avrupa'ya giden Marx'ın el yazmalarını kâh satın alarak, kâh bağış yoluyla, Sosyal Demokratlardan, şurdan burdan toplayan ve *Grundrisse* gibi bir yapıta o sayede biz sahibiz. Böyle bir adam...Bunu kurşuna diziyorlar.

İktisadi Doktrinler Tarihi [alanında] Marksist açıdan en iyi kitap Isaak Illich Rubin'indir. Kurşuna diziyorlar. Preobrajenski, Buharin, bunlar Marksist toplumsal bilime katkıda bulunmuş insanlar. Bunların hepsi tasfiye ediliyor ve öldürülüyor. O David Riazanov'un başında olduğu Marx Engels Enstitüsü'nün de adı değiştiriliyor, Marksizm-Leninizm Enstitüsü yapılıyor. Şu küstahlığa bakın, Engels'in adını o enstitüden çıkarıyor. Ve bunu Leninizm adına yapıyor. Bu rezalettir, cinayettir, bir felakettir.

Şimdi bu İngilizce *Kapital* metni ile alt başlık neden ekonomi politüğün eleştirisi olması gerekirken kapitalist üretim sürecinin tahlili olmuş? Ve neden on yıllarca Alaattin Bilgi'nin de kullandığı noktaya kadar bu orada değiştirilmeden kalacaktır? Çünkü [bu durum] Riazanov'un, yani Bolşeviklerin –Rubin Menşevik ama, neyse– ... toplumsal bilimcilerin fiziksel olarak yok edilmesinin Sovyetler Birliği'nde Marksist kültürün çöllerleştirilmiş olmasıyla da ilgili bir şey. Riazanov olsa idi bunun farkına varırdı. Şimdi Erkin bana diyor ki İngilizce edisyonu Engels hazırladı. Yahu edisyon hazırlama, yani kapağına bakmış mı acaba? Biz bir el yazmasını, bir müsveddeyi yayıncıya teslim ediyoruz. Sonra [yayıncı] ne yaparsa yapıyor. Ben matbaaya girmeden önce kalite kontrolü yapmıyorum ki. Şimdi ekonomi politüğün hak etmediği bir olumluluk düzeyine yükselmesinin kabahati işte Stalinizmdir.

Ama bununla sınırlı bir şey değil. Riazanov ile Marx Engels Enstitüsü'nün başına gelenlerle sınırlı bir şey değil. Daha sonra Marx'ın perspektifi ... kapitalizmin, meta ekonomisinin ve ekonomi politüğün aşılması olduğu halde, daha sonra o sözde Sovyet bilim emekçileri Marksist iktisat kitaplarını ekonomi politik diye yayımlamaya başladılar. *Ekonomi Politik*, Nikitin, Sol Yayınları. *Sosyalizmin Ekonomi Politüğü*, yine Sol Yayınları. Bir de Oskar Lange var ama, Oskar Lange zaten neoklasik bir iktisatçı, sonradan Marksist olmuş. Şimdi, bu ekonomi politüğü matah gibi,

ilerici gibi gösteren bir şey varsa, bu Stalinizmdir...

Bu arada şunu söyleyeyim: Marx'ın teorisi elbette ekonomi politiğin Marksist eleştirisi. Ama Marksist İktisat deyince ister istemez bu konuda uzmanlaşmış kişileri kastediyoruz. Yani Ahmet'in [Tonak] çalışma arkadaşı Anwar Shaikh; buna iktisatçı demeyeceksin de ne diyeceksin?

Yordam edisyonu

Ben *Kapital*'in hem şimdiki çevirisini, hem de önceki çevirisini genel olarak bir değerlendirmek istiyorum. Bana göre çevirmenler kültür dünyasının isimsiz kahramanlarıdır. Öte yandan yayıncıların da böyle olduğunu düşünüyorum. Fakat yayıncı derken İş Bankası, Yapı Kredi gibi yayıncıları değil, kâr amacı gütmeksizin, büyük ölçüde gönüllü emeğe dayanan yayıncıları kastediyorum.

Kapital'in Yordam baskısının kökeninde aslında İş Bankası'nın *Kapital*'i çevireceğini duyurması vardır. Bu yayınevi Hasan Âli Yücel dizisi adıyla yayınladığı klasiklerin arasına (mesela Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* bunlardan biridir), aslında dizinin içinde yer almayan *Kapital*'i de eklemiştir. Yordam'dan Hayri Erdoğan, "*Das Kapital*'i finans kapitalin hamisi ve bayisi yayınlamasın, biz yapalım," dedi. Burada çevirmeni tenzih ettiğimi hatırlatmak isterim. Emekçi, silah fabrikasında çalışsa da emekçidir, yine sömürülür, yine emeğini satar. Yeni bir hayatı, yeni bir tutumu kuracak insanların parçasıdır. Ama İş Bankası'na *Kapital*, *Kapital*'e de İş Bankası yakışmaz.

İkinci bir nokta daha var: Türkiye kültür bakımından üçüncü dünyanın çok gerilerinde olan bir ülke değil. Önemli bir kültürel geçmişi var. Böyle bir ülkede, dünya kültürünün en önemli yapıtlarından birinin kendi dilinden, özgün dilinden çevrilmemiş olması bir eksiklik. Bunun kökeninde şu yatıyor: Sol Yayınları'nın sahibi Muzaffer Erdost önce Mehmet Selik'in Almancadan yaptığı çeviriyi yayınlamaya başlıyor, sonra aralarında bir ihtilaf çıkıyor. Bunun üzerine çeviri Alaattin Bilgi'ye yaptırılıyor. Dolayısıyla, Türkçede Almancadan yapılmış bir *Kapital* çevirisi yoktu.

Türkiye'de yaygın dillerden yapılan çevirilerin özgün dilinden yapılması gerektiğini düşünüyorum. Marx külliyyatının büyük çoğunluğunun Almanca dışındaki dillerden yapılmış olması kültür hayatımız açısından affedilmez bir eksiklik. Alaattin Bilgi'nin emeğine elbette saygı duyuyorum. Marksist külliyyatın Türkçeye kazandırılmasında büyük emekleri vardır. Fakat İngilizce konusunda otodidaktır, toplumsal bilimci değildir.

Ben de bu yüzden Mehmet Selik'in Almancadan yaptığı yarım kalmış çevirisini tamamlamayı önerdim. Bu çevirmen toplumsal bilimcidir, iktisatçıdır, akademisyendir, iktisadi düşünce tarihine hâkimdir. Fethi Naci'nin Yüz Soruda dizisinde *İktisadi Doktrinler Tarihi*'ni Mehmet Selik yazmıştır nitekim. Hayri Erdoğan yine de çeviriyi gözden geçirmeyi önerdi. Böylece güncel dile ayak uydurması sağlanacak, o dönemde oturmamış olan kavramlar arasında oturmuş olanlar varsa, onları yerleştirmek gibi yararları olacak bir çalışmaya gidildi. Bu karşılaştırma ve gözden geçirme işi Erkin Özalp (Almancadan) ve Oktar Türel'e (İngilizceden) verildi.

Bir nokta daha var. *Kapital*'in planı on cilde yakındır. Marx daha ikinci cildi bile yayına hazırlayamadan ölmüştür. Başta birinci cilde koymayı düşünüp sonra

vazgeçtiği altıncı bölüm yeni baskılara ekleniyor. [Ben] Fowkes çevirisinden beri gelenek haline geldi. Bu bölüm aslında Almanya’da *Kapital*’in *Kapital* yazarı tarafından üretilmiş özeti olarak sunuluyor. Bu bölümü de ekleyecektim ve ben çevirecektim. Sonraki ciltleri de ben çevirecektim, fakat aslında ikinci cildin de çevrildiği ortaya çıktı, hatta üçüncü cildin bile çevrilmiş olma ihtimali var.⁴

Marx’ı çevirirken yabancı kelime kullanımı

Political economy filan gibi konularda, Türkiye’de muhtemelen yabancı kelime kullanmaya karşı haklı, benim de paylaştığım, bir alerji var... Yalnız, Marx’ı ve Marksist iktisadı çevirirken ne yazık ki yabancı kelimelerden tamamen vazgeçemiyoruz, benim görebildiğim kadarıyla, mümkün değil.

Ben iki tane örnek vereyim, meraklısı için. *Faux frais*, Fransızca şu demek: Kapitalist üretimin devam etmesi, kapitalist üretim tarzının yaşar kalması için yapılması gereken, ama artık değer üretimine katkıda bulunmayan birtakım harcamalar vardır. Güvenlik, asayiş, eğitim filan gibi. Bunlar artık değer için alınır, ama artık değer üretimine katkıda bulunmaz. Bunu kelimesi kelimesine çevirirsek, Türk Dil Kurumu sözlüklerinden bazılarında yer alıyor, gereksiz masraflar. Gereksiz masraflar diyemeyiz. Çünkü Marx’ın tanımında bunların gerekli harcamalar olduğu kapitalist üretim tarzının devamı açısından belirtiliyor.

Bir de *revenue* var. *Revenue* gelir ya da hasılat demek. Marksist iktisatta özgül bir anlamı var. O da şu: Artık değer için yeniden artık değer üretmek için harcanmayan bölümü. Mesela kapitalist evindeki hizmetçinin ücretini *revenue* olarak öder.

Tire sorunu, gündelik dil, Marx’ın dili, neolojizm⁵

Tire problemi diye bir problem var. Yalnız İngilizcede de var, onu söyleyeyim. Mesela, “labor time”; “labor time”ı ayrı ayrı yazanlar da var, tire ile yazanlar da var (*labor-time*). Şimdi mesela diyelim ki postmodernizm; bu terim ilk ortaya atıldığında tire ile yazılıyordu. Sonra yaygınlaşınca tire kalktı tek kelime haline geldi...

Tire neye hizmet eder? Engels’in 1885’te İngiltere’de yayımladığı bir makale var: “Marx Nasıl Çevrilmemeli?” Türkçesi Sol Yayınları’ndan ve Evrensel Yayınları’ndan çıkan, *Yazın ve Edebiyat Üzerine* adlı derlemede yer alıyor.⁶ Engels burada şöyle diyor: Neolojizmlerden kaçmamalıyız. Neolojizm yapmanın bir yolu da tiredir.

Şimdi Marx ve Engels kendi terminolojilerini gündelik dilden, harcıâlem dilden farklılaştırmak istiyorlar. Şimdi Marksist iktisat teorisinin ana kavramlarından bir tanesi İngilizcesi *labor time*, Almancası *arbeitszeit* olan kavram, emek-zaman. Bu kavram İngilizcede de, Almancada da bir neoloji.

4 Daha sonra üçüncü cildin ilk kısmının da Mehmet Selik tarafından çevrildiği ortaya çıktı. O cildin geri kalanı da Erkin Özalp tarafından çevrildi.

5 Söz türetme işi; bir dilde, var olan sözcüklere benzetilerek, örneksene yoluyla yapılmış olan sözcük, yeni sözcük.

6 Bahsedilen kitabın bu yakınlarında (2021) yeni bir baskısı da Fol Kitap tarafından yapıldı.

Şimdi Erkin Özalp'e soracak olursak buna çalışma süresi demek lazım⁷... Şimdi sokağa çıkalım. Bir vatandaşa soralım, "Çalışma süresi deyince ne anlarsın?" Bence iki şey söyler: Bir, günlük çalışma saatlerinin toplamı, yani 8 saat, 9 saat vs. İkincisi, emeklilik açısından yani emekli olmak için çalışılması gereken bir toplam süre var, çalışma süresi, yani memurlar yirmi beş yılda emekli oluyor... Şimdi, Marksist iktisat teorisinin ana kavramlarından bir tanesini, gündelik, harcıâlem, yaygın, karşılıklarından ayırt etmeye tire yarıyorsa tireyi kullanmak lazım. Almancada Marksist kavramlara bir özgünlük katmak için İngilizcenin imkânlarından yararlanmak gerektiğini Engels söylüyor. Almancada sadece *arbeit* var, İngilizcede iki terim var, *work* (iş) kullanım değeri üretir, *labor* (emek) mübadele değeri üretir. Bunu kullanmak gerekiyor. Öte yandan çalışma süresi demek de yanlış olmaz. Yanlış değildir, ama benim tercihim öbür yönde.

Değişim değeri mi mübadele değeri mi?

Değişim değeri, mübadele değeri, değiş etmek. Bu bence tamamen saçma bir tartışma; mübadele değeri. Neden? Çünkü değişimle karışıyor, değişim ile karışıyor. Şimdi, değişim *change*, yani toplumdaki değişimler, tarihteki değişimler. Bunun yanı sıra mutasyon. Bunun için de Türk Dil Kurumu değişim dedi. Şimdi bu değiş köküne, mastarına kaldıramayacağı kadar yük bindirmemek lazım. Onun için mübadele değeri.

Meta mı mal mı?

Şimdi meta Türkçede o ayırt etme ihtiyacı için bize ciddi bir fırsat veriyor. Mal harcıâlemdir. Bunlara meta diyerek bunu biraz farklılaştırabiliyoruz. Şimdi mesela iktisat teorisinde serbest mal diye bir kavram var. Doğanın bize sunduğu çok yararlı, vazgeçilmez, yüksek kullanım değeri olmakla birlikte bedava elde ettiğimiz mallar. Tipik örnek, hava, su filan gibi. Serbest mal deniyor, çünkü *commodity* ile *good* arasındaki ayırım, Türkçede metanın geri plana kaymasıyla birlikte ortadan kalkıyor. Oysa biz, yani Marksist iktisadın üstünlüğünü vurgulamak istiyoruz. O zaman, mal demekle yetinemeyelim, meta diyelim. Çevirideki bütün malları biz meta yaptık.

Bunun şöyle bir sakıncası var tabii. Özellikle gençler, Arapça olan metayı Yunanca önek "meta-" ile karıştırıyorlar... İkinci hecenin uzun okunması, birinci hecenin vurgulanmaması gerekiyor.

Artık değer mi artı değer mi?

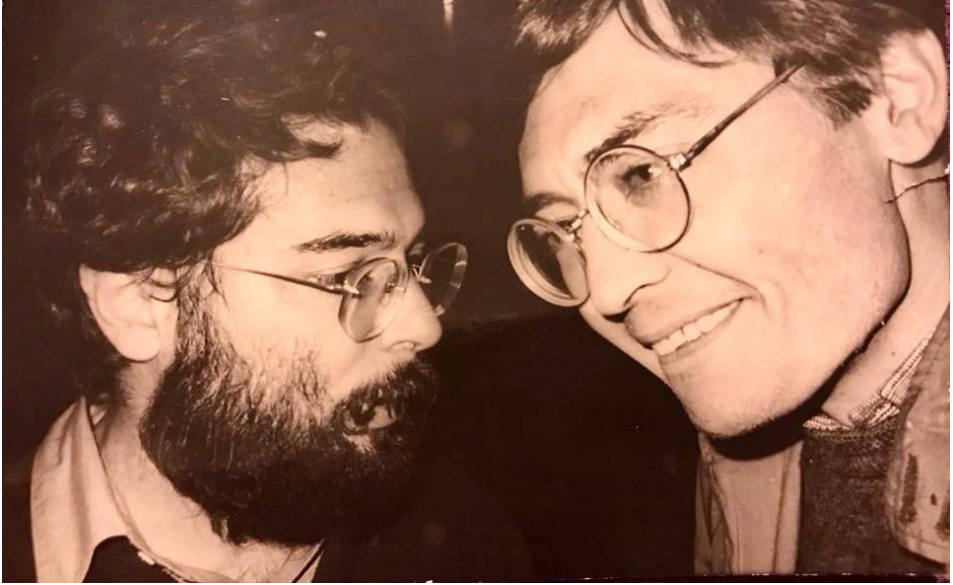
Benim tercihim artık değer. Bakınız gene Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne, Marksist bir tanım olan artık değer Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne ve aynı kurumun imla kılavuzuna girmiş olması [önemli] ... Ben artık diyorum. Geriye kalan,

⁷ Gerçekten Erkin Özalp, *Teorisyeniniz Devrimciydi* kitabında çalışma süresini tercih eder, "emek zaman"ı parantez içinde kullanır.

kalıntı, anlamındadır. Oysa, Marx'taki *mehrwert* fazladan olan bir şey idi. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne bakın. Artığın ilk anlamı, birinci anlamı, kalan, bakiye, kalıntı. İkincisi fazla olmak. Ki bu sözlüklerin bir tanesinde, hangi versiyondur hatırlamıyorum, orada “artık mal göz çıkarmaz” diyor. Daha yaygın versiyonda “fazla mal göz çıkarmaz”, yani, anlam veriliyor...

Artı değer olmaz... Çünkü, artı Türkçede pozitif demek. Farklı sayılar, eksi değerler, artı değerler filan diyoruz. Şimdi Fransızcada *plus*, İtalyancada *più*; bunlar aynı zamanda zarf. Türkçede zarf anlamı yok. Onun için, isteyen *fazla-i kıymet* diyebilir, isteyen artık değer diyebilir. Dediğim gibi Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne artık değer olarak girmiş durumda.

Fransa'da kent yoksullarının isyanı

Hasan Refik

Fransa sokakları yaklaşık bir hafta boyunca cayır cayır yandı. Paris, Marsilya ve Lyon başta olmak üzere Fransız şehirlerini çevreleyen yoksul mahallelerin yani banliyölerin çoğu Kuzey Afrika ya da sahra altı Afrika kökenli olan yiğit gençleri, o mübarek kinleriyle sokaklara indiler, güçleri yettiğinde karakolları ve polis araçlarını, ya da devletle özdeşleştirdikleri çeşitli binaları ateşe verdiler. Bunu da yapamadıklarında çöp kutularını yakıp, belki de üzerinde düşünmeden, önlerine araba çıktıysa arabayı, otobüs durağı çıktıysa bu sefer de onu yaktılar. 4 Temmuz itibariyle 12 bini aşkın çöp kutusunun, 6 bine yakın aracın ve binin üstünde binanın yakıldığı ya da zarar gördüğü hesaplanıyor. Yansın. Emekçi halkın bir gül yüzlü çocuğuna daha polis kıymışken bunların hiçbir kıymeti harbiyesi yok. Biz ne sigortacıyız ne de halkın evlatları öldürülürken binaların ardından ağıt yakanlardanız. Bizim için Fransa'nın yanan sokaklarının önemi, en başta Avrupa ama aynı zamanda dünya çapındaki sınıf mücadeleleri için işaret ettiklerinden geliyor.

1. Fransa kırılma noktasında

Fransa, 21. yüzyıl Avrupası için özel bir ülke oldu. Birçok Avrupa (ve genel olarak Batı) ülkesinde burjuvazi işçi sınıfının kazanımlarına yönelik taarruzunu avantajlı koşullarda gerçekleştirirken, geciken Fransız burjuvazisi karşısında oldukça çetin bir hasım buldu. Bu konu Sungur Savran yoldaşımızın bu yıl içerisinde

kaleme aldığı yazıda derinlemesine işlenmişti.¹ Bu gecikmeli bilek güreşi (Korona dönemindeki kısa bir arayı saymazsak) 2016'dan bu yana hemen hemen her yıl tekrar parlayan sınıf mücadeleleri biçimini almıştı. Bu mücadelelerin biçimi ve hatta eylemlerin başını çeken güçler yıldan yıla değişmiş, ama işçilerin, kamu emekçilerinin, (Sarı Yelekliler örneğinde) küçük burjuvazinin altı katmanlarının, üniversite ve lise öğrencilerinin farklı kombinasyonlarla ve seneden seneye değişen güçlerle yürüttükleri uzun ve zorlu muharebeler her yıl tekrarlanır olmuştur (Fransa'nın bu kritik on yılının belki de en iyi takip edilebileceği Türkçe kaynağın *Gerçek* gazetesi olduğunu da geçerken belirtelim). Bu saptamayı daha birkaç ay önce, “mezarda emeklilik” yasasına karşı Fransız işçi sınıfının yürüttüğü grevler hakkında yazarken de tekrarlamıştık. Ama daha Fransız işçi sınıfının Paris'teki eylemlerinin izleri silinmemişken yoksul mahallelerden gelen isyan, Fransız siyasetinin son sekiz yıla yayılan sancılı ilerleyişinde bir hızlanmaya işaret ediyor.

Sancılar sıklaşmıştır, doğum yakındır. Bir doğum, ya da bir kırılma noktası yakındır yakın olmasına ama Fransa'daki kırılmanın sonucu zaten hızla yükselmekte olan faşizmin 21. yüzyıldaki en ileri örneği mi yoksa işçi sınıfı ve emekçi halkın ilk belirleyici zaferi mi olacak bunu ise sınıf mücadelesinin seyri belirleyecektir. Bunun sebebi, (ileride ele alacağımız üzere el ele ilerleyen) ön-faşizmin ve faşizmin İtalya ile birlikte en büyük güce ulaştığı Avrupa ülkesinin Fransa olmasıdır. Yani Fransa'da artan sancuların tek olası sonucu halk lehine bir çözüm değildir. Bu fırsatlar kaçırılırsa ve Fransız işçi sınıfı ve emekçi halkı düşmanın sırtını yere getiremezse, faşizm önce Fransa'yı sonra Avrupa'yı kısıktırak ele geçirmek için pusuda beklemektedir. İşin özü budur: Fransa, Macron'un Fransası olarak kalamaz, ya işçi sınıfı iktidara gelerek kendi suretinde bir Fransa yaratmayı başaracaktır yahut faşizmin çirkin yüzü Fransa'nın yüzü haline gelecektir.

2005'ten 2023'e isyanın niteliği

27 Haziran günü, polisin bir çevirme sırasında Kuzey Afrika kökenli 17 yaşındaki Nahel'i vurarak öldürmesi ile başlayan bu isyan ne ilkti ne de son olacaktır. İsyân seviyesine ulaşmamakla birlikte, bir ya da birden fazla şehri harekete geçiren eylemler birkaç senede bir, sıklıkla da polis şiddeti sebebiyle Fransız banliyölerinde yaşanır. Yani bir anlamda banliyö eylemleri Fransız siyasetinin olağan bir parçasıdır. Bu seferki eylemlerin gücü ve yaygınlığı insanı etkileyebilir, ama bu eylemlerin varlığı şaşırtmamalıdır. Bilakis, Fransa'da devrime gidecek yolu anlamaya çalışanların yoksul mahallelerin eylemleri ve bunun uç örneği olarak isyanları bu devrimin asli bir unsuru olarak hesaba katması gerekir, ya da gerekirdi (bu konuya da yazının ilerleyen bölümlerinde geri döneceğiz).

Bu seferki banliyö isyanını tarihsel yerine oturtturarak işe başlayalım. Haklı olarak, dostuyla düşmanı bir çok kişi yaşananları 2005'te haftalarca devam eden isyan ile kıyasladı. 2023 isyanının sadece varlığı dahi 2005'teki banliyö isyanının bir istisna ya da garabet olmadığını, bilakis 21. yüzyıl Fransız siyasetinde bu isyanların

¹ Sungur Savran, “Fransa'da ‘mezarda emeklilik’ mücadelesi üzerine 22 tez”, 9 Nisan 2023, <https://gercekgazetesi1.net/uluslararasi/fransada-mezarda-emeklilik-mucadelesi-uzerine-22-tez>.

rol oynamaya devam edeceğini gösterdiği için büyük öneme sahip. Bu genel saptamanın ötesinde, 2023 isyanı, 2005’le bir dizi devamlılığın yanı sıra bazı farklılıklar gösteriyor. En önemlisi ile başlayalım. İsyanın doğası ve içindeki sınıfların ve toplumsal kesimlerin kompozisyonu neredeyse tamamen aynı. İsyanın temel gücünü, Fransa’nın büyük şehirlerini kuşatan yoksul mahallelerde yaşayan kent yoksulu gençler oluşturuyor.

Bu mahallelerdeki kent yoksulu gençlerin hayatı, birçok farklı ülkede olduğu gibi üzere lümpen proletarya ile önemli bir geçirgenlik gösteriyor. Bir yandan gençler iş bulabildiklerinde mahalledeki dönercide ya da “tabac” diye anılan, tütün, kahve ve alkol satan ve bir çeşit Fransız kahvehanesi olduğu söylenebilecek yerlerde çalışıyor, ailede bir araba varsa geceleri Uber’e çıkıyor. Bu güvencesiz iş imkanları dahi sınırlı olduğu için, bunlar mümkün olmadığında lümpen proletaryanın yasadışı aktivitelere geçiş yapıyor. Bunun en yaygın biçimi, başta esrar olmak üzere mahalle arasında küçük ölçekli uyuşturucu satışı, yani torbacılık. Bu geçişkenliğin etkisi, kendini çeşitli biçimlerde gösteriyor. Her şeyden önce, uyuşturucu kullanımı banliyö gençliği arasında oldukça yaygın. Bu konuda istatistiklere sahip olmasak da, özellikle düşük kuvvetteki uyuşturucuların kullanımının banliyö gençliği arasında, diğer toplumsal kesimlerle kıyaslanamayacak kadar yüksek olduğunu kişisel deneyimimizden tahmin edebiliyoruz. Dahası, torbacılık ve uyuşturucu çetelerinin yaygınlığı, özellikle Marsilya bölgesinde mahallelerdeki siyasi havayı da etkiliyor. 2005 isyanı sırasında Marsilya çevresindeki banliyölerin sessiz kalmasının arka-sındaki en önemli nedenin, bazen mahallenin ağır abileri olarak gençlere “aman ha” diyen, bazen ise açıkça zor tehdidini kullanan uyuşturucu çetelerinin müdahalesi olduğu biliniyor. Bu seferki isyanın, uyuşturucu çetelerinin etkisine rağmen Marsilya çevresinde büyük bir güce ulaşmış olması burjuva gazetelerin dahi dikkatini çekti. Bunun mutlaka isyanın başarıları hanesine yazılması gerekir.

Bir yandan mahalle gençliği arasında, özellikle yiyecek teslimat uygulaması şirketlerine çalışan motosikletli ve bisikletli kuryelerin sayısının artmasıyla görülen bir proleterleşme eğilimi mevcut. Bu sektörde çalışmak, hem özel bir eğitim gerektirmediğinden hem de örneğin Uber’e çıkmak gibi bir ön sermaye gerektirmediğinden mahalle gençliği arasında gitgide daha büyük önem kazanıyor. Kolektif örgütlenmeye, söz gelimi dönercide ya da tabac’da çalışmaktan çok daha müsait olan bu sektörün mahallelerdeki gelişimi ileride önem taşıyabilecek bir eğilim olarak not edilmeli. Fakat bu eğilim, henüz sadece bir nüve şeklinde ve belirleyici bir öneme ulaşmadı. Fransa’daki bu sektördeki işçilerin, daha önce Türkiye’de, Yunanistan’da ve hatta çeşitli Körfez ülkelerinde görüldüğü şekilde bir kolektif eylem ya da kitlesel örgütlenme hayata geçirmediklerini de eklemek lazım. Son yıllarda hızla artan bu alandaki sendikal örgütlenme çabası ilerleyen dönemde bu durumu değiştirebilir. Fakat şimdilik bunu belirleyici bir unsurdan ziyade, takip edilmesi gereken bir eğilim olarak not ediyoruz.

İsyanın kitlesinden bahsederken genç lafını boşuna kullanmıyoruz. Fransız devletin verdiği istatistiklere göre, 4 Temmuz itibarıyla gözaltına alınan 3.600 kişinin yaş ortalaması 17. Bu çarpıcı istatistiğin üstünde biraz daha durmak isteriz. Hemen hemen hepsi çocuk yaşlarda olan on binlerce, belki yüz binlerce gençten oluşan bir kitlenin sokağa çıkıp polisle mücadele ettiği böylesi bir örnek bulmanın zor olaca-

ğını tahmin ediyoruz. Bu istatistiğin bir diğer önemi de 2005 ile 2023 arasındaki ilişkiye dair ipuçları vermesi. Eminiz ki bu isyana katılan birçok genç mahalledeki abilerinden ve ablalarından 2005'e dair ballandıra ballandıra anlatılan kahramanlık hikayeleri dinlemiştir. Ama gözaltına alınanların yaş ortalaması, 2023 isyanında dövüşen gençlerin birçoğunun değil 2005 isyanını görmek, bu isyan sırasında daha doğmamış olduğunu gösteriyor. Yani yepyeni bir kuşak, aynı sorunlara karşı, aynı metotları kullanarak aynı mahallelerde ayağa kalkıyor. Banliyölerin isyanının, 2023'ün çok ötesinde de Fransa'da devrime giden yolda büyük bir rol oynayacağını kestirmek zor değil.

Fransız banliyölerindeki duruma özgüllüğünü veren unsurlardan biri, sınıf mücadelesi ile ulusal sorunun iç içe geçmiş olması. Yukarıda andığımız kent yoksulu gençliğin ezici çoğunluğunu, Fransa'nın Kuzey Afrika (Fas, Cezayir, Tunus) ve batı Afrika'daki eski sömürgelerinden gelen halkın torunları oluşturuyor. Bunun birkaç anlamı var. Birincisi, bu gençlerin çoğu Müslüman. Nitekim "Allah rahmet eylesin Nahel" anlamına gelen Arapça cümlenin Fransızca yazımı olan "Allah y rahmo Nahel" ifadesini içeren devasa bir pankart, militanca poz veren gençlerin arasında eylemlerde görülmüştü. Bunun anlamı bu gençlerin Fransa'da gitgide güçlenen İslam düşmanlığından doğrudan etkileniyor olması. İkincisi, Müslüman olsun olmasın bu Arap ve siyahi gençler en galiz ırkçılığa da sık sık maruz kalıyor. Üçüncü nokta, bir öncekiyle doğrudan ilişkili. Evet bu gençler ırkçılıkla cebelleşiyor, ama Batı medyasının sık sık söylediğinin aksine mesele "Fransa içindeki ırkçı önyargılarla mücadele edilmesi"nden ibaret değil. Bu mahallelerin yoksul halkı, sadece farklı gözüktükleri için ırkçılığa maruz kalmıyor. Sözgelimi (Fransa'nın özellikle bazı şehirlerinde oldukça kalabalık olan) Çinli göçmenlerin aksine, bizzat Fransa'nın eski sömürgelerinden geldikleri için, Fransız sömürgeciliğinden kalan bir hor görülmeyle maruz kalıyorlar. Polis sömürge toprağındaymışçasına davranıyor, devlet bazen adeta düşman hukuku uyguluyor. Buna karşılık, özellikle Mağribi gençlik arasında, kökenlerinin dayandığı ülkenin ulusal simgelerini sahiplenmek bir meydan okuma biçimini alıyor. Cezayir milli takımının her büyük zaferi büyük bir nümayiş dönüşüyor. Devlet de zaman zaman garabet kararlarla, örneğin 2014 Dünya Kupası sırasında Nice'de olduğu gibi, Cezayir bayrağının dalgalandırılmasını yasaklama yoluna gidiyor. Bu çok boyutlu ulusal çelişki, sınıf çelişkileriyle birleşerek olağanüstü patlayıcılıkta bir durum yaratıyor.

2005 ile 2023 arasındaki bir başka devamlılık, eylemlerin belki de en büyük zafını ortaya koyuyor. Gençler bir yandan neredeyse şaşkıncı denebilecek bir örgütlenme kapasitesi sergiliyor. Hem videolar hem de eylemleri görenlerin anlattıkları birçok durumda gençlerin içinde (genelde siyah eşofman takımından müteşekkil) bir çeşit üniforma giyen grup ve grupların eylemin motor gücünü oluşturduğunu, güzergahı ve hatta saldırılacak hedefleri bu sayede hızla ve uyum içinde belirlediklerini gösteriyor. Bazı durumlarda, bu grupların farklı işaretler kullanan alt birimlere sahip olduğu, örneğin güvenlik kameralarını kırmaktan sorumlu olan grubun farklı giysileriyle kendini belli ettiği söyleniyor. Bu yarı-askeri örgütlülük, 17 yaşındaki gençlerin tepeden tırnağa silahlı devlet güçleriyle nasıl günlerce dışı dışı mücadele edebildiğinin de işaretlerini veriyor.

Müthiş bir askeri örgütlenme kapasitesi, ama sadece askeri örgütlenme. Buna

karşılık, 2005'te olduğu gibi 2023'te de isyan kendi içinden söz gelimi Gezi dönemindeki forumlara benzeyen bir örgütlenme çıkaramıyor, taleplerini formüle edebilecek bir lider ya da bir komite üretemiyor. Bundan çıkacak sonuç (Fransız devletin ve medyasının ağzına sakız ettiği gibi) bu eylemlerin siyasi olmadığı değildir. Ama örneğin işçi eylemlerinin aksine, tarihsel açıdan düşünülürse çok daha yeni bir aktör olan banliyö gençliğinin mücadele ve örgütlenme tecrübesi açısından henüz işin başında olduğunu gösterir.

Hareketin kendi içinden bir örgütlülük çıkartmamasının 2005'te yarattığı en büyük dezavantaj, devlet güçlerinin bu durumu isyanı izole etmek için kullanması olmuştur. İsyanın siyasi bir tarafı olmadığına altı çizilmiş ve yalnızca bir grup (o dönem İçişleri Bakanı olan Nicolas Sarkozy'nin kullandığı meşum tabirle) "racaille"nin yani çapulcunun işi olduğu tekrarlanmıştı. Devlet aynı taktiğe 2023'te de geri döndü. Fransız Komünist Partisi (PCF) lideri Fabien Roussel gibileri de arkasına takmayı başararak, burada siyaset yok, yalnızca kör şiddet var deyip duruyor.

2005'in aksine devletin bu taktiği tam bir başarı kazanmadı. Bir yandan eylemler Sarı Yelekliler ya da işçi eylemleri döneminde olduğu gibi anketlerde halkın çoğunun desteğini kazanmıyor. Elabe şirketinin yaptığı ankete göre, halkın yüzde elli üçü Nahel'in öldürülmesini "açıklanamaz" ve "bağışlanamaz" buluyor. Fakat eylemcilerin polise şiddetini anlaşılabilir buluyor musunuz sorusu sorulunca yalnızca yüzde yirmi anlaşılabilir bulunduğunu söylüyor (bu oranın 25 yaş altı gençler arasında yüzde kırka ulaştığını yine de belirtmek lazım). Bu durumda yukarıda andığımız üzere, gençlerin kendi komiteleri ve sözcülerini çıkartıp, devletin çizdiği tabloya meydan okuyamaması önemli bir rol oynuyor. Ama Fransa gençliğinin genel profilini temsil eden her beş gençten ikisinin, "polise uygulanan şiddeti anlaşılır bulmak" gibi radikal bir pozisyona gelmesinde, son sekiz yılda Fransa'da çok çeşitli kesimlerin devlet ve polis ile kıran kırana mücadele etmiş olmasının yarattığı bir birikim görülebilir.

Ama 2023 banliyö isyanının 2005 gibi yalıtılmamasının en önemli sebebi, büyük şehirlerdeki çeşitli sol ve devrimci grupların isyan ile dayanışma göstermiş olması. Dayanışma kelimesini özellikle kullanıyor ve bu kelimeye solun genelinde görülenin aksine mutlak olarak olumlu bir anlam yüklemiyoruz. Fransa'da burjuva solunun ve PCF'in dışında kalan sol güçlerin önemli bir kesimi, ve dahası Jean-Luc Mélenchon'un partisi Boyun Eğmeyen Fransa (LFI) banliyö isyanı ile dayanışma gösterdi. Ama bu dayanışmanın diyalektik biçimde anlaşılması gerekir. Bu dayanışma ve sembolik eylemler bir yandan yalıtılmışlığı kırmak için bir ilk adım oldu. Ama isyanı büyütme, işçi sınıfını işçi sınıfının metotlarıyla sahaya sürme yerine sembolik dayanışmayı seçmek aynı zamanda isyanın parçası olmamayı seçmektir. Şimdilik işin yalıtılmışlığı kırma kısmına değinmekle yetinerek, konunun ikinci boyutunu yazının son kısmına bırakıyoruz.

2005 ile 2023 arasındaki en önemli farklardan biri ise bu seferki isyanın coğrafi yaygınlığı. 2005'te isyan başta Paris olmak üzere büyük şehirleri çevreleyen mahalle ve küçük şehirlerle sınırlı kalmıştı. Şimdi isyan tüm Fransa sathında yüzlerce yerleşime yayılmış durumda. Fransız gazetesi *La Croix*'nin aktardığına göre 533 yerleşim yeri eylemlerden etkilenmiş durumda. Faşist lider Marine Le Pen de (bam-

başka amaçlarla da olsa) şimdiye kadar sadece büyük şehirler bu sorundan etkileniyordu, artık diğer şehirler de etkileniyor diyerek bu yaygınlığı kabul etti. Marine Le Pen buna işaret ederek beyaz Fransızları korkutmak istiyor olabilir. Ama eylemlerin coğrafi yaygınlığı başka bir gelişmeye işaret ediyor. Daha birkaç ay önce yazdığımız bir yazıda, “mezarda emeklilik” yasasına karşı eylemlerin, daha önce görülmemiş biçimde Fransa’nın dört bir yanındaki küçük yerleşimlere yayıldığına işaret etmiştik. İşçi eylemleri Fransa’nın kılcal damarlarına nüfuz ederken, banliyö gençliğinin isyanı da aynı şekilde artık en büyük şehirlerle sınırlı olmadığını gösterip, küçük şehirlere ulaşıyor. Bu iki güç arasındaki ilişkinin nasıl bir biçim alacağını önümüzdeki dönemdeki hegemonya mücadelesi belirleyecek. Son dönemde işçi eylemlerinin de yayıldığı küçük kent ve kasabalarda Marine Le Pen’in ve önfazizmin büyük bir güce sahip olması ve özellikle bu bölgelerdeki işçiler üzerindeki etkisi, banliyö gençliği ile küçük kentlerdeki işçiler arasındaki ilişkinin, birbirlerine karşı bir mücadele biçimini alması riskinin dahi var olduğu anlamına geliyor. Ama eğer Fransız işçisi banliyödeki kardeşlerine el uzatmayı, onlara çıkarlarının da kurtuluşlarının da ortak olduğunu anlatmayı başarabilirse, işçi sınıfı ile banliyö gençliğinin ittifakı sadece büyük şehirlerde değil, tüm Fransa’da korkutucu bir güç haline gelecek, Fransız burjuvazisine ve yükselen faşizme kök söktürecek demektir. Yani Fransa’daki devrimler tarihine damgasını vuran, kırsal Fransa’nın devrimci Paris’i kuşatması senaryosu daha en baştan imkânsız hale gelecektir.

2. Savaş hukuku ve Fransız devleti içerisindeki çelişkiler

Şimdi barikatın karşı tarafına geliyoruz. Aynısı Hong Kong’da ya da İran’da olduğunda hevesle üstüne atlayan Batı basınının başarıyla ihmal ettiği bir husus ile başlayalım. Fransız devleti, ilk 24 saatteki yatıştırma taktığının hemen ardından hem isyan sırasında hem de isyan sonrasında mahalle gençliğine karşı savaş hukuku uygulamıştır. Buna dair istatistiklere ulaşmamız mümkün olmasa da gözaltına alınan eylemcilere hem gözaltı sırasında hem de polis aracında ve karakolda uygulanan şiddet Türkiye’yi aratmıyor. Mahkemeye çıkarılan eylemcilerin çoğunun yüzünde ya da vücudunda polis şiddetinin izleri var. Mahkemeler ise hızlandırılmış hapis cezası verme makinesi gibi çalışıyor. Eylemlerin başlamasının üstünden daha bir hafta geçmişken, gözaltına alınan yaklaşık üç bin altı yüz kişiden üç yüz sekseni hüküm giymişti bile. Bu sayının son iki haftada arttığına şüphe yok. Ama bir bu kadar önemlisi, biz bu durumun burjuva devletin olağan şiddetinin ötesinde bazı anlamlar taşıdığı ve Fransız devleti içerisindeki önemli çelişkilere işaret ettiği kanısındayız. Önce ana hatlarıyla yaşananları hatırlayalım.

Nahel’in katledildiği haberi geldikten sonra, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ilk 24 saat bir taktik olarak devletin sözüm ona rahman yüzünü göstermek istedi. Nahel 27 Haziran günü sabaha karşı öldürüldükten sonra, yani 27 Haziran’ı 28 Haziran’a başlayan gece eylemler cinayetin gerçekleştiği ve Nahel’in mahallesi olan Nanterre’de büyük bir güç ile ortaya çıkmış fakat henüz ülke çapında bir isyan boyutlarına ulaşmamıştı. Belli ki bu şartlar altında Macron ve Fransız devleti, eylemleri büyümeden yatıştırabileceğini, belki de Nanterre’le sınırlı kalması hedefine

ulaşabileceğini düşündü. 28 Haziran'da, yani eylemlerle geçen ilk gecenin ardından Emmanuel Macron bir açıklama yaparak Nahel'in öldürülmesinin "açıklanamaz" ve "affedilemez" olduğunu söyledi, acısını ifade etti. Aynı gün Başbakan Elisabeth Borne, "adaletin yerini bulacağından kimsenin şüphesi olmasın" deyip Nahel'in ailesine başsağlığı dileklerini ilettiler. Daha da beklenmedik bir isim, İçişleri Bakanı Gérald Darmanin, aynı gün yaptığı açıklamada Nahel cinayetine dair videoların "şok edici" olduğunu belirterek, söz konusu polis görevden uzaklaştırıldığını belirtti.

İkinci ve üçüncü gece eylemlerin ülke çapına yayılmasıyla birlikte işin rengi değişti. Gençlerin devletin sözde rahman yüzüne de, daha önce bin kere verilip bin kere çiğnenmiş adalet sözlerine de aldanmayacağı ortaya çıkınca devletin cabbar yüzü devreye girdi. Anlaşılan o ki 29 Haziran günü devlet içerisindeki tereddütler devam ediyordu. Eylemler ülke çapına yayılıp, eylemlere karşı sahaya sürülen polis gücü dikkat çekici biçimde arttırılırken (Mart'taki grevler ve sokak çatışmalarının doruk noktasında dahi 12 bin polis görevlendirilmişken 29 Haziran akşamı 40 bin polis sahaya sürüldü, 30 Haziran'dan itibaren bu sayı 45 bine çıktı) Başbakan Borne 29 Haziran'daki açıklamasında OHAL'i gerektirecek şartların henüz oluşmadığını belirtiyordu.

30 Haziran iki çarpıcı gelişmeye sahne oldu. Bir yandan Başbakan Borne hükümetin pozisyonunun 24 saat içinde değiştiğini göstererek OHAL ihtimalinin de masada olduğunu dile getirdi. Bir yandan da Fransa'daki iki büyük polis sendikası ortak bir bildiri yayınlamaya "haşerelere [nuisibles] karşı savaştayız", ve "polisler savaşıyor çünkü savaştayız" dedi, adeta iç savaş çağrısında bulundu. Bildirinin son cümlesi, yani "yarın direnişte olacağız ve hükümet bunun farkına varmalı" ifadesi, "direniş" (La Résistance) kelimesinin İkinci Dünya Savaşı sırasında partizanların silahlı mücadelesini hatırlattığı Fransa bağlamında özellikle çarpıcı. Bunun anlamı ancak "biz hükümetle ya da hükümete silaha sarılmaya hazırız" olabilir.

Bu zamanlamaya fazla anlam yüklemesek dahi, iki açıklamanın aynı anda gelmesi birçok açıdan çarpıcı. Bu açıklamayı yapan iki polis sendikası (Alliance ve UNSA Police) 2022'de gerçekleştirilen polis içerisindeki sendika seçimlerinde oyların yaklaşık yüzde 50'sini almıştı. Aynı ayı girdikleri 2018 ve 2014 seçimlerinde ise toplam oyları yüzde 45 civarındaydı. Yani bu açıklamaya sadece küçük bir polis örgütünün sert açıklaması olarak bakılamaz. Bunun anlamı polis aygıtının yarısının hükümete meydan okuyup, gerekirse hükümetten bağımsız olarak harekete geçeceklerini ilan etmesidir. Bu tabloya, çok daha küçük (aynı seçimlerde yaklaşık yüzde 3 oy alan) bir başka polis sendikasının (France Police-Policiers en Colère) açıkça Nahel'i öldüren polisi tebrik ettiği açıklamaları eklemek gerekir. Yani **polis aygıtının yarısından fazlası iç savaş programının arkasına dizilmiştir**. Fransız polislerinin içerisinde Marine Le Pen'in partisi RN (Ulusal Derleniş) başta olmak üzere faşizmin büyük bir güce sahip olduğu uzun süreden beri biliniyor. Ama bu güç, banliyölerin isyanıyla başlayan kriz sonrası ilk kez başını kaldırıp devletin şu andaki yöneticilerine meydan okuyor. Bugün siyasi kriz nispeten kısa sürede sonlanmış olduğu için, faşistlerin polis içerisindeki birleşik cephesi gibi hareket ettiği anlaşılan Alliance-UNSA Police ittifakı sadece bir muhtıra vermiştir. Yarın daha uzun süreli ve daha derin bir kriz esnasında işin muhtıranın ötesine taşınabilecek, **polisin içe-**

risindeki önemli bölüklerin sokakta Macron'un değil faşistlerin kontrolü altında hareket etmesi ihtimali doğacaktır.

Bize göre Macron'un devletin zor aygıtları üzerindeki kontrolüne karşı gelişen bu tehdit, Fransız devletin uygulmaya koyduğu savaş hukukunu açıklayan unsurlardan biridir. Bundan, faşistlerin polis sendikaları aracılığıyla yönelttiği tehdit olmasa Macron ve Fransız devleti isyana karşı zor kullanmazdı sonucu çıkmaz. Böylesi isyan ve kriz anları, her zaman burjuva demokrasisinin gerçek sınırlarının da ortaya çıktığı anlardır. Burada önemli olan, isyan süresince Macron hükümetinin yalnızca isyanın kendisiyle mücadele etmeyip, görünen yüzü polis aygıtı üzerindeki kontrolünün test edilmesi olan, (ama büyük burjuvazi ve ordu içerisinde de bir iz düşümü olabileceğini düşündüğümüz) devlet içerisinde hegemonya mücadelesi de vermiş olmasıdır. Yüzlerce eylemcinin birkaç gün içinde tutuklanması (gözaltına alınması değil, tutuklanması) ve polis şiddetine tamamen açık çek verilmesi gibi uygulamalar, en azından kısmen ***polis aygıtı üzerindeki hegemonya mücadelesini kazanmak için*** yapılan manevralardır. Gençliğinde faşist örgütlere katıldığı bilinen ve sık sık Le Pen'in göçmen karşıtı açıklamalarına Le Pen'den de sert bir göçmen karşıtlığıyla cevap veren Gérald Darmanin'in İçişleri Bakanı olarak varlığı, bu hegemonya mücadelesinde Macron'un en önemli kozlarından biridir.

Bu çatırdamanın yansımalarının, daha az görünür olmakla birlikte, büyük burjuvazinin ve ordunun saflarında da bir karşılık bulması olasıdır. Fransa'nın TÜSIAD'ı olan MEDEF, Emmanuel Macron ile istisnai iyi ilişkilere sahip olageldi. Ama özellikle son aylardaki "mezarda emeklilik yasası" karşıtı eylemlerde MEDEF ile Macron arasındaki çatlaklar su yüzüne çıkmaya başladı. Kimi zaman sızdırılan kulis haberleri, kimi zaman ise üstü kapalı açıklamalar ile MEDEF, Macron'u eleştirir oldu. Şimdi tam da isyanlar Fransa'nın gündemini işgal ederken MEDEF kendi içinde seçime gitti. Beş yıldır örgütü yöneten Geoffroy Roux de Bézieux'nun yerine, bu zamana kadar de Bézieux'nun yardımcılığını yürüten Patrick Martin seçildi. Martin'in özel olarak Macron karşıtı olduğuna dair bir işaret yok. Ama MEDEF'in yeni liderinin kongre sırasında "daha saldırgan" bir başkan olma sözü vermesi dikkate değer. Martin'in "daha saldırgan" başkanlığı döneminde, son aylarda ilk işaretlerini gördüğümüz Macron ile MEDEF arasındaki çatlaklar büyüyebilir, bu büyük burjuvazinin bir fraksiyonunun açıkça faşizmin arkasına geçmesi sonucu doğurabilir. Üç ayda bir krizlerle ve eylemlerle çalkalanan Fransa'da, Macron yönetiminin burjuvaziye fazla masraflı gözükmeye başlaması mümkündür. Bugün bu sadece bir çatlaktan ibaret ama işçi eylemleri ve banliyö isyanlarının artması, büyük burjuvaziye "daha saldırgan" politikalarını demirden yumrukla uygulamaya hazır alternatiflere yöneltebilir.

Askeriye içerisinde şu anda böylesi somut bir işaret yok. Fakat bundan iki yıl önce emekli generaller adeta Macron hükümetine muhtıra vermiş, "ölülerin binlerle sayılacağı" bir iç savaş tehdidinde bulunmuştu. Bunun hemen ardından, bu sefer muvazzaf subaylar (isimlerini açıklamadan) muhtıracılara desteklerini bildirmişler, Le Pen ise hemen muhtıracılara desteğini açıklayıp, askerleri kendi partisi RN'e katılmaya çağırılmıştı. Dahası, 2017'de yani Macron iktidarının başında dönemin Genelkurmay Başkanı Pierre de Villiers, Fransa'nın ulusal bayramı olan 14 Temmuz kutlamaları sırasında Emmanuel Macron'u açıkça ve sert biçimde eleştirerek ordu

ile hükümet arasındaki gerginliği ortaya koymuştu. Yani henüz sahnede görünür olmasa da, büyük burjuvazinin ve polis aygıtının Macron'a yüz çevirmeye başladığı bir siyasi kriz koşullarında askeriyenin bir aktör olmayacağını düşünen, Avrupa demokrasisinin yıldızlarına fazlaca aldanmış demektir. Unutulmasın, Fransa'nın mevcut 5. Cumhuriyeti de 1958'de gerçekleşen ve Cezayir Devrimi'nin tetiklediği bir askerî darbenin ürünüdür.

3. Faşizm ve ön-faşizm tetikte

Fransa'daki bu büyük tarihsel kırılma noktasına en hazırlıklı giren siyasi güç faşizmdir. Bir yandan ön-faşist Marine Le Pen ve partisi RN, Üçüncü Büyük Depresyon şartlarında son 15 yılı neredeyse kesintisiz biçimde büyüyerek geçirdi. Başta kuzey Fransa'nın proleter bölgeleri olmak üzere, tarihsel olarak Fransız Komünist Partisi'nin tabanı olan işçi sınıfını (solun aymazlığını da avantaja çevirerek) yavaş yavaş yanına çekti. Başta "périphérique" diye anılan, yani büyük şehirlerin ötesinde kalan bölgelerde küçük burjuvaziye kendi etrafında topladı. Dahası, yıllara yayılan sistematik bir "dédiabolisation" yani "öcü gibi görülmeme" operasyonu ile, bir zamanlar Le Pen'e karşı hem sandıkta hem sokakta birleşmeye hazır olduğunu 2002 seçimleri başta olmak üzere göstermiş güçleri, kendisinin de "herhangi bir parti" olduğuna ikna etti. Partisinin yaşadığı kriz dönemlerini de başarıyla atlattı. 2017'de Le Pen'in sağ kolu (ve partideki Avrupa Birliği karşıtı kanadın temsilcisi) Florian Philippot RN'den (o zamandaki adıyla FN) kopup kendi partisini kurdu, 2022'de, Le Pen'e rakip ikinci bir ön-faşist lider ve parti Eric Zemmour şahsında (muhtemelen Macron'un, faşist oyları bölmek için el altından desteklediği bir operasyonla) ortaya çıktı, ama Le Pen ve RN'in yükselişi sürdü. Bugün ani bir kriz halinde, devrimci bir alternatifin ortaya çıkmadığı şartlarda, Macron'un krizinden faydalanıp iktidara gelmesi en olası güç Le Pen ve RN'dir.

Nahel cinayeti ve sonrasında gelişen kısa süreli isyanın yarattığı kriz, faşist kamptaki bir dizi gücün de hamle yapmasına olanak sağladı. Faşist kamp ifadesini özellikle kullanıyoruz. Zira harekete geçen sadece Le Pen'in partisi RN değil, bu kamptaki bir dizi irili ufaklı güç. RN'in yaptığı, temel olarak Macron'dan uzaklaşan kitlenin kendi arkasında toplanmasını kolaylaştıracak bir pozisyon almak oldu. Hem Macron'un hem de yakın geçmişte (Jacques Chirac ve Nicholas Sarkozy dönemlerinde) iktidarda olan LR (Cumhuriyetçiler) partisinin, göç ve güvenlik politikaları ile bu krizde sorumluluğu olduğunu vurguladı, yani kendisini sağdaki partiler arasında bu krizden sorumlu olmayan tek güç olarak konumladı. Ama bunu yalnızca düşük tonda açıklamalarla, neredeyse ılımlı biçimde yaptı. (Buradaki nispi ılımlılık kimseyi yanıltmasın, Mussolini de iktidara gelmeden önce, kendi partisinde yaşanan hizipleşmede "ılımlı" kanadın başını çekmiş, hatta sosyalistler ile bir ateşkes imzalayacak kadar taktik esneklik göstermişti). Bir anlamda, kendisi bir hata yapmadığı sürece bu mevzunun Macron'a zarar verirken kendisine olan desteği arttıracağını bildiği için, sessizce krizin RN'in yelkenlerini şişirmesini izlemeye koyuldu. İsyân sonrası yapılan ilk kamuoyu anketlerinde, Marine Le Pen yüzde 37 destek oranıyla ilk sırada bulunuyor.

Ama harekete geçen sadece RN değildi. Çoğu yalnızca bir şehirde örgütlenen bir dizi açıktan faşist örgüt, isyanı zor yoluyla bastırmak için milisleriyle sokağa indi. İsyanın ilk günlerinde, faşistlerin Telegram kanallarında “10 bin kişiyle Paris’i yeniden fethedelim” çağrısı dolaşmaya başlamıştı. Bu ilk çağrı karşılıksız kaldı ve Paris’e faşistlerin çıkarma yapması söz konusu olmadı. Ama bir dizi başka şehirde yerel faşist gruplar bıçaklarla ve sopalarla isyancı kitleyi dağıtmak için örgütlenmeye başladı. Angers şehrinde, daha önce yasaklanmış olan Alvarium örgütünün (şimdi RED adını kullanan) üyeleri, 30 Haziran’dan itibaren demir çubuklar ve beysbol sopaları ile eylemci avına çıktı. Lyon’da daha önce hükümetin yasakladığı Génération Identitaire’in bu şehirdeki yeni adı olan “Remparts2Lyon”, Chambéry’de ise yine daha önce yasaklanan Bastion Social’in üyeleri, sopalarla sokağa indi.

Bu gelişme en azından üç açıdan önemli. Birincisi, Fransız faşizmi, olası bir isyan durumunda düzenin vurucu gücü olarak ortaya çıkacağını açık biçimde ortaya koymuştur. Yukarıda andığımız örneklerin hiçbirinde polis ile faşistlerin karşı karşıya gelmediğini söylememize gerek yok (bunun kısmî istisnası Lyon, burada faşist milislerinin belediye binasını basmaya çalışması sebebiyle polisin gaz kullandığı söyleniyor, ama bunun sebebinin faşistlerin devlet kurumlarını hedeflemesi olduğu ve saldırının hedefi eylemciler olduğu sürece polis engeliyle karşılaşmadıkları açık). Ama bunun ötesinde, söz gelimi Lorient şehrinde, kendine “groupes anticasseurs” diyen milislerin bizzat polisle birlikte hareket ettiği ve polis eşliğinde ellerine geçirdikleri eylemci gençleri darp ettikleri haberlere yansdı. Dahası bu “anticasseurs” grupların içinde donanmaya bağlı askerlerin de yer aldığı (Lorient Fransa’nın en önemli askerî limanlarından biri, dolayısıyla bu şehirde yaklaşık 4 bin bahriyeli bulunuyor) raporları sonrası Fransız ordusu soruşturma başlatmak zorunda kaldı. Okur, “anticasseur” ifadesinin çevirisini henüz vermediğimizi fark etmiş olabilir. Çevirmesi güç olan bu ifadenin sözlükteki karşılığını bir yana bırakalım, bunun siyasi çevirisi olsa olsa Mısır devrimine karşı Hüsnü Mübarek’in sahaya sürdüğü ve devrimcilerin üzerine saldırdığı “baltacılar” olabilir. **Fransız baltacıları, sahneye çıkmıştır!** Polis gözetimindeki faşist şiddetin ve Fransız baltacılarının ortaya çıkışı anekdotik değildir. Bu aşamadan sonra, her büyük işçi eylemi, her halk isyanı faşist milislerle ve Fransız baltacıları ile mücadele etmek zorunda kalacağını göz önünde bulundurmamak ve buna uygun olarak işçi milisleri başta olmak üzere kendi öz savunma aygıtlarını yaratmak mecburiyetindedir. Bunun yapmamak, pasifist hülyalara dalıp “şiddetsizlik” üzerine etik dersi vermek demek, aydınlar post-modernizme iman etti diye halktan İshak peygamber gibi boynunu bıçağa uzatmasını istemektedir.

İkinci mesele, yani ön-faşizm ile faşizm arasındaki ilişki, Fransa’nın ötesinde bir önem taşıyor. Bu sebeple okurun bu konuda biraz uzunca bir parantez açmamıza müsaade edeceğini umuyoruz. *Gerçek* gazetesi, daha dünya solu mezarlıkta ıslık çalarken dahi, inatla ve ısrarla başta Avrupa olmak üzere dünya çapında faşizmin hızlı yükselişinin altını çizdi. Ama bunu yaparken, başta Fransa’da RN (ya da eski adıyla FN), İtalya’da Fratelli d’Italia (Fd’I, İtalya Kardeşliği, şu anda iktidarda bulunan Giorgia Meloni’nin partisi) ve Lega (Birlik, eski adıyla Lega Nord), Almanya’da AfD (Almanya için İttifak) ve İspanya’da Vox (Latince “halkın sesi, halkın kararı” anlamına gelen Vox Populi ifadesine referansla “ses”) gibi partilere

faşist değil ön-faşist ya da proto-faşist dedi. Burada belki de en belirleyici unsur, bu partilerin sokak şiddeti için kullanacakları milislerden şimdilik yoksun olması ve bu açıdan hem Almanya ve İtalya'daki klasik faşizmden hem de Hindistan'daki RSS (Millî Gönüllü Teşkilatı) veya Yunanistan'daki (2020'de yasaklanan) Altın Şafak gibi son dönemdeki örneklerden ayrılmasıydı. Bu ön-faşist partilerin belirli bir aşamada kendi paramiliter güçlerini şu ya da bu biçim altında örgütlemeleri her zaman ihtimal dahilindeydi. ***Biz Fransa'da yaşanan gelişmelerin, özellikle İtalya ve ABD ile birlikte düşünüldüğünde, ön-faşizmin faşizme dönüşümün alacağı somut biçimleri ortaya koymaya başladığını düşünüyoruz.***

Ön-faşistler ile faşistler arasındaki ilişki, bizim daha yakından izleme olanağına sahip olduğumuz iki ülke olan İtalya'da ve Fransa'da iki farklı güzergâh izledi. İtalya'da başta CasaPound (İtalyan faşizmi muhibbi olan şair Ezra Pound'un ismine referansla "Pound Ocağı") ve Forza Nuova (Yeni Güç) olmak üzere İtalyan faşizmi uzunca bir süredir kayda değer bir güç teşkil ediyordu. Parlamenter olarak azımsanabilir seviyede kalsa da bu örgütler çok sayıda şehirde ciddi çalışma yapıyor, hızla sokağa inebiliyor, şiddet uygulayabiliyor ve merkezî örgütlenmeleriyle İtalya çapında bir strateji belirleyebiliyordu. Yukarıda andığımız iki büyük İtalyan ön-faşist partisi Lega ve Fd'I ise ilkinin 2018-2019'deki ikincisinin ise 2022'deki büyük atılımına kadar İtalya siyasetinde önemli ama ikincil seviyede bir güce sahipti (pek tabii ön-faşist partiler, faşist partilerden çok daha kitleseldi, burada ikincil derken, ülke siyasetindeki diğer büyük güçlerle kıyaslıyoruz). Fransa'da ise son beş yıla kadar açık faşist örgütler sokağa çıkabilecek güçten ve ülke çapında bir önderlikten yoksun, küçük yerel gruplar halindeydi (Fransa'nın en eski siyasi partisi olmakla övünen ve monarşi yanlısı faşist örgüt Action Française ya da bir dönem aktif olan GUD ülke çapında bir örgütlenmeye sahip ama oldukça güçsüz idi). Ön-faşist FN ise 2014'ten bu yana neredeyse her seçim ve anketten ya en tepede ya da ikinci sırada çıkıyordu.

Son birkaç yılda, İtalya'da ön-faşizm, Fransa'da ise faşizm atak yaptı. İtalyan ön-faşistleri oylarını katbekat arttırarak Le Pen'in yıllardır ucundan döndüğü hükümet kurma başarısını dahi gösterdi. Fransız faşistleri ise militan gücünü hızla arttırdı. En azından 2018'deki üniversite işgalleri sürecinden bu yana karşımızda her büyük dönemeçte sokağa inen, eylemcilerle çatışabilen ve bazı simge isimleri ülke çapında tanınan bir güç var. Bu süreçte, iki taraf arasında bir çalışma ve ittifak metodu da gitgide yerleşti. Bu ilişki, durumdan duruma ve örgütten örgüte farklılık gösterebiliyor. Örneğin İtalya'da Mussolini'nin PNF'sinin (Millî Faşist Parti) örgütsel devamcısı olan ve saflarında birçok faşist kadro bulunduran Fratelli d'Italia, bambaşka bir kökenden gelen Lega'ya kıyasla faşist örgütlerle çok daha çekincesiz ve derin ilişkiler geliştirebiliyor. Fransa'da ise 2022 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde birdenbire ortaya çıkan Eric Zemmour'un Reconquête'i (Katolik İspanya'nın, Endülüs'teki son Müslüman devletleri yenip, İberya yarımadasını tamamen Katoliklerin kontrolü altına aldığı "Reconquista"ya nazire olarak "Yeniden Fetih") ise, RN'in aksine uzun yıllara dayanan teşkilatlara sahip olmadığı için, özellikle seçim sürecinde (ve açıktan ifade edilmese de) faşist örgütlerin ve kadroların bir çeşit birleşik cephe olarak kullandığı bir kabuk haline gelmişti. Ama bu farklılıkların ötesinde, genel olarak ***faşist örgütlerin kendi bağımsız varlıklarını korudukları, sokak***

şiddetini uygulama işini devraldıkları ama gerektiğinde kitlesel ve parlamenter ön-faşist partilerin desteğine ve hatta bazı durumlarda bu partilerin milletvekili listelerinde yere sahip olacaklarını bildikleri bir ittifak tarzı yerleşmiş biçimde.

(Buna benzer durumların, komünistlerin tarihinde dahi var olduğunu, söz gelimi İkinci Dünya Savaşı sonrasında, İtalya’da “Volante Rossa” gibi silahlı anti-faşist grupların İtalyan Komünist Partisi ile sık sık birlikte hareket ederek, ama partinin disiplinine tâbi olmadan anti-faşist şiddet konusunda uzmanlaştığını not düşelim). Yani ön-faşistler ve faşistler bir İtalyan gazetecinin kullandığı ifadeyle “birlikte yaşıyorlar ama evlenmiyorlar.” ABD’de, serseri mayın faşisti Donald Trump’ın yönlendirmesiyle gerçekleşen Capitol baskınında Three Percenters (işgal şartlarında ancak halkın yüzde üçünün direnişin örgütlenmesine katıldığı düşüncesine atıfla “Yüzde Üçtekiler”), Proud Boys (Gururlu Çocuklar) ve Oath Keepers (Yemininden Dönmeyenler) gibi faşist milis gruplarının, birbirleriyle koordinasyon halinde nasıl harekete geçtikleri düşünülürse, bu ilişki tarzının Fransa ve İtalya ile sınırlı bir istisna olmadığı ve ön-faşizmin büyüdüğü İspanya ve Almanya gibi ülkelerde de ortaya çıkmasının (tek ihtimal olmasa da) güçlü bir olasılık olduğu söylenebilir.

Bu ilişki sorunsuz bir ilişki değil. İki taraf sık sık birlikte hareket etse de, faşist örgütler ön-faşistlerin mutlak kontrolü altında değil. Bu durum iki taraf arasında uyumsuzluğa yol açıyor, hatta zaman zaman karşılıklı suçlamalara kadar varabiliyor. Bu ilişki önümüzdeki dönemde çeşitli biçimler alabilir. Fransa’da RN (ya da güçlü bir merkezi aygıtı sahip olmadığı için daha düşük bir ihtimalle Reconquête) bu örgütleri massedip, kendi örgütsel disiplini içinde hareket eden milisler haline getirebilir. Böylesi bir gelişmesi ön-faşizmin, faşizme dönüş sürecinin tamamlanması anlamına gelecektir. Ama şimdiden bu şiddet metotlarında RN’in içindeki kadrolara göre çok daha gelişmiş olan faşistlerin, bu konudaki kapasitesi henüz çok sınırlı olan RN’in içinde örgütsel bağımsızlıklarından tamamen vazgeçmeleri oldukça güç olacaktır. Bu durumda, yani faşizmin sokak gücünün, (özellikle İtalya’dan farklı olarak burada konumuz olan Fransa örneğinde) parçalı ve merkezî bir önderlikten yoksun halde gelişmesi önümüzdeki dönemde faşizm için bir dezavantaj olarak ortaya çıkabilir. 6 Şubat 1934’te, aynı İtalya ve Almanya’da olduğu gibi iktidara gelmek için ayaklanan Fransız faşizminin yenilgisini açıklayan en önemli iki faktörden birinin (faşizme karşı başarıyla hayata geçirilen Birleşik İşçi Cephesi ile birlikte), o dönem Fransız faşizminin birkaç parçaya bölünmüş olması olduğunu hatırlatalım. Bugün faşizm RN’de vücut bulan birleşik bir siyasi önderliğe (Zemmour’un ve bir dizi daha küçük partinin varlığına rağmen) sahip, ama şu anda birlikte hareket ettiği parçalı faşist milislerden birleşik bir paramiliter güç oluşturup oluşturamayacağı hala soru işareti.

Böylece Nahel isyanında sokağa inen silahlı faşizme dair son hususa geliyoruz. Faşizmin milislerini sokağa indirdiğini yukarıda çeşitli örneklerle yazdık. Faşistler sokağa inmiştir inmesine, ama bu örneklerin çoğunda, ***isyana katılan gençler, şiddet kullanarak faşist milisleri yenilgiye uğratmıştır.*** İsyana katılan kent yoksulu gençlerin sokak şiddetindeki maharetini, daha önceki bir yazımızda dile getirmiştik.²

2 Hasan Refik, “Fransa’da grev dalgası: 31 Mayıs Taksim, en güzel kılığıyla, işçi tulumuyla”, 27 Mart 2023, <https://gercekgazetesi1.net/uluslararası/fransada-grev-dalgasi-31-mayis-taksim-en->

Bu yeteneğin bir başka boyutu da, yukarıda belirttiğimiz üzere, kendini gençlerin yarı-askerî örgütlülüğünde gösteriyordu. Bunun sonucu, örneğin son yıllarda öğrenci eylemlerine karşı gerçekleştirilen faşist saldırılarla kıyaslanmayacak biçimde faşistlerin duvara toslaması oldu. Chambéry’de faşistlerin sokağa indiğini gösteren videolardan sonra, yerde acıyla kıvranan faşistleri gösteren videolar Twitter’da dolaşmaya başladı. Angers’de önce sayıca az yakaladıkları eylemcilere saldıran faşistler, devamında eylemci kitlenin etkileyici taarruzu ile derneklerine koşarak kaçmak zorunda kaldılar. Bununla da kalmadı, eylemci gençler faşistlerin derneğini hedef alıp, kullanılamaz hale getirdiler. İnternette dolaşan fotoğraflarda, harap olmuş ve duvarlarında “faşistlere ölüm” yazan bir dernek binası görülüyor! Fransızlar “à la guerre comme à la guerre” (savaşaysan, savaşaymış gibi davran) der, biz kavgada yumruk sayılmaz diye öğrendik. Banliyö gençliğinin faşistleri zor yoluyla püskürtmekte gösterdiği başarı, işçi örgütlerine de örnek olmalıdır. Sendikalardan siyasi partilere kadar bütün işçi örgütleri, yükselen faşist tehdit karşısında, eylemlerini ve kurumlarını aynı kararlılık ve disiplinle korumayı, bu güvenliğini sağlamak için işçi milislerinin kurulmasını önüne bir görev olarak koymalıdır. Faşizm ve faşist terör yenilmez değildir. İşçi örgütlerini faşizme karşı bayrakları karıştırmaksızın bir araya getirecek bir Birleşik İşçi Cephesi, ve faşist teröre karşı gerekli metotları kullanmaya hazır işçi milisleri faşist saldırganlığı sinek gibi ezecektir. Gençlerin sınırlı ölçekteki yarı-askerî disiplinleriyle elde ettiği başarı bunun kanıtıdır.

4. Solun sefaleti

Fransız solunun isyan karşısındaki performansı utanç verici oldu. Düzen solu, isyana ve isyancı gençlere ya sırt çevirdi ya da açıktan hasmane bir tavır sergiledi. Bir zamanlar ülkenin iki büyük siyasi gücünden biri olan ama şimdi can çekişen Sosyalist Parti, önce partinin genel sekreteri Olivier Faure’nin imzasıyla kısacık ve akmaz kokmaz bir metin yayınlayıp Nahel için pek üzüldüğünü dile getirdi. Bizim oralarda ölünün ardından “Allah unutturmasın” derler. İnsan ilk duyunca yadırgar, ama söylenmek istenen “Allah bundan büyük acı verip de bunu unutturmasın”dır. Mahalle gençlerinin Nahel için üç beş binayla çöp kutusunu yakması Sosyalist Parti ve Faure’yi öyle büyük acılara gark etmiş olacak ki, hem parti hem de Faure iki gün sonra Nahel’i unutup bu sefer gençlerin “şiddetini” kınamaya başladı! Düzen solunun bir diğer büyük gücü Yeşiller (EELV) ha keza, daha isyan doruk noktasına ulaşmamışken partinin lideri Yannick Jadot’nun ağzından eylemcilere sağduyu ve itidal çağrılarına başlamıştı bile.

Fransız Komünist Partisi, adındaki komünist kelimesinden ar etmeksizin, sadece itidal çağrısı yapmakla yetinmeyip açıkça barikatın karşı tarafına geçti. Bu PCF açısından bir ilk değil. Uzun yıllardır süregelen PCF’in sağcılaşma süreci, 2018’de partinin başına Fabien Roussel’in geçmesiyle bir sıçrama yaptı. Roussel’in liderliğindeki PCF, özellikle hızla yükselen (ve birazdan değineceğimiz) Jean-Luc Mélenchon ve partisi Boyun Eğmeyen Fransa’yı sağdan geçmek için bir “kanun ve

nizam” siyaseti izlemeye başladı. Bu yönelimin sonucu olarak 2021’de, yani Paris Komünü’nün 150. yıldönümü Fransız solunun gündemindeyken, gidip polislerin daha sert yasalar için yaptığı eyleme destek veren Roussel’in ve PCF’in en az iki işçi mitinginde “Versaylılar defolun” (1871’de Paris’in devrimci iktidarının karşısında, karşıdevrimin merkezi olarak ortaya çıkan Versay hükümetine atf yapıyor) diye protesto edildiğine biz bizzat şahit olmuştuk. Şimdi de aynı PCF, isyanı günah çıkarmak ve düzen nezdinde “saygınlığını” kanıtlamak için kullanıyor. Roussel ve PCF sadece itidal korosuna katılmakla yetinmedi, Mélenchon yiğitçe bir tavır alıp “itidal çağrısı yapmıyorum, adalet çağrısı yapıyorum” dediğinde Mélenchon’a saldırmaya başladı. Macron çıkıp sosyal medyayı kesmekten bahsedince, Roussel hemen Macron’un yardakçılığına koşup “sosyal medya için OHAL” istediğini söyledi. Hainliğin, halk düşmanlığının bu kadarı!

Burada Jean-Luc Mélenchon’a ve LFI’ye bir parantez açmak gerekiyor. Mélenchon, siyasete gözlerini Marksist gelenekten gelen bir örgütte açan ama sonra Sosyalist Parti’ye geçen hatta 2009’lerin başında Lionel Jospin’in hükümetinde bakan yardımcılığına kadar yükselen, en sonunda ise Sosyalist Parti’den sola doğru koparak kendi hareketini kuran bir siyasetçi. 2017’de cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Sosyalist Parti’nin ve milletvekili seçimlerinde PCF’in sandıkta yaşadığı hezimet sonrası ise Mélenchon ve partisi LFI Fransa’da solun en büyük gücü haline geldi. Mélenchon ne bir komünist ne de bir devrimci. Kendi mitinglerinde kızıl bayrak kullanılmasını yasaklayan, Fransız milliyetçiliğinin etkisi altında olan ve temel siyasi programı mevcut 5. Cumhuriyet’in yerine 6. Cumhuriyet’in kurulması olan reformist bir politikacı. Ama hem (tutarsız biçimde de olsa) zaman zaman NATO ve AB’ye meydan okuması hem de ulaşabildiği kitle LFI’yi solun kalanından ayırıyor. ***LFI, daha küçük devrimci Marksist partiler dışında, solun kimlik politikasına hapsolması sonrası gitgide Le Pen’in kontrolü altına giren işçilere konuşabilen, bir kısmını kendi yanına çekebilen tek siyasi güç.*** Bu bir tesadüf değil, bilinçli bir stratejinin ürünü. Daha 2012’de, yani kendi hareketi çok da mütevazı ebatlardayken, Mélenchon Le Pen’in milletvekili adayı olduğu kuzey Fransa’daki Hénin-Beaumont’dan kendi adaylığını koymuştu. Seçimi büyük bir farkla kaybetti (ikinci turda çok az bir farkla Sosyalist Parti’nin adayı galip geldi, yani ne Le Pen ne Mélenchon seçilebildi) ama Le Pen’e kendi kalesinde meydan okuyup buradaki kitleye propaganda yapması çok anlamlıydı. Bugün de Le Pen’in büyük bir güce sahip olduğu, küçük şehir ve kasabaların emekçi halkı üzerinde etkiye sahip olan tek sol güç Mélenchon. Örneğin, 2022’deki cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesi BVA’nın yaptığı bir ankete göre, Sarı Yelekliler’in yüzde 44’ü Le Pen’e oy vermeyi planlarken, ikinci sırada yüzde 28 ile Mélenchon geliyordu. Hemen arkalarında ise yüzde 9 ile ön-faşist Zemmour var. Solun kalanının da geleneksel sağın da esamesi bile okunmuyor! Yani şu anda, yüzünü faşizme dönmeye hazır emekçi halkı faşistlerin elinden söküp alma başarısını (kısmi de olsa) sadece Mélenchon gösterebiliyor. Bu unutulmamalı.

Bu yazı için asıl önemli olan husus ise Mélenchon’un hem banliyölerin siyahî ya da Arap kökenli halkı üzerinde hem de Guadeloupe, Martinique gibi Fransız sömürgelerinde sahip olduğu etki. Bunun bu yazının konusu olan banliyölerdeki ebatını göstermek için çarpıcı bir örnek vermekle yetineceğiz. Bu idari birim, Paris’in he-

men kuzeydoğusunda bulunuyor ve Bobigny, Saint-Denis gibi bir zamanlar PCF'in mutlak hakimiyetindeki "kızıl kuşak"ın parçası olan, bugün ise Arap ve siyahî yoksul banliyölerin simgesi haline gelmiş şehirleri içeriyor (bunlar aslında Türkiye'de "mahalle" olarak anacağımız, Paris'e bitişik yerleşimler ama Fransız idari sisteminde şehir olarak geçiyorlar). Geleneksel olarak solun büyük güce sahip olduğu bu bölgede, **2017 seçimlerinde sağ partiler 12 vekilin beşini almış, bunun dördü ise Macron ve müttefiklerine gitmişti. 2022'de ise LFI'nin başını çektiği (ama PCF, Yeşiller ve Sosyalist Parti'yi de içeren) sol ittifak NUPES bu bölgede tulum çıkartarak 12 vekilin tamamını aldı.** Bu 12 vekilin dokuzu bizzat Mélenchon'un partisi LFI'den seçildi, bunların bir tanesi de LFI listelerinden seçilen ve devrimci Marksist gelenekten gelen POI (Bağımsız İşçi Partisi) militanı Jérôme Legavre.

Bu başarı, Mélenchon'un ve LFI'nin yıllardır Fransa'da laikliğin Müslüman azınlığın kafasına vurmak için silah haline getirilmesine karşı çıkmasının doğrudan bir ürünü. Mélenchon'un Müslüman halk nezdinde etkileyici bir güce ulaştığı görülüyor. Çok güvenilir bir anket kuruluşu olan Ifop'un verilerine göre, 2022'deki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Fransa'daki Müslümanların yüzde 69'u Mélenchon'a oy vermiş. Bu başarıyı küçümsememek gerekir. İsyan sırasında da Mélenchon'un tavrı, banliyölerdeki pozisyonunu güçlendirecek, bu bölgelerin emekçi halkının LFI'ye ve kendisine olan güvenini arttıracak biçimde oldu. Yukarıda da yazdık, Mélenchon Fransız burjuva siyasetinde oluşan "itidal çağrısı" korosuna katılmayı reddetti, itidal değil adalet çağrısı yaptı. Kendisine isyanı kınaması ve itidal çağrısı yapması için baskı uygulamaya çalışan burjuva kalemşörleri "bekçi köpekleri" diye yerin dibine soktu. Bu da yetmedi, gençlere "kütüphaneleri ve okulları yakmayın" dedi. Bütün burjuva medyasının ağızlarından köpükler çıkararak haykırmaya başladığı gibi, bunun polis karakolu gibi diğer hedeflere yönelen şiddeti zımnen onaylamak olduğuna şüphe yok. Yani yukarıda saydığımız bütün siyasi güçler arasında halkın isyanına kontrol altına alınması gereken doğal afet muamelesi yapmayan, isyandan yana taraf alma cesaretini gösteren bir tek Mélenchon ve LFI oldu. Her şey bir kenara, bu Mélenchon'un hanesine yazılması gereken büyük bir tarihî onurdur.

Buraya kadar tartıştıklarımız temel olarak düzen solu ve emin adımlarla barikattın karşı tarafına ilerleyen Fransız Komünist Partisi idi. Bunlar tamam, peki devrimci Marksist gelenekten gelen ve Fransa'da sosyalist bir devrimi hala programlarında taşıyan güçler ne yaptı? Bu sorunun cevabını vermek için 2023 yazındaki birkaç haftalık sürece bakmaz yetmez. En büyük temsilcileri Lutte Ouvrière (LO, İşçi Mücadelesi) ve NPA (Yeni Antikapitalist Parti) olan parlamento dışı solun isyana cevabı, son 18 yılda verilmiştir. Lamı cimi yok, 2005'teki ilk banliyö isyanından bu yana, bu örgütler banliyö gençliği arasında zerre yol almamıştır. 2023 isyanı yaşanırken, bu koca koca örgütlerin mahalle gençliğinden gelen militanlarıyla hareketin içinde yer aldığı, hatta hareketin içindeki kadrolarıyla isyanın siyasi taleplerinin formüle edilmesi (isyanın güçlü yarı-askerî örgütlülüğüne karşın siyasi örgütsüzlüğünün ne büyük bir dezavantaj olduğuna yukarıda değinmiştik) ya da gençlerin söz gelimi mahalle komitelerinde örgütlenmesi için bir adım attığı tek bir vakaya, hem süreci hem de bu örgütleri yakından izlememize rağmen rastlamadık. Bütün bunları geçtik, militanları binlerle sayılan, asıl gücü de Paris bölgesinde toplanan bu örgütlerin Allah rızası için Saint-Denis ya da (eylemlerin başladığı) Nanterre

gibi, Paris merkezinden metro ile gidilen ve banliyö gençlerinin en önemli merkezini oluşturan yerlerde bir dernek açtığını da duymuş değiliz. Burada andığımız biçimler önemli değil, vurgulamak istediğimiz şu: **ilk isyandan bu yana geçen 18 yılda, bu örgütler banliyö gençliği içerisinde örgütlenmek için tek bir somut adım atmamıştır.**

Bu durumun çarpıcılığının altını çizmek isteriz. 2005 yılında banliyö gençliği ayağa kalkıp haftalarca polisle kıran kırana mücadele etmişken, kendini ciddiye alan ve bu lafın hakkını vermek isteyen her devrimci örgütün, bu isyanın Fransa'da devrime giden yolda ne anlama geldiğini analiz etmesi, buna uygun somut adımları atmak için de harekete geçmesi gerekirdi. Sadece 2005 değil, o dönemden bu yana irili ufaklı patlamalarla sahneye çıkan banliyölerin Fransa'da devrime giden yoldaki önemi, görevini ciddiye alan her devrimci için aşikâr olmalı. Daha Nahel cinayeti de isyan da ortada yokken, Mart ayında yazdığımız bir yazıda şu saptamayı yapmış bulunuyoruz:

21. yüzyılda aynı zamanda banliyölerin yoksul halkı, en büyük örneği 2005'te olmak üzere çeşitli vesilelerle ayağa kalktı. Tüm dünyada olduğu gibi, genç kent yoksullarının şiddet yöntemlerini kullanma konusundaki maharetini de sergileyen bu kitle hareketi, özellikle tek bir banliyöye sıkışmadığı 2005 gibi örneklerde polis ve kolluk kuvvetleri karşısında ne denli dişli bir düşman olabileceğini de gösterdi. Fakat bu iki büyük güç, son yirmi yıla damga vuran bu mücadelelerin hiçbirinde birbirine el uzatamadı. Banliyö gençliği ayağa kalktığında örgütlü işçi sınıfı uzak durdu, şimdi de örgütlü işçi sınıfı masaya yumruğunu vururken banliyöler sessiz. Oysa, yukarıda yazdığımız üzere sokak şiddetinde de gayet mahir olan banliyölerin, işçi sınıfıyla birlikte ayağa kalktığı bir senaryoda Fransa'da hükümetin 23 Mart'tan 24 Mart'a çıkması dahi şaşırtıcı olurdu. Şu anda bile eylemlerin yüzlerce şehre yayılması sebebiyle güçlerini Paris gibi büyük şehirlerde toplama imkanından yoksun olan ve ciddi lojistik sıkıntılar yaşadığı söylenen Fransız polisi, muhtemeldir ki hem Paris'te işçilerin barikatlarına hem banliyölerde gençlerin taşlarına karşı tamamen yetersiz kalırdı. **Buradan çıkartılması gereken sonuç açıktır. Fransa'da bu isme layık bir devrimci örgütün, aynı 20. yüzyıl komünistlerinin işçi sınıfıyla köylülüğün ittifakını stratejik bir görev olarak önüne koyması gibi, banliyöler ile örgütlü işçi sınıfının ittifakını, işçi sınıfı öncülüğünde kurmayı tarihsel bir hedef olarak belirlemesi gerekir.**³

Peki nasıl olur da bizim gördüğümüzü koca Fransız örgütleri görmez, yahut bu saptamadan doğan somut adımları 18 yıldır atmaz? Biz Fransa'yı bilmez değiliz, ama meselenin bizim ülkeyi bu ülkenin örgütlerinden daha iyi tanımamız olamayacağı aşikâr. Bizce cevap basit, Fransa dahil olmak üzere tüm dünyada bir zamanların devrimci solunun ezici çoğunluğu, devrimi somut bir hedef olarak görmeyi bırakalı uzun zaman olmuştur. Namazda gözü olmayanın ezanda da kulağı olmaz! Devrim hedefi için örgütlenmeyen, gözünü toplumu işçi sınıfının etrafında toplamaya dikmeyenlerin (bunun sebepleri yukarıda andığımız örnekler olan LO ve NPA için birbirinden çok farklı, ama bu konuya bu yazıda girmeyeceğiz), emekçi

3 Hasan Refik, "Fransa'da grev dalgası: 31 Mayıs Taksim, en güzel kılığıyla, işçi tulumuyla", 27 Mart 2023, <https://gercekgazetesil.net/uluslararasi/fransada-grev-dalgasi-31-mayis-taksim-en-guzel-kiliginda-isci-tulumuyla> (erişim tarihi: 2 Ağustos 2023), vurgu sonradan.

halkın içindeki patlamayla hazır katmanları gelecekteki devrimin asli unsurları olarak görüp bundan da kendilerine bir görev düşüğünü anlamaları beklenebilir mi? Peki ya ne yapılabilirdi? Aksi örnek için uzağa gitmeye gerek yok. 2013’te Gezi ile başlayan halk isyanının yenilgisini analiz eden Devrimci İşçi Partisi, isyana işçi sınıfının sınıfın araçlarıyla, yani grevle ve işgalle katılmamasının bu isyanın en büyük zaaflarından biri olduğunu saptamıştı. Bunun sonucu olarak, isyandan sonra toplanan 3. Kongre, partinin işçi sınıfındaki “bu uzatmalı sessizliği tarihin kendisini işçi sınıfının içinde güçlendirmesi için verdiği bir ‘avans’ sayması, musibetten hayır çıkarması gerekir” saptaması yapıyor ve “[b]ütün enerjimizle önceliği işçi sınıfının öncüsü içinde örgütlenmeye vermeliyiz” sonucunu çıkarıyordu. Bunun neticesi, DİP’in son on yıldır yürüttüğü “stratejik mevzilenme” yönelimidir. Tarih, Fransız devrimcilerine de 18 yıllık böylesi bir avans verdi. Bu 18 yıllık avans zıyan edilmiştir. Yazık.

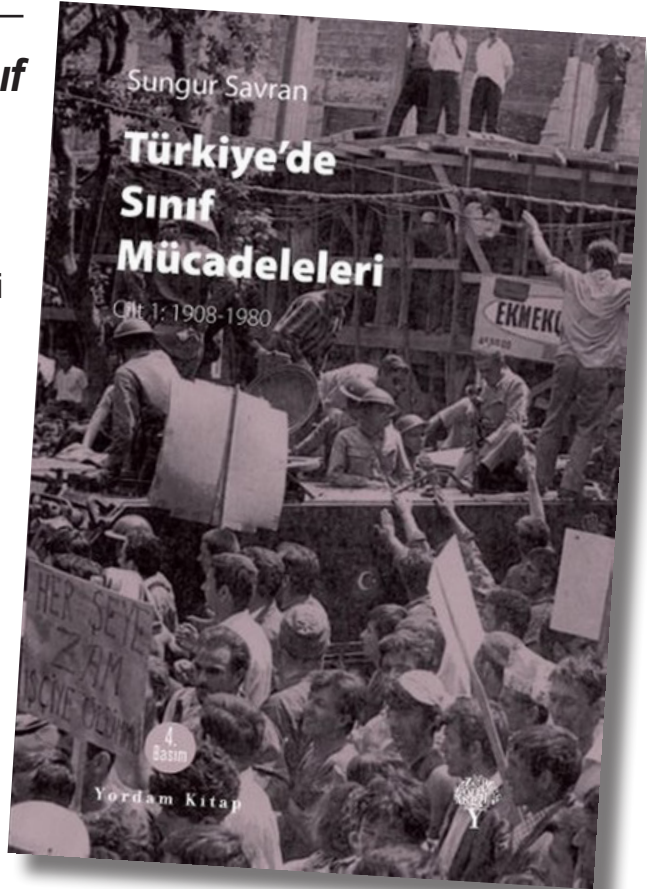
Bu tarihsel görevi yerine getirmeyen (getiremeyen değil, getirmeyen) Fransa’da devrimci gelenekten gelen sol, bunun yerine Paris başta olmak üzere büyük şehirlerde düzenlenen dayanışma eylemlerine katılma çağrısı yaptı. Hem bu örgütler hem de CGT başta olmak üzere bir dizi sendika, Nahel için Paris’te gerçekleşen iki büyük eyleme destek oldu, bazı durumlarda bizzat eylemlerin örgütlenmesine katıldı. Ne güzel. Yukarıda da belirttik, bu dayanışma eylemlerinin gücü, 2023 isyanının 2005 isyanının aksine tamamen yalıtılmamasında önemli bir rol oynadı. Bunu küçümsüyor değiliz. Fakat dayanışma rolüne sıkışmak, aynı zamanda kendi kaderini isyanın kaderinden koparmak demektir. Dayanışma görevine sırt çevirmeyip mahalle gençlerine sahip çıkış olmaları ne kadar takdire şayan ise, bu güçlerin (iki isyan arasındaki 18 yıllık tarihsel avansa rağmen) sadece “dayanışmacı” bir rol oynayabilmeleri de o kadar büyük bir suçtur.

Kitap Tanıtımı

Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri

Türkiye’de
Sınıf Mücadeleleri
Sungur Savran
Yordam Kitap

Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri, gerek Kemalizmin ve onun bugünkü mirasçısı ulusalcılığın, gerekse sol liberalizmin 20. yüzyıl Türkiye tarihinin bütün dönüm noktalarını (Milli Mücadele ve Cumhuriyet’in kuruluşu, çok partili yapıya geçiş, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül vb.) yanlış yorumladığını ileri sürüyor. Doğru bir kavrayışa ancak Türkiye tarihinin bir sınıf mücadeleleri tarihi olarak yeniden okunması yoluyla varılabileceğini ortaya koymaya çalışıyor.

1940'larda *Fontamara*: “Ne Yapmalı?”¹

Alp Yücel Kaya

*Aksu ve Kızılçullu Köy Enstitüleri mezunları
İsmet Kaya, Bahri Soydemir ve Şevki Aykurt anısına...*

“Memleket içinde [yaptığı] tetkik ve teftiş gezilerinde vazifesinde olağanüstü başarı gösterdiğine iş başında şahit [olduğu] öğretmenleri teşvik ve taltif maksadı ile onlara [yanında] bulunan kitaplardan bazılarını [veren]” İlk Öğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç, Ignazio Silone'nin Sabahattin Ali'nin çevirisi ile yayımlanmış *Fontamara* romanını² 1943'te Hasanoglan Köy Enstitüsü öğretmenlerinden Tarımbaşı İzzet Palamar'a hediye etmiştir.³

Genelde hediye kitaplar ya kişisel hikayelerde saklı kalır ya da içerdikleri hediye sözcükleri ve imzalarla sahaflarda değer kazanır; Tonguç'un hediyesi ise yedi yıl sonra 1950'de Palamar'ın odasından “çalınmış”, farklı ellerden geçerek Büyük Millet Meclisi'nde Maarif Vekili'ne yönelik bir soruya konu olmuştur. Soruda kitaptan bazı cümleler yan yana getirilmiş, “köylü-şehirli ayrılığı ve hükümet aleyhtarlığına dair ihtilalci fikirler ve telkinler bulunduğu intibamı verecek” bir sözlü soru düzenlenmiştir. Sonrasında Maarif Vekaleti Bakanlığı Disiplin Komisyonu

1 Bu makale daha önce R. Funda Barbaros ve Erik Jan Zürcher'in derlediği *Modernizmin Yansımaları: 40'lı Yıllarda Türkiye* (Ankara: Efil Yayınevi, 2022) kitabında yayımlanmıştır.

2 Ignazio Silone, *Fontamara*, çev. Sabahattin Ali, Ankara: Akba Kitabevi, 1943.

3 İsmail Hakkı Tonguç, “Tonguç Davasını Savunuyor (*İmece*, sayı: 74, Haziran 1967)”, *Kitaplaşmamış Yazıları (Cilt I)*, Ankara: Köy Enstitüsü ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, 1997, s. 425 (Bu makale Tonguç'un Danıştay'a verdiği savunma yazısıdır).

tarafından da bu hediye dolayısıyla soruşturma açılmıştır. Palamar “bir sürgün gibi en ıssız, yolsuz dağ köyüne öğretmen yapı[ırken]” Tonguç, henüz soruşturma sonucunu beklenmeden Talim Terbiye Kurulu üyeliğinden, önce Ankara Atatürk Lisesi öğretmenliğine atanmış, sonra da neden gösterilmeksizin Bakanlık emrine alınmıştır.⁴ Bu gelişmelerin basına yansımaları oldukça çarpıcıdır, *Son Telgraf* gazetesi olayı (maddi yanlışlar içeren şekilde) şöyle aktarmaktadır:

İsmail Hakkı Tonguç ilk tedrisat umum müdürü iken Hasanoğlu köy enstitüsünde bulunan İzzet Palamara İtalyanca yazılmış olan Pompamar adlı kitabı göndermiş ve üzerine de şu ilaveyi yazmıştır. (Bu kitabı dikkatle okuyunuz ve okuduklarınızı ayrıca görüşünüz). Bu eser İtalya’daki komünistlerin kitabı mukaddesleri gibi yaşamaktadır. Haber aldığımızı göre, o zaman İlk Tedrisat Umum Müdürlüğü köy enstitülerinden mezun olan talebelere ne kadar solcu eserler varsa onları vermiştir...⁵

Nihayetinde, dönem düzenlemelerine göre Bakanlık Disiplin Kurulu’nun genel müdürler için disiplin cezası vermeye ve bunları mahkemeye sevk etmeye yetkisi olmadığından, Kurul yetkisizlik kararı ile dosyayı Danıştay’a göndermek zorunda kalmış, diğer suçlamaları da içerecek dava Tonguç lehine sonuçlanacağı 1954’e kadar da sürüncemede kalmıştır.⁶ 1954 Köy Enstitüleri’nin de kapatıldığı yıldır. Köy Enstitüleri’nin fikri mimarı ve uygulayıcısı İsmail Hakkı Tonguç’a yönelik Fontamara soruşturmasının diğer solculuk/komünizm suçlamaları ve soruşturmalarıyla⁷ birlikte itibarsızlaştırma ve kapatma kampanyasında başat rol oynadığını söylemek gerekir.

1940’lı yılların atmosferini kavrayabilmek, bu yıllarda başarılarıyla ön plana çıkmış Köy Enstitüleri üzerine tartışmaları görebilmek için Fontamara olayının kilit özellikte olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla bu makalede Fontamara olayını, arkasındaki çatışma ve mücadeleleri anlamaya çalışacağız. Bunu yaparken Köy Enstitüleri’nin gelişimini ve bu süreçte öne çıkan aktörlerin ilişkilerini incelemeye çalışacağız; Köy Enstitüleri ile Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu arasındaki ilişkiyi de göz ardı etmeden ilerleyeceğiz. Tüm bunları yapmadan önce *Fontamara*’yı ve Türkiye bağlamında neyi ifade ettiğini ele almak faydalı olacaktır, çünkü kanımızca *Fontamara*’da anlatılanlar aslında Türkiye’deki köylülerin hikayesidir.

*

*

*

Fontamara Güney İtalya’da “hiçbir coğrafya haritasında bulunmayan” bir dağ köyüdür, toprağı “fakir, verimsiz ve taşlıdır”; “birazcık arazi[si] de parçalara bölünmüş, ipoteklere boğulmuştur”. Ovada yer alan Fucino gölünün son seksen senede kurutulması ile Prens Torlonia (ortakçılar ve ırgatlarla işlenen) 14.000 hektar araziye sahip olmuştur ama ortaya çıkan hararet yükselmesi Fontamara’nın topra-

4 a.g.e., s. 426-431.

5 9 Eylül 1950 tarihli *Son Telgraf* gazetesinden alıntılan Engin Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, İstanbul: Ant Yayınları, 1970, s. 355.

6 Tonguç, *Devrim Açısından...*, s. 357-358.

7 a.g.e., s. 359-361.

ğını bozmuş, zeytin ağaçlarını mahvetmiş, bağları hasta etmiştir. Son zamanlarda (1930) ise belediye başkanı olarak atanan “müteahhit” dağlarda “İsa doğmadan önce bile ... her zaman herkesin malı” olan otlakları jandarma zoruyla kendi malı ilan etmiş, bununla da kalmamış köyün yararlandığı derenin suyuna da dörtte üç-dörtte bir “eşit” paylaşma iddiası ile sahip çıkmıştır. Bununla da kalmamış, Mayıs ayında mahsulden Fontamara’ya kalacak olan azıcık ekini henüz yeşilken zaten paraya sıkışık olan köylüden satın almış, hükümetin yerli ekinleri korumak için bir kanun çıkarmasıyla fiyatı 1,2 liritten 1,7 lirite fırlayan ekinden fahiş kazanç elde edebilmiştir. Bunların yanında Prens’in kiracıları ortakçıların ödemeleri arttırılırken, patronlar işçilerin gündeliğini azaltmaktadır; geçimlerinin peşinde kente ya da Amerika’ya göçmen işçi olarak gidebilen gençlerin emek hareketliliği yeni çıkarılan “iş vesikası” ile sınırlanmıştır. Zaten Fontamaralılar ağır vergi yükü altında ezilmekte, bitleri haczedilemediği (!) için borçlarını ödeyememektedirler; imana sarılmak da işe yaramamaktadır. Prens Torlonia ve hükümetle iyi ilişkiler içinde kendisi de büyük arazi sahibi olan kilisenin köylülere günahattan uzak kalmaları için vereceği bir yığın bittten başka bir şeyi yoktur:

Kiraladığımız yahut ortakçı olduğumuz büyükçe tarlaların geliri, tabii zamanlarda vergilerle tarla kirasına giderdi; suladığımız tarlaların mahsulleri de bizim kışlık yiyeceğimizi; mısır ekmeği ile kuru sebzeyi verirdi. Suyu elimizden çekip almak bizi ekmeksiz, çorbasız bir kış geçirmeye mahkûm ediyordu.⁸

Fontamaralılara göre:

Ahiretin sahibi Allah’tır. Sonra, dünyanın sahibi Prens Torlonia gelir. Sonra Prens Torlonia’nın muhafızları gelir. Sonra, Prens Torlonia’nın muhafızlarının köpekleri gelir. Sonra hiçbir şey gelmez. Sonra yine hiçbir şey gelmez. Sonra, bir kere daha hiçbir şey gelmez. Sonra da köylüler gelir... Hükümet bazen üçüncü, dördüncü mertebededir. Üniformasına göre... Yani maaşına göre... Dördüncü mertebe, köpeklerin mertebesi, fevkalade kalabalıktır!⁹

*

*

*

Ignazio Silone’nin ilk olarak 1933’te İsviçre’de Almanca yayımlanan *Fontamara* romanında resmedilen bu toplumsal ilişkilerin ve çatışmaların (hükümetle ilişkiler dışında) neredeyse aynısının İsmail Hüsrev Tökin’in 1934’te yayımladığı *Türkiye Köy İktisadiyatı* kitabında, edebi olmasa da olgusal bir çerçevede (kapitalist çiftlikler, küçük tarım işletmeleri, ortak mülkiyet, borçlanma, köylünün vergi yükü, ortakçılık, mülksüzleşme, proleterleşme, mevsimlik-göçmen işçilik başlıkları altında) sergilendiğini görürüz. Yüksek Köy Enstitüsü öğrencilerinden Veli Demiröz’ün *Köy Enstitüsü Dergisi*’nin 1946 yılı V.-VI. sayısında yayımlanan incelemesi de Hasanoğlu köyündeki geçim koşullarında Fontamaralıların çorbasız geçen kışlarına koşut bir resim çizmektedir. Tek fark mikro ölçekte ailenin üretim ve geçimine odaklanan analizin toplumsal çatışmaları yalnızca “sistem bozukluğu” ve “sosyal

⁸ Ignazio Silone, *Fontamara*, çev. Sabahattin Ali, İstanbul: Kor Kitap, 2019, s. 144.
⁹ a.g.e., s. 28.

dertler” başlıkları altında örtülü bir şekilde ortaya koymasdır:

[Aile] ana baba ve çocuklardan teşekkül etmiştir. En büyük oğlan askerdir. Onun küçüğünü sel almış, diğer iki oğlan ve bir kız yanlarındadır. Aile çiftçidir. Tarla- larından yalnız arpa, buğday kaldırr... İş güçleri 2 öküz, bir eşektir. Kaldırdığı mahsulü bunlara borçludur... [Biçer ailesinin yılda] 945 lira geliri vardır. Bu parayı günlere bölersek 1 çift öküz, 1 eşek, çocuklar ve 2 adamın günlük geliri 259 kuruştur... [Aile reisi] 725 kuruşla 1 günde 2 öküz, 1 eşek, 1 inek, buzağı, tavuk ve 5 insanı yaşatmaya mecburdur. Bu durum ailenin aldığı gıdayı, giyimini, nasıl yaşayabildiğini de tetkike zorlamaktadır... [Aile reisi] Satılmış Biçer’in işletmesinde rant yok denecek kadar düşmüştür. Rant ve gelirin bu kadar düşük olması; sistemin bozukluğu ve iş vasıtalarının geriliğindedir... Biçer’ler, hayatlarını iki öküz, bir tahta sabanla ortazamandan kalma bir kağına bağlamaya mecburdur... Görülüyor ki, Satılmış Biçer’in memleket ekonomisinde yarattığı kıymet pek küçüktür... Bu ayardaki aile Hasanoğlan’da %40’dır. Daha aşağıdakiler de katılırsa % 70’e çıkar. Bu rakamlar Hasanoğlan’ın (hatta memleketin) fakirliğinin nereden geldiği hakkında bize bir ipucu verebilir. Böyle işletmelerin, kıymet yaratmaz, yarattığı kıymetin de, zati ihtiyacı bile karşılayamaz hale gelmesi daha birçok sosyal dertlerle ilgilidir... Şunu da söyleyeyim ki, Satılmış Biçer’e biraz daha arazi vermek, borçla bir pulluk temin etmek onun hayatında mühim bir değişiklik yapmıyacaktır...¹⁰

Yaşar Kemal’in 1954 yılında yaptığı röportajlara yansıdığı kadarıyla Akdeniz dağ köylülerinin 1930’lardan bu yana yaşadıkları da Fontamaralıların yaşadıklarından pek farklı değildir:

Bundan yirmi yıl önce... On yıldan bu yana hele... İyice bozuldu. Şimdi bir köyün yanına konuyorsun, ‘Vay tarlalarımızda otlattınız, verin iki bin lira otlakiye. Verin bin lira...’ Verin oğlu verin. Bir köyün içinden bile geçirmiyorlar vergi almadan. Yukarı gittinizse bilirsiniz. Bozyaka köyü var. Bu yıl içinden geçerken köyün içinden geçme parası istedi muhtar. Parayı alıncaya kadar bırakmadı. Bizde de artık takat kalmadı. Bütün paralarımız vere vere bitti. Ovaya iniyoruz, bütün ova sürül- müş. Konacak bir karış yer yok. Yaylaya çıkıyoruz, bütün yaylalar sahipli olmuş. Tapuyu dayayıveriyorlar adamın alınına. Geçen yıl doğru dürüst konacak bir yer bulamadık. Beş gün o köyde, iki gün bu köyde bütün kış sürün ha sürün... Buna can mı dayanır. Bizimki ölüm artık. Yörüklük öldü gitti. Dayanamadık bu işken- celere. O köyden sövüle dövüle o köye atılmaya dayanamadık. Hükümete bize tarla versin diye müracaat ettik. Olmadı. Kimse bakmadı halimize. Bize tarla. Baş- ka çare kalmadı. Bizim için sığınacak bir ormanlar kaldı. Ormanlarda da bakım memurlarıyla başımız dertte. Onlara bir parça dünyalık ayırmak gerek. Yoksa... Orman yüzü de göremeyiz. Biz öldük kardaş. Sen de diyorsun... Bize ormanlardan başka vatan kalmadı. Bizler havada yaşayamayız ya... Bütün ovalar sürülüyor. Bir karış toprak kalmıyor sürülmedik. Bütün yaylalar tapulu... Biz gökyüzünde yaşa- yacak değiliz ya... Bize de ormanlar kalıyor. Ormanlar hükümetin ... Öldürsünler bizi ormandan da atacaklarsa...¹¹

Bu çerçevede Âşık Hasan Turan’ın 1940’lardaki çocukluk yıllarını yansıtan di- zelerini de hatırlamadan olmaz:

Bir okkacık balım mı var?

Bir dönümlük malım mı var?

¹⁰ Tonguç, *Devrim Açısından...*, s. 314-315.

¹¹ Yaşar Kemal, *Röportaj Yazarlığında 60 Yıl*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 201-202.

Bin derdime bin dert olan
Nem alacak felek benim

...

Yandım yandım kar mı verdi
Ekşi tatlı nar mı verdi
Tükenmeyen mal mı verdi
Nem alacak felek benim

Toplumsal meselelere hassas bir yazar olarak Fontamaralılar ile Türkiye köylüleri arasında böylesine bir koşutluğu fark etmiş olduğundan olsa gerek Sabahattin Ali (1930'ların faşizm/anti-faşizm atmosferini yansıtmakla evrensel bir dil yakalayan zaten birçok dile çevrilmiş olan) *Fontamara*'yı ilk baskısından, Almandan Türkçeye çevirir. Kitap Sabahattin Ali'nin diğer kitaplarını da yayımlayan Akba Kitabevi tarafından 1 Kasım 1943'te önemli bir baskı rakamına ulaşarak dört bin adet basılır;¹² Maarif Vekaleti Talim ve Terbiye Dairesi'nin 1945'teki kararına dayanarak Bakanlıkça da satın alınır, genel kitaplıklara gönderilir.¹³ Sabahattin Ali, yazarı tanıttığı yazısında Silone'nin “[m]illetinin mukadderatına karşı gösterdiği candan alaka yüzünden... faşist rejimin takibatına uğra[yarak]” İsviçre'ye yerleşmek zorunda kaldığını belirtmektedir. Eseri özetlerken de baskıcı rejime karşı mücadeleyi vurgulamaktadır: “Orta Apeninlerdeki Abruz dağları mıntikasındaki fakir köylülerin, soyguncu memurlar ve halkçılığı hedef tutmayan bir rejimle mücadelesini, tüyler ürperten bir realizmle tasvir etmektedir”.¹⁴

Adımlar Aylık Fikir ve Kültür Dergisi'nin 1944 Nisan sayısında kitabın tanıtım yazısı yayımlanır. Yazıda beğenisini ortaya koyan Nermin Menemencioğlu yukarıda da ortaya koymaya çalıştığımız Fontamara ve Türkiye köylülerinin koşutluğunu onaylamaktadır:

Fontamara kara gömlekliler zamanında küçücük bir İtalyan köyünün mukadderatını üç köylünün dili ile anlatır. Süslenmemiş, sade, adeta klasik bir hikayedir. Şahıslar bilmem bize bilhassa yakın geliyor... Böyle köyle bizim Anadolumuzun da birçok yerinde yok mudur? Ve içlerinde yaşayan böyle cahil fakat dürüst yıpranmış fakat metin insanlar?¹⁵

Can Yücel kitabın 1995'te yeniden yapılan baskısına yazdığı önsözde bir başka (belki de daha önemli) noktanın, Sabahattin Ali gibi, altını çizmektedir; bu da kitaptaki faşizm anlatısı ve anti-faşist duruştur. Nazım Hikmet başta olmak üzere Türkiye'de sosyalistler 1920'lerin sonlarından başlayarak her türlü yayında faşizmi anlatmaya çalışmışlardır, “[a]ma bunların içinde bir tanesi 1943 gençliğini temelden sarsmıştır. O da: Sabahattin Ali çevirisiyle Akba Kitabevinden çıkan Fontamara romanı. Bizim de o zaman yoksul bir köylü ülkesi olduğumuz için midir nedir,

12 Ignazio Silone, *Fontamara*, çev. Sabahattin Ali, Ankara: Akba Kitabevi, 1943.

13 Tonguç, “Tonguç Davasını Savunuyor”, s. 424.

14 Sabahattin Ali, “Eserin Müellifi hakkına”, Ignazio Silone, *Fontamara*, çev. Sabahattin Ali, İstanbul: Kor Kitap, 2019, s. 7-8.

15 Nermin Menemencioğlu, “Yayınlar: Fontamara, Yazan Ignazio Silone, Tercüme eden S. Ali, Ankara, Akba Kitabevi, 1943”, *Adımlar Aylık Fikir ve Kültür Dergisi*, Nisan 1944, sayı 12, s. 405-406.

faşizmi Apeninlerin yoksulun yoksulu köylüleri gözüyle görmek gözlerimizi büsbütün açmıştı...”¹⁶

Kitap, toprak reformu meselesinin hararetli ve Köy Enstitüleri'nin zirvede olduğu 1940'lar Türkiye'sinde kırsal alandaki üretim ilişkilerini yansıtmaktaki becerisi kadar baskılara karşı mücadeleyi vurgulaması açısından da belirli bir kesimde oldukça olumlu karşılık bulmuştur.

*

*

*

Nasıl olur da 1943'te dört bin basan, 1945'te Talim ve Terbiye Kurulu'nun onayladığı bir kitap 1950'de suç nesnesi haline gelebilmiş, Tonguç şahsında Köy Enstitüleri'ne karşı yükselen saldırıda araçsallaştırılmıştır? Engin Tonguç bizleri bir konuda uyarılmaktadır ki sorumluzun cevabı da burada saklıdır: 1923-1946 dönemi “CHP iktidarını tekdüze sanmamak, birçok nedenlerle gitgide burjuvallaşan bu iktidarın içinde, etki bakımından önemli bir bölümünün daha ileri atılımları gerekli gördüğünü, hatta bazı altyapı değişikliklerine bile istekli olduğunu bugünün genç, ilerici kuşakları bilmelidirler”.¹⁷ Korkut Boratav da benzer bir analiz çerçevesinde II. Dünya Savaşı ortasında Türkiye'de iktidar ve siyaset çevreleri iki karşıt akıma ayırmaktadır:

Birincisi Kemalizm'in yenilikçi, dönüştürücü kanadıdır. Öncelikle aydınlanmacıdır ve özellikle bu nedenle demokrattır... Köy Enstitüleri, Tercüme Bürosu, 1946'da öğretim üyelerine akademik güvence, üniversitelere özerklik getiren Üniversiteler Kanunu, en azından ilk tasarımıyla toprak reformu bu akımın katkıları arasındadır. CHP'nin aydınlanmacı kadroları, basında, edebiyatta, eğitimde ve üniversitelerde ilerici insanlarla genellikle barışık kalır onları gözetir. İkincisi tutucu-milliyetçi akımdır. Buradaki tutuculuk, “Osmanlıcılık veya İslamcılık” değil Kemalizm'in dönüştürücü atılımlarını frenlemeyi hedefleyen bir savunma refleksidir. Bu yüzden pozitif bir programdan yoksundur. “Tehditleri belirleme, gayri milli ideolojilerle, öncelikle komünizmle mücadele” misyonları öncelik taşır. Sınıf kavgasını kısırtabilecek tüm politikalara (örneğin Köy Enstitüleri'ne, toprak reformuna) ve toplumsal eleştiri ima ettiği düşünülen sanat, bilim ürünlerine karşı çıkar. İkinci Dünya Savaşı içinde Alman taraftarlığı, Türkçü-Turancı özelemlerle kaynaşır.¹⁸

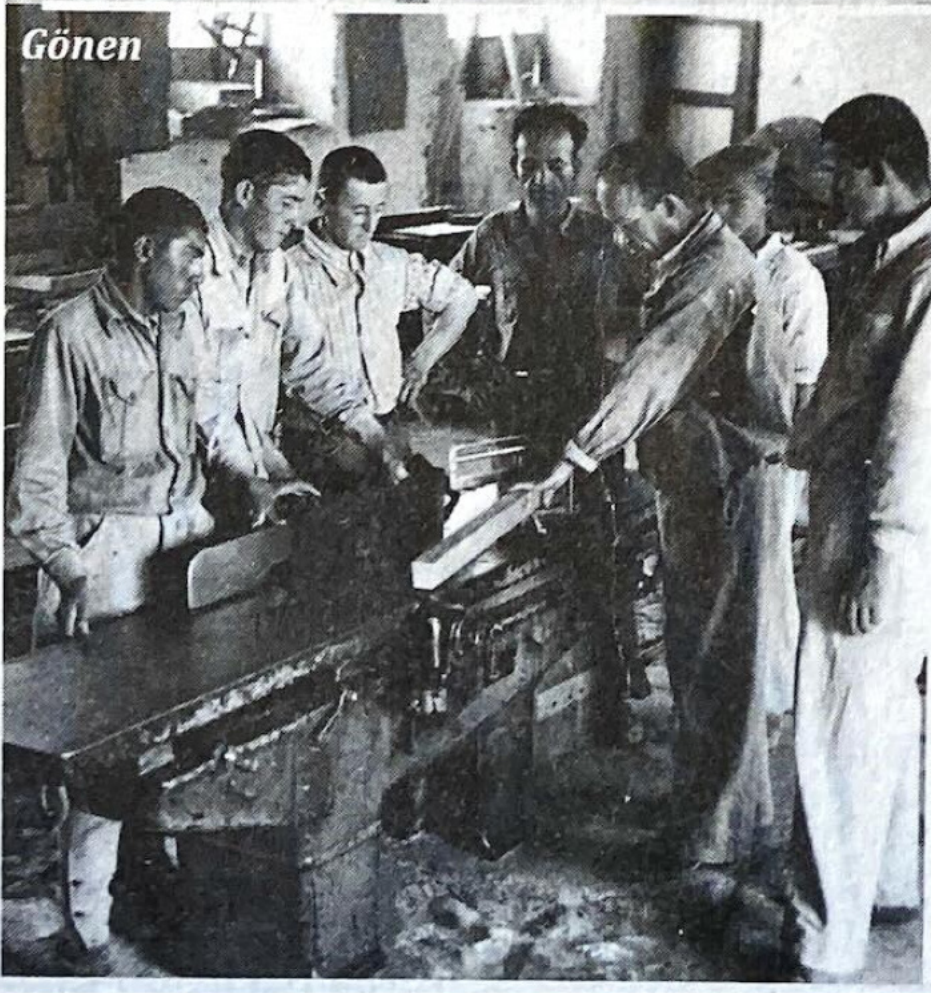
Savaş sonrasında Türkiye'nin izleyeceği güzergâh da bu çerçevede belirsizdir: ya düşün, sanat, bilim, siyaset dünyalarında çok sesliliğe ve sola açılacaktır ya da siyaset rotasını ABD yörüngesinde anti-komünizm çizgisine çevirecektir.¹⁹

16 Can Yücel, “Sunu”, *Fontamara*, Ignazio Silone, çev. Sabahattin Ali, İstanbul: Kor Kitap, 2019.

17 Tonguç, *Devrim Açısından...*, s. 32.

18 Korkut Boratav, “Türkiye'nin Faşizmleri: I”, <https://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/turkiyenin-fasizmleri-i-92673> (erişim, 7.7.2021).

19 a.g.e.

Tahsin Yücel, *Her Yönüyle Köy Enstitüleri*, İzmir, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları, 2022, s. 82.

* * *

Köy Enstitülerinin gelişimine ve bu süreçte öne çıkan aktörlerin ilişkilerine Boratav'ın çizdiği çerçeve üzerinden giderek bakmak faydalı olacaktır. Bu bağlamdaki gelişmeleri kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz: 28 Aralık 1938'te Hasan Âli Yücel Maarif Vekili olmuştur; 17 Temmuz 1939'da 1. Maarif Şûrası toplanmış, ilköğretim konusu geniş olarak tartışılmıştır; 1 Şubat 1940'ta İsmail Hakkı Tonguç İlköğretim Genel Müdürü olarak atanmıştır; 17 Nisan 1940'ta 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu çıkmış, 1940-1941 ders yılında on dört Köy Enstitüsü (Akçadağ, Akpınar, Aksu, Arifiye, Beşikdüzü, Cilavuz, Çifteler, Düziçi, Gökçöy, Gönen,

Kepirtepe, Kızılçullu, Pazarören, Savaştepe) açılmış, sayıları 1946'da (Ergani, Hasanoglan, İvriz, Ortaklar, Pamukpınar, Pulur'un eklenmesiyle) yirmiye bulmuştur.

1948 itibariyle öğrenci sayısı (15.400'ü öğretmen, 600'ü sağlık memuru olmak üzere) toplam 16.000'i bulan Köy Enstitüleri'ni öncü ismi İsmail Hakkı Tonguç şöyle tanımlamaktadır:

Köy öğretmenleri ile köye lüzumlu diğer mesleklerin erbabını, iş eğitiminin ilkelere uyarak yetiştirmek amacıyla ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde bölge müessesesi olarak açılan, öğrencisi köyden alınan ve yatılı bulunan eğitim kurumu.²⁰

1940-1954 arasında faaliyet gösteren Köy Enstitüleri'nin kurulma amacı İsmet İnönü tarafından "nüfusun çoğunu teşkil eden köylü nüfusun eğitim ve geçim seviyesini yükseltmek",²¹ İsmail Hakkı Tonguç tarafından da "dünyada olup bitenlerden ve kendisini köleleştiren olaylardan haberi olmayan köylüleri bilgisizlikten kurtararak işiğe kavuşturmak" olarak tanımlanmaktadır.²²

Her iki yaklaşım da yukarıdan aşağıya bir reform dinamiğini ifade etmektedir. Ama Fontamara'nın hikayesinin yukarıda da örneklendirmeye çalıştığımız Türkiye kırsalındaki karşılığını düşünecek olursak, Köy Enstitüleri'ne giden yolun aslında temeldeki çatışma ve sarsıntıları yansıtan, aşağıdan gelerek yukarıyı zorlayan bir süreç olarak kavranması gerekir. Bunun siyasetçi ve uygulayıcıların diline yansımaları tabii ki farklı olacaktır. Bu bağlamda belki de İsmail Hakkı Tonguç'u diğerlerinden ayırmak, köy kökenli ve köyden kopmamış birisi olarak köylünün sorunlarını materyalist bir perspektifte değerlendirmesinin altını çizmek gerekir. Temelden gelen sarsıntı ve taleplerin başlıca taşıyıcısı Tonguç olmuştur.²³

Köy Enstitüleri Kanunu'nun TBMM'deki oylaması öncesi yaptığı konuşmada Maarif Vekili Hasan Âli Yücel daha teknik bir nedenselliği ön plana çıkarmıştır. Köylerde ilköğretime dahil çocuklar oransal olarak oldukça düşüktür, bu sorununu çözmek için öğretmen yetiştirmeye öncelik verilmesine karar verilmiştir.²⁴ "Köyleri en pratik, köy bünyesine en uygun usullerle eğitmene, öğretmene ve okula kavuşturma"ya çalışılmış, köy öğretmeni yetiştirecek Köy Enstitüleri bu şekilde ortaya çıkmıştır.²⁵ Bu okulların enstitü olarak adlandırılması ise Yücel'in Kanun'a dair yaptığı konuşmada açıkladığı üzere bilinçli bir tercihtir; buralarda yalnızca kuramsal eğitim öngörülmemektedir, içerisinde ziraat sanatları, demircilik, basit marangozluk gibi uygulamalı faaliyetler de bulunduğu için okul olarak

20 İsmail Hakkı Tonguç, "Köy Enstitüleri", *Aylık Ansiklopedi*, cilt: 5, sayı: 51, Temmuz 1948, *Kitaplaşmamış Yazıları (Cilt I)* içinde, s. 391.

21 a.g.e., s. 401.

22 İsmail Hakkı Tonguç, "Onyedinci Nisan", *Tan Gazetesi*, 17 Nisan 1956, *Kitaplaşmamış Yazıları (Cilt I)* içinde, s. 434-435.

23 Engin Tonguç, İsmail Hakkı Tonguç'un "köye dışarıdan gelen, akıl veren, ama verdiği akıl çoğunlukla işe yaramamış olan 'yabancı'ya karşı güvensizlik duygusunun, köylü çocuğu olarak çok erkenden onun kişiliğine kök salmış olması"nın altını çizmektedir (Tonguç, *Devrim Açısından...*, s. 52).

24 İsmail Hakkı Tonguç, *İlköğretim Kavramı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1946, s. 329-332.

25 Tonguç, "Köy Enstitüleri...", s. 400.

değil enstitü olarak isimlendirmesi uygun görülmüştür.²⁶ Köy Enstitüleri bu tür bir pedagojik yaklaşımla başlı başına bir başarı hikayesi haline gelmiştir. Tonguç'un Köy Enstitüleri'nin her sene kuruluş yıldönümünün kutlandığı 17 Nisan vesilesi ile 1956'da yazdığı değerlendirmede pedagojik kazanımları ve öncelikleri şöyle özetlemiştir:

Köy Enstitüleri derslikleri, işlikler, uygulama bağ ve bahçeleri, oyun ve spor alanları, toplantı salonları, açık hava tiyatroları, çocuk bahçeleri, kooperatifler, kantinler, elektrik santralleri, basınçlı su tesisleri, düzgün ve iki yanlı ağaçlı yollar, parklar, çiçek bahçeleri, heykeller ve büstlerle donatılarak birer çocuk cenneti haline getirilmeye çalışılmıştır; Öğrenciler oyun, spor, temsil, gezi, iş gibi araçlarla "etkinci" bir yaklaşım çerçevesinde yetiştirilmiş, kitaba öğretici araç gözüyle bakılmış, ezberciliğe yer verilmemeye çalışılmıştır; gözleyerek, iş veya deney yaparak bilgi edinmeleri için imkânlar hazırlanmış, öğrendiklerini kullanabilecek duruma getirilmelerine çalışılmıştır; serbest tartışmalara, öğrencilerin kendilerini idare etmelerine, gazete ve dergileri okumalarına, radyo dinlemelerine, kitap okuma alışkanlığı kazanmalarına önem verilmiştir; müzik ve sporla ilgilenmeleri bu konuda alışkanlık kazandırmak için uğraşmıştır.²⁷

Kaynak: Kemal Kocabaş, *Kızılçullu Köy Enstitülü Yıllar*, İzmir: Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları, 2016, s. 790.

Bütün bu pedagojik yaklaşım zaten kırsal alanda temelde yaşanan çatışma ve

²⁶ Tonguç, *İlköğretim Kavramı*, s. 332.

²⁷ Tonguç, "Onyed Nisan...", s. 435-436.

sarsıntıların arasından gelen köy çocuklarına öğretmen formasyonu vermekle kalmamıştır, onlara kendi dünyalarına yabancılaştırmadan ilerici ve demokrat bir perspektif de açmıştır. Boratav'ın sınıflandırmasındaki yenilikçi ve dönüştürücü kanadı besleyen kadrolar 1950'ler sonrasında önemli ölçüde Köy Enstitüsü mezunlarından gelmiştir. Bu bağlamda Tonguç'un en yakın çalışma arkadaşlarından Ferit Oğuz Bayır'ın Engin Tonguç'a verdiği mülakatta anlattığı anekdot oldukça çarpıcıdır:

[Bayır] her ikisinin Çankaya köşkünün kütüphanesinde bir gece yalnız olarak köy enstitülerinden çıkacak öğretmenlerin siyasal eğilimlerinin ne olacağını uzun uzun tartıştıklarını ve şu ortak sonuca vardıklarını ve bu konuşmanın ertesi günü Tonguç tarafından kendisine anlatıldığını açıklar: Varılan ortak sonuç köy enstitüsü çıkışlıların sosyalist olabilecekleri şeklindedir.²⁸

*

*

*

Yukarıda ortaya koymaya çalıştığımız gibi, Köy Enstitüleri'nin kuruluşu bizce temelden gelen bir sarsıntının yansımasıdır. Ama Köy Enstitüleri'nin ortaya çıkışı ve başarısı yüksek siyaset ve idari yapı içerisinde nasıl bir çerçevede mümkün olmuştur? Bu bağlamda Engin Tonguç'un yaptığı tartışma oldukça ilginçtir, Boratav'ın Savaş yıllarındaki iki kanadın rekabeti üzerine yaptığı analizle de uyumludur. Engin Tonguç'a göre, İsmail Hakkı Tonguç'un İlköğretim Genel Müdürü olarak atanması sonrasındaki gelişmeler ilk önce ikili denge (CHP-ilköğretim dairesi arasında), mesele büyüyüp tepkiler ve anlaşmazlıklar arttıkça ise üçlü denge (CHP-ilköğretim dairesi-İnönü) çerçevesinde gündeme gelişmiştir. Köy Enstitüleri'nin gelişiminde Partinin çoğu zaman direnme ve baltalama eğilimi öne çıkmıştır. Maarif Vekili Hasan Âli Yücel (Tonguç'la birlikte ilköğretim dairesi içinde yer alarak) Bakanlığı döneminde Köy Enstitüleri'ni daima desteklemiş, büyük önem ve emek verirken engellemelerin etkisiz kalmasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de siyasi gücü ve otoritesini (dönemin iktidar denkleminde) geniş ölçüde kullanmıştır. Bu çerçevede Tonguç, İlköğretim Müdürlüğü görevinden alındığı 1946'ya kadar "tarihimizde pek az görülmüş bir derecede, bağımsız olarak işlerini yürütme olanağını elde eder", yine de yaptığı her işi İnönü'ye bildirir, onun bilgisi dışında bir iş yapmaz. Her şartta aralarındaki mesafeyi korumaya çabası içerisinde Köy Enstitüleri bağlamında İnönü ile yakın mesai içinde olur.²⁹

Tonguç-İnönü arasındaki diyalogu örneklendirmek kadar 1940'ların çatışmalı atmosferini vermek ve Köy Enstitüleri'ndeki hâkim pedagojik anlayışı göstermek amacıyla Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde yaşanan bir olayı aktarmak faydalı olacaktır:

Tonguç'un anlattığına göre 1946'da Hasanoğlan'da Yüksek Kısım öğrencileri aralarında sağcı ve solcu olarak ikiye ayrılıp tartışmaya ve hatta birbirlerine karşı Milli Eğitim Bakanlığına, Emniyete şikayet ve ihbar mektupları yazmaya başladıkları zaman, durum İnönü'ye duyurulur, Tonguç ne yolda hareket etmesi gerek-

²⁸ Engin Tonguç'un Bayır ile 21 Ocak 1969'da yaptığı konuşmadan (Tonguç, *Devrim Açısından...*, s. 278).

²⁹ a.g.e., s. 275-278.

tiğini ona sorar, ülkenin sorunlarının tartışılması sırasında girilen bu doktrin çekişmeleri okul yöneticilerince durdurulmalı mıdır, yoksa tam bir düşün özgürlüğü içinde buna devam mı edilmelidir? İnönü'nün cevabı şudur: «Ülkenin sorunlarını ve doktrinlerini ülkenin yüksek okul öğrencileri tartışmazlarsa kim tartışacak?» Ve ertesi günü Hasanoğlu'da Yüksek Kısım öğrencilerini toplayan Tonguç, en geniş bir düşünce ve tartışma özgürlüğü içinde düşünce ve inançlarını belirtip tartışmalarını onlardan ister.³⁰

Bu örnek aslında Boratav'ın ortaya koyduğu Türkiye'nin Savaş sonrası izlemesi olası güzergâhlardan ilkinin işaret etmektedir: düşün, sanat, bilim, siyaset dünyalarında çok sesliliğe ve sola açık bir Türkiye.

* * *

Dönemin demokrat ve reformcu atmosferi üzerine, Köy Enstitüleri kadar öne çıkan, belki de ondan bağımsız düşünülemeyecek diğer bir konu da toprak reformu meselesi ya da Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'dur ki *Fontamara*'nın çizdiği çerçeveyi doğrudan gündeme getirmektedir. 11 Haziran 1945'te TBMM'den büyük toprak sahiplerinin muhalefeti ile büyük tartışmalarla geçen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun can alıcı (bizzat İnönü'nün kaleme aldığı söylenen) 17. maddesi şöyledir:

Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi, o bölgede 39. madde gereğince dağıtmaya esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak arazi 50 dönümden aşağı olamaz. Bu madde hükmünün uygulanmasında 15. ve 16. maddelerin hükümleri işlemez. Geçici mevsim işçileri hakkında bu hüküm uygulanmaz. İşçinin geçici mevsim işçisi olup olmadığını Tarım Bakanlığı belli eder.³¹

Pedagojik çalışmasını Kanun konusunda da gösteren Tonguç 1 Ağustos 1945'te çıkan *İlköğretim Dergisi*'nde yayımladığı “Çiftçiyi Topraklandırma Davası” makalesinde Kanun'a muhalefet edenlerden lafını pek de esirgememektedir:

Bir ülkede köylerin çoğunun bakımsız, bazılarının ağaçsız, bir kısmının susuz olmasının; köylü çoğunluğunun fakir düşmesinin başlıca sebebi işlenmeye elverişli, verimli ve sulak toprakların sayıları pek az olan belli kişilerin ellerinde bulunmasıdır. Toprağa ve onu verimlendiren suya sahip olamayan insanlar, bunları ellerinde tutan insanlar tarafından sömürülürler. Sömürücü merhametsiz olur, sömürülene acımaz. Onu en düşkün bir duruma getirinceye kadar emer.³²

Tonguç'a göre başkalarının topraklarında çalışan köylüler çoğu zaman toprak köleliği durumuna düşerler, insanlığın en doğal haklarından mahrum kalırlar. Bu tür

30 a.g.e., s. 278-279.

31 15 Haziran 1945 tarihli Resmî Gazete, s. 8894, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6032.pdf> (erişim tarihi 9 Temmuz 2021).

32 İsmail Hakkı Tonguç, “Çiftçiyi Topraklandırma Davası”, *İlköğretim Dergisi*, sayı: 183-185, 1 Ağustos 1945, *Kitaplaşmamış Yazıları (Cilt I)* içinde, s. 344.

köleleşme artınca toplum zayıflar. Toplumun kuvvetli olması için bireylerin “iş vasıtalarına” sahip olarak düzenli bir iş hayatına sahip olması gerekir. Bunun dışında toplumun hür, bağımsız yaşayabilmesi için de topluma giyim ve besin maddelerini sağlayan çiftçi köylülerin geçim aracı olan toprağa sahip olmaları gerekir. Farklı yollarla geniş toprakları ele geçirenler iktisadi olarak güçlenirler, “devlet nüfuzunu ellerine geçirmeye uğraşırlar... ezici ve emici rol sahibi olurlar”. Bunun sonucu bir taraftan toplumsal ve iktisadi krizler ortaya çıkarken diğer taraftan da “halk çoğunluğuna ve çalışan halka dayanmayan devlette halk idaresi gerçekleşmez”.³³ Bu tür bir yorumla, Tonguç sanki *Fontamara*’nın satırları arasında gezmektedir.

Toprak reformuna eğitim ve öğretim yönünden de bakan Tonguç’a göre genç nesillerin halkın geçim vasıtalarını ve durumunu bilmek zorundadır, aksi halde “gerçek hayatı”, “memleket[in] hakiki çehresi[ni]” bilemezler, “genel hayatta rastlanan aksaklıkların sebeplerini kestiremezler. Düşkün köylü ile şehirli, çiftçiyle tüccar, fabrikatörle köylü yaşayışı arasındaki farkların sebeplerini kavramazlar. Gerçek sebepleri bilinmeyen problemler de çözülemez”.³⁴ Bunun için farklı seviyelerdeki eğitimler çiftçiyi topraklandırma kanununun sebeplerini, içeriğini ve amaçlarını öğrencilere iyi bir şekilde anlatacak konumda olmalıdırlar; köy okulları, enstitüler ve fakültelerde kanunun uygulanması ile ilgili meseleler konuşulmalıdır; topraktan yararlanacak insanlara kanunun önemi anlatılmalı, olumsuz etki yaratacak düşünceler önlenmelidir; köylerde, okullarda, fakültelerde kanunun uygulanması sürecinde ortaya çıkan olumlu ve olumsuz gelişmeler ele alınmalıdır; bilim adamları ve sanatçılar çiftçiyi topraklandırma davası üzerine çalışmalı ve eser vermelidirler; özetle, “çiftçiyi topraklandırma kanununun gelişip gürbüzleşmesini sağlayacak insanları yaratmak lazımdır”.³⁵ Tonguç görüldüğü gibi eğitim ve öğretim faaliyetlerini daha geniş bir perspektiften toplumsal, iktisadi ve siyasi ilişkiler çerçevesinde bütünsellik içinde ele almaktadır.

Toprak reformunun Köy Enstitüleri ile ilişkilendirilmesine dair bütünsel perspektif üzerine Tonguç’un İnönü ile çıktığı memleket gezilerinde tuttuğu notlardan da bilgi edinmek mümkündür. İnönü 1942 Temmuz’unda Ankara ve Eskişehir’de gerektiğinde büyük toprak sahiplerinin davetlerini de reddederek topraksız ortakçı köylüler ile görüşmüştür. Kırsal alandaki yüksek tansiyon ve *Fontamara* atmosferinin farkına varmış olsa gerek “bu toprak meselesini süratle halletmemiz lazım. Böyle parya gibi vatandaşlar olmaz” demiştir.³⁶ Hatta Köy Enstitüleri’nden mezun olacak gençler dışında 150.000-200.000 kişilik bir ziraatçı kadrosu yetiştirilmesi gerektiğini dile getirmiş, böylesine bir işin pedagojik yönlerini Tonguç’a sormuştur. Akpınar, Pazarören ve Yıldızeli Köy Enstitüleri’ne Ağustos 1942’de yapılan gezide ise İnönü yine ziraatçı yetiştirme meselesinin altını çizerek enstitü sayısının 25 ile sınırlandırılmasını sorgulamış, bu sayının 60’a çıkarılması gerektiğini söylemiştir. Hatta bu konuda Tonguç’tan “para meselesi diye bir meseleyi ileri sürmeme[sini] emret[miştir].³⁷ Engin Tonguç’a göre İnönü, Tonguç gibi Köy Enstitüsü meselesini

33 a.g.e., s. 344-346.

34 a.g.e., s. 346.

35 a.g.e., s. 346-348.

36 Engin Tonguç, *Devrim Açısından...*, s. 281.

37 a.g.e., s. 282-283.

bir okuma-yazma öğretme, bir öğretmen yetiştirme sorunu olarak anlamamaktadır, parti ileri gelenlerinden bu konuda ayrılmaktadır; onun kafasındaki mesele toprak reformu ve sonrasında ihtiyaç duyulacak eğitimli elemanların yetiştirilmesi meselesidir. İşte tam da bu noktada toprak reformunu desteklemekle birlikte enstitülerdeki böylesine bir büyümeyi uygun bulmayan Hasan Âli Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç'a İnönü, neredeyse yukarıda Boratav'ın söylediklerini önceler şekilde, “çok büyük fırsat kaçıyorsunuz, bu savaş yıllarından yararlanarak bunları yapmalı idiniz, savaştan sonra ne olacağı belli değildir, bunların hiçbirisini bize yaptırmayacaklardı, ileride beni dinlemediğinize çok pişman olacaksınız” demiştir.³⁸ Tonguç sonrasında gerçekten de pişman olmuştur:

Bütün köy enstitüsü çalışmaları içinde pişmanlık duyduğum tek nokta budur. Eğer enstitülerin sayısını 60'a çıkarıp, gerçekten 200.000 de tarımcı yetiştirebilmiş olsa idik, çok daha şiddetle gelecek olan tepkiler sırasında ipe gitmek bile bana vız gelirdi. Gözüm arkada kalmazdı. Ama bu fırsatı kaçırdık.³⁹

* * *

Türkiye’de 1946 sonrası işlerin gidişatı epey değişmiş, Köy Enstitüleri’nin önündeki engelleri ortadan kaldırabilen Parti-ilköğretim dairesi-İnönü dengesi CHP’de tutucu-milliyetçi kanatın güç kazanması ile bozulmuştur. İnönü, çok partili sisteme geçiş meselesine odaklanırken partisi içinde güçlenen bu kanatla iş birliğine girişmiş, demokrat ve reformcu kanatla zaten hassas olan bağları koparmıştır.⁴⁰ Nihayetinde tutucu-milliyetçi kanadın ağır basmasıyla toplumdaki güç odakları demokratikleşmeye karşı çıkmıştır: 1945 sonunda anti-komünist bir grup Sertelleri hedef alarak Tan Matbaası’na saldırmıştır; 1946’da iki sosyalist parti ve sola dönük sendikalar kapatılmış, tutuklamalar başlamıştır; sol çevrelerle Demokrat Parti arasındaki ilişki engellenmiş, parti, anti-komünizm yolunda ilerlemiştir; 1946’daki seçim sonrasında Milli Eğitim Bakanlığı’na Hasan Âli Yücel yerine faşist Reşat Şemsettin Sıralı getirilmiştir; aynı yıl İsmail Hakkı Tonguç İlköğretim Genel Müdürlüğü’nden Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğine atanmıştır; 1947’de İçişleri Bakanı Şükrü Sökmenşer, Köy Enstitüleri’ne ve üniversitelere sızmış komünistleri hedef göstermiştir; bir yıl sonra Sabahattin Ali öldürülmüş, yasal bir düzenleme ile solcu öğretim üyeleri görevlerinden uzaklaştırılmıştır.⁴¹ Bir bakıma İnönü’nün tutucu-milliyetçi kanatla işbirliği giderek boğucu olmaya başlayan *Fontamara*’daki faşist atmosfer ve baskı Türkiye’de gündeme getirmiştir.

İşte tüm bu gelişmeler sonrası Sabahattin Ali’nin çevirdiği, Hasan Âli Yücel’in oğlu Can Yücel’i 17 yaşındayken çarpan, İsmail Hakkı Tonguç’un Köy

38 a.g.e., s. 287.

39 a.g.e., s. 287-288.

40 a.g.e., s. 291-293.

41 Boratav, “Türkiye’nin Faşizmleri: I”. Bütün bunlar olurken Silone de, Sabahattin Ali’nin ifadesiyle daha 1940’larda “daha ziyade mistik bir dünya görüşüne sapmaya başlamıştır” (Sabahattin Ali, “Eserin Müellifi hakkına”, s. 8). Can Yücel’e göre *Fontamara*’dan “sonraki işleri nedense sulanmaya başlamış ve sonunda André Gide, Spender, Koestler gibi yazarlarla komünist aleyhtarları kafilesine katılmıştır” (Can Yücel, “Sunu”, s. 5).

Devrimci Marksizm 53-54

Enstitülu başarılı bir öğretmene armağan ettiği *Fontamara* bir suç delili olarak sunulmuş, Köy Enstitüleri'nin kapanmasına giden yolu açmıştır. Roman 1940'lar Türkiye'sindeki toplumsal ilişki ve çatışmaları yansıttığı kadar, siyasi gelişmelerin de bir özetini sunmaktadır. Kitabın son cümlelerini yine hatırlamakta fayda var:

Bu kadar sıkıntıdan, bu kadar dövüşten, bu kadar gözyaşından, bu kadar yaralardan, bu kadar kinden, bu kadar ümitsizlikten sonra:
Ne yapmalı?

İran tarihinde tartışmalı bir sayfa: İran Komünist Partisi (Bolşevik) ve Gilan Sovyeti¹

Töre Sivrioğlu ve Rahimullah Farzam

1. Giriş

Gilan Sovyeti deneyimi ve onun İran (Pers) Komünist Partisi (Bolşevik)² ile olan ilişkisi gerek İran’da gerekse dünya genelinde uzun bir süre unutulmuşluk³ içinde kalmıştır. Ancak Gilan Sovyeti’nin yıkılış tarihinden (1921) yarım asır kadar geçtikten sonra İranlı aydınlar arasında bir tartışma nesnesi olabilmıştır. Bu konuda öncü ve “kışkırtıcı” çalışmaların Şapur Ravasani tarafından başlatıldığını söyleyebiliriz. Ravasani 1973’ten itibaren yayınladığı çalışmalarla Gilan Sovyeti

1 Bu makale ilk kez *İran Çalışmaları Dergisi*’nde (cilt: 4, no: 2, 2020, s. 315-350) yayımlanmıştır.

2 Şah Rıza Pehlevi’nin (1925-1941) 1935’te ülkenin resmi adı olarak *İran*’ı benimsemesine kadar uluslararası literatürde İran *Persia* olarak anıldığından İranlı komünistler de enternasyonal bağlantıları nedeniyle uluslararası arenada *İran* yerine *Persia* adını kullanmayı tercih ediyorlardı. Ancak partinin Farsça adında (*Hizb-e Komunist-e İran*) İran adı da kullanılmaktaydı. Bazı kaynaklarda bu nedenle İran Komünist Partisi yerine “Pers Komünist Partisi” terimi kullanılmaktadır.

3 Bu unutulma Küçük Han haricindeki devrimci liderler için daha da belirgindir. 1920’lerin devrimci siyasal hareketlerini bütünsel olarak kapsadığını da söyleyebiliriz. Nitekim Cosroe Chaqueri, “Sultanzade: The Forgotten Revolutionary Theoretician of Iran: A Biographical Sketch” (*Iranian Studies*, cilt: 17, no: 2/3, Bahar-Yaz 1984, s. 215-235) veya Stephanie Cronin, “Iran’s Forgotten Revolutionary Abulqasim Lahuti and the Tabriz Insurrection” (*Reforms and Revolutionaries in Modern Iran: New Perspectives on the Iranian Left*, derleyen: Stephanie Cronin, Londra ve New York: Routledge Curzon, 2004, s. 118-147) gibi çalışmalara bakıldığında bu “unutulmanın” daha genel boyutlarda olduğu anlaşılmaktadır.

ve “Cengellilerin⁴ İran’da iktidarı alma şansları olduğunu, ancak komünistlerin sekter yaklaşımları ve Sovyet Rusya’nın “ihaneti” nedeniyle bu fırsatı kaçırdıklarını savunmuştur”.⁵ Ravasani’ye göre “Gilan devrimi” Sovyetler’in desteğini çekmesiyle Gilan’ın kendi meselesine dönüşmüş ve İKP Merkezi Komitesi ile doğrudan irtibatı olan Sovyet temsilcileri İran-Sovyet Dostluk Antlaşması’ndan (Şubat 1921) itibaren Rıza Han’a bu meselenin en kısa sürede hallolacağını güvencesini vermiştir. Merkezi devlet ile Sovyetler arasındaki anlaşmadan sonra Lenin “Rusya işçilerinden İran konusunda dostane bir tutum içerisinde olmalarını” istemiş, Sovyet güçlerinin Gilan’dan çekilişinin Eylül 1921’de tamamlanması bizzat Lenin’in direktifiyle olmuştur.⁶

Gilan devriminin Lenin tarafından terk edildiği için yenildiği iddiası sol kesimden aydınların da Ravasani’ye cevap vermeye başlamasında etkili olmuştur. Nitekim bu mesele İran dışında ilk olarak 1980 yılında yayınlanan bir analizinde Fred Halliday tarafından tartışmaya açılmıştır. Gilan Sovyeti’nin “unutulmuşluk kurbanı” olduğunu savunan Halliday, İKP (B) ve Gilan Sovyeti deneyiminin aslında 1919-1920 döneminde Macaristan ve Almanya’daki devrim kalkışmaları kadar önemli olduğunu; ancak onlar kadar ilgi görmediğini belirtmiştir.⁷ Halliday’e göre İKP (B)’nin 1921-1979 yılları arasında büyük ölçüde “unutulmasının” en önemli nedeni İran devriminin geleceğinin bizzat Lenin tarafından “kaderine terk edildiği” ithamıdır. Halliday’e göre uluslararası sol hareket Stalin’i ve sonrasındaki Sovyet dış siyasetini eleştirebilmekle birlikte, Lenin’in Sovyet dış politikasını yönlendirdiği bir dönemde, dış politik çıkarlar adına “İran devriminin feda edildiği” düşüncesini kabule hazır değildir.⁸ Bu nedenle de sol entelejansiya uzun bir süre Gilan Sovyeti meselesini tartışma konusu yapmaktan kaçınmıştır. Unutulmanın bir diğer nedeni de İKP (B) kurucu kadrolarının partinin kuruluşundan itibaren Sovyet liderliğiyle yaşadıkları sorunlar ve bu sorunların devrimin İran’da yenilgisinden sonra sığındıkları Sovyet Rusya’da geri dönülmez boyuta varması sonucu büyük oranda tasfiye edilmeleridir. Bu tasfiye özellikle de Stalin’in 1937-1938 döneminde yaptığı “temizlik” hareketleri esnasında partinin neredeyse bütün önderlerinin “ortadan kaybolmaları” ile sonuçlanmıştır. Öyle ki her ne kadar 1941’de kurulan Tudeh (Kitleler/Halk) partisi rakipleri “tarafından İKP (B)’in doğal devamı olarak algılansa da”⁹ aslında II. Dünya Savaşı sonrasında yeniden canlanan İran solunda İKP mirası baskın sayılmazdı.¹⁰

4 Sanskrit-Pehlevce kökenli olan *cengeli* sözcüğü Farsçada “ormanlık alan” anlamına gelen *jangal* sözcüğünden türemiştir ve tam tercümesi “ormanda yaşayandır” (Kadir Golkarian, *Farsça-Türkçe Sözlük/Moheg*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2005, s. 135).

5 Şapur Ravasani, *Nuhzet-i Mirza Kuçekhan-ı Cengeli ve Avelin Cumhuri-yi Şura-yı der İran*, Tahran: Şamşad Yayınları, 1989, s. 252.

6 a.g.e., s. 253.

7 Fred Halliday, “Revolution in Iran: Was it Possible in 1921?” *Khamsin: Journal of Revolutionary Socialist of the Middle East*, no: 7, 1980, s. 53.

8 a.g.e., s. 54.

9 1983 yılındaki Tudeh davasında “Marksistlerin 60 yıllık ihanetine” yapılan vurgu Tudeh’in İKP’nin devamı olarak algılandığını göstermekteydi (*Tudeh’in İtırafları*, çev. Menaf Karadağlı, Ankara: Yeni Atılım Yayınları, 1984, s. 9).

10 Tudeh’in kurucuları arasında geçmişte İKP ile bağlantılı olan sadece üç kişi vardı. Onlar da partinin önderliğinden değil gençlik teşkilatından gelmekteydiler. “Eski tüfek” komünistlerin bü-

1979 devrimi ve ardından İran solunun yaşadığı yenilgi sürgündeki aydınlar arasında derinleşen muhasebe neticesinde Gilan Sovyeti üzerine çalışmalarda hızlı bir artış olmuştur. Bunlar arasında Gilan Sovyeti üzerine oldukça kapsamlı bir çalışma yapmış olan Cosroe Chaqueri (Hüsrev Şaküri), Pezhmann Dailami ve Ervand Abrahamian gibi araştırmacılar ilk akla gelenlerdir. Ancak adı geçen yazarlar Gilan Sovyeti'nin unutulması meselesinden çok farklı bir konuya odaklanarak İran'daki İslami rejimin resmi tarih anlayışına dayalı olarak "İran tarihini yeniden inşa etmesiyle"¹¹ Gilan Sovyeti'ne yüklenen yeni anlamlara karşı bir tutum takınmışlardır. Abrahamian'ın altını çizdiği üzere İran'daki mevcut resmi tarih görüşü Gilan Sovyeti'ni "İslamî tandanslı" bir oluşum olarak görmekte, Küçük Han'ı bir din şehidi olarak kabul etmekte ve Gilan Sovyeti'nin komünistlerin halkın dini değerlerine saldırıları ve Sovyet "ihneti" nedeniyle yenildiğini savunmaktadır.¹² İranlı sol entelektüeller ise resmi tarihin bu iddialarına karşı çıkmakta Gilan Sovyeti'nde dinin rolünün resmi tarihçilerce abartıldığını belirtmektedirler.

Bütün bu tartışmaların Türkiye'deki bilimsel ve akademik çevrelere yeterince yansdığı söylenemez.¹³ Aslında bu oldukça ilginç bir durumdur zira Gilan Sovyeti liderlerinin hem Türk itihatçılarla hem de Türkiye Komünist Partisi kurucularıyla yolları sürekli olarak kesişmiştir. Buna karşın Türkiye'de akademik alanda Gilan Sovyeti'yle ilgili kapsamlı bir literatür oluşmamıştır. Bu çalışmanın da Gilan Sovyeti hakkında ileriki dönemlerde yapılacak tartışmalara bir giriş niteliği taşımasına özen gösterilmiştir. Makalenin başlangıcında az bilinen İran'ın 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki sosyo-ekonomik yapısı ve dönemin atmosferi hakkında bilgi verilmiştir. Özellikle de İran solunun gelişiminde az bilinen bir unsur olan proleter nitelikli kadroların etkinliği konusuna özel bir önem verilmiştir.¹⁴ İran Müslüman dünyada sol hareketin aydınlardan ziyade öncelikle Bakü'ye göç etmiş petrol işçileri, mühendisler ve teknik çalışanlar arasında yayılmasıyla ayrı bir yerde durmaktadır. Etnik yanları da olan bu durum İran solunda sanayi işçilerinin ve Türk ve Ermeni komünistlerin özel bir konuma yükselmelerini de sağlamıştır. Nitekim İran Komünist Partisinin kurucu öncüleri arasında çoğunluk Türk ve Ermeni İranlılar olmuştur. Bu husus nedeniyle, İran Komünist Partisi ve Gilan Sovyeti deneyiminin Türkiye'de

yük bölümü Tudeh'e kuruluş aşamasında mesafeli durmuşlardı (Ervand Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, Princeton: Princeton University Press, 1982, s. 290). Tarihsel açıdan Sovyetlerin İran politikasına sert muhalefeti ve proleter devrimci söylemleri ile hatırlanan İKP (B) ile Sovyetlerle "aşırı uyumlu" olmakla eleştirilen ve halkçı çizgiyi benimsemiş Tudeh arasındaki büyük fark 1920'ler kuşağı ile 1940'lardaki yeni Marksist kuşak arasındaki farktan kaynaklanmaktadır (a.g.e., s. 284-290).

11 Ervand Abrahamian, *Humeynizm: İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler*, çev. Mehmet Toprak, İstanbul: Metis, 2002, s. 88-108.

12 a.g.e., s. 88-108.

13 Bu konuda sınırlı literatüre Yalçın Küçük'ün *Sırlar* kitabında Küçük Han'a ayırdığı bir bölüm örnek verilebilir (Yalçın Küçük, *Sırlar*, İstanbul: İthaki, 2004, s. 75-101).

14 Bu konunun Türkiye'de az bilinirliğini gösteren birçok çalışma vardır. Örneğin *İran Düşüncesi* adlı derleme çalışmada Lütfi Sunar şu cümleleri kullanmaktadır: "İran'da sol düşünce sanayileşme ve işçi sınıfı üzerinden temellenmemiştir. Daha çok çok üniversite çevreleri ve Batıya eğitime giden aydınlar üzerinden ortaya çıkmıştır" bkz. Lütfi Sunar, "İran'da çağdaş Düşünce: Devrimden Reforma Fikri Cereyanlar", *Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce Cilt 3, İran Düşüncesi*, derleyen: Lütfi Sunar, Basım Yeri Yok: Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları, 2020, s. 31.

aydınların daha çok ilgisini çekmesi gerekirken bu ilginin yeterince gelişmemesinin sebepleri de ayrıca bir araştırma konusudur.

Tartışmamızda hem bu konu hakkında Stalin döneminde şekillenmiş olan Sovyet hem de İran İslam Cumhuriyeti'nin resmi tarihçiliği hedef alınarak her ikisi de modern araştırmalar ışığında tenkitten geçirilmiştir. İlginç biçimde her iki devletin de resmi tarihçiliğinin farklı gerekçelerle olsa da birçok konuda uzlaştıkları görülmektedir. Her iki resmi tarihçiliğin de Gilan Sovyeti yenilgisinden İranlı komünistleri sorumlu tutmaları bu ortaklığa örnek olarak verilebilir. Gilan Sovyeti sırasında etkin olan İranlı komünistlerin büyük bölümü Stalin'in 1937-1938 "temizlik" harekâtında çeşitli suçlamalarla öldürülmüş veya "kaybolmuşlardır". Dolayısıyla Sovyet tarihçileri onların mirasını mahkûm etmeleri doğaldır. Benzer şekilde resmi İran tarihçiliği de benzer şekilde yenilgiden komünistleri sorumlu tuttuğunu belirtmiştik. Bu çalışmada komünistlerin de bu suçlamalara karşı verdikleri cevaplara değinilerek tek taraflı tarih yazımı karşısında bir denge oluşturulması amaçlanmıştır. Makalenin altını çizdiği bir diğer nokta da Sovyetlerin Gilan Sovyeti ile olan ilişkisidir. Halliday'in belirttiği üzere İran gibi büyük bir ülkede Gilan gibi küçük bir bölgeye dayanılarak ya da salt Sovyet desteği ile devrim yapılamayacağı bilinmesine rağmen Gilan Sovyeti yenilgisinden Sovyet askerlerinin geri çekilmesinin sorumlu tutulmasının gerçekleri ne ölçüde yansıttığı tartıştığımız diğer bir noktadır. Benzer şekilde Küçük Han'ın kendisinin de Tahran'a yürümek ve İran genelinde bir devrime önderlik etmek gibi bir amacının olup olmadığı da bu çalışmada masaya yatırılan konulardan biridir.

2. İKP'ni oluşturan alt yapı: 20. yüzyıl başında İran'ın ve Kafkasya'nın durumu ve İran işçi sınıfının doğuşu

Petrolün enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlanılmasından önceki İran'ı hayal etmek günümüz kuşakları için mümkün değildir. E. Abrahamian'ın sözüyle "İran 20. yüzyıla öküz ve sabanla girmiş, yüzyıldan çıkarken, çelik fabrikaları, dünyada en çok sayıda trafik kazasının yapıldığı ülkelerden biri olma ünü ve pek çoklarını dehşete düşüren bir nükleer programına sahip bir ülkeye dönüşmüştür".¹⁵ Çok az toplum üç-dört kuşaklık bir zaman zarfında bu ölçüde radikal değişikliklere tanık olmuştur. Zaten İran siyasal tarihinin radikal ve tepkisel özellikler göstermesinde kendi tarihsel mirası kadar bu hızlı değişimin yarattığı sancıları da hesaba katmak gerekmektedir.

20. yüzyılın başlarındaki İran'daki ekonomik zorluklar nedeniyle pek çok İranlı da bu sebeple komşu ülkelere çalışmaya gitmekteydi. Aristokrat aileleri çocuklarını Avrupa ülkelerine göndermekteyken; yoksul aile bireyleri ise Çarlık Rusya'nın Kafkasya bölgesine işçi olarak göç etmekteydiler. En çok tercih edilen yerler, 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay Antlaşması'na kadar İran toprağı olan; ancak bu tarihte Rusya tarafından yutulmuş Kuzey Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'a

¹⁵ Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 1-22.

döndü. ¹⁶ Ruslar Kafkasya'yı aldıklarında küçük bir kasaba olan Bakü bu dönemde petrol sanayinin gelişmesi ile bölgenin en önemli endüstriyel merkezine dönüşmüştü. 19. yüzyılın sonunda her yıl yaklaşık 15-20 bin İranlıya Kafkasya'da çalışma izni verilmekteydi. ¹⁷ 1905'te o güne kadar toplam 500 bin İranlı işçinin Kafkasya'da çalıştığı tahmin edilmektedir. ¹⁸

İranlı işçilerin tercih edilmesinin iki nedeni vardı: ilk olarak –tüm göçmen işçiler gibi- daha düşük ücretle çalışmaktaydılar, ikinci olarak sosyal demokrat akımlarının etkisi altında politikleşmiş Kafkasya işçilerinin aksine sınıfsal bilince sahip değillerdi. Öte yandan bu bilinçsizlik durumu uzun sürmeyecektir. Bakü veya Tiflis'te karşılaştıkları modern yaşamın, sanayileşmenin, kültürel hayatın, basın-yayın faaliyetlerinin etkisi altında kalan göçmenler, Çarlık Rusya'daki soydaşlarının vasıtasıyla özgürlük, eşitlik, anayasa, parlamento, hukuk devleti, kadın hakları, devrim, parti, işçi sınıfı vb kavramlarla tanışmaktaydılar. Kendi ülkeleri ile Rusya arasındaki farkı gözlemlemeleri sonucu İranlı göçmenler “İran'ın tarih öncesinde kalan bir ülke olduğunu” düşünmeye başladılar ve böylece İran'ın kronik sorunlarının nasıl çözüleceği üzerine kafa yoran ilk aydın grupları oluşması gecikmedi. Bu kuşak İran'da teknik devrimlerle endüstrinin geliştirilmesini, monarşi yerine meşrutiyetin kurulmasını, medrese müfredatının yerini fen eğitiminin almasını, kadının sosyal konumun iyileştirilmesini hedef alan bir programa odaklandılar. Buraya kadar yaşananların özgün bir tarafı olduğu söylenemez. Sonuçta bu fikirler Avrupa ülkelerini görme fırsatı elde eden tüm Müslüman gençlerin o dönemde ortak görüşleriydi. Ancak İranlıları bu konuda benzerlerinden ayıran en özgün yan, İran'da modern dünya ve ideolojilerle tanışanların önemli bir bölümünün İran'ın en yoksul kesimlerinden gelen proleterler veya orta tabaka insanlar olmasıydı. Bu sınıfsal fark, İran Meşrutiyet devriminde ve ardından yaşanan gelişmelere kendine özgü bir radikallik katacak önemli bir ayrıntıydı.

Bu ayrım sebebiyle İran'da temel olarak iki sol gelenek oluşmuştu: okumak için Avrupa'ya giden aristokrat gençlerin benimsedikleri “burjuva devrimci” ılımlı gelenek ile Kafkasya'da çalışırken Rus Sosyal-Demokrat İşçi partisi (RSDİP) kadrolarının etkisi altında kalan “proleter devrimci” radikal gelenek... Avrupa'daki sosyalist aydınlar bu dönemde Marksizm'den ziyade Jean Jaures (1859-1914) ve Fransız aydınlanmacı solunun izleyicisiydiler. Bu dönemde yayınlanan gazetelerin adlarına (*Terakki, Ademiyet, Ümit, Asr-ı Nev, İstiklâl, İstikbal, Hukuk, Hakikat, Mu-*

¹⁶ Türkmençay Antlaşması, Kuzey ve Güney Azerbaycan arasında siyasi bir sınır çekmekle birlikte bölgeyi ekonomik olarak koparmış sayılmazdı. Antlaşmanın 11. maddesi Rus tüccarlara serbest ticari haklar sağlamaktaydı. Rus tüccarlar sınırı serbestçe geçebilmekte, İran'da yatırımlar yapabilmekte, Hazar Denizinde balık avlayabilmekteydiler. Tersinden de İranlı işçiler çalışmak için rahatlıkla Çarlık Rusya'ya girebilmekteydiler. Genellikle Türkçe veya Ermenice konuşan bu işçiler, sınırın her iki yanında da aynı diller konuşulduğundan kolaylıkla iletişim sağlayabiliyorlardı (Nikki Keddie, “Iran Under The Later Qajars, 1848—1922”, içinde *The Cambridge History of Iran Volume 7: From Nadir Shah to the Islamic Republic*, derleyen: Peter Avery, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 210-218).

¹⁷ Nesrin Sarıahmetoğlu Karagür, *Petrolün Sihirli Dünyası Bakü*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 158.

¹⁸ Pezhmann Dailami, “The First Congress of Peoples of the East and the Iranian Soviet Republic of Gilan 1920-21”, içinde *Reformers and Revolutionaries in Modern Iran: New Perspectives on the Iranian Left*, derleyen: Stephanie Cronin, Londra ve New York: Routledge Curzon, 2004, s. 85-118.

savat, Ahavat, Azadi, Nida-yı Vatan vb)¹⁹ bakıldığında Fransız Devrimi mirasının İranlı aydınları nasıl etkilemekte olduğu daha iyi anlaşılır.

Kafkasya'daki proleter ve orta sınıf aydınlar arasında ise daha farklı bir sosyalizm arayışı şekillenmekteydi. RSDİP'nin Bakü şubesi olarak 1904'te kurulan Himmet (Gayret/Çaba) Partisi,²⁰ İranlı göçmenler arasında propaganda yürütmek için İran Mücahitler Partisi adlı bir oluşumun temellerini atmıştı. Himmet liderleri Neriman Nerimanov (1870-1925) ve Meşhedi Azizbeyov (1876-1918) gibi önde gelen üyelerini İran'da ihtilal hareketlerini desteklemek ve İranlı reformistlere matbaa, kitap, silah vb malzemelerin sağlanması için görevlendirilmişlerdi.²¹ İleride İKP (Bolşevik) kurucuları arasında yer alacak olan Ahmed Sultanzade²²(1889-1938) ve Kamuran Ağazade²³ (1893-1937?) gibi isimler Nerimanov'la temasa geçen ilk öncüler arasındaydı. Çarlık Rusya'sındaki işçi sınıfının etnik olarak ayrı örgütlere katılmasına kesinlikle karşı olan Bolşevikler "Müslüman Kafkas halkının "özel koşulları" nedeniyle sadece Himmet'in etnik işçi partisi olarak örgütlenmesine müsamaha göstermekteydiler. Bunun en önemli nedeni de Müslüman Kafkasyalı işçilerin, Ermeni ve Gürcü işçilerle aynı çatı altında bulunmak istememeleriydi. Sonuç olarak *Himmet* Bolşeviklere bağlı bir "kardeş" parti olarak, ancak saflarına Yahudi, Ermeni vb işçi katmadan siyaset yapan etnik Müslüman bir emek örgütü şeklini almış oldu. Zamanla (1916) İranlı işçileri de örgütlemeye başlayan bu parti kendisine bağlı bir İran seksiyonu olan *Adalet Partisi*'ni kuracak kadar güçlenmişti.

3. Bolşevik Devriminin etkileri ve İran solu

Dünya tarihini değiştiren radikal bir olay olarak Bolşevik Devrimi, İran, Türkiye, Hindistan gibi ülkeleri yakından ilgilendirmekteydi; zira Avrupa dışı dünyayla pek ilgili olmayan II. Enternasyonalci solun aksine Bolşevikler doğu ülkelerindeki siyasal gelişmelere büyük önem vermekteydiler. Aslında Batı Avrupa'da beklendikleri büyük proleter devrimlerin yakın zamanda gerçekleşmeyeceğini fark eden Bolşeviklerin doğudaki devrimci kıpırdanırlara odaklanmaları biraz da içlerinde

19 Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, 62.

20 Himmet Partisi 1904 yılında Sultan Mecid Efendiyev (1887-1938) liderliğinde RSDİP'in Bakü şubesi olarak kuruldu. Kafkasya'daki Müslüman ve Ermeni işçiler arasında örgütlendi. Bolşevik-Menşevik ayrımından sonra büyük çoğunluğu Bolşeviklerin safına geçen parti 1919'da yapılan konferansta daha sonra adını Azerbaycan Komünist Partisi (Bolşevik) olarak değiştirmiştir.

21 Nesrin Sarıahmetoğlu, *Mücadeleye Adanmış Bir Hayat*, Neriman Nerimanov, İstanbul: Yeditepe, 2012, s. 51.

22 Gerçek adı Avetis Mikalyan olan Sultanzade 1889'da Meraga'da doğdu. 1907'de ailesi Rus Ermenistanı'na taşındı. Burada Sosyal Demokrat Partiye katıldı. 1912'deki ayrışmada Bolşeviklerin tarafını seçti. 1920'de İran KP'sinin kuruluşunda yer aldı ve 1920-1923 arasında Merkez Komite üyeliği yaptı. 1927-1932 arasında Komünist Enternasyonal (KE) icra komitesi (ECCI) üyesi olarak görev yaptı. KE'in II., III., IV. ve VI. Kongrelerde delege olarak İran'ı temsil etti. 1932'de "sol sapma" suçlamasıyla partiden çıkarıldı. Ardından Stalin dönemindeki "temizlik" hareketleri esnasında öldürüldü. Bkz: John Riddell, *To the Masses: Proceedings of The Fourth Congress of the Communist International*, Leiden-Boston: Routledge, 2015, s. 1244. Hakkında daha geniş bilgi için bkz: Cosroe Chaqueri, "Sultanzade: The Forgotten Revolutionary Theoretician", s. 57-73.

23 Kamran Aqazadeh (Ağazade) Erdebil'de doğdu. 1912'de Bolşeviklere katıldı. Adalet Partisi'nin kurucularındandı. Sonradan PKP Genel sekreteri ve KE'nin 3. Kongresi'nde PKP temsilcisiydi. Stalin'in "temizlik" harekâtı sırasında "kayboldu" (Rindell, *To the Masses*, s. 1203-1204).

buldukları kuşatılmışlıktan kaynaklanmaktaydı. 1917-1921 arasında Britanya ve Fransa'nın desteklediği karşıdevrimci Beyaz ordunun kuşatması altındaki Bolşevik rejim, bu kuşatmaya karşılık Britanya sömürgeci olan Hindistan'da milliyetçi hareketini ve Britanya'nın yayılmacı planlarına karşı direnen Mustafa Kemal, Emanullah Han gibi milliyetçi liderleri destekleme kararı almıştı.

Başlangıçta İranlı devrimcilerin büyük bölümü Bolşeviklerin politikalarına karşı ilgisizdiler ve kendilerini daha çok Menşeviklere yakın görmekteydiler. Adalet Partisi'nin Azerice yayınlanan gazetesi olan Adalet Bayrağı'nda Lenin'in *Nisan Tezleri* veya Ekim ihtilâli hakkında yazılarının yer almaması bu ilgisizliği göstermektedir.²⁴ Ekim 1917'de Bakü Sovyeti seçimlerinde Menşeviklerle dirsek temasında olan Musavat Partisi oyların %40'ını alırken; Bolşevikler ancak %15'ini alabilmişlerdi.²⁵ Ancak Bolşeviklerin Britanya ile Çarlık Rusya'sı ile yapılmış gizli antlaşmaları yayımlamasıyla bu tavır hızlı biçimde değişti. Bu akıllıca hamle sayesinde Bolşevikler Müslüman kitleler arasında ideolojik olarak kendilerine en uzak kesimlerde dahi bir sempati uyandırmışlardı.²⁶ İran'daki gelişmeler üzerine Lord Curzon'a gönderilen raporlarda "İran'daki İngiliz askeri varlığının artık Bolşeviklere dönük sempati ve umutları arttırdığından" söz edilmekteydi.²⁷ Böylece İran solu yavaşça Bolşeviklerin ideolojik etkisi altına girmeye başladı. Başlangıçta Adalet Partisi kadroları temelde yarı sosyal-demokrat yarı İslami, amorf popülist görüşlere sahiplerdi. Ancak Adalet Bayrağı'nın üçüncü sayısından itibaren, partinin kendisini İran Sosyal-Demokrat İşçi Partisi (Adalet) olarak takdim etmesinden ve bundan sonra Azerice ve Rusça olarak, "tüm ülkelerin proleterleri, birleşin!" sloganıyla çıkmaya başlamasından da anlaşılacağı üzere Bolşevizmin etkisi giderek artmaktaydı.²⁸ Parti bu sloganı benimseyerek artık her etnik gruptan İranlı işçileri örgütleyeceğini duyurmuş oluyordu. Geçmişte İslami ve milliyetçi söylemlere yakın durmaya çalışan Adalet Partisi, Mart 1918'de Bakü'de Musavatçılarla Bolşevikler arasında çıkan çatışmada tarafsız kaldı. Böylece Mart 1918 sonunda Bakü'deki çatışmalar sona erip Bolşevik, Himmet ve son anda onlara katılma kararı alan Taşnaksutyun ittifakı galip gelip Bakü Komünü kurulduğunda Adalet Partisi serbestçe siyaset yapabilme şansını elde etmiş oldu. Ancak bu durum çok uzun sürmedi 1918 Eylül'ünde Osmanlı ordusu Bakü'ye girdiğinde "Ermenilerle işbirliği yaptıkları" ithamıyla Adalet Partililer de kovuşturmaya uğradılar ve bir kısmı öldürüldü.²⁹ Osmanlı ordusu Mondros Mütarekesi sonucunda Kasım ayında Bakü'yü terk ederken, Britanya kuvvetleri onların yerlerini almış, bu esnada yer altına çekilen Bolşevikler ile Himmet ve Adalet üyeleri Müslüman işçiler arasında gizli faaliyetlerine devam etmişlerdi. Himmet ve Adalet'in bu günlerde üçte ikisi işçilerden oluşan 3000 kadar üyesi olduğu sanılmaktadır.³⁰

24 Dailami, "The First Congress", s. 89.

25 Sarıahmetoğulları, *Mücadeleye Adanan Hayat*, s. 233.

26 Kerbelâ'daki ulema artık İngilizleri lanetleyen Bolşevikleri ise öven fetvalar yayınlamaktaydılar (Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, s. 82-83).

27 a.g.e., s. 83-84.

28 Dailami, "The First Congress", s. 90.

29 a.g.e., s. 91.

30 a.g.e., s. 92.

“Bakü Komünü” yenilgisinden sonra sol içinde etnik unsurlara göre ayrılmış partilerin ortadan kaldırılıp tek bir Kafkas Bolşevik partisi inşa edilmesi görüşü doğdu. Bu esnada Ahmed Sultanzade’nin politik arenada giderek daha etkin olduğu bir döneme girildiğini görmekteyiz. Yoksul bir Müslüman/Ermeni³¹ ailenin oğlu olan Sultanzade, İranlı mülteciler arasında Himmet’in ve Adalet’in farklı etnik gruplardan işçilerin katılabileceği komünist partilere dönüştürülmesi gerektiğini savunan “sol kanadın” liderliğini yapmaktaydı. Buna karşı Müslüman kökenli Bolşeviklerin büyük kısmı bu siyasetin “Müslüman işçiler arasında negatif tavırla karşılanacağını savunmaktaydılar. Bu sebeple birçok Himmet ve Adalet üyesi partilerinin program ve yapısının Bolşevikleştirilmesini ve özerkliklerinin yitirilmesini protesto etmişlerdi. Ancak iki partide de klikler arası savaşı Sultanzade gibi düşünenler kazanmıştır. Nitekim Mart 1919’da Himmet Azerbaycan Komünist Partisi (Bolşevik)³² adını alırken Adalet de İran (Pers) Komünist Partisi (Adalet) adını alacaktır.³³

Bir İran Komünist partisi inşa etme çabası içinde Bolşevikler, Ermeni kökenli olması nedeniyle Müslümanlar arasında tepki göreceği düşüncesiyle Sultanzade’nin ön planda olmasını istememekteydiler.³⁴ Nitekim Sultanzade’nin siyasal yaşamında gerçek adını (Mikailyan) kullanmaması muhtemelen bu sebeptir. Böylece İKP teşkilatının kurulmasında Bolşeviklerin çok güvendiği bir isim olan Azeri kökenli Haydar Han (Tariverdiyev) Emmioğlu (1880-1921) ön plana çıkan isim oldu. Öte yandan Haydar Han’ın avantajının sadece Müslüman kökenli olmasına bağlayamayız. Haydar Han’ın devrimci tecrübesi ve İranlı devrimcilerle olan bağı Sultanzade’den kesinlikle çok daha ileri düzeydeydi. Haydar Han, Urmiye’de doğmuştu. Ailesi o çocukken Çarlık Rusya’ya göç etmiş ve Erivan’a yerleşmişti. Tiflis Politeknik Üniversitesi’nde elektrik mühendisliği eğitimi alan Haydar Han burada dönemin en etkili Bolşeviklerinden olan Gürcü kökenli Sergo Orjonikidze (1886-1937) ve “Koba” adını kullanan Stalin ile tanıştıktan sonra 1898’de RSDİP’e katılmıştı. Haydar Han daha sonra 1901’de İran’a davet edilmiş ve Meşhed’teki İmam Rıza Türbesi’ni ışıklandıran santrali inşa etmişti. Meşrutiyet Devrimi’nde aktif rol oynamış ve Muhammed Ali Şah’ın devrilmesine yol açan 1909 ayaklanmasına; ardından da Mecliste *Demokrat* grubunun kurulmasına önderlik etmişti. Bolşevik Devrimi’nden sonra Kafkasya’ya dönen Haydar Han, burada o dönemde artık Milliyetler Komiserliğine yükselmiş olan Stalin’le tanışıklığı sayesinde prestijli bir konuma gelmişti. Haydar Han, 1919’da İran’da ideolojik bir çatışma sonucunda ikiye ayrılmış Demokrat Parti’nin sol kanadını temsil eden (her ikisi de Azeri kökenli olan) Süleyman Mirza İskenderi (1875-1944) ve Berlin’de sürgün hayatı yaşayan Hasan Takizade (1878-1970) ile temas halindeydi. Üçü birden Adalet’e alternatif devrimci bir İran partisi kurma konusunda görüş alışverişinde bulunmaktaydılar.

31 Sultanzade’nin annesinin Ermeni babasının ise Hüseyin Sultan adlı bir Azeri olduğu söylenmektedir. Babası Azeri olmasına rağmen Sultanzade annesiyle kaldığından Kilise eğitimi almış ve Hıristiyan olarak yetiştirilmişti (Dailami “The First Congress”, s. 95,99 ; Chaqueri, “Sultanzade”, s. 215).

32 Azerbaycan adı herhangi bir dini ve etnik çağrışım yapılmadan o dönemde sayıları hayli kalabalık olan Azerbaycanlı Ermenileri de kapsayacak bir parti kurulacağı mesajını vermektedir.

33 Dailami, “The First Congress”, s. 93.

34 a.g.e., s. 95.

Ancak bu çabaları bir sonuç vermediği gibi gerek Adalet gerekse Demokrat partili kadrodan umudunu kesmiş olan Haydar Han Türkistan'a giderek Taşkent'teki İranlı mültecilerle buluşup burada devrimci bir parti inşa projesine hız vermiş durumdaydı. Haydar Han ve çevresindeki eski Demokrat Partililere göre İran'da "proleter bir devrim" için değil; ama milli demokratik devrim için bütün koşullar hazırды.³⁵ Ancak Türkistan'daki komünist parti inşa çalışmalarına Nisan 1920'de katılan Sultanzade, İran'da milli demokratik devrim yerine bir proleter devrim için çalışılması gerektiğini, proleter devrimin zaferi için gerekirse Bakü'deki diasporanın ve Sovyet Kızıl Ordusu'nun gerekli yardımı yapabileceğini savunmaktaydı.³⁶ Özetle bir tür devrim ihracını savunan Sultanzade'nin tezleri Haydar Han'ın muhalefetine rağmen dönemin "devrimci ruhuna" daha uygun olduğu için kabul görmekteydi. Sonuç olarak İran Komünist Partisi'nin inşa sürecinde Sultanzade etkin figür olarak yükselirken Haydar Han kendini aylar süren bir tecrit içinde bulacaktı.

4. Küçük Han'ın ortaya çıkışı

İranlı diasporanın bir komünist parti inşa etme çabası sürerken İran'da Bolşeviklerle ittifak kurma konusunda ilginç bir hareket gelişmekteydi. Hareketin lideri Mirza Küçük³⁷ Han (1880-1921) adlı bir toprak zenginiydi. Küçük Han'ın tarihsel rolü günümüzde de tartışılmaya devam edilmektedir. Küçük Han kimine göre zenginleri vergilendirip yoksulları koruyan Robin Hoodvari bir "sosyal eşkıya"³⁸ kimine göre basit bir şakiydi. Küçük Han hayattayken onun hakkındaki gözlemlerini yayınlamış olan M. Martçenko 1920'de Küçük Han'ı "İran'ın Lenin'i" olarak anmıştır.³⁹ İran soluna göre Küçük Han feodallere ve yabancı işgalcilere başkaldırmış ilerici bir halk önderiydi. İslami tarih yazımı ise Küçük Han'ı anti-komünist bir cihatçı olarak resmetmekte ve ölümünden "komünist entrikalarını" sorumlu tutmaktadır.⁴⁰ Ayrıca Küçük Han'ı prensipleri uğruna Sovyetler Birliği'ne sığınmayı reddetmiş ve bu sebeple dağlarda soğuktan ölmüş radikal İslami bir figür olarak lanse etmektedir.⁴¹ Çoğu düşmanı bile Küçük Han'ı olumlu nitelikleriyle anmaktadır. Örneğin Gilan'dan Kafkasya'ya geçerken Küçük Han güçleriyle çarpışan İngiliz güçleri komutanı General L.C. Dunsterville "Bana göre Küçük Han benzerine İran'da çok az rastlanan hakiki bir vatansever idi" demektedir.⁴² İran'ın Çar dönemi Rus Konsolosu Nikitin de Küçük Han'ı "para ve menfaat peşinde koşmayan, tamamen kendi hedefine odaklanmış bir kişi" olarak tanımlamıştır.⁴³ Rus tarihçi İvanov "İran Modern

35 Dailami, "The First Congress", s. 97.

36 a.g.e., s. 99.

37 Küçük Han'ın babasının adı Mirza Büyük (Bozorg) Han'dı. Bu nedenle oğluna "Küçük Han" (Farsça küçek) denilmekteydi.

38 1919 tarihli bir İngiliz raporunda, Küçük Han için "Hazar Denizi'nin Robin Hood'u" deyimini kullanılmıştır (Küçük, *Sırlar*, s. 83).

39 Küçük, *Sırlar*, s. 78.

40 Abrahamian, *Humeynizm*, s. 36-37.

41 a.g.e., s. 96-99.

42 Lionel Charles Dunsterville, *Emperyalizm-ı İngiliz der İran ve Kafkas 1917-1918*, çev. Hüseyin Ansari, Tahran: Menüçehri Yayınları, 1978, s. 621.

43 Mir Ebutalib Rezevinejat, *Çahar Siyasetmedar-ı Milli-yi Muttaki ve Nam Aver-i İran*, Tahran,

Tarihi” adlı eserinde “Mirza Küçük Han liderliğindeki partizan Cengeli grupların milliyetçi bir dünya görüşüne sahip olduklarını ve bu duyguyla yabancı güçlere karşı çarpıştıklarını” belirtmiştir.⁴⁴ Sovyet kaynakları da Küçük Han’ı en büyük hatası Haydar Han’ı öldürtmek olan “iyi niyetli bir milliyetçi” olarak tanımlamıştır.⁴⁵ Neticе olarak Küçük Han İran’da günümüzde hem sol hem de İslami çevrelerin benzer bir saygı gösterdiği az sayıdaki ortak değerden biridir.

Resim 1: Ömer Ülkenciler’in çizgisiyle Mirza Küçük Han (Küçük, *Sırlar*, s. 75).

Küçük Han 1880’de Reşt şehrinde doğmuştu. Meşrutiyet Devrimi esnasında “ilerici” kanatta rol almış ve Reşt’te halkı Meşrutiyeti savunmaya çağırarak bir ayaklanmaya öncülük etmişti. 1915’te Gilan’da özerk bir yönetim kuran Küçük Han, Meşrutiyet devrimi etkisi altında bazı sosyal reformlar da gerçekleştirmişti. Eğitimin her çocuk için parasız ve zorunlu olması bunlardan biriydi. “Adalet evleri” denilen mahkemelerin tesisiyle Küçük Han o zamana kadar toprak sahipleri tarafından büyük bir baskı altında tutulan serflerin şartlarının bir nebze düzeltilmesini

---

1998, s. 103.

44 Heşcin ve Naimi, “Mutalea-yı Nakş-ı”, s. 108.

45 Abrahamian, *Humeynizm*, s. 97.

sağlamıştı. ⁴⁶ Küçük Han'la baş edemeyeceklerini anlayan Kaçar hanedanı Küçük Han'a "Sahibi-Gilan" ve "Serdar-ı Cengel" gibi resmi unvanlar bağışlamak zorunda kalmıştı. Küçük Han'ın en güçlü olduğu yıllar olan 1916-1918 arasında emrinde 1500-2000 kadar savaçısı bulunmaktaydı. ⁴⁷ Ancak bu dönemde adamlarının sayısı azalmaya başlamıştı. Bolşeviklerle ilk temas kurduğunda 500 kadar askeri olduğu sanılmaktadır.

Resim 2: Küçük Han kontrolündeki Gilan/Mazendaran sınır bölgesi ormanları (cengel). Fotoğraf: Töre Sivrioğlu (2018)

Bolşevikler ile Cengelfiler arasında ilişkiler sanıldığına aksine 1920'den öncesine uzanmaktadır. Daha 1915-1916'da Rus-İran ortaklığıyla kurulmuş Khoshtar adlı şirkette Bolşevik Gürcüler de çalışmaktaydılar. Enzeli limanı ve Gilan bölgesiyle yakın ilişkide olan bu Gürcü militanlar arasında İranlı devrimciler ile Bolşevikler arasındaki bağda kilit rol oynayan Orjonikidze'nin de olduğunu görüyoruz. ⁴⁸ Nisan 1920'de Bakü'yü tekrar ele geçirmiş olan Bolşeviklerin Gilan'la ilgilenmelerinin en önemli nedeni Beyaz Ordu'yu desteklemek için Hazar Denizi'ndeki Enzeli ve Reşt limanlarına konuşlanmış olan Britanyalıları kovmaktı. Enzeli bu dönemde İngilizlerin 2500 asker yerleştirdikleri ileri karakollarından biriydi. Bolşevikler gelmeden önce burada 500 kadar İngiliz askeri bulunmaktaydı ve

⁴⁶ Zahid Gaffari Heşcin ve Abbas Naimi, "Mutalea-yı Nakş-ı Siyasi-i Kuçek Han der Ferayend-i Nuhzet-i Cengel", *Faslname-yi Mutaleat-ı Tarihi*, 2011, sayı: 35, s. 99-105.

⁴⁷ Küçük, *Sırlar*, s. 84.

⁴⁸ Pezhmann Dailami, "The Bolsheviks and the Jangali Revolutionary Movement 1915-1920", *Cahiers du monde russe et soviétique*, cilt: 31, 1990, s. 44-46.

bu kuvvet Bolşeviklerin gelişinden hemen önce çekilmişti.⁴⁹ 18 Mayıs 1920’de bu limanları ele geçiren Bolşevikler ile Cengeli milisler arasında ilk temas sağlanmış ve taraflar Britanyalılara karşı birlikte savaşma kararı almışlardı. İranlı tarihçi Reza Ghods, Bolşevik denizcilerin Enzeli halkı tarafından “Yaşasın İran! Yaşasın Rusya! Kahrolsun İngiltere!” haykırışlarıyla coşkulu biçimde karşılandıklarını yazmaktadır.⁵⁰ Bolşeviklerle kurulan ilk temaslardan sonra o güne kadar Meşrutiyet Devrimi çizgisinde olduğunu gördüğümüz Cengeli liderleri Bolşevik denizcilerin komutanı Fyodor Raskolnikov’un da etkisiyle sosyalist jargonları benimsemiş ve “Gilan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ni”⁵¹ ilan etme kararını almışlardı.

Küçük Han, Lenin’e bir mektup yazarak “İngilizlere karşı verdikleri bağımsızlık savaşına yardımcı olunmasını” istemişti.⁵² Küçük Han mektuplarını artık “Pers (İran) Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti başkanı Mirza Küçük” olarak imzalamaktaydı.⁵³ Cengeli yayın organlarında İslamiyet ve “sosyalizmin aynı amaçlara haiz olduğunu” savunan yazılar yer almakta, Cengeli liderler sosyalizmin İslam’ın bir tür tezahürü olduğunu savunmaktaydılar.⁵⁴ Ancak bu sosyalizm söylemi “sınıf mücadelesi” veya özel mülkiyetin ilgası gibi hedefler taşımamaktaydı. Mutedil bir program izlenmesinde karar kılınmasının hem Küçük Han’ın hem de Sovyet tarafının ortak arzusu olduğu görülmektedir. Nitekim dönemin Sovyet dış politikasında en tekin figürlerinden biri olan Tiflis doğumlu bir Ermeni olan Lev Karahan (1889-1937) Sergo Orjonikidze’ye çektiği gizli bir telgrafta “İran’da aşırı sol bir program izlenmesine kesinlikle karşı olduklarını, Küçük Han kuvvetleri ile komünist ve demokrat grupları birleştirmeyi amaçladıklarını” bildirmekteydi.⁵⁵

İngiliz raporları Küçük Han ve kendine “Ulusal Kurtuluş Ordusu” adı verilen birliklerinin bu dönemde (Mayıs-Haziran 1920) gücünün doruğunda olduğunu göstermektedir. Sadece Gilan değil Mazanderan bölgesi de bu dönemde başkenti Reşt olan Gilan Sovyet Cumhuriyeti’nin kontrolü altındaydı. Tümgeneral Edward Ironside’in günlüklerinde belirtildiğine göre Cengeli savaşçıların sayısı bu esnada 400 Rus (muhtemelen Sovyet vatandaşı Ermeni ve Gürcü) olmak üzere 6000 kişiye ulaşmıştı. Ironside, Sovyetler’in Cengelilere büyük çapta askeri yardımda bulduklarını, hatta Sovyet uçaklarının Cengelilerin girdiği bazı çatışmalara da destek olduklarını da iddia etmektedir.⁵⁶

5. İran Komünist Partisi’nin kuruluşu ve Gilan Sovyeti ile teması

Gilanlı isyancılarla kurulan bu bağ o dönemde İran Komünist Partisi (Bolşevik) adını kullanmaya başlamış olan Adaletçiler ve Sultanzade’yi heyecanlandırır-

49 Richard H.Ullman, *Anglo-Soviet Relations, 1917-1921, Volume III: The Anglo-Soviet Accord*, Princeton-New Jersey: Princeton University Press, 1972, s. 357.

50 Küçük, *Sırlar*, s. 92.

51 Ullman, *Anglo-Soviet Relations*, s. 369.

52 a.g.e., s. 369-370.

53 Küçük, *Sırlar*, s. 92.

54 Heşcin ve Naimi, “Mutalea-yı Nakş-ı”, s. 107.

55 Küçük, *Sırlar*, s. 92.

56 Ullman, *Anglo-Soviet Relations*, s. 372-373.

mişti. Haziran 1920’de 48 (veya 52) İranlı komünist, Bolşevik denizcilerle birlikte Enzeli’ye geldi. Hemen hepsi *Adalet* partili olan bu grup Enzeli’de İKP (B)’nin (Ferqa-ye Kāmūnist Bālšovik-e Īrān) kuruluşunu ilan ettiler.⁵⁷ Kuruluşu esnasında İKP (B) için farklı üye oranları verilmiştir. Temmuz 1920’deki kuruluş kongresinde delegeler “2000 üye adına” karar aldıklarını beyan etmişlerdi.⁵⁸ Aynı tarihlerde Sultanzade 10.000 üyeden bahsetmekteydi ki buna inanmak mümkün değildir. 1921’de daha rasyonel bir açıklamayla Partinin 4500 üyeye sahip olduğu beyan edildi. 1922’de üye sayısı 1500 olarak açıklandı ki en akla yatkın sayıda budur.⁵⁹ Nitekim partinin liderlerinden Kerim Nikbin Komünist Enternasyonal’in IV. Kongresi’ndeki (Kasım-Aralık 1922) konuşmasında partinin 500’ü aيداتlarını düzenli ödeyen 1000 üyeye sahip olduğunu söylemekteydi.⁶⁰

Enzeli Limanı’na gelen Adaletçilerin liderleri Sultanzade, Mehmedkulu Alihanov, Kamuran Ağazade ve Cevadzade (Pişevari)’nin Merkez Komite’ye seçilmesi “sol komünistler” olarak bilinen grup için tam bir zafer olmuştu. Böylece Türkistan’daki Haydar Han ekibi tamamıyla devre dışı bırakılıyordu. Yeni ekip İran’ın “az sayıda bilinçli işçinin kalabalık köylü kitlelerce destekleneceği proleter bir devrime hazır olduğuna” inanmaktaydılar. Sultanzade’nin Komünist Enternasyonal’deki (KE) konuşmaları⁶¹ bize İKP (B)’in bu dönemdeki bakış açısını yansıtmaya açısından önemlidir. Genellikle Asyalı komünistler dünya devrimi için öncelikle Asya’daki devrimci hareketin başarısını şart koşarken; Sultanzade, “Batı proletaryasının desteklemediği hiçbir Asya devriminin başarılı olamayacağını” savunmuştur. Sultanzade’nin KE’deki konuşmalarından birinin metni şöyledir:

Meşrutiyet Devrimi’nin ilk aşaması İngiliz ve Rus cellatları tarafından bastırıldığı sırada İran Sosyal Demokratları yardım umuduyla yüzlerini Avrupa işçilerine döndüklerinde II. Enternasyonal’de bu konu hakkında tek bir karar bile çıkmamıştı.⁶² Bugün (Ağustos 1920), Komünist Enternasyonal’in İkinci Kongresinde, bu sorun, ilk kez ve daha ötesi ilk olarak Doğu’nun ve Amerika’nın sömürgeleştirilmiş veya yarı sömürgeleştirilmiş ülkelerinin temsilcileriyle baştan sona ele alınıyor.(...) İlk bakışta sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde bir Sovyet hareketinden söz etmek tuhaf görünebilir. Bununla birlikte, bu ülkelerin bugün ulaştıkları sosyal konuma dikkat edildiğinde, şüphelerimiz ortadan kalkacaktır. Lenin Yoldaş zaten Rus Ko-

57 Jane Degras, *The Communist International 1919-1943 Documents Volume I, 1919-1922*, Oxford: Oxford University Press, 1956, s. 107; Cosroe Chaqueri, “Communism. In Persia to 1941” *Encyclopaedia Iranica*, Cilt. XII, Fasc. 1, 2003, s. 95.

58 Degras, *The Communist International*, s. 107.

59 Yadullah Shahibzadeh, *Marxism and Left-Wing Politics in Europe and Iran*, Palgrave Mac Millan, 2019, s. 66.

60 Riddell, *To the Masses*, s. 726.

61 Sultanzade, Enternasyonal’in II. ve III. Kongrelerinde aktif rol oynamıştı. Moskova’daki KE toplantısına tüm “Yakın Doğu’nun” temsilcisi olarak katılmıştı ve Lia Chao (Çin), Pak Chin-Sun (Kore) ve Maring (Java/Endonezya) ile birlikte Asya’yı temsil eden dört kişiden biriydi (Degras, *The Communist International*, s. 453). Sultanzade KE’nin Üçüncü Kongresi’nde KE Yürütmesi Komitesi’nde (EKKI) yer alan tek Asyalıydı (Riddell, *To the Masses*, s. 66). Sultanzade’nin KE’nin bazı kritik bildirilerinde (örneğin 21 Nisan 1921’de Paul Levi’nin Enternasyonal’den çıkarılması kararında olduğu gibi) KE Yürütme Komitesi’nde (EKKI) adına imza atan tek Asyalı olduğu görülüyordu (Degras, *The Communist International*, s. 220).

62 Sultanzade muhtemelen Tebrizli devrimcilerin Kautsky ve Plehanov gibi II. Enternasyonal liderlerine yazdıkları mektuplardan söz etmektedir (Halliday, “Revolution”, s. 63).

münist Partisi'nin Türkistan'da, Başkurtlar ve Kırgızistan'daki deneyimlerinden bahsetti. Sovyet sistemi bu ülkelerde başarılı bir şekilde olgunlaşıyorsa, Sovyet hareketi sınıflar arasındaki farklılaşmanın dev adımlarla ilerlediği Hindistan ve İran gibi ülkelerde güçlü bir şekilde yayılmalıdır." (...) Hindistan'da komünist devrimin başladığını varsayalım. Bu ülkenin işçileri, İngiltere ve Avrupa'da büyük bir devrimci hareketin yardımı olmadan tüm dünya burjuvazisinin saldırılarına dayanabilecekler mi? Tabii ki hayır. İran ve Çin'deki devrimin bastırılması bu gerçeğin açık bir kanıtıdır."⁶³

Sultanzade'nin bu satırları pratikte İran devrimine Sovyet yardımının sonuna kadar açılması gerektiği anlamına geliyordu. Sultanzade'nin Türkistan ve Başkurdistan gibi örneklere başvurmasının sebebi buydu. Adı geçen ülkelerde Kızıl Ordu sayısı fazla olmayan yerli devrimcileri destekleyerek askeri yöntemlerle "devrim ihracında" bulunmuştu. Ancak Sultanzade'nin kaçırdığı nokta, İran'ın Türkistan veya Başkurdistan gibi halihazırda Çarlık Rusyası'nın etki alanında olan ülkelere çok farklı bir konumda olduğuydu. Sultanzade'nin "İran'da sosyalist bir devrim kazanılacak ayaklanmaya hazır köylü kitleler bulunduğu" iddiası da gerçekleri yansıtmaktan uzaktı. İran'ın geneli bir yana hareketin merkezi olan Gilan'da dahi köylülerin olan bitenler karşısında tepkileri oldukça cılızdı. Bolşevik temsilciler Moskova'ya Gilan'da "devrimci köylüler diye bir şey olmadığını" rapor ediyorlardı.⁶⁴

Reel duruma rağmen mevcut İKP (B) liderliği Orta Asya'da, Bolşeviklerin izlediği siyasete benzer şekilde İran'ın "sovyetleştirilmesi" hedefine kitlenmiş durumdaydılar. Her ne kadar kısa vadeli stratejileri, İngilizleri sınır dışı etmek ve Şahı devirmekse de, komünistler "hanlara ve büyük toprak ağalarına karşı mücadelede de" ısrar ediyorlardı.⁶⁵ Bu durum elbette Gilan'da aslında anti-İngiliz ve monarşi karşıtı bir devrimde destek olabilecek toprak sahibi sınıfı –hatta orta halli köylüleri de- korkutan bir tutumdur. İKP (B)'in bu dönemki beyanlarına bakıldığında, bazı maddelerin demokratik meşrutiyet devriminin takipçisi olmakla birlikte gerçekleşmesi o dönem için mümkün olmayan hedefleri içerdiği de görülmektedir. Kendi deneyimleriyle "İran'daki proleter diktatörlüğün somut görevlerinin" bir taslağını içeren beyanatları şu şekildeydi: 1-İşçilerin ve köylülerin "Sovyet demokrasisinin" (bu, en ileri demokrasi biçimi olarak kabul edilmekteydi) kurulması yoluyla sömürücülerden kurtulmaları. 2- "Proleter diktatörlüğü" aracı olarak "sınıf karakterine" sahip bir "Kızıl Ordu'nun" kurulması. 3- İran'ın ulusal ve dini çeşitliliğinde kaynaklanan sorunların federe bir birlik kurarak çözülmesi. 4- "Gerikalmışlık ve cehalet" ile mücadele ederken kitlelerin dini inançlarını rahatsız etmekten kaçınılması. 5- Ülke çapında komünist ideoloji ile kreşten üniversite kadar, ücretsiz bir eğitim sistemi kurulması. 6- Fabrikaların, madenlerin, sulama sisteminin, bankacılık ve toplu taşımının kamulaştırılması. 7- Ulusal bir ulaşım ağı geliştirilmesi. 8-Zanaatkârlar ve küçük üreticiler için bir meslek birliklerinin teşvik edilmesi. 9- Özel toprak mülkiyetinin kaldırılması ve vakıf arazilerin yoksul köylülere dağıtılması. 10- Hem merkezi hükümet hem de yerel konseylerin gözetiminde ulusal bir konut edindirme

63 <https://www.marxists.org/history/international/comintern/2nd-congress/ch05.htm>

64 Abrahamian, *Humeynizm*, s. 98.

65 Chaqueri, "Communism", s. 95-96.

planının geliştirilmesi. 11- Çalışma koşullarının düzeltilmesi ve halk sağlığının geliştirilmesi.⁶⁶

Bu programın İKP (B) militanları ile Cengeliler arasında bir gerginliğe yol açması kaçınılmazdı. Zira yukarıda da değinildiği üzere Cengelilerin maddi destekçileri mülk sahibi toprak sahibi ve tüccarlardı. Komünistler de Küçük Han'ın "feodal sınıflarla ve Gilan ticari eşrafiyla olan dayanışmasından" rahatsızdılar. Gerilimin tek sebebi elbette tarafların sosyalizmden ne anladığı değildi. Etnik ayrımlardan doğan güvensizlikler de devreye girmiş durumdaydı. Gilan Sovyeti'nin silahlı kuvveti Küçük Han'ın 500 kadar adamı dışında İKP (B)'nin çoğu Türk/Azeri kökenli 300 kadar militanı ve eski Demokrat Parti liderlerinden İhsanullah Han'ın, çoğunluğu Tahranlı entelektüellerden oluşan 200 kadar militanından oluşuyordu.⁶⁷ Ayrıca onları desteklemek adına Bolşevik Kızıl Ordusunun da 1000 kadar askeri Enzeli Limanı çevresinde konuşlanmıştı. Bu güçler arasında bir anlaşma ve ittifak olsaydı Gilan hükümeti kuvvetleri, Tahran'ı ele geçirebilirlerdi. Ancak bu grupların hiçbiri diğerine güven duymuyordu. Çoğunluğu Türk olan komünistlerle, Tahranlı meşrutiyetçiler ve Gilanlı yerliler arasındaki etnik ayrım gerginliklere sebep olmaktaydı.

Bu güvensizlik ortamında 28 Haziran 1920'de "sol kanat" Cengelilerin lideri İhsanullah Han ve İKP (B) militanlarıyla birlikte bir "darbe" yaparak Küçük Han'ı liderlikten devirmişlerdir. Küçük Han ormana saklanırken; yeni Cengeli liderleri "savaş komünizmi uygulayacaklarını" ilan ettiler.⁶⁸ Kendilerine "Geçici Devrimci Komite" adını veren grup acele bir toprak reformu ve feodallere karşı köylü kitleleri ayaklandırmak gibi girişimlerde bulunmuşlarsa da halktan istedikleri ölçüde karşılık bulamadılar. İKP (B) militanları yerel geleneklerle savaşta Fransız Jakobenlerini anımsatan radikal bir tavır içindeydiler. Bir mollanın evinin geneleve çevrildiği iddia edilmekteydi. Uluorta ateist propaganda yapılması gibi eylemler tepki toplamaktaydı.⁶⁹ Bütün bu tavırlar ve toprak reformu adına özel arazilere el konulması pek çoğu küçük de olsa mülk sahibi olan Gilan köylüsünün İKP (B) militanlarından ürkmesine neden olmuştur.

Darbeden sonra her iki kesim de bir hakem olarak Lenin'e başvurmuştur. Sul-tanzade sorunu Lenin'le kişisel olarak tartışmış ve Lenin'in radikal "komünist" eğilimi desteklediğini savunmuştur. Öte yandan Cengeliler de Lenin'le görüşüklerini ve Sultanzade'nin söylediğinin tam aksine Lenin'in kendilerini desteklediklerini iddia etmişlerdir.⁷⁰ Bu konu aydınlığa kavuşturulmuş değildir. Ancak Lenin'in Doğu toplumları üzerine yazılarına genel olarak bakıldığında bu ülkelerin henüz milli demokratik devrim aşamasında olduğunu düşündüğünü ve Çin, Türkiye, Hindistan gibi ülkelerde "ilerici milli burjuvazi"nin desteklenmesinden yana olduğunu biliyoruz.⁷¹ Lenin, Hindistanlı devrimci Bhupendranath Datta (1880-1961) ile yaptığı benzer bir tartışmada Hindistan'da önceliğin milli bağımsızlık olduğunu belirtmiş-

66 Chaqueri, "Communism", s. 96

67 Abrahamian, *Humeynizm*, s. 96-97.

68 Küçük, *Sırlar*, s. 93.

69 Dailami, "The First Congress of Peoples of the East", s. 105.

70 Chaqueri, "Communism", s. 96

71 V.I. Lenin, *Doğuda Ulusal Kurtuluş Hareketleri*, çev. Tektaş Ağaoğlu, İstanbul: Belge Yayınları, 1995, s. 94.

ti.⁷² Hintli devrimci M.N. Roy da Lenin'in Hindistan'da komünist devrimi hedeflenmesinden ziyade öncelikle Gandhi'nin ılımlı muhalefetine desteklenmesinden yana olduğunu aktarmaktadır.⁷³ Kesin bir yorumda bulunmamakla birlikte Lenin'in İran gibi bir ülkede Sultanzade'nin "sol" programı yerine Cengelilerin ılımlı çizgisini desteklediğini düşünmek daha akla yatkındır. Nitekim Küçük Han da darbeden asla Sovyetleri sorumlu tutmuyor, Orjonikidze'ye rağmen kendi inisiyatifıyla hareket eden Sultanzade kanadını suçluyordu.⁷⁴

Bakü'de Eylül 1920'de toplanan I. Doğu Halkları Kurultayı'nda her iki grup da (komünistler ve Cengeliler) İran devriminin liderliğini kendilerinin temsil ettiği iddiasındaydılar. Ancak genel olarak siyasal çizgisinin yumuşatmak zorunda kalan taraf Sultanzade yanlıları oldu. Sultanzade, Kurultay'da eski görüşlerini değiştirerek "İran gibi doğu ülkelerinin "sınıf bilinçli proleter ögenin yokluğu" ve "acımasızca sömürülen köylü kitlelerinin inanılmaz cehaleti ve sömürüyü kabullenen bir tevazu içinde olması göz önüne alındığında, komünistlerin küçük burjuva katmanlarına dayanması gerektiğini" savundu.⁷⁵ Sultanzade'nin fikir değişikliğinin arkasında Bolşeviklerin bir baskısı olup olmadığını belirleyecek bir kanıtı sahip değiliz. Ancak Temmuz 1920'de proleter devrimin derhal başlatılması gibi söylemleri –yerel halkı korkutan birçok pratik sonucunda-terk eden İKP(B)'nin "şahlığın devrilmesi ve Britanyalıların ülkeyi terk etmesi" olarak görece daha merkezi hedeflere çekilmek zorunda kaldığı açık biçimde görülmektedir.

6. Haydar Han'ın dönüşü ve İKP'nin başına geçişi

"Sol sekte siyaseti" sebebiyle Sovyetler'in artık güven duymadığı Sultanzade ve çevresi meşruluklarını yitirmeye başlamışken nihayet Sovyetler'in desteğini sağlamış olan Haydar Han tekrar İran komünist hareketi içinde etkin bir figür olarak ortaya çıkmıştır. Bakü Doğu Halkları Kurultayı'nda (Eylül 1920) Sultanzade ve Haydar Han taraftarları arasında sert tartışmalar yaşanmış; mevcut İKP (B) liderliğinin yarattığı hayal kırıklığından yararlanan Haydar Han, Adalet kökenli muhaliflerini dahi yanına çekmeyi başarmıştı. Artık Haydar Han'ı destekleyen Arşavir Çilingiryan ve diğer muhalifler Sultanzade'nin denetimi altındaki Merkez Komitesi'ni Gilan'da köylülere yabancılaşmakla, çok sayıda işçiyi partiden kovmakla ve Cengelilerden kopulmasına yol açmakla suçlamaktaydı. Böylece Bakü'de mevcut İKP (B) Merkez Komitesi'ne alternatif yeni bir Merkez Komitesi oluştu ve 11 Eylül'de 1920'de Haydar Han partinin genel sekreteri olarak seçildi. Haydar Han'ın partinin başına getirilmesinde Orjonikidze'nin de rol oynadığı iddia edilmektedir.⁷⁶ Hatta İranlı tarihçi Reza Ghods'a göre bizzat Stalin parti kongresine katılıp Haydar Han'ın liderliğe geçişi yönünde baskı kurmuştur.⁷⁷ Dönemin tanıklıklarına göre ağır hastalığına

72 A. Chattopadhyay, *Dr. Bhupendranath Datta and His Study of Indian Society*, The University of Burdwan West Bengal, Hindistan, 1988, s. 36.

73 Roy, *Roy's Memoirs*, s. 379-380.

74 Küçük, *Sırlar*, s. 93.

75 Chaqueri, "Communism", s. 96-97.

76 Dailami, "The First Congress", s. 108.

77 Küçük, *Sırlar*, s. 96.

rağmen Lenin de bu mesele ile özel olarak ilgilenmiş ve İKP (B)'deki aşırı sol kanatın tasfiyesinden yana olduğunu belirtmiştir.⁷⁸ Lenin'in bu yönde bir tavır takınması gayet anlaşılabilir bir durumdur, zira Lenin bu dönemde çeşitli ülkelerde Bolşevik modelini taklit ederek hızlı biçimde proleter devrim hedefine kitlenmiş “sol sekte” gruplara karşı teorik bir mücadele vermekteydi. Ünlü eseri *Sol Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı*'ni da bu tür grupları tenkit etmek için kaleme almış ve bu grupları Engels'ten alıntılıdığı bir sözle “kendi sabırsızlıklarını teori sanan saf çocuklar” olarak nitelemişti.⁷⁹ Sonuç olarak Sultanzade ve çevresi siyasi yenilgiyi kabul etmiş ve bildiğimiz kadarıyla sadece Zinovyev'in desteğini alabilen⁸⁰ Sultanzade'nin kendisi de “İran'ın henüz sosyalizme hazır olmadığını; öncelikli amaçlarının tüm yoksul köylülüğün toprak sahibi olduğu anti-feodal bir burjuva demokratik devrim olduğunu” söylemek zorunda kalmıştır.⁸¹

Resim 3: Haydar Han (kaynak:www.psri.ir).

Haydar Han liderliğindeki “ikinci” Merkez Komite, İran devriminin dayanağının yoksul köylülük, küçük ve orta sınıf tüccarları, yoksul din adamları ve küçük

78 Dailami, “The First Congress”, s. 108.

79 V.I. Lenin, *Sol Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı*, çev. Muzaffer Kabagil, İstanbul: Eriş, 2003, s. 52.

80 Küçük, *Sırlar*, s. 95.

81 Dailami, “The First Congress”, s. 111.

burjuvazinin çeşitli katmanları olduğunu kabul etmekteydi. Bu nedenle, İran devrimi komünist veya sosyalist programı değil, “ulusal kurtuluşu” amaçlamalıydı. Partinin karşı karşıya olduğu acil görevler ise Gilan’da merkezi hükümete karşı silahlı mücadelenin örgütlenmesi, işçi sendikaları ve zanaatkar kooperatifleri kurulması, (Kızıl değil) “ulusal-devrimci bir ordu” oluşturulması, Şahlığın devrilerek küçük burjuvaziyle kurulacak bir ittifakla bir Sovyet cumhuriyeti” kurulması olarak belirlenmişti.⁸²

Öte yandan Sultanzade grubunun “proleter devrim” çizgisinden vazgeçmesi (veya öyleymiş gibi davranmaya başlamaları) Küçük Han’a ve Haydar Han’a dönük muhalefetin çizgisini değiştirmemişti. Daha da ötesi İKP (B)’nin Birinci Merkez Komitesi “tasfiye edilmeyi” reddetmişti ve halen kendisini İKP (B)’nin meşru MK’sı olarak kabul etmekteydi. Böylece ünlü Azeri komünistlerinden Mir Cafer Cevadzade (Pişevari) tarafından temsil edilen “Birinci Merkez Komite” ile Haydar Han kanadınca temsil edilen ikincisi birbirinden bağımsız hareket etmeye devam ettiler. Haydar Han’ın Küçük Han’la arayı düzeltme çabasına şiddetle karşı çıkan Pişevari, Haydar Han’ın liderliğindeki yeni İKP (B)’yi “küçük burjuvazinin değil feodal derebeylerinin partisi” olarak nitelemişti.⁸³

Komünist Enternasyonal’in III. Kongresi (Haziran-Temmuz 1921) aslında Sultanzade taraftarlarının eleştirilerine sahne olmuştu. İKP (B) adına söz alan Kamuran Ağazade Gilan ayaklanmasının feodallere yaslanmak yerine köylü ve işçilere dayanması gerektiğini söylemiştir. Ağazade, İKP (B)’nin asıl amacının İran köylülüğünü toprak ağalarından kurtarmak, onları devrime kazanmak olduğunu savunmuştur.⁸⁴ Ağazade İran’da devrimci örgütlenmenin zayıflığını ve ancak Avrupa proletaryasının yardımıyla bu durumun değişeceğine dair görüşlerini kapalı bir üslupla dile getirmekte ve böylece Sultanzade’ye yakın bir tutum takılmaktaydı. İran komünistleri adına söz alan diğer bir konuşmacı olan Mir Cafer Cevadzade (Pişevari) de Enternasyonal’e çok ağır eleştiriler yöneltmekteydi. Cevadzade de III. Enternasyonal’in ajitasyondan başka bir işle ilgilenmediğini ve Asya’da devrimci yapıların somut hiçbir gelişme göstermediğini açık bir dille belirtmekteydi. Cevadzade’ye göre de KE doğudaki komünistlere daha fazla destek olmalıydı.⁸⁵

“Sol kanadın” muhalefetine rağmen Haydar Han, Kaçar Şahlığı’na karşı mücadelede Cengelilerin desteğini almak için Gilan’a gitmiş ve burada Cengeliler ile komünistler arasındaki kırılganlığı ortadan kaldırmaya çalışmıştı. Birçok İranlı tarihçi Haydar Han’ın bu konuda başlangıçta başarılı olduğunu, hatta Küçük Han’ı bile yeniden komünistlerle çalışmaya ikna ettiğini ileri sürmektedir. Ancak tam bu esnada iki kanadın da aleyhine olacak bir gelişme yaşanmaktadır. Sovyetler Birliği Tahran hükümeti ile Şubat 1921’de İran-Sovyet Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma sonrası Sovyetlerin ilk Tahran büyükelçisi olan Feodor Rothstein silahlı mücadeleyi sona erdirmeleri ve Tahran’la uzlaşmaları için İranlı komünistler ve Cengelilere baskı uygulamaya başlamıştır.⁸⁶ Mart 1921’de Britanya-Sovyet antlaşması

82 Chaqueri, “Communism”, s. 96-97.

83 Dailami, “The First Congress of Peoples of the East”, s. 112.

84 Riddell, *To the Masses*, s. 841-843.

85 a.g.e., s. 322-323.

86 Chaqueri, “Communism”, s. 96-97.

imzalanmasıyla siyasal ortan tamamen değişmiştir.⁸⁷ İngiliz askerlerinin İran'dan çekilmeye başlamasına mukabil olarak Kızıl Ordu birlikleri de 8 Eylül 1921'de Gilan'dan çekilme kararı almışlardır.⁸⁸ Karşılığında da İngilizler Hazar Denizi kıyılarında Beyazları bir daha desteklemeyeceklerine dair güvence vermişlerdir.

Sovyet askerlerini çekilmesinden bir süre sonra günümüzde dahi aydınlatılmayan bir dizi provakasyon yaşanmış ve Haydar Han, 15 Ekim 1921'de Küçük Han'ın adamları tarafından öldürülmüştür. Tudeh eski lideri Kiyanuri hatıratında Cengellerin, Haydar Han'ı bir köye davet edip orada pusu kurup beraberindekilerle birlikte öldürdüklerini belirtmiştir.⁸⁹ Her ne kadar Haydar Han'ın ölüm emrinin bizzat Küçük Han tarafından verilir verilmeyeceği bilinmese de,⁹⁰ bu cinayet belki de Tahran'da iktidarı alabilecek tek güç olan Küçük Han'a dönük Sovyet sempatisinin kırılmasında çok etkili olmuştu. Küçük Han'ın adamlarının Haydar Han'ı öldürmeleri "toprak ağalarına güvenilmeyeceğini" savunan "sol sektör" muhalefetin elini de güçlendirmiş oldu. Cengeller ile Komünistler arasında güven kalmayınca partinin İhsanullah Han gibi üst düzey yetkilileri Sovyetler'e kaçmışlar; Kürt lider Halo Kurban ise oldukça bağlı olduğu Haydar Han'ın öldürülmesi üzerine Küçük Han'a kişisel bir nefret duymuş ve adamlarıyla birlikte Küçük Han'ı yakalamak için gönderilen Kazak (Cossack) Birliklerine katılmıştır.⁹¹

Haydar Han'ın katlinden sadece üç ay sonra Küçük Han da Rıza Han'ın askerlerinden saklandığı dağlarda donarak ölmüş, başı kesilerek Tahran'a götürülerek sergilenmiştir. Bu yazıda daha önce de değinildiği üzere milliyetçi, İslamcı hatta bazı sol görüşlü İranlı tarihçiler Gilan Sovyeti'nin bu şekilde sona ermesinden Sovyetler'i sorumlu tutmuşlar ve Sovyetler'i "Gilan Devrimi'ni yalnız bırakmakla" suçlamışlardır.⁹² Öte yandan Sovyet desteği devam etse de kendi aralarında birlik olmayan Cengeli hareketin başarı şansının yine de zayıf olacağını söylemek gereklidir. Nitekim 1920 yılının hareketin en önemli liderleri de artık Küçük Han'ı terk etmişlerdi. Dr. Heşmetullah hükümet kuvvetlerine teslim olmuş ve idam edilmişti.⁹³ Kesmayı ise fikir ayrılığı yaşayarak Cengel'den ayrılarak hükümet güçlerine katılmıştı. Kesmayı mücadeleyi bırakmasının sebeplerini şu şekilde açıklamaktaydı: "Öncelikle kuşatılmıştık. İkinci silahımız ve paramız yoktu ve üçüncü de Rus, İngiliz ve merkezi hükümetin casusları aramıza sızmıştı. Dördüncüsü de Kızıllar (Ruslar) onlara bağlı ve bağımlı kaldığımız sürece bize yardım ediyorlardı ve İngilizler de onların şartlarını kabul ettiğimiz sürece bizi dost olarak görüyorlardı".⁹⁴

Giriş kısmında da söylendiği üzere Küçük Han ile komünistlerin kopuşu bazı İranlı aydınlar ve tarihçilerce İslam dini ile Marksist ideoloji arasındaki çelişkilere

87 E.H.Carr, *Bolşevik Devrimi Cilt 3*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis, 2015, s. 252.

88 Ullman, *Anglo-Soviet Relations*, s. 376-377.

89 Nureddin Kiyanuri, *Hatırat-ı Nuriddin Kiyanuri, Müessise-yi Tahkikati ve İntişarati-yi Didga*, Tahran: İntişarat-ı İtlaat Yayınları, 1992, s. 50.

90 Alireza Sheikholeslami, "Haydar Khan 'Amu-Oğlı", *Encyclopaedia Iranica*, cilt: XII, Fasc. 1, 2003, s. 70.

91 Chaqueri, *The Soviet Socialist Republic of Iran*, s. 362-363.

92 Abrahamian, *Hümeynizm*, s. 99

93 Heşcin ve Naimi, "Mutalea-yı Nakş-ı", s. 105.

94 Hidayeti Hoşkelam, *Yaddaştay-yı Ahmed Kesmayı ez Nuhzet-i Cengel*, Reşt, 2004, s. 16.

dayandırılarak açıklanmak istenmektedir.⁹⁵ Ancak İran resmi tarih yazının aksine Küçük Han'ın temel siyasetinde baskın bir dini söylem olmadığı gibi odaklandığı konunun "İngilizlerin İran'dan kovulması ve yoksulluğun engellenmesi" olduğu söylenebilir.⁹⁶ Hatta kendi döneminde - İran Müslümanları için çok önemli bir ayırım nedeni olan Şii-Sünni bölünmesinin Küçük Han'ın hareketinde hiçbir önemi olmadığı görülmektedir.⁹⁷ Sünni İttihatçılarla kurduğu ilişkiler ve Halo Kurban gibi Kürt liderlerle kurduğu ittifak onun bazı kaynaklarda iddia edildiğinin⁹⁸ aksine "Şii kimliğini" ön plana çıkarmadığını göstermektedir. Daha da ötesi Küçük Han'ın liderlik ettiği hareketin dinler üstü bir sosyal yapısı olduğu, örneğin Gregor Yekikyan gibi harekete sadakatle bağlı Ermenilerin de olduğu bilinmektedir.⁹⁹ Bu açıdan Küçük Han'ın, partilerine Ermenileri kabul etmek istemeyen Adaletçilerden bile daha "demokratik" bir çizgide olduğu söylenebilir.

Cengeliler ile komünistler arasındaki asıl ayrışma nedenleri arasında H. Chaqueri (Şüküri)'nin de ayrıntılı biçimde üzerinde durduğu toprak reformu meselesi, Cengelilere yardım yapan ağalara karşı komünistlerin olumsuz tavrı, Bakü'de bazı İranlı yatırımcıların mallarına el konulması gibi meseleler yer almaktadır.¹⁰⁰ Sovyetler'den gelen uyarılarda dinsel bir tartışmadan söz edilmemekte; ancak küçük mülk sahiplerinin korkutulmasının olumsuz sonuçlarından bahsedilmektedir.¹⁰¹ Dönemin komünist basını da din karşıtı bir söylem içinde olmadığı gibi, Müslüman emekçilerin hakları için mücadele verdiklerini, İslam'ın adaletçi mesajına göre hareket ettiklerini asıl İslam düşmanlarının mollalar ve İngilizler olduğunu iddia etmiştir.¹⁰² Zaten Küçük Han komünistlerle dinî tartışmalar nedeniyle koştüğünü savunmak tarihsel gerçekliklerle uyuşmamaktadır. Küçük Han ve çevresindekiler komünistlerin din konusundaki tutumlarını baştan beri bilmelerine rağmen Lenin, Troçki, Nerimanov gibi isimlere mektuplar yazıp yardım istemişlerdir. Yukarıdaki iddiaları savunan araştırmacılar Küçük Han komünistlerin tanırtanılmaz olduklarını sanki sonradan fark etmiş gibi bir tutum takınmaktadırlar. Cengelilerin komünizme, dinsel nedenlerle karşı olsalardı Sovyetler'le kader birliği yapma konusunda baştan isteksiz olacaklarını düşünmek gereklidir.

Toprak meselesine gelince Sovyet Rusya'da bu dönemde İranlı komünistlerin aksine küçük ve orta ölçekli toprak sahipleriyle ittifakı savunan Yeni Ekonomi Politikası (NEP) yürürlükteydi. Küçük Han bu nedenle, komünist de olsalar küçük/orta toprak sahipleriyle ittifak halinde olan Sovyet liderlerine güvenebilirdi. Bu nedenle

95 Bu tartışma için bkz: Abdolrahim Javadzadeh, *Marxists into Muslims: An Iranian Irony*, FIU Electronic Theses and Dissertations, Florida: Florida International University Miami 2007, s.130-139.

96 a.g.e., s. 134-135.

97 Küçük, *Sırlar*, s. 85.

98 Gavin R.G. Hambly, "The Pahlavi Autocracy: Rıza Shah, 1921-1941", içinde *The Cambridge History of Iran Volume 7: From Nadir Shah to the Islamic Republic*, derleyen: Peter Avery, Cambridge: Cambridge University Press 2008, s. 217.

99 Abrahamian, *Humeynizm*, 98. Bilindiği kadarıyla Küçük Han'ı son anına kadar terk etmeyen kişilerden biri de Volga Almanlarından olan Huşeng kod adlı biriydi. Chaqueri, *The Soviet Socialist Republic of Iran*, s. 363.

100 Chaqueri, *The Soviet Socialist Republic of Iran*, s. 221-227.

101 a.g.e., s. 254-255.

102 a.g.e., s. 251.

eğer İKP resmi Sovyet tezini kabullenseydi İranlı toprak sahipleriyle o dönemde çatışmaması gerekirdi. Küçük Han ile komünistler arasında teolojik tartışmalardan ziyade etnik gerginliğin daha baskın olduğu da söylenebilir. Nitekim Cengeli hareket içinde yerli (Gilaki) önderler ile Türk, Kürt, Ermeni, Gürcü komünistler arasında sürekli bir gerginlik olduğu bilinmektedir.¹⁰³

7. Gilan Sovyeti'nin yıkılışının ardından İKP (B)

İKP (B) siyasal bir hareket olarak bir daha asla Gilan Sovyeti deneyiminin günlerindeki gücüne erişememiştir. Aslında Gilan Sovyeti'nin ve Küçük Han'ın ortadan kalkması komünistler için artık kendi aralarında tartışılacak bir konu kalmadığı anlamına da gelmekteydi. Bu sebeple başlangıçta ayrılıklar sona ererek iki Merkez Komite grubu tekrar birleşmiştir. Bu aşamada komünist parti faaliyetlerini yarı-gizli biçimde yürüttü ve İran'da yeni kadroları eğitmeye odaklandı. Pişevari'nin giderek etkin hale gelmesiyle de İKP (B) daha ziyade işçi, köylü ve zanaatkârlara dönük bir propagandaya yönelmiştir. Bu konuda artık sadece İKP adını kullanmaya başlayan parti işi sınıfı içinde başarılı bir örgütlenme ağı da kurmuştur.¹⁰⁴

Yeni yaklaşımın temel taşı, Sovyet-İran ilişkilerinin de iyileşmeye başlamasıyla birlikte Rıza Han'ın rejiminin kabullenilmesine dayanmaktaydı. 1922 yılında itibaren Rıza Han rejimi sol basın üzerinde baskılarını arttırmasına rağmen bu dönemde sol basın ve aydınlar Rıza Han'ın modernist çizgisini öven bir tavır takınmışlardır. Bu türden bir tavır içine girmelerini bir nedeni de Sovyetler'in Rıza Han'ı "ilerici bir hükümdar" olarak görmesiydi.¹⁰⁵ Sultanzade bile Rıza Han'ı 1924'te "ulusal ordunun kurucusu" ve "saygın bir politikacı" olarak anmaktaydı.¹⁰⁶ Komünistlerin bu uzlaşmacı tutuma rağmen Rıza Pehlevi tüm işçi sendikaları ve komünist eğilimli gazetelere karşı baskıcı politikalarını sürdürmüştür. İKP (B) cumhuriyet rejimi ilan edeceklerini sandıkları Rıza Han'a, 10 Aralık 1925'te kendi hanedanını kurduğunu ilan edene kadar destek vermiştir. Sonuç olarak 1920'lerin sonunda özellikle de 1932'de komünist faaliyetlerin yasaklamasıyla Parti'nin Sovyetler Birliği'ne kaçarak mülteci durumuna düşen liderleri haricinde ülkede kalan tüm kadrosu ve Ardeşir Avanişyan, Pişevari, Rıza Rusta, Yusuf Eftekhari gibi liderleri hapse atılmışlardır.¹⁰⁷ Sovyetlere sığınanlar ise Stalin'in 1937 yılında yaptığı "temizlik harekâtı" esnasında (Sultanzade gibi) "Alman ajanı olmakla itham edilmişler veya yukarıda söz edildiği üzere (Kamran Aqazadeh gibi) "kaybolmuşlardır".¹⁰⁸ Sağ kalan bazı

103 a.g.e., s. 252; Ervand Abrahamian, "Communism And Communalism in Iran: The Tudah And The Fırqah-i Dimokrat", *International Journal of Middle East Studies*, 1970, s. 291-316.

104 Touraj Atabaki, "The Comintern, the Soviet Union and Labour Militancy in Interwar Iran", içinde *Iranian-Russian Encounters Empires and Revolutions Since 1800*, derleyen: S. Cronin, Routledge, 2013, s. 288-336.

105 Chaqueri, "Communism", s. 97.

106 a.g.e., s. 97.

107 Kıyanuri, *Hatrat*, s. 50.

108 Sultanzade, İngiliz-Sovyet anlaşması ertesinde siyasetten uzaklaştırıldığı için bir süre Sovyet bankacılık sisteminin inşasında çalıştı. 1927'den sonra III. Enternasyonal'in yeniden radikalleşme karar almasıyla aktif siyasete geri döndü. Ancak Stalin'in etkinliği arttıkça yazıları sansürlenmeye başlandı. Sonunda 1938 yılının 16 Temmuz'unda "Alman ajanı" suçlamasıyla kurşuna dizildi. İti-

komünistler 1942’de kurulan Tudeh’e üye olmuşlardır;¹⁰⁹ ancak bu başka bir çalışmanın konusudur.

8. Sonuç

Gilan Sovyeti İran’da ve sürgündeki İranlı aydınlar arasında bugün de hararetli tartışmalara sebep olmaktadır. Yukarıda da açıklandığı üzere İslam Cumhuriyeti tarihçileri Ş. Ravasani gibi Sovyetler, Britanya’yla uzlaşmak adına Küçük Han’dan vazgeçmeseydi Gilan’daki devrimin başarıya ulaşabileceğini savunmaktadırlar.¹¹⁰ Sonuçta hiçbir “soylu” geçmişe sahip olmayan Albay Rıza Han’ın (Pehlevi) birkaç bin askeriyle –ama Britanya’nın da kesin desteğiyle- Tahran’da taç giydiği düşünülürse hemen hemen aynı sayıda silahlı adamı olan Küçük Han’ın da benzer şekilde iktidarı alabilecek potansiyele sahip olduğu düşünülebilir. Bu teoriye karşıt olarak ise F. Halliday, Gilan gibi sadece 350 bin nüfusa sahip ve İran’ın bütününden oldukça farklı bir kültürel, sosyo-ekonomik dokuya sahip, halkın çoğunun Farsça bile bilmediği bir bölgeden çıkan yerel bir hareketin başarı şansının azlığına dikkat çekmiştir. Halliday’e göre askeri bir operasyonla Tahran’ın ele geçirilmesi mümkün olsa bile bu olay karşıt bir reaksiyon doğuracak ve böyle bir girişimden toplumsal bir devrim çıkmayacaktı.¹¹¹ Halliday, yedi yıldır savaş içinde olan Sovyet Rusya’nın İran devrimini destekleyecek bir gücü olmadığını, üstelik Sovyet destekli bir devrim ihracının da İngilizleri tahrik eden bir karşıdevrim sürecini başlatacağını, ki 20. yüzyılda bunun çok sayıda örneğinin de olduğunu¹¹² savunmuştur. Benzer şekilde E. Abrahamian da “Kızıl Ordu’nun yardımını işgal olarak nitelendiren araştırmacıların Kızıl Ordu’nun çekilmesini ‘ihanet’ olarak nitelemesindeki çelişkiye” dikkat çekmiştir.¹¹³

Yenilgiden İKP (B) kadrolarının “sekte” tutumlarının sorumlu tutulması konusunda da Halliday, bu konunun boşluklarla dolu olduğunu ve İKP (B) hakkında oluşturulan bu negatif imajın büyük ölçüde partinin kurucu kadrosunu tasfiye eden Stalin dönemi Sovyet belgeleriyle oluşturulduğunu, İKP (B) liderlerinin ise bu ithamlar karşısında kendilerini savunma hakkı tanımadığını vurgulamaktadır. Örneğin “ultra-sol” bir çizgi izlemekle suçlanan partinin başarısız olduğu belirtilen toprak reformu veya “din karşıtı propagandası” hakkında yeterli kaynak olmadığını, toprak reformunun hangi bölgede ve ne ölçüde yapıldığına dair bile sağlam bir araştırmanın olmadığını belirtmektedir.¹¹⁴ İKP’nin din karşıtı propagandasının büyük sorunlara yol açtığı; hatta Küçük Han ile komünistler arasındaki temel tartışmanın din üzerine olduğu birçok kaynakta, özellikle de İran İslam Cumhuriyeti res-

---

barı Kruşçev zamanında iade edilmiştir. Buna karşın sansürlenmiş eserleri çok uzun süren unutulmuşluk süreci sebebiyle bugünde yeteri kadar bilinmemektedir.

109 Kiyvanuri, *Hatrat*, s. 50.

110 Abrahamian, *Humeynizm*, s. 96-99.

111 Halliday, “Revolution”, s. 52-62.

112 a.g.e., s. 60-62.

113 Abrahamian, *Humeynizm*, s. 99.

114 Halliday, “Revolution”, s. 59.

mi tarih anlayışında sıklıkla vurgulanmaktadır.¹¹⁵ Bu iddialara karşın Gilan Sovyeti üzerine yapılan kapsamlı araştırmalara bakıldığında din sorunun köylerde özellikle İngilizlerin de katkısıyla yapılan bazı kışkırtmalar dışında Cengeliler ile komünistler arasında hiçbir zaman temel tartışma noktası olmadığı görülmektedir.¹¹⁶

Cengelî hareketinin yenilgisinde kendine has zaafı ve İran'ın o dönemdeki sosyo-ekonomik koşullarını incelemek Sovyet yardımının gerekliliği veya gereksizliğine odaklanmaktan daha faydalı olacaktır. Eldeki veriler Cengelî hareketinin yenilgisinde İran'ın (ve komşu Kafkasya'nın) kendine has, kökleri asırlar öncesine dayanan bölgesel güvensizlikler ve dinsel etnik ayrışmaların büyük rol oynadığını göstermektedir. Eldeki veriler Azeri (Türk) kökenli komünistler ve Halo Kurban liderliğindeki Kürtler ile yerli Gilanlılar arasında sürekli gerilim olduğunu ve büyük çoğunluğu İran'ın farklı bölgelerinden gelmiş olan Cengeli savaşçıların, özellikle de komünistlerin büyük çoğunluğu toprak sahibi orta tabaka Gilanlıları rahatsız ettiğini göstermektedir. Kanımızca toprak sahibi sınıfların tedirginliği ve etnik ayrımlardan doğan karşılıklı güvensizliklerin Gilan Sovyeti'nin yenilgisinin temel iki nedeni olduğu söylenebilir.

115 Abrahamian, *Humeynizm*, s. 96.

116 Chaqueri, *The Soviet Socialist Republic of Iran*, s. 251-252.